

**Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar  
Doktori Iskola-Jogelméleti Program**

**Maros Kitti**

**A japán, a kínai, a muzulmán, a hindu jogi kultúra és  
ezek modernizációs lehetőségei**

**PhD-értekezés**

**témavezető: Visegrády Antal**  
tanszékvezető egyetemi tanár

**Pécs 2008**

# Tartalomjegyzék

I. Bevezető .....	4
II. A jogi kultúrák világa .....	10
III. A japán jogi kultúra .....	15
1. A földrajzi feltételek .....	15
2. A történelmi adottságok és kulturális tényezők .....	18
2.1. Az ősi Japán.....	18
2.2. A Taika- korszak.....	20
2.3. A lovagi rend .....	23
2.4. A hadakozó fejedelemségek korszaka .....	27
2.5. A feudális japán jog.....	27
2.6. A Tokugawa sógunátus (a japán vallások).....	30
2.7. A Meiji-korszak.....	38
2.8. A pacifista Japán .....	45
3. A japán jogi gondolkodás.....	48
3.1. A jogi gondolkodást befolyásoló tényezők .....	48
3.2. A jogi eljárás-a békéltetés elsődlegessége .....	52
3.3. A bírósági békéltetés, a chotei- eljárás.....	58
4. Zárógondolatok .....	62
Japán kislexikon .....	66
IV. A kínai jogi kultúra.....	68
1. A történelmi tényezők .....	68
2. A filozófiai hagyományok.....	79
3. A klasszikus kínai jog.....	86
4. A modern kínai jog és a rule of law .....	88
5. Kína vs. Tibet.....	92
6. A kínai jogrendszer pluralitásának vetületei: „Egy Kína-két állam” .....	98
Kínai kislexikon.....	105
V. Az iszlám jogi kultúrája .....	106
1. Bevezető .....	106
2. Az iszlám története .....	106
2.1. Az iszlám keletkezése.....	106
2.2. Mohamed .....	108
2.3. Az iszlám öt pillére .....	109
2.4. A korai iszlám története .....	111
2.5. Az iszlám napjainkban tapasztalható militáns megnyilvánulásainak történeti háttere: .....	112
2.5.1. A korai hódítások.....	112
2.5.2. A gyarmatosítás kora .....	113
2.5.3. A muzulmán fundamentalizmus.....	116
2.5.4. A modernizáció és az arab egység összefüggései.....	119
2.5.5. A politikai iszlám- az iszlám forradalmak .....	122
2.5.6. Új ellenség: a zsidó állam.....	126

3. A muzulmán jog .....	130
3.1. Az alapfogalmak .....	130
3.2. Egy sokat vitatott jogterület: a muzulmán büntetések.....	135
3.3. A nők jogi helyzete az iszlámban.....	140
3.3.1. Jogegyenlőség - egyenlő bánásmód.....	140
3.3.2. Házasság az iszlámban.....	144
3.3.3. A muzulmán feminizmus .....	154
3.4. Az iszlám és a Nyugat .....	158
3.4.1. A muzulmán államok modernizációja.....	158
3.4.2. A muzulmán társadalmak modernizációs útjai .....	160
3.4.3. Kodifikáció a muzulmán országokban .....	173
4. Zárógondolatok- Eurázia víziója.....	174
Idegen szavak listája .....	178
VI. A hindu jogi kultúra .....	180
1. Bevezető .....	180
2. A klasszikus hindu jog.....	181
3. Az anglo-hindu jog .....	194
4. Az indiai jog.....	196
5. Hindu kislexikon.....	198
VII. Összegzés .....	200
	Végső következtetések 207



1 Csenrézi bódhiszattva

## Bevezetés

### I.

1993-ban még senki sem gondolta volna, hogy a híres publicista, S.P. Huntington víziója a civilizációk összecsapásáról egy évtizeden belül igazolódik. A 2001. szeptember 11-i terrortámadás az egész világot megdöbbentette, és a figyelem középpontjába helyezte értekezését.

Ezért választottam ez évben szakdolgozati témámnak az ázsiai jogi kultúrákat, amelyeknek kutatását a jogi diploma megszerzése után PhD-tanulmányaim keretében folytattam. Az elmúlt 5 évben alkalmam nyílt Grazban, Rijekában és Krakóban (IVR) jogelméleti konferencián előadni, ahol a téma szakértői észrevételeket és javaslatokat fogalmaztak meg. Empirikus kutatásokat a pécsi umma (muzulmán közösség) tagjaival végeztem interjú formájában.

A civilizációk találkozása globalizálódó világunkban mindennapi jelenség: muzulmán bevándorlók lepik el Európát, nő a kínai és a hindu migrációs populáció, egyre több jogokat és privilégiumokat követelnek vallási előírásaik betartásának lehetővé tételére, megkönnyítésére, különösen vallási iskolák és imahelyek létesítésére, vallási szimbólumok viselésére.

Az új helyzetből származó konfliktusok megoldásához vezető út az idegen kultúrák alapos megismerésén át vezet.

Értekezésemben szükségesnek tartottam a modernkori civilizációs konfliktusok hátterét felderíteni, ezért minden fejezet élén a kapcsolódó források hasznosításával a vizsgált kulturális entitás jogtörténetének fejlődését, az egyedi gondolkodásmódot és attitűdöket befolyásoló filozófiai hagyományokat ismertetem, majd a követett modernizációs megoldások értékelő bemutatását végzem el. Úgy próbáltam felhasználni a „régit”, hogy az új egészébe egyesüljön, és ne csupán a meglévő ismeretek egymás mellé sorakoztatása legyen.

Mindezek hasznosításával korszakunk következő problémáinak elemzésére és ennek alapján általánosító következtetések megfogalmazására törekedtem.

- Mely jogi kultúrák a legalkalmasabbak a modernizációra; lehet-e a jogi kultúrákat súlyozni?
- Milyen jogi megoldásokat vehet át a Nyugat e távoli országoktól? Beépülhetnek-e az idegen kultúra jogi elemei a kontinentális vagy az angolszász jogcsaládok jogrendszerébe (lásd sharia bíróságok, távol-keleti mediáció)?

- Beszélhetünk-e plurális jogrendszeréről?

Hipotéziseim vizsgálata során nem törekedtem teljességre, a négy választott jogi kultúra részletező, kimerítő bemutatására, hanem átfogóan jellemzem azokat a feszültségeket, okokat és ellentmondásokat, amelyek feloldásra szorulnak, majd következtetéseket fogalmazok meg ezek feloldására.

## II.

Tudományos doktori kutatásaim első állomásául egy különleges, sajátos lelkületű, a Nyugat jogászái számára nehezen megérthető gondolkodásmóddal bíró kultúrát választottam: *Japánt*. E szigetország jogi kultúrájának sajátossága abban rejlik, hogy a társadalom rendjének és az igazságszolgáltatásnak az alapjait nem a jogra helyezik. Ezt híres jogtudósuk, Yosiyuki Noda<sup>1</sup> egy mondatban így foglalta össze: „nem szeretik Japánban a jogot”. A nyugati kutatót ámulatba ejti a szigetország különös varázsa, mely a hagyományos és modern sajátos együttélésének köszönhető: a gazdag tokiói Ginza, Sibuja, Sindzsuku, Roppongi negyedek felhőkarcolói mellett eltörpülnek az Aszakusza pagodatetős házai, buddhista templomai és sintó szentélyei; a ragyogó reklámtáblák szomszédságában ősi kőlámpásokat lapulnak; míg kimonós lányok *chanoyu*-t (teaszertartást) végeznek, az egyenruhás titkárnők számítógépen dolgoznak. Elgondolkodtató, hogy tudott Japán hű maradni a több évezredes hagyományaihoz a Meiji-restauráció modernizációs reformjai és a II. világháborút követő nagy átalakulások után! Egyes tudósok szerint a titok nyitja az erős nemzeti érzésben, a szorgalomban, az egységtudatban és a jó iránti fogékonyságban keresendő. A nyugati jogászt pedig azért éri meglepetés a „kifinomult szellem jogának”<sup>2</sup> vizsgálatakor, mert szembesül a jellegzetesen japán jelenségekkel:

- a társadalmi rend megőrzése az önbírálat állandó ébrentartásán és a megbékélés szellemén nyugszik,
- a jog és erkölcs kapcsolatában: a jogi megoldásokat – mivel ezekkel szorosan összefügg az erőszak fogalma- a legnagyobb mértékben helytelenítik,
- az emberek közti kapcsolatok ideális harmóniájának eszméje,
- a naiv realizmus; a jog és jogosultságok fogalmának puhasága,

<sup>1</sup> Yosiyuki Noda: *Introduction au droit japonais* (Paris: Dalloz 1966), 175.o.

<sup>2</sup> Yosiyuki Noda: „The Far-Eastern Conception of law” in *International Encyclopedia of Comparative Law* (1971) 120.o.

- a változékony és hajlítható verbális megnyilvánulások a jogi érvelés terén.

A legtöbb kutató egyet ért abban, hogy *Kína* több mint egy ország, túlmutat ezen a politikai entitáson, mert magába foglalja még a távol-keleti térség kínai közösségeit is. A hatalmas kínai civilizáció gazdag történelemmel és filozófiai hagyománnyal, építészeti remekekkel, szent hegycsúcsokkal, varázslatos mondavilággal rendelkezik. Ami számomra ezen távoli ország kulturális magasrendűségét elsődlegesen jelzi, az a jellegzetesen kínai gondolkodásmód: az erkölcs fontossága; a harmóniára törekvés, mely a taoizmusban elvezet a természet és az ember összhangjához; a világnézet terén tanúsított tolerancia, a *szan csiao*, a „három út”(a három vallás) békés együttélése, emberközpontúsága és emberszeretete; a túlzások és lázadások tiltása; a két egymást kiegészítő elv, a *jin* és a *jang* (passzivitás-sötétség-nőiesség és az aktivitás-fényesség-férfiasság), a *li* és a *ki* (értelem és anyag) kölcsönhatásának a gondolata. A kínai kultúrkör jellegzetességeinek ismeretei először a 13. században, Marco Polo kereskedelmi útjainak köszönhetően jutottak el Nyugatra. A porcelán, a selyem és a kertművészet mellett a filozófia is ismertté vált Európában, Goethe és Voltaire is nagyra tartotta a kínai szellem eredményeit. Diderot ezt írta: „ezek a népek korban, művészetben, bölcsességben, politikában minden más népet felülmúlnak.”

Az *iszlám* megítélésével kapcsolatban ellentmondásokkal teli zűrzavar van a (vallástudományokban járatlan) emberek fejében, ami nem csak szomorú, hanem esetenként veszélyes is lehet. A gondolkodó ember nem elégedhet meg a média által közvetített felületes és sokszor egyoldalú információkkal. Felvetődik a kérdés: mi van mindezek háttérében? Objektív vizsgálatoknak kell megadni a választ!

Kutatásaimat az arab világ történetével kezdtem, ezt az iszlám dogmáinak alapos megismerésével folytattam, majd szükségszerűen eljutottam a jelenkori etnikai megosztottság állapotáig, ami egyben vallási megosztottságot is jelent, mely az egységes iszlám létrejöttét is megakadályozza. Rengeteg internes és újságcikk került a kezembe, mindegyik más szemszögből láttatta ezt a vallás: némelyik harcosok és nőgyűlölők gyülekezeteként, míg másik az elfogadás, az alávetés közösségeként írta le, mely a férfiak és a nők egyenlőségét hirdeti.

Napjainkban Mohamed tisztelőinek rengeteg problémával kell megküzdeniük: meg kell győzni az embereket, hogy a muszlimok nem mind *mudzsahidek* (öngyilkos merénylők) és a *dzsihad* eredeti jelentése egy abszurd mítosz miatt eltorzult; hogy a nőknek joguk van dönteni a *hidzsab* (kendő) viseléséről, és az állam ebbe nem szólhat bele, még akkor sem,

ha alapvetően szekuláris alapelveket vall; hogy a Korán a férfi és a nő egyenjogúságát követeli híveitől, és nem minden muzulmán férfi veri és alázza meg feleségét.

Arra a megfontolásra jutottam, (és arra kérem az Olvasót is, hogy tegye ugyanezt az olvasás megkezdésekor), hogy csak tabula rasa-val, tiszta lappal szabad nekilátni e munkának!

A fejezet megírásában még két élmény motivált. Az egyik Tolvaly Ferenc filmje, a Boszporosz felett a híd volt, amelynek zárójelenetében egy muzulmán férfi azt nyilatkozta békés, derűs mosollyal az arcán, hogy „az iszlám a béke és a szeretet vallása”. A másik pedig a pécsi muszlim közösség hölgy tagjaival készített riport, melynek kapcsán betekintést nyerhettem otthonaikba, hétköznapijaikba és gondolataikba is.

*A hindu jogi kultúra* vizsgálata azért indokolt napjainkban, mert úgy érzem, eddig kevés figyelmet kapott, holott globalizálódó világunkban, a civilizációs összecsapások jóslatának tükrében, a több mint 1 milliárd lélekszámú társadalom és annak kultúrájának alapos ismerete elhanyagolhatatlan. Statisztikai adatok is ezt támasztják alá: a világon 900 millióan követik a hinduizmus, 360 millióan a buddhizmus és 23 millióan a szikh-ek vallását.

A hindu jog nem csupán India joga. Annak a közösségnek a joga, amely azonosul a hindu világszemlélettel Indiától Dél-Kelet-Ázsiáig, összesen 94 országban a Földön. Mivel a hindu jog alapja India egyik nagy vallása, a hinduizmus, amelyet teljes egészében az indo-árják gondolatvilága alkot, és a filozófiai mélységei, változatos hagyományai, isteneiknek megtévesztően sokszínű világa és bonyolult szimbolikája miatt sokak számára nehezen érthető, épp ezért e fejezetben számos oldalt szentelek ezek magyarázatának.

*A kutatásom középpontjába* e jogkörökhöz tartozó országok modernizációs módszereit állítottam. A vizsgálatok során arra a következtetésre jutottam, hogy bár közeledés figyelhető meg a Nyugat és a Kelet között, mégis érződik némi ellenállás és távolságtartás a befogadó kultúrák részéről. Mintha a nemzetek lelkiismerete, önbecsülése szembeszegülne a józanész diktátumai. Így egy esetleges egyetemes civilizáció létrejötté<sup>3</sup> - Huntingtongal egyetértésben- én is lehetlenségnek tartom.

A modernizációs folyamatok a világban már a 18. században elkezdődtek és napjainkban is tartanak. Mit is jelent valójában a modernizáció: a segítő jóbót, mely a hagyományos társadalmak számára megkönnyíti a fejlettebb életformára való áttérést, mely magába foglalja az urbanizációt, az oktatást, az iparosodást, a gazdasági fellendülést,

---

<sup>3</sup> V.S. Naipaul: Our universal civilization (The 1990 Wriston Lecture, The Manhattan Institute, New York Reveiw of Books 1990) in Huntington: A civilizációk... 45.o.

a komplex társadalmi struktúrákat. Az ezekhez kapcsolódó tudományos és műszaki ismeretek első elsajátítója majd terjesztője a Nyugat volt, ezért vélik sokan, hogy a Nyugat lesz majd az egyetlen, egyetemes civilizáció.

Az általam vizsgált jogkörök a következőképpen reagáltak a modernizációra:

1. *Kína* mint felsőbb rendű kultúra, a nyugatinál magasabb civilizáció el akarta kerülni mind a nyugatiasodást, mind a modernizálódást; az önmagáról alkotott Közép-Birodalom eszméje csak erősítette a „barbárok” iránti megvetést és lenézést. Ám az angolok a két ópiumháborúval meggyőzték a nemzetet, hogy a kirekesztés stratégiáját tovább nem folytathatják. Elutasította a Nyugatot *Japán* is egészen 1854-ig, ekkor már kényszerből vette fel a diplomáciai kapcsolatot a Nyugat nagyhatalmaival. Mucuhito császár pedig a modernizáció mellett döntött: feudalizmust pillanatok alatt felszámolták, egyetlen generáció életideje alatt tették magukévá a Nyugat addig elért eredményeit: a nyugati szakértőkkel együtt Japánba hozták a kor műszaki vívmányait, átvették a Gergely-naptárat, nyugati mintájú alkotmányuk lett. Mindezt tették az eddig is jól bevált utánozva tanulás módszerével. Az adaptációk sikere azonban nehezen egyeztethető össze a japánok hagyományaik iránt érzett hűségével.
2. *A muzulmán államok* a végsőkig (a muzulmán bíróságok felszámolásáig) ragaszkodtak ahhoz, hogy a személyi státuszt érintő kérdésekben a *sharia*-t alkalmazzák, ne a világi jogot; a hindu jogban is hasonló helyzet alakult ki, ott az angol gyarmatosítók a „non intervention to the law” elvet alkalmazták és a magánélet szabályozását meghagyták a hindu közösségnek.
3. *A kemalizmusnak* nevezett módszer lényege, hogy az őshonos kultúrát el kell tiporni a modernizáció érdekében, mivel e kettő összeegyeztethetetlen
4. A legkellemesebb megoldás a reformizmus, vagyis a modernizáció és az őshonos kultúra értékeinek, intézményeinek és szokásainak ötvözése. Ezzel próbálkozott Jamal al-din Afgani és Mohamed Abdul is.

*Huntington*<sup>4</sup> azt állapítja meg, hogy épp a modernizáció lesz az, amely később újraindítja az őshonos kultúra virágzását. Az ehhez vezető út egyrészt a társadalom egészének gazdasági, katonai és politikai megerősödésével jár, melyhez identitásválság és az elidegenedés érzése társul. Így jutunk el a kulturális és vallási újraéledéshez, gondoljunk csak a napjainkban

---

<sup>4</sup> Huntington uo. 98-116.o.



virágzó „nihonjin ron” elméletre, mely a japán felsőbbrendűség táptalaja lett, vagy a konfucianizmus reneszánszára Kínában, illetve a muzulmán fundamentalista mozgalmakra. A kérdés az: hogyan alakítják át és építik be a befogadó nemzetek a más civilizációs elemeket saját kultúrájuk biztosítása érdekében (kölcsonzéselmélet)? A válasz egyszerű: az importelemek helyi körülményekhez történő adaptálása nem jelenti az adott civilizáció hanyatlását és bukását<sup>5</sup>. Ahogy a kínai kultúra is kínai maradt az indiai buddhizmus átvételét követően és Japán is japáni maradt a kínai konfucianizmus, csillagászat, hajózási technikák átvétele után. S ahogy Huntington írja, ha kereszténységet importálnának, akkor azt is úgy építenék be, hogy illeszkedjen a kultúrájuk leglényegesebb elemeihez. *Anderson*<sup>6</sup> is hasonló nézeteket vall, így kizártnak tartja, hogy a muzulmán jog annyira elnyugatosodjon, hogy jogrendszerei eltűnjenek.

---

<sup>5</sup> Kivéve Tibetet, ahol a kínai kultúra adaptálása erőszak hatására zajlott/zajlik

<sup>6</sup> Anderson, J.N.D.: *Islamic law in the modern world* (1959)

## A jogi kultúrák világa

### I.

Kultúra és jog: állandó kölcsönhatásban él egymással. Sokan leszűkítik a jogi kultúrát egy adott állam jogrendszerére, pedig a fogalom ennél sokkal többet takar, hisz a jog adott társadalom kultúrájának csupán egyik aspektusa, összetevője. *Visegrády Antal* szerint a jogi kultúra ugyanis magába foglalja az alábbi összetevőket:<sup>7</sup>

1. a könyvekben lefektetett és a valóságban érvényesülő jog („law in books” és a „law in action”)
2. intézményi infrastruktúra (bírói rendszer, jogász hivatás)
3. a jogilag releváns magatartás modelljei (pl. pereskedés)
4. a jogtudat

*Kulcsár Kálmán*<sup>8</sup> elmélete szerint is túlmutat a jogi kultúra adott ország hatályos jogszabályainak összességénél, hiszen ezeken kívül:

1. a jog felé irányuló társadalmi beállítódásokból,
2. a joggal kapcsolatos véleményekből,
3. a joggal, illetve a jog működésével összefüggésben felhalmozódott történeti tapasztalatokból áll.

Egy adott társadalmon belüli homogén jogi kultúra lehetőségét több okból is elvethetjük:

1. mivel elválasztjuk egymástól a laikus és a jogász jogi kultúrát, melyek egymás komplementereként befolyásolják az egész jogi rendszer működését,
2. a társadalom komplexitása miatt az egyes rétegek és csoportok sokféle kultúrát alakítanak ki,
3. az úgynevezett jogi szubkultúrák megjelenése miatt (ilyen például a jogalkalmazás és a bűnözők jogi kultúrája).

### II.

A további kutatásom szempontjából a jogi kultúrák azon csoportosítását tartottam fontosnak, mely az alapján disztingvál, hogy az adott társadalom rendjének és az igazságszolgáltatásnak az alapjait a jogra helyezik-e.<sup>9</sup> Ez alapján megkülönböztetünk *regulatív* jogi kultúrát, ahol a jog normatív értelemben irányító szabály (ez jellemzi a Nyugati jogi kultúrákat), illetve az *orientatív* jogi kultúrát (ezek az ázsiai és afrikai jogi

<sup>7</sup> Visegrády Antal: Jog-és állambölcelet (Bp.-Pécs, Dialog Campus 2003) 14-19.o.

<sup>8</sup> Kulcsár Kálmán: Politikai és jogszociológia. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 525-526. o.

<sup>9</sup> Visegrády Antal: Jogi kultúra, jogelmélet, joggyakorlat (Aula Kiadó 2003 Budapest) 10-14.o.

kultúrák), amelyekben a jog csak szimbolikus szereppel bír, csupán eligazító jellegű.<sup>10</sup> A jogi kultúrák nem rekedtek meg egy adott fejlettségi szinten, ugyanis a történelem előrehaladtával mindig új hatások érték, így változásokon kellett átmenniük.

A jogi kultúrák fejlődésének egyik útját vázolja *Alan Watson* ún. *jogtranszplantációs* elmélete<sup>11</sup>. Esettanulmányokkal bizonyítja, hogy az ősi és a modern társadalmi-gazdasági formációkban és jogi berendezkedésekben számos hasonlóság mutatkozik, mely felveti annak lehetőségét, hogy nem eredeti leleményekben, hanem más ismereteknek az átvételében és azok továbbgondolásában rejlik a jogfejlődés. Gondoljunk csak Japánra! E szigetország a Kr.u. 6 századtól kezdve a csodált birodalom, a kínai tudományos és jogi-közigazgatási eredményeit vette át, és ezeket továbbfejlesztve alakította ki sajátos (jogi) kultúráját. Majd a Meiji restauráció idején a Nyugat törvénykönyveinek átvétele jelentette az egyetlen esélyt arra, hogy elmaradott feudális államból modern, fejlett nagyhatalommá váljék. A „jogátültetés” tehát egyetemes jogfejlesztő tényező.

A jogi kultúrák vizsgálata során elengedhetetlen megemlíteni nevét, aki 1960-as években végzett csoportosítása ma már klasszikusnak számít, melyet *Zweigert és Kötz* bővített ki jogkörökkel.<sup>12</sup>

1. Római-germán jogcsalád (romanista, germán és északi jogkörrel)
2. Common law jogcsalád (amerikai és angol jogkörrel)
3. Szocialista jogcsalád (Európán kívüli és európai jogkörrel)
4. Vallási (muzulmán, indiai jogkörrel) és tradicionális jogcsalád( kínai, japán és fekete-afrikai jogkörrel)

Az ázsiai jogi kultúrákban, ahogy *H. Patrick Glenn*<sup>13</sup> nevezi őket, létezik jog, de az csak kiegészítő funkcióval bír. Míg a mi kontinentális jogcsaládunkban a jog a legnagyobb szentség, melyet minden embernek szem előtt kell tartania a társadalmi érintkezésekben, és a viták rendezésében a pereskedés lett a bevált módszer, addig az ázsiai országokban a bírósághoz fordulás csak az egyéb konfliktusmegoldó eljárás kudarca után megengedett. Mindez azzal magyarázható, hogy felfogásukban a társadalmi harmónia megsértése bűn és elsősorban az emberiség érzésével, meleg szívvel, illetve az erkölccsel kell helyreállítani

---

<sup>10</sup> Itt kell megemlítenünk, hogy az 1960-as években a U.S Agency for International Development és a Ford Foundation szponzorált jogi reformot fejlődő országokban, melynek célja az volt, hogy vezető amerikai jogi egyetemek jogtudósai interdiszciplináris vizsgálódásokat folytassanak a jog, a gazdaság és a társadalmi fejlődés kölcsönhatásáról. A vizsgálódások középpontjába a jog gazdasági fejlődést elősegítő hatása, illetve a demokrácia, az emberi jogok és a legális jogi kultúrákból átvett jogintézmények működése került. Ezt hívták „jog és fejlődés” mozgalomnak, mely egy évtized múlva befejezte működését.

<sup>11</sup> Alan Watson: *Legal transplants* (Edinburgh 1974)

<sup>12</sup> Visegrády Antal: *Jog-és állambölcselet* (Dialóg Campus Kiadó Bp.-Pécs, 2003)111-127.o.

<sup>13</sup> H. Patrick Glenn: *Legal traditions of the world* (Oxford Auckland 2004) 302-339. o.

azt. A vitához, a joghoz, a konfliktushoz elutasítóan, a harmóniához, a béküléshez, a közvetítéshez és az egyensúlyhoz pozitívan viszonyulnak. Ha a felek kibékíthetetlenek, akkor is inkább hajlanak a mediációra, a peren kívüli megegyezésre. Japán éri el a legnagyobb eredményeket ezen a területen, náluk ugyanis 3 típusú mediációs eljárás alakult ki: a jidan, a wakai és chotei. Tehát ezek a kultúrák inkább a meggyőznek, mint büntetnek. Általánosan elfogadott az a nézet, hogy a logika megfosztja a dolgokat élelenségüktől, ezért kerülni kell azt. Lényeges eltérés, hogy a távol-keleti gondolkodásban „az egyén nem függ a közösségtől, hanem feloldódik benne. E konfuciánus társadalomfelfogásnak köszönhetően nem tudott kifejlődni az „alanyi jog” fogalma.

A keleti és a nyugati gondolkodás jellemzői

<b>Keleti gondolkodásmód</b>	<b>Nyugati gondolkodásmód</b>
Család- közösség	egyén
Közösségi hit	Egyéni hit
Ajtók mögötti nőiség	Nyilvános nőiség
elzárkózás	megnyílás
hierarchia	egyenlőség
beleszületés	Érvényesülési verseny
Partikularizmus (státuszok)	egyetemesség
együttműködés	verseny
Természeti és társadalmi végső igazság	Formális jogi racionalitás
Személyes megfontolás	személytelenség
Kollektív felelősség	Egyéni felelősség
harmónia	konfliktus
Emberi tudattól független, transzcendens, fellelhető jog	Tudatosan alkotott jog
Etikai rend	legalitás

### III.

A jogi kultúrák elhatárolásának differencia specifica-ja a joghoz való hozzáállás volt. Legelőször azt a kérdést kell tisztáznunk, hogy mi a jog? A jogelmélet klasszikus kérdése ez. A válaszok igen színesek, mondhatjuk bátran, ahány jogbölcselemelő/gondolkodó annyi jogfogalom-meghatározás. Csoportosítást azon szempont alapján végeztem, hogy melyek azok a gondolkodók, akik az ázsiai jogi kultúrához hasonlóan szükségszerű kapcsolatot véltek felfedezni a két normatípus között (*Fuller, Dworkin, Ehrlich*), és kik azok, akik kategorikusa elhatárolják őket egymástól (*Austin, Hart, Somló, Hayek*).

A pozitivista gondolkodók nézete szerint a jog az, amit a jogalkotó annak mond: *Austin*, a pozitívizmus atyja a szuverén fenyegetéssel alátámasztott parancsaként határozza meg a definíciót. *Austin* nézeteivel rokon vonásokat mutat *Somló Bódogé*, aki úgy ír a jogról, mint a jogalkotó hatalom parancsáról.

*Hart* pedig az elsődleges és másodlagos szabályok összességéként illetve a kötelezettséget megállapító és a felhatalmazó szabályok egységeként határozza meg a jogot. Visszautasítja, hogy a jognak erkölcsi eredete lenne, mert szerinte nincs magasabb rendű parancs, amelyből a jog autoritása származhatna.

E jogelméleti irányzatok az ún. belső jogi jelenségek elemzésére korlátozódnak, míg mások a jogon és a klasszikus jogtudományon kívüli szempontokkal operálnak, melyeket külső aspektusokra (melyek lehetnek szociológiai, biológiai, pszichológiai, vagy éppen közgazdasági jellegűek is) támaszkodó jogelméleteknek is nevezhetünk<sup>14</sup>. Ahogy *Bencze Mátyás* írja: a jogelmélet e két ágában közös, hogy a jog fogalmát egyik sem valamely általános filozófiai irányzat tételeinek dedukciója útján próbálja meghatározni, alapvető különbség fedezhető fel viszont abban, hogy a jogászai, "belső" megközelítés jóval kisebb mértékben támaszkodik más tudományok eredményeire és módszereire, míg a "külső" elméletekben a jottól különböző társadalmi jelenségek vagy normák révén érthetjük meg a jog lényegét.

Az elsőre példa az előbb már említett *John Austin* jogelmélete, aki kimondottan az egyes jogi fogalmak elemzésének útján jutott el a jog fogalmához, és állítja, a jog feladata a jogrendszerekben közös elvek, fogalmak és megkülönböztető jegyek bemutatása.

Az utóbbi elméletek képviselői: az autopoetikus jogelmélet atyja, *Niklas Luhmann*, aki az autopoiesis-koncepciót *Humberto Maturana* chilei sejtbiológus munkásságából

<sup>14</sup> Bencze Mátyás: A jogérvényesség kutatásának lehetséges elméleti és történeti keretei (<http://jesz.ajk.elte.hu/bencze12.html> letöltés: 2008. júl.1.)

kölcsönözte<sup>15</sup>; a jogi realista Jerome Frank, aki az amerikai bírót egy muzulmán kádihoz hasonlítja, aki személyes érzelmei alapján dönt; de gondolhatunk a jogfejlődés mögötti szocio-biológiai kategóriákra *Herbert Spencer* elméletében, akire *Darwin* volt nagy hatással; illetve a jog és a jog világához képest külső elemek kölcsönhatását vizsgálja *Eugen Erlich*<sup>16</sup> is, amikor a “népek élő jogá”-ról ír: ebben az elképzelésben a politikai állam eszméjének alapján kikényszerített szabályozás kisebb szerephez jut, és a vallás, a család, a társadalom egyéb szerveződései és közösségei hatására kialakuló normák kerülnek előtérbe.

*Lon Fuller* és *Ronald Dworkin* egy véleményen vannak erkölcs és jog kapcsolatát illetően. Fuller koncepciójában a jognak külső és belső oldala van. Az előbbi azt jelenti, hogy a olyan jogszabályokat kell alkotni, melyek teljes egészében egybeesnek a társadalom erkölcsi értékítéletével, ez pedig akkor valósul meg, ha a jogszabályok általánosak, jövőre irányulnak, konzisztensek, nem kívánnak lehetetlent, világosak, könnyen érthetőek, szilárdak, illetve a jogszabály tartalma és az alkalmazási gyakorlat szinkronban van. (ezt nevezi a jog belső erkölcsiségének). Dworkin a jog felettes rétegeként az alapjogokat és a jogelveket (standards) emeli ki, melyek akár önmagukban is irányt mutatnak a bírácnak, hisz az igazságosság, a méltányosság és a erkölcsösség követeli meg őket.

A jog ázsiai koncepciójához e három utóbbi gondolkodó nézetei állnak legközelebb.

---

<sup>15</sup> Niklas Luhmann: A jog mint szociális rendszer. In: Varga Csaba (szerk.): *A társadalom és a jog autopoietikus felépítése*. Budapest, 1994., 56-65. o.

<sup>16</sup> Eugen Ehrlich: *Principles of the sociology of law* (1936) 36.o.

## A japán jogi kultúra



**2.ábra** Futamigaura

### 1. A földrajzi-természeti feltételek

Méltán nevezhetjük Japánt a világ egyik legkülönösebb és legbonyolultabb kultúrájának. Az 1868-ig szamurájokból és földművesekből álló, feudális alapokon nyugvó állam 1930-ra gazdasági- katonai nagyhatalommá, a '90-es évekre a világ harmadik legnagyobb ipari hatalmává vált, napjainkban pedig a második leggazdagabb ország az USA után. Ez a teljesítmény még inkább figyelemre méltó, ha megvizsgáljuk a világtérképet és elgondolkodunk azon, hogy e szigetországnak alig vannak természeti erőforrásai. Felvetődik a kérdés: mi magyarázhatja e rendkívüli teljesítményt? A válasz a japán nép rendkívüli képességeiben és földrajzi-történelmi sajátosságában keresendő.

A régi japánok országukat a Föld legkeletibb vidékének hitték, ezért a napkeltéről Nipponnak/Nihonnak nevezték, vagyis a Nap eredetének országa. A felkelő nap motívuma, a naponta megújuló újakezdés az ország jelképévé is vált (zászlaján látható a piros kör egy fehér négyszögben). Európa Marco Polonak köszönheti, hogy tudomást szerzett a sziget létezéséről, de ő is csak a kínai nagykán, Khulblai (mongol, 13. század) udvarában hallott Jihpangu-ról, ő maga sosem járt ott.<sup>17</sup>

Japán elhelyezkedése nem mondható előnyösnek: a civilizált eurázsiai óvilág peremvidékén fekszik, nem keresztezik világkereskedelmi főútvonalak, így a külső hatások lassan jutottak el hozzá, és azokat az eurázsiai népek alaposan megszürték.

---

<sup>17</sup> Szentirmai J.: Japán (2005 Panorama Kiadó) 17-102.o.

Az izolációnak voltak azonban előnyei is: a tenger könnyűvé tette a közlekedést, bőségesen kínált halat, e szigethelyzet távol tartotta a nomád hordákat, megmentette az ellenséges invázióktól.



3. ábra Gésák

Ezt nevezzük *shima*-szellemnek. A *shima* szó eredeti jelentése sziget, vagyis a szigetlakók magukra utaltan éltek, a maguk erejére támaszkodva termelték meg, amire szükségük volt a mostoha sziklás körülmények között. Szűkebb értelemben falut, közösséget jelent. Vagyis azt jelképezi, hogy a szigetlakók megszokták, hogy összetartoznak, életüket a közösség keretein belül élik és a közösség tagjai kiegészítik egymást. Modern világunkban ez a fogalom a vállalati szellemmel azonosítható: a céghez való hűséget és a kollektivitást jelenti.

Kulturális tekintetben Japán a kínai civilizáció leszármazottja, alapkulturájának legnagyobb részét az észak-keleti síkságon létrejött ősi civilizációtól kölcsönözte. Gyakran éri olyan vád a japánokat, hogy utánzó, kölcsönző nemzet volt. Ennek azonban épp



ellenkezőjét tartom igaznak, hisz tekintettel az elszigetelt helyzetükre, az átvett kultúra új, egyedülálló irányba fejlődhetett tovább. Ez az izoláció tette lehetővé számukra, hogy sajátos kultúrát hozzanak létre: öltözködés (*kimono és zori*), eltolható papírtáblák helyettesítik a válaszfalakat (*tokonoma*), a műalkotások számára fenntartott helyek, a relaxációs fürdőhely (mely a sintó vallásból eredeztethető), sajátos ételek (iga-age, hamajasi, sushi, szukijaki, iri-dori)<sup>18</sup>.

Írásrendszerük is a kínaiból származik, de bonyolultabb. Többen a japán gazdasági csoda egyik forrásának tekintik az oktatást, mert a nemzetre jellemző kreativitás gyökere itt keresendő, ugyanis az írni-olvasni tanulás megmozgatja a gyermekek képzelőerejét, hisz nem csak lemásolniuk kell az írásjeleket, mint nálunk, hanem összefüggéseket kell keresniük, mely gondolkodásra serkenti őket: egy ember és egy fa ábrázolása a pihenést, sok fa az erdőt, három nő pedig a pletykát jelenti. 5000 kínai írásjelből 1850 kötelezően oktatott; ezek elsajátítása kitartást és szívósságot igényel, mely a modern Japán alapját képezi.

A földrajzi elszigeteltség és a nyelvi különállás igen öntudatosá tette e nemzetet, erősítette bennük a másoktól való különbségeiket. A mai napig érzékelhetőek az izoláció által táplált öntudatoság hátrányai, amely a külföldiekkel való viszonyuk ridegségében és a nemzetközi kapcsolataikban tapasztalható felsőbbrendűségükben jelentkeznek. A hamburgi *Der Spiegel*-ben jelent meg egy cikk „Beképzelt japánok” címmel, melyben azt firtatják, hogyan is bánnak a *gaijin*-okkal a szigeten. A válasz: lekezelően, kirekesztően, felsőbbrendűségüknek mindig hangot adva. Nemzetük rendkívüliségének okait a következőkben látják:

- Tomojuki Jamasida tábornok a következőket mondta: „A fehérek Darwinja szerint ők a majmoktól származnak, mi pedig az istenektől. És ki nyeri meg a majmok és az istenek csatáját, ez nem kétséges” (a japánok úgy vélik ők Amateraszu istenasszony leszármazottai, és azóta is tiszta faj, lásd később)
- Egyes ásatásokat azért zárattak be, mert kiderült volna, hogy a tiszta császári dinasztia ősei koreaiak voltak.
- Az 1980-as évektől új tudományág virágzik, a *nihonjin ron*, mely a japán mentalitástól egészen a japán orrig mindennel foglalkozik.

---

<sup>18</sup> Iga-age: sült gesztenye  
Szukijaki: marhahús zöldségekkel  
Iri-dori: csirkeragu  
Hamajasi: majonézes karfiol  
Sushi. Nyers haltekeres

- Ezidőtájt jelent meg az a tudományos mű is, mely a japán agy különlegességéről és univerzalitásáról szól: szerzője megállapítja, hogy a japán nyelvben oly gyakran előforduló mássalhangzók a bal agyféltekében keletkeznek, míg a *gaijinok*-nál a jobb oldaliban. Vagyis a logikus gondolkodásért felelős oldal sokkal fejlettebb, mint más embereknél.

Arthur Koestler <sup>19</sup> így ír e nemzet sajátosságairól:



4. ábra Chanoyu

„Mondhatjuk, hogy a földrajzi és nyelvi elkülönülés alakította eme különleges nemzetet, de ez kevés lenne: a fő ok a sajátos lelkületben, az idegen-új dolgok- melyek nem rendelkeznek előzményekkel az őshagyományban-, tudattalan elutasításában, a tárgyyszerű gondolkodás elfogadására és a logikai kategóriák alkalmazására való képtelenség. Ha azt kérné egy japántól, gondolkozzék angolul, nem csekélyebbet kívánna, mint ha az impresszionista festőtől várnánk el a földmérői módszerek alkalmazását.”

## 2. A történelmi adottságok és kulturális tényezők

### 2.1. Az ősi Japán

Japán történelme tulajdonképpen akkor kezdődött, amikor a magasan fejlett Kínai Birodalom tudományos, technikai, államvezetési-igazgatási eredményei eljutottak a szigetre, és hatása keveredett a helyi egyszerű hagyományokkal, így hozott létre egy új kultúrát.

Az ezt megelőző időszakról keveset tudunk, de segítségünkre siet a hagyomány, mely szerint két isteni lény egyesüléséből keletkezett a japán nép és a szigetvilágot is isteni erő

<sup>19</sup> Arthur Koestler: A LÓTUSZ ÉS A ROBOT Második rész: Japán (Tandori Dezső fordítása) Terebess Kiadó, Budapest, 1999

emelte ki a tengerből. A japánokban élő erős nemzeti öntudatot még az is erősíti, hogy a császári családfát is mitologikusan igazolták: első császáruk, Dzsinnu, Amateraszu istenasszony dédunokája. A legkorábbi japán krónikák (Kr.u.720), a Kojiki és a Nihonsoki beszélnek a Napistennő dédunokájának Kr.e. 660 körüli földre szállásáról, aki megalapítja a japán államot.<sup>20</sup> A rendkívüliség mítosza a mai napig él a japánokban, ami veszélyes, mert az intolerancia serkentéséhez és a magasabb rendűséghez vezet, gondoljunk csak a *gaijinok*-kal szemben tanúsított lekezelő magatartásukra. A tudósok többsége kitart a homogén nemzet elmélete mellett, miszerint a *jamato-k* nem keveredtek más népcsoportokkal a történelem folyamán, de régészeti kutatások megcáfolják, hogy tiszta faj lennének és mongol illetve koreai ősokeket mutatnak fel.

A pleisztocén korszakban Ázsiával még egybetartozott a japán szigetvilág és a csiszoltkő-kultúra idején, 10000 évvel ezelőtti kéregmozgások és tengerszint-emelkedés következtében vált el a kontinenstől. Az újkőkorszakban, a Jamon-kultúra idején benépesült a sziget és megkezdődött a bevándorolt népek egybeolvadása.<sup>21</sup>

A Kr.e. 4. században már családcsoporthoz tartoztak és öntözéses gazdálkodást folytattak. A Kr.u. 1. században felbomlott a törzsi-nemzetségi szervezet, éles osztálykülönbségek alakultak ki. Japán ekkor a 16. századi Itália képét mutatta: számtalan kisebb-nagyobb államra tagolódott. A Kr.u. 3-4. századra megjelennek a törzsszövetségen alapuló állam csirái. Ezt nevezzük a tumulus-haniva kultúra időszakának: a sírdombokban olyan harci eszközöket találtak, melyek azon észak-ázsiai nomád harcosokéhoz hasonlítanak, akik Koreát özönlötték el; illetve a falfestményeik is koreai hatást mutatnak.

A Kr.u.4-5 században a Jamato-család a többi törzset uralma alá hajtotta és ez a politikai egység fejlődik történelmi nemzetállammá, melynek neve Nippon (Nihon).

A Jamato-k az országot *udzsi*-kra osztották, melyek örökletes kormányzati egységek voltak, élükön a *kimi*-vel (máshol: okimi), a törzsfőnökkel, aki igazgatta a törzs közösségét, ő volt a döntőbíró és a szertartások irányítója. Az *udzsi* jellemzője a hierarchikus rendi tagozódás, a pszeudo-családi kapcsolatok, a saját udzsi-istenségek tisztelete, mely vallási hiedelem gyökere a sintó.

A Kr.u. 6. században a bennszülött kultúra mellé társul a magasabb színvonalú kínai civilizáció. Követek, kereskedők, misszionáriusok révén került át Japánba a kínai :

---

<sup>20</sup> Találtak ősi kínai szövegeket, melyekben a „királynő országáról” beszélnek, vagyis az ország lakói eredetileg matriarchátusban éltek és csak kínai mintára váltottak patriarchátusra, férfiuralomra.).

<sup>21</sup> Szentirmai József uo.

- írás,
- a művészeti és tudományos ismeretek,
- az orvostudomány,
- az időszámítás, a naptárrendszer,
- a csillagászat,
- a közigazgatási rendszer,
- a hajóépítés,
- a bőrfeldolgozás,
- a fémmegmunkálás,
- a szövés,
- a buddhizmus és a konfucianizmus.



5. ábra Jin és Jang

## 2.2. A Taika korszak

Az első írásos emlékek a *Taika korszakból* maradtak ránk (i.sz. 646-tól).<sup>22</sup>

Ekkor a japán királyi udvarban lázadás tört ki azzal a céllal, hogy megszabadítsák az országot a nagy nemesi családok önkényuralmától. Ezek a régi nemzetségek magántulajdonuknak tekintették az államot már évszázadok óta, így korlátlan hatalmat szereztek maguknak. Nem átalloztak véres viszályokat szítani, politikai gyilkosságokra bujtogatni, uralkodójukat megfélemlíteni. Vagyonukat erőszakkal növelték, az ország érdekeire való tekintet nélkül.

Ennek a tarthatatlan állapotnak akartak véget venni az összeesküvők, akik olyan államot kívántak létrehozni, ami a csodálat példaképhez, Kínához hasonlít: minden hatalom a császár kezében összpontosul, és a birodalom legtávolabbi részében is császári hivatalnokok gondoskodnak a törvényről és a rendről.

Az államcsíny sikerült és új korszak kezdődött a részeire szakadt ország életében: a taika, a „nagy átalakulás” mélyreható reformok korszaka.

1. Valamennyi Taika-reform alapja az újonnan alkotott császári méltóság volt, amelyhez teljhatalom társult. Ezt a legmagasabb állami tisztséget a győztes forradalmárok annak az ősi hercegi és papi nemzetségnek ajánlották fel, amely magát egyenesen Amateraszu napistennőtől származtatta. Az új császárokat, „a nap fiait” az alattvalók nem földi uralkodóként tisztelték, hanem olyan személyként, akinek megbízatása isteni eredetű. Ezt

<sup>22</sup> Reischauer, Edwin O.: Japan- the story of a nation (Charles E. Tuttle Co., Tokyo) 30-45.o.

jelzi az elnevezésük: *tenno*, azaz „égi császár”. Az államcsínyt követően megszületett a Taika-rendelet, az új állam alapító okmánya.<sup>23</sup>

2. Kínai hatásra államilag irányított gazdasági és erkölcsi rendet építettek ki. Megpróbálták létrehozni a Tang-kori Kína minden részletre kiterjedő, centralizált bürokratikus kormányzatát: ennek megfelelően egy főminiszterből és jobb- illetve baloldali miniszterekből álló Központi Államtanácsot állítottak fel, amely felett állt az Istenségek Hivatala, amely a császár vallási funkcióinak reprezentálására volt hivatott. Az egész addigi világtörténelem legfejlettebb kormányzati rendszerét azonban nem vették át módosítás nélkül: a kínai rendszer szokásos hat minisztériuma helyett nyolcat hoztak létre, a császári udvartartás és a központi titkárság számára. E hivatalokat és minisztériumokat megfelelő számú és rangú hivatalnokokkal töltötték meg, akik szolgálatukért a császártól kapnak fizetést, akinek feltétlen hűséggel és engedelmességgel tartoztak.

3. A központi kormányzati rendszer létrehozása könnyebb feladat volt, mint kínai típusú vidéki közigazgatás kiépítése. Az országot tartományokra, járásokra és faluközösségekre osztották fel; a tartományok élén központból kiküldött kormányhivatalnokok álltak.

4. Egyszer és mindenkorra megszűnt a föld magántulajdona. Minden megművelhető föld a császáré, aki egyedül hivatott a hasznosításról dönteni.

5. A lakosság 80%-a a mezőgazdasági szektorban dolgozott, az állami rizsföldeket az ellátandó emberek száma alapján felosztották, egyenlő nagyságú birtokokat alakítottak ki és használatukat önálló parasztokra ruházták. A társadalmi „rang”-ja szerint és föld mértékének arányában köteles volt mindenki szolgálatot ellátni az állam számára: az adót részint terménnyel, részint munkával vagy katonai szolgálattal kellett teljesíteni. (Igazán sohasem állt össze Japánban besorozásos hadsereg, hisz nem kellett tartaniuk beözönlő hordáktól. A besorozott csapatok munkacsoportokká degradálódtak, így az igazi harcosoknak a régi lovas nemesek maradtak.). A 9-10. századra a társadalom alapvető eleme az uradalom lett, a *sho*, mely háttérbe szorította az állami földeket. A *sho* sérthetetlen területnek számított, adómentességet élvezett, ura szuverén bírói hatalmat gyakorolhatott a *sho* területén belül.

6. A birodalom központjául császári fővárost építettek. Fudzsivara városában állították fel az új császári palotát, melyet szintén kínai minta alapján építettek: geometrikus alaprajz, a jin és jang elvének megfelelő elhelyezkedés.

---

<sup>23</sup> Jamadzsi Maszanori: Japán, Történelem és hagyományok, Gondolat, 1989 48-66. o.

7. Olyan törvénykezési rendszer követte a reformot, amelyből mindenki megtudta, hogyan kell viselkednie, és mi von maga után büntetést. Ekkor születtek meg a *ritsu-ryo*-k, a büntető és közigazgatási szabályokat tartalmazó jogi gyűjtemények. Az alanyi jogoknak nincs még jele e szabályokban, de kialakulóban van egy eszme, amely a jognak már jelentőséget tulajdonít. Tudósok tanulmányozták a Tang-dinasztia Kínájának jogi rendszerét, s kiderült, hogy a japánok gyakorta átvették tőlük azt, amire szükségük volt.

Tehát a 7. és 9. század közé eső periódus az, amikor Japánt nagymértékben befolyásolták a kínai törvénykönyvek, és ez az első időszak, amely számunkra is hozzáférhető. Nagyjából hasonló ez ahhoz, mint ahogy az európai országok „befogadták” a római jogot a középkor vége felé.<sup>24</sup> Ennek köszönhetően született meg az első japán törvénykönyv, a *Taiho*, melyet Mommu alkotott meg 701-ben, s amely 757-ig maradt használatban. Egy darabig úgy nézett ki tehát, hogy Japán Kína irányába tart, vagyis a centralizált írott törvényalapú jogrendszer irányába, amely a konfuciánus erkölcsökön alapul. Sansom jó ízelítőt ad ebből a korai egységes kodifikált jogrendszerből:

„Igazán figyelemreméltó, hogy ebben a kultúrában, ahol a kard az uralkodó eszköz, milyen fontos szerepet játszott a toll, a szóbeli érvelés csak csekély szerepet játszott a japán igazságszolgáltatásban, a kérelmeket írásban adták be, ugyanakkor a vagyontárgyakkal vagy szolgáltatásokkal kapcsolatos engedélyek általában oklevelek, okiratok és adólevelek formájában láttak napvilágot.”<sup>25</sup>

A törvény alapján véve egész Japánban azonos volt, és széles körben érvényre is juttatták. Felfogták, hogy a törvények alapvető szerepe a társadalom stabilitásának a biztosítása. Készségesen elfogadták az alábbi elveket:

- az egyén hibájáért a család a felelős,
- a bűn bevallása és a megbánás csökkentheti a büntetést,
- a büntetés mértékének összhangban kell lennie az elkövetett bűnnel,
- büntetés szabható ki olyan társadalom-ellenes cselekmény miatt is, melyet a törvény nem nevesít

8. Szerte az országban falvak és városok keletkeztek, buddhista papok keze nyomán Japán megtelt gyönyörű templomokkal, kolostorokkal, szentélyekkel. Felvirágoztak a művészetek és a tudományok: a festők, a szobrászok, a tudósok, a költők a birodalom újonnan alapított fővárosba, Kiotoba gyűltek. Itt élt a császár és udvara, itt működött a császári kormányzat és hivatalai. Minden jel arra utalt, hogy Japán fényes jövő előtt áll.

---

<sup>24</sup> Sansom: Japan : a short cultural history (New York 1962) 158.o.

<sup>25</sup> Sansom. Uo.

9. Ekkoriban állították össze az első japán krónikákat: a *Kojiki*-t, mely elsősorban a császári család genealógiájával foglalkozik és a *Nihonsokit*, mely leírja az ország létrejöttét, a császárok cselekedeteit, a Jamato-állam kialakulását 697-ig, Dzsitó császárnő uralkodásáig. Fennmaradtak még a *Fudoki*-k, melyekben az egyes tartományok írják le hagyományaikat, természeti erőforrásaikat és földrajzi viszonyaikat.<sup>26</sup>

### 2.3. A lovagi rend

Mint láthatjuk, a Taika-reform fő célja az volt, hogy Japánt egységes országgá változtassa, ahol a lakosság azonos létfeltételek között élhetett. Ám ezt a tervet sohasem sikerült maradéktalanul véghezvinni.<sup>27</sup> Ennek okai:

1. A császári kormányzat az idők múlásával veszített politikájának meggyőző erejéből és határozottságából.

2. A másik ok a földrajzi adottságokban rejlik. Vessünk egy pillantást japán térképére!

A császári befolyás a központi vidékekre korlátozódik: Honsu déli részétől Sikoku és Kjuszu szigetének északi részéig terjedt. A többi országrész szinte megközelíthetetlen vidék maradt (egész Hokkaido, Észak-Honsu, és a nyugati part valamint Dél-Sikoku.). A fenti körülmények miatt hónapokig tartott, amíg a kormányzat parancsai helyükre értek.

Ekkortájt állandó gerillaharcok folytak Észak- Honsu és Dél- Kjuszu területén, ahol az őshonos harcos népcsoportok (ezók, kumaszkok, hajatok) elkeseredetten védték földjeiket a császári csapatokkal szemben.

A helyi lakosság arra kényszerült, hogy birtokait, falvait megerősítse, őrizze. Emellett paraszti lázadások voltak napirenden, akik nehéz sorsukon, inségükön fegyveres erőszak útján próbáltak változtatni.

Nem csoda tehát, ha a tartományok vezetői saját erejükből próbáltak meg úrrá lenni a nehézségeken. Ezért katonai szolgálatra alkalmas, kemény, fegyverforgatásban és bátorságban kimagasló képességeket bizonyító férfiakat kezdtek maguk köré gyűjteni, akiket személyes parancsnokságuk alá rendeltek. Őket tekintjük Japán első samurájainak.

E tartományi katonai alakulatok szervezeti felépítése a japán nagycsalád mintáját követte. A harcos családok családfői kormányzók, magasrangú hivatalnokok, gazdag földesurak, akik alárendeltjeikkel egy fedél alatt éltek. A közelebbi- távolabbi rokonok csoportját *kenin*-nek hívjuk, ők a család emberei, de idegenek is lehettek tagjai a családnak,

<sup>26</sup> Muraoka: Studies in shinto thoughts (Tokyo 1964) 85-92.o.

<sup>27</sup> Reischauer, 45-68.o.

ők az udvarház környékén éltek. A hűség és az engedelmisség a szamurájok értékrendjében a legfőbb erények közé sorolható és halált megvető bátorságának alappillére is. *A Kondzsaku Monogatari* (Jelen és múlt történetek) című híres gyűjteményben ezt olvashatjuk:

„Kész vagyok éretted életemet áldozni, mint a pihe súlya. Fenyegessen bár az ellenség kezétől biztos halál, sohasem fogok arra vetemedni, hogy életemet mentendő megfutamodjam előle.”

Kezdetben az átlagos harcos családok csak néhány tucat szamurájt számláltak, később azonban a jelentősebb vezéregyéniségek már tekintélyes létszámú csapatokat gyűjtöttek maguk köré. A két legjelentősebb harcos család a *Tairak* és a *Minamotok* voltak. Ők a 9-12. században olyan hatalommal bírtak, hogy egész országrészeket képesek voltak ellenőrzésük alá vonni.

1159-ben *Taira no Kijomori* megfosztotta hatalmától a kormányzatot. A császár szentként tisztelt személye érintetlen maradt, de minisztereinek menniük kellett. A tény, hogy az ország irányítását egy szamuráj vette át, óriási felháborodással töltötte el a dekadens és elnőiesedett udvari nemességet. Kijomori szabályozta a császári család öröklési rendjét, a hivatali állások betöltésének módját, a pénzek szétosztását. Elsődleges célja az volt, hogy családjának megfelelő rangot szerezzen. Törekvéseinek első sikeres lépése volt leányának házasságkötése a császárral, így unokája, *Antoku*, 81. tennoként, alig három évesen a császári trónra léphetett.

1180-1185 között állandó harcok folytak a Minomotok és a Tairak között, ezt nevezik a történetészek a Gempei-háborúnak. A győztes vezér, Minamoto no Joritomo a harcosok rendjének uralmából nem engedett. 1192-ben felvette a shogun (generális) címet, ő volt a legtekintélyesebb szamuráj és a legfőbb miniszter. A hadseregének főhadiszállását, Kamakura halászfalut birodalmi székhellyé alakította át. A tényleges hatalom az ő kezében volt, új birodalmi közigazgatási rendszert hozott létre, ezt nevezték *bakufu*-nak, vagyis sátoros kormánynak. A Kamakura-bakufu igen egyszerű kormányzási rendszer volt: a katonai kormányzat élén a *shogun* állt; miniszterei is szamurájok voltak. Vazallusai *dzsitoként* (a katonai közigazgatás felelősei, akiknek az adókat és járadékokat kellett ellenőrizniük) voltak szétszórva az országban, és a tartományi *sugo* (protektor, katonai védnök, aki a rábízott terület valamennyi katonai és politikai eseményéért volt felelős) felügyelete alá tartoztak.





**6. ábra Szamuráj**

Mivel Kamakura az egyetlen hatalmi központ, az emberek elkezdtek törvénykezési ügyekben is hozzá fordulni, peres ügyeket is rendezett, és a közigazgatás terhe is ráhárult. A katonai kaszt a saját szokásjoga szerint élt (*buke-ho*), és e szabályokat a kaszt minden tagja személyes törvényének tekinti, felettük a lovagi rend kódexe, a *Dzsoei* uralkodott.

A dzsitok és a sugok között néhány adminisztratív és jogi testület helyezkedett el, ezek Kamakurából figyelték a rendszer működését.

A császár már csak a vallás által rá háruló feladatokat látja el, tényleges hatalma nincs, ezáltal az udvari nemesség, *kuge*, hanyatlásnak indul. Ez az oka annak, hogy a Fudzsiwara társadalom kényessége és dekadenciája a mai napig távol áll a japán lelkülettől, inkább a korai feudális társadalomban ismerhetjük fel a mai japán előképet.<sup>28</sup>

A harcosok osztályának erkölcsi felfogását a következők tükrözik:

1. életelemük a háborúskodás,
2. dicsőséget a spártai erényekkel érhetünk el magunknak,
3. aszketizmus, önfegyelem, testi-lelki keménység,
4. hűség, becsület,
5. bátorság, vitézség, igénytelenség,
6. kialakították a „saját kard” kultuszát,
7. szívós kitartás a cél elérése érdekében,
8. állhatatosság a bajban,
9. ekkor alakult ki a szokás, hogy a reménytelen helyzetbe, került harcos *szep-puku*-t követ el, ami az ellenség iránti megvetés és a hadúr iránti hűség kifejezése volt.

---

<sup>28</sup> Reischauer: uo.

A japán dualisztikus hűbéruralom alapelvei voltak:

1. A hűbéres teljes hűséggel köteles szolgálni urát.
2. Kizárták a jogi természetű kötelezettségek gondolatát.
3. A hűbéresnek semmi biztosítéka nem volt a hűbérura önkénye ellen.
4. Elképzelhetetlen volt, hogy a hűbéres jogokat támasszon hűbérurával szemben.
5. A hűbérúr és a hűbéres kapcsolata az apa-fiú viszonyhoz hasonlított.
6. A hűbérúr és vazallusa között nincs semmilyen szerződés.



7. ábra Szamuráj

„Olyan érzések, mint szeretet, hűség, lemondás, egy személy iránti teljes odaadás, egy eszméért való feláldozás gondolata veszítenek erejükből, mihelyt megkísérlik azokat merev, ésszerű keretek közé szorítani.”- írja Longrais.

1274-ben és 1281-ben a bakufu külső ellenséggel találta magát szemben: a mongolokkal. Az ekkor aranykorát élő Mongol Birodalom nagyura, Khublai kán tengeri sereget indított Ara kán vezetésével a japán szigetek ellen. Hatalomvágya oly erős volt, hogy sorozatosan hibás döntéseket hozott: egy év alatt 4000 hajót építtetett a leigázott kínai hajóácsokkal! Egyes történészek azt állítják, hogy ez okozta a mongol sereg vesztét, nem az „isten szél”, a kamikadze tájfun. Ugyanis a hamarjában összetákolott hajók között voltak tökesúly nélküli, folyami hajók, melyek a tengeren könnyen felborulnak. A vesztés háború után a mongolokról mint sebezhetetlen nemzetről alkotott mítosz szertefoszlott. Khublai kán halála után a birodalom nyom nélkül eltűnt, épp úgy, mint flottája...

Minomoto no Joritomo által 1192-ben megalapított katonai kormányzat, a kamakurai bakufu körülbelül másfél évszázadig maradt fenn. 1333-ban egy lázadó samuráj sereg tört rá Kamakurára, és a sarokba szorított helytartó kíséretével együtt ünnepélyes öngyilkosságot követett el. A hatalom új birtokosa az Ashikaga család lett.

## 2.4. A hadakozó fejedelmek korszaka

Amíg *Ashikaga shogun* korszakában (1333-1573) a polgárháborúk győzelemre juttatták az egységes feudalizmust, a *ritsu-ryo* párhuzamosan élt a buke etikával. A harcosok felsőbbsege a parasztok felett megszilárdult, a katonák osztálya megszerezte az uradalom egész jövedelmét, így néhány nagyúr, *daimyo*, felosztotta egymás között Japánt. Ennek oka az a végzetes ballépés volt, hogy Ashikaga a bakufuval együtt visszatelepült Kiotoba. Itt a szigorú ellenőrzéshez szokott szamurájok képtelenek voltak ellenállni a szépséges főváros csábításainak, az udvari cselszövések és intrikák áldozatai lettek, és hozzákezdtek saját politikai céljaik megvalósításához. A *ritsu-ryo* szabályai elveszítik hatályukat, a buke személyi jog lépett a területi szokásjog helyére.

1478-1577 között az állam egysége veszélybe sodródott, a helyi nagyurak szomszédaikra és egyéb vélt ellenségeikre támadtak, amelyek polgárháborúkká fajultak, ahol a vérszomjas szamurájok harci vágyaikat korlátlanul kiélhették. Korábban elképzelhetetlen dolgok történtek: mind gyakrabban megesett, hogy zsoldosok alighogy hűséget esküdtek *daimyo*-juknak, máris vesztére törtek, elűzték és maguk ültek a helyére. Ezt nevezzük *gekokuudzso*-nak, vagyis alulról döntik meg a felülvőket.



8. ábra Oda Nobunaga

De a polgárháborúk által szétdúlt császárság nem hullott darabokra: *Oda Nobunaga*, rendkívüli hadvezér (lásd balra) energikusan és furfangosan elűzte az utolsó Ashizaka shogunt. Halála után munkáját *Iotoni Hidejoshi* folytatta, majd a művet (Japán egységesítését) az ő utódja, *Tokugawa Iejaszu* fejezte be, aki létrehozta az új szamurájállamot, amely azután 250 évig fennmaradt.

## 2.5. A feudális japán jog

A 9. század után a centralizált kínai rendszer lassan széthullott. A kínai törvények ellen irányuló törekvések a 12. század utolsó éveiben csúcsosodtak ki, és tartottak egészen a 14. századig, melynek következtében Japán teljesen más úton haladt, mint Kína. Japán elvetette a korábban alkalmazott kínai mintára készült írott törvénykönyvet, így tehát az ítéletek világosan megmutatták, hogy a japán polgárjog teljesen független jogrendszerre fejlődött és ez a jelenség teljesen nyilvánvalóan megkülönbözteti a japánt a kínai

jogrendszerrel. Ez emlékeztet arra, ami Európában történt a „feudális” korszakban a 9. és 12. század között: „a nyugat-európai gyakorlathoz hasonlóan a feudális japán politika uralkodói hamar rájöttek, hogy az ítélkezés hatékony és hatásos eszköz a legitimitás megteremtésére és a rend fenntartására.”<sup>29</sup>

Alan MacFarlane<sup>30</sup> felhívja a figyelmet arra, hogy a 12. század második felében kialakuló rendszer meglepő módon emlékeztet az Angliában kialakulóban lévő szokásjogra. A bíró által hozott döntések szokásokat és precedenseket teremtettek, és így a törvény nem elvont, írásba fektetett alapelveken nyugodott.

A jogi intézmények legérdekesebb problémáját Wigmore<sup>31</sup> vetette fel: „Anglia és Japán miért hozott létre hasonló rendszert két olyan országban, ahol a faji, vallási és kulturális jellegzetességek olyannyira különbözőek”... és ez a különös sajátosság a 19. századig fennmaradt. Tanulmányában a világ 16 független jogi hagyományát mutatja be, melyek közül mindössze 5 fejlődött ki eredeti formában, eseteken alapulva. Az öt eset közül háromban az úgynevezett esettörvényeket nem hivatásos bírák döntése alapján alkották meg, de az öt rendszer közül megmaradt kettőben, Angliában és Japánban az esettörvényt hivatalos bírók fejlesztették ki. Ez külön osztályba sorolja az angol és a japán rendszert, amelyek így különböznek a világ többi részétől. Elmélete szerint a megoldás a középkorban keresendő, amikor a szokás alapú törvény kifejlődött. Az új, a helyi japán szokásokon alapuló jogrendszer, a *kamakura-jog*, fokozatosan fejlődött ki. Nevezetes mérföldkő ebben a korszakban a *Dzsoei* kialakulása (1232), ami lényegében és esszenciájában a Minamoto család törvénye volt, ami folyamatosan japán szokásjoggá vált. Ez a harcos törvénykönyv és a szokásjogi törvénykönyv elegyítése volt. A 12. és 13. század során a döntéshozók egyre inkább óvakodtak attól, hogy a büntetőtörvénykönyvből idézzenek, helyette inkább a japán szokásokra, illetve a precedensek gyűjteményére utaltak.

A *kamakura* igazságszolgáltatási rendszer kutatója, *Jeffrey Mass*, az 1232-es *Dzsoei* létrejöttéhez vezető generációt elemezte, és megmutatta, hogy a törvénykönyv hogyan alapult a helyi szokásokon. Azt írja, soha nem volt a *kamakura* szándéka az, hogy többet tegyen, mintsem segédkezet nyújtson a helyi szokásoknak. A *kamakura*-igazságszolgáltatás úgy igyekezett megoldani a vitákat, hogy beazonosította, majd

---

<sup>29</sup> Haley, 'Consensual governance' in Shumpei Kumon and Henry Rosovsky (szerk.), *The political economy of Japan*, III: Cultural and social dynamics (Stanford, 1992), 45.o.

<sup>30</sup> Alan Macfarlane: *Law and custom in Japan: some comparative reflections* (in. *Continuity and Change* 10 (3) 1995 Cambridge University Press)8.o.

<sup>31</sup> Wigmore: *Law and justice in Tokugawa shogunate* 8Tokyo 1969 I, XXII. 175.o.

megerősítette a precedenseket, melyek az egyes problémás területekhez kapcsolódtak. Ez a rendszer így tehát közel állt a társadalom igényeihez, amely jognélküli, ugyanakkor perlekedéssel teli volt. A szokás és precedens alapú rendszer hatalmas befolyással rendelkezett az igazságszolgáltatási eljárásokra. Mivel a kamakurának nem voltak először írásos törvényei, vagy filozófiai hagyományai, és mivel az országban hozzászórtak, hogy az ítéletek mögött egyéni precedensek húzódnak meg (*senrei*), ez megteremtette az ítéletek alapját, s természetes volt a bakufu számára, hogy azt hangsúlyozza, az eljárás mennyire előbbre való, mint az alapelvek.<sup>32</sup>

Az „1232-es évi *kamakura* rendszer és a későbbi továbbfejlesztett változataiban, a tudósok kiderítették, hogy az állami tanács is egyre nagyobb mértékben támaszkodott a precedensre, mintsem az írott törvényekre, és időnként a polgári peres esetekben megengedte a szemben álló felek kölcsönös meghallgatásán alapuló rendszer használatát. Az 1232-es évet megelőző két évtizedben számos előrelépés történt tekintetben, hogy a kamakura hogyan bánt a peres ügyekkel: a rendszer a megvádoláson alapult, amelyben a jogi eljárást a felperes vagy sértett kezdeményezte. A korszak egyik újítása volt a vitás felek szembesítése. A rendszer, amely kifejlődött épp úgy, mint Angliában, bizonyos változásokat volt kénytelen megengedni a szokásoknak megfelelően, illetve a változó hatalmi struktúrák érdeküközéseinek megfelelően. Ennek értelmében tehát nagyon rugalmasnak kellett lennie. Ezt úgy érték el, hogy a törvény alapját a szokás és vele együtt a precedens képezte. Ha a *Dzsoei* megpróbált volna „egységes szabályzatot bevezetni, akkor szembe került volna a földbirtok alapú szokások végtelen változatával. Ráadásul mivel a hűbéres társadalom maga is örökké változott, joggal várták el, hogy a törvénykönyv, esetleg az alkotmány helyét vegye át a törvénykezés.<sup>33</sup> Az uralkodó alapelv az ésszerűség volt, amely rendkívül rugalmas megközelítés és ráadásul idővel hajlítható is. A japán törvények alapvető elve a „*dori*”, amely az ésszerűséget közvetítette, nem pedig az írásos törvényeket- írja Mass. A 14. század során a nagyhatalmú feudális urak törvényei egyre nagyobb hangsúlyt kaptak: „Minden nagyhatalmú család összeállította vagy megváltoztatta a ház törvényét, és valószínűleg igaz az a mondás, miszerint nem volt nagyobb mértékű törvényhozás, és több jogérvényesítés történt a 14. század során, mint előtte korábban bármikor.”<sup>34</sup> Mégis a precedens alapú szokásjogon alapuló szóbeli, józan ész szabta törvény alapvető formája nem változott meg.

---

<sup>32</sup> Mass uo.

<sup>33</sup> Alan Macfarlane uo.

<sup>34</sup> Sansom: uo.

## 2.6. A Tokugawa shogunátus

*Tokugawa shogun* korszakát (1603-1868) a teljes elszigetelődés politikája jellemezte. Az élet teljes változatlanságban telt, a társadalmi viszonyok kiegyensúlyozottak, külső behatástól mentesek voltak.

Henderson<sup>35</sup> egész Japánt egy nagy rizsültetvényhez hasonlítja, ahol csak az adminisztráció létezik, minden változás lassú, szinte észrevehetetlen. Az egész országot behálózta a *goningumi*-rendszer, melyet ellenőrzésre és besúgásra építő politika jellemzett. Erre azért volt szükség, hogy többé senkinek se legyen lehetősége arra, hogy összeesküvést szőjön, büntetlenül erőszakoskodjon vagy akár polgárháborút robbantson ki.

A fennálló rendet megváltoztathatatlanak tekintették. Az emberek életmódját az határozta meg, melyik társadalmi osztályba tartoznak (*si-no-ko-so*-rendszer): az osztálytagozódásban a „si” jelentette a harcosokat, samurájokat, a „no” a földműveseket, a „ko” a kézműveseket és végül a „so” a kereskedőket. E besorolás alapján különböztették meg öltözetük, ez határozta meg étkezési szokásaikat, és azt, hogy milyen házban laknak. Az államszervezet élén a legmagasabb rangú samuráj, a shogun állt. Székhelye Edoban, a mai Tokióban volt. Onnan igazgatta teljhatalmú uralkodóként az országot, ő állt a bakufu, a katonai kormányzat élén. A vezető samuráj családok közül kerültek ki a bakufu miniszterei és a Tokugawa- állam magasrangú tisztségviselői. A bakufu faladata volt a shogun parancsainak a végrehajtása.

Őket követték rangban a *daimyo*-k, akik az ország tartományait (260) igazgatták a bakufu utasításai szerint. Ellenőrzésük meglepő módszere a következő volt: a 260 daimyo életének minden második évét a shogun szeme előtt fényűzésben, de túszként a fővárosban tölteni, így az ország megtelt fejedelmeket költöztető menetekkel.

A samurájok egy kisebb csoportja a shogun, nagyobb része a vidéki daimyok parancsnoksága alatt élt. A feladatuk uruk parancsainak teljesítése volt: rendfenntartás, testőri feladatok, várbeli őrszolgálat; de többségüknek polgári megbízatása volt: jószág- és raktárigazgatás, adóbehajtás, építkezések irányítása. E tevékenységekért rendszeresen fizetést kaptak. A társadalmi helyzetük kivételes volt, előjogaik lehetőséget adtak nekik arra, hogy bárkit, aki megtagadta a velük szemben kötelező tiszteletadást, lefejezhettek, és a többieknek tiltakozás nélkül tudomásul kellett venniük ezt.

---

<sup>35</sup> Henderson Conciliation and Japanese law Tokugawa and Modern I. (1965) 123.-145.o.

A császárnak és a nemességnek Tokugawa megtiltotta a politizálást. A tenno jogait 1615-ben erőteljesen korlátozta: megtarthatta főpapi méltóságát és irányíthatta az ünnepségek ceremóniáit, de ezen kívül csak a filozófiának és a költészetnek élhetett.

A vitás ügyek eldöntése a shogun feladata volt, bíraskodása a 18. századra fejlődött ki. A központi hatalom a helyi igazságszolgáltatás hatáskörét tiszteletben tartotta és nem ragadta azt magához. Az alattvalóknak sohasem ismerték el azt a jogát, hogy bírósághoz forduljanak. Ezidőtájt nem voltak Japánban sem ügyvédek, sem ügyészek, sem bírák, sem közjegyzők; a bírói funkciót nem határolták el a többi közfunkciótól.

René David<sup>36</sup> a jog gondolatának hiányáról beszél, a *giri*-ket emeli ki, melyek a jogot, az erkölcsöt helyettesítették, meg nem tartásuk a társadalom rosszállását vonta maga után. Nevezhetjük ezeket tehát becsületkódexeknek, hiszen egy japán számára szégyenletes lenne és tekintélyének elvesztését jelentené, ha nem tartaná be a számára előírt *giri*-t.

Mielőtt áttérek a következő korszak, a Meiji-restauráció (1868-1912) elemzésére, szükségesnek tartom, hogy pár sort szenteljek a Tokugawa shogunátus két és fél évszázadát meghatározó kulturális tényezőkre, vagyis a japán gondolkodásra nagy hatással bíró sintoizmusra, a buddhizmusra és a konfucianizmusra.

Japán vallása több mint 2000 év alatt kialakult tradíciók és hitvilágok tartka szövevénye. Egyes elemei őshonosak, mások a történelem különböző időszakaiban kerültek az országba. A japánok általában nem kötelezik el magukat egy vallás mellett, mindig az alkalomhoz választják a megfelelő szertatást. Mindannyiuk számára fontos a természet szentsége, az ősök tisztelete, a szoros családi kötelékek, a helyi kultuszok és szertartások, illetve a vallás és a japán nemzet egysége. Mit is jelent a vallás a japánok számára? Többen vallják közülük, hogy nekik hitük van, nem vallásuk, mert a vallás a keresztények, a muzulmánok dolga. Mi elcsodálkozunk ezen a válaszon, hisz látjuk, hogy katolikus templomokban keresztelkednek, a családi ünnepek alkalmával sintó szentélyekbe mennek hálát adni a jó egészségért, a szerencséért és halottaikat a buddhista ceremóniák szerint temetik el.

Valójában a japán nyelvben nincs egyetlen olyan kifejezés sem, mellyel meghatározható lenne a „vallás”, csak a *shukyo*-t használják, melynek jelentése „egy szekta tanítása”, de

---

<sup>36</sup> René David: A jelenkor nagy jogrendszerei (ford.: Nagy Lajosné Dusa Margit) Bp., 1977 Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 421.-456.o.

ezt sem szívesen alkalmazzák. Inkább a konkrét nevet említik: sintoizmus, buddhizmus, konfucianizmus.<sup>37</sup>



9. ábra Torii- kapu

A *sintoizmus* a Dzsómon korig visszavezethető, animista szokásokban gyökeredző, panteisztikus vallás, mely azt hirdeti, hogy az istenségeket, akiket a nagy természeti körforgással azonosítanak, ráérzéssel lehet elérni. Ez az intuitív természetközeliség élt tovább a japán jellemben.

A sintó ma is fontos társadalmi hatóerő. Az évszakokhoz kötött ünnepeik alkalmával a bőséges élelemért, a termékenységért, a jó élet biztosításáért és az egészségért fohászkodnak a hívők. Mivel a sintoizmust nemzeti sajátosságuknak tartják, a következő oldalakon részletesen elemzem ezt a vallást.<sup>38</sup>

Az ősi vallásnak jóval a buddhizmus bevezetése utánig még saját neve sem volt, a buddhizmustól való megkülönböztetése végett kapta az „Istenek útja” elnevezést. A sintó terminus – összetett kifejezés: a kínai-japán „sin” kifejezésből, szellem, istenség és szintén a kínai-japán szóból, a tó, vagyis útból áll össze. Tehát önmagában a sintó kifejezés „az istenek útját” jelenti, más kutatók szerint jelentése a „Kami nagara no Micsi”, vagyis „az út, amelyet az istenek követnek”. Ma is folynak a viták arról, hogy tulajdonképpen mi a kami ősi jelentése és mi a szó eredete. A legelterjedtebb nézet szerint a kami a magas (felső, fő, emelkedett, fennkölt) szóval fordítható. E hipotézis szerint a sintoista kami minden felsőbb lény, létező megjelölése.

Mások szerint a kami mindenekelett az Ég és a Föld azon isteneinek megjelölésére szolgált, amelyek az ősi istenségek tiszteletét szolgáló sintó szentélyekben található. Kamiknak nevezik még azokat az embereket, állatokat, madarakat, növényeket, fákat, tengereket, hegyeket, sőt még a dolgokat is, amelyek rendkívüli és csodálatos erejüknél fogva félelmetesek és tiszteletre méltóak. A kami nemcsak a kivételesen szép, nemes, jó vagy hasznos dolgoknak adható, hanem a gonosz, sötét lényeknek is, amennyiben általános félelem veszi körül őket. A sintót tehát úgy lehetne meghatározni, mint az ősi hitvallások

<sup>37</sup> Jose Ilompart: Darf das Recht die tradition ignorieren? (Rechtstheorie 22 Berlin-Tokyo 1991) 133-144. o.

<sup>38</sup> A konfucianizmus részleteit lásd Kínánál, a buddhizmus ismertetését pedig a Hindu jognál! E fejezetben mindkét vallás japán vonatkozásait elemzem.



és rituális előírások bonyolult összességét, melyek tárgyai: a mitológiai istenségek, a hősök, az ősök és a természet erőinek szellemei.<sup>39</sup>

Megszámlálhatatlanul sok kami létezik, melyeket égi vagy földi eredetük szerint csoportosítanak: a legfontosabbak közülük a teremtők, Idzanami és Idzanagi, valamint gyermekük Amateraszu, akitől a japán császári család eredezteti magát. A kamik közvetítik a muszubit, az univerzum teremtvő erejét. A kamival vallási specialisták: jószok és varázslók veszik fel a kapcsolatot rendkívül precízen végrehajtott szertartások során. A vallás korai történelmi időszakában minden klánnak (udzsi) megvolt a maga védelmező kamija. A császári család hatalomra jutásával az egész nemzetből egy szent klánt hoztak létre, melynek feje az isteni rangú uralkodó volt. A császárkultusz kínai és koreai hatásra erősödött meg a szigetországban, melynek alapja két konfuciánus gondolat volt:

- A jó emberek a társadalom normái szerint élnek és vesznek részt a szertartásokon
- A császárok az égi felhatalmazás birtokában tevékenykednek a nemzet érdekében

Sotoku herceg, amikor megalkotta 17 cikkelyes alkotmányát, a szövegbe belefoglalta saját buddhista és konfuciánus hitvilágát is. Az idegen eredetű vallások beépültek a Taika-reformokba is (Kr.u. 645), míg ez a folyamat elvezetett odáig, hogy a tenno-t az Ég Fiának, és Amateraszu napistennő leszármazottjának tekintették. A császári család eredetmítoszait az idők során két kódexbe gyűjtötték: Kojiki-be és a Nihonsoki-ba, melyek a későbbi sintó mértékadó forrásaivá váltak, ezek tartalmazzák a legfőbb tanításokat:

- a három részre tagolandó világegyetemről,
- Idzanagi és Idzanami világteremtéséről,
- az éltető és termékenyítő erőkről,
- a tisztátalanságról és a megtisztulásról,
- Amateraszu fennhatóságáról,
- a rituálékról,
- a kami dicsőítésére és megidőzésére szolgáló *noritó*-k kántálásáról.

A sintó és a buddhista hagyomány kezdettől fogva nagyon szoros kapcsolatban állt egymással, kölcsönösen hatottak egymásra, inkább kiegészítették egymást, mintsem rivalizáltak: kölcsönvettek a másik szertartásaiból. A buddhista bon-ünnepnek, amelynek keretében megidézik a holtakat, megfelelője az a sintó rítus, mely a holtakat hívja vissza a földi létbe, mert ennél jobb világ elképzelhetetlen. A buddhisták viszont szabadulni szeretnének a földi körforgásból. Ez az ellenmondás nem zavarja a japánokat: a halottakat

---

<sup>39</sup> Bhikku Satori Bhante: A sintoizmus (1990 Budapest) 20. o

buddhista templomban temetik, az élők sintó szentélyben házasodnak. A buddhisták átvették a sintótól a szertartást megelőző tisztálkodási előírásokat: a bejárat mögött található vízmedencében lévő hosszú nyelvű fakanalakkal öblítik ki a hívők a szájukat.



#### 10. ábra Sintoista pap

A vallások egymás mellett élése időről időre kibékíthetetlen ellentétekhez vezetett, a papok és a hívők pedig azon munkálkodtak, hogy bizonyítsák a saját vallásuk, illetve saját isteneik felsőbbségét. Az egyszerű sintónak a buddhizmus teljes pompájában megjelenő, magasabb rendű vallási rendszerével kellett felvennie a küzdelmet.

A kunyhószerű régi sintó szentélyeket felváltották a gazdag buddhista templomok: a szent kövekkel, az isteni kardokkal, a mágikus tükrökkel szemben aranszobrokat, ragyogó képeket sorakoztattak fel; az ősi mágia egyszerű vallási specialistái mellett a buddhista klérus hatalmas szervezetével, pompázatos ceremóniákkal, nagyszabású szertartásokkal, gazdag és bőséges ünnepi viselettel váltotta fel. Mindazzal, ami megörvendeztette a szemet, megérintheti a szellemet, és elkápráztathatja egy természetnél fogva művészi tehetségű nép kíváncsiságát és képzelőerejét.<sup>40</sup> A sintó kezdetleges erkölcsiségéhez, amely inkább az önbecsülésen, mintsem az egymás iránti szereteten alapult, a buddhizmus hozzáadta a maga határtalan jámborságát, minden élőlény iránti csodálatos szeretetét (emberek és állatok iránt egyaránt). Tehát a buddhizmus nagyobb meggyőző erőt mutatott a nemzetekhez nem kötődő, univerzális vallás szerepében, és hamarosan a legfőbb vallássá vált Japánban.

Sotoku herceggel, aki minden japán buddhista védőszentje- a buddhizmus belép az udvari körökbe is, és – a konfuciánus morál elveivel együtt – az első japán törvénygyűjtemény ihletője lesz. Sotoku herceget sokan a történelmi Buddha reinkarnációjának tekintik. Személyét kultikus tisztelet övezte már a 8. században. A történelem a mítosszal keveredik személyét illetően, de kétségtelen, hogy tehetséges és nagy eredményeket kivívó férfiú volt. Ehhez járult tekintélyes termete és lenyűgöző személyisége is. A mítosz szerint fájdalommentes szüléssel jött a világra a császári istálló közelében, amikor anyja a lovakat szemlélte meg. Születése pillanatában már beszélni tudott, felnőtt korában pedig olyan mérvű bölcsesség jellemezte, hogy tíz peres ügyet tudott áttekinteni egyszerre.<sup>41</sup> Mindezen

<sup>40</sup> Bhikku Satori Bhante: uo. 31. o.

<sup>41</sup> Edward Kidder: Az ősi Japán (1977 Elsevier Publishing Projects SA, Lausanne) 78. oldal

jeles tulajdonságai mellett képes volt megjósolni a jövőt. Tizenkét cikkelyes alkotmányt írt, amelyben erős konfucianus hatás tükröződik: ajánlja az állami törvényeknek való engedelmességet, a harmónia megőrzését és előírja a hivatalnokok becsületességét.

A buddhizmus előretörése azonban nem járt együtt a régi sintó alulmaradásával. A 8.-9. században széles tömegmozgalom bontakozott ki, melynek célja, hogy kibékítse a buddhizmust, valamint az ősi hitet, melynek gyökerei megmaradtak a népi osztályokban. Ez az időszak, amikor a buddhizmus megszilárdul. A császárok is elfogadják a buddhizmust a 8. századtól kezdve, és gyakran rövid uralkodás után lemondanak a trónról, hogy kolostorba vonuljanak. A sintoizmus ellenállása fokozatosan csökkent a buddhizmussal szemben, és a kölcsönhatásnak köszönhetően néhol már az összeolvadás jelei mutatkoztak. Ez a Kamakura-időszakra volt jellemző, ettől kezdve fokozatosan visszaszorult a sintoizmus.

A japán emberek számára kiemelkedően fontos a *Gekú-szentély*, hiszen nélküle elképzelhetetlen a lelki megtisztulás és a fejlődés. A hívőket ezért arra buzdították, hogy zarándokoljanak el a szent helyhez, és vegyenek részt a megtisztulási szertartásokon.

A Tokugawa-korszakban a buddhizmus maradt a meghatározó hagyomány, államvallás lett.

A Meiji-restauráció idején a kormányzat a japán önazonosság megerősítése érdekében elfordult a buddhizmustól és a sintoizmust nyilvánította államvallássá. Ismét előtérbe kerültek a mítoszok, a kami és a császár tisztelete, a sintó szentélyek pedig állami támogatásban részesültek.

A *kokka*-ról, állami sintó jelentette:

- a sintó rítusok állami felügyeletét,
- a kamiként tisztelt császárral szembeni tökéletes hűséget,
- az egységet középpontba állító nacionalista ideológia, amelynek uralkodó szimbóluma maga a császár.

A hatalom teljesen kiirtotta ezen ideológia vallási ellenzékét, ezért ez az eszme immár akadálytalanul válhatott a terjeszkedő és gyarmatosító militarista politika alapjává, amely háborúhoz vezetett, és elsősorban 1931 és 1945 között mérhetetlen pusztítást idézett elő.<sup>42</sup>

1945-ös vereség és kapituláció után megtörtént a sintoizmus és az állam szétválasztása, azaz véget ért a sintoizmus állami felügyelete és támogatása. 1946-ban elfogadták az új japán alkotmányt, amely első alkalommal garantálta a vallásszabadságot. Attól kezdve,

---

<sup>42</sup> Ian Reader: A sintoizmus 61. oldal

hogy biztosították a vallásszabadságot, az „új vallások” mindenütt előretörték. Japán teljes mértékben szekularizált állam lett. A császárság állami intézménnyé, a császár maga pedig az állam jelképévé vált, nem számított többé isteni lénynek, akinek egyetlen szavára a hívők bármit megtettek.

Mivel az állami státuszát elvesztette a sintó, a 20. század második felétől sokkal személyesebbé vált, az ősi tradíciók a mai napig fontos szerepet töltenek be a japánok életében. A sintó nem rendszerezett teológiával és gyakorlatrendszerrel rendelkező vallás, hanem a hagyomány része, mely magában foglalja a templomi és az otthoni szertartásokon való részvételt. A sintó hívei nem csak a fontosabb ünnepeiket, hanem a mindennapi életüket is macurinak, vagyis a kami szolgálatának tekintik, hisz fontosnak tartják a minden élet és áldás forrásának tartott kamik és az ősök tiszteletét. A hívők célja a kami, az ősök, a közösség és a nemzet érdekeinek felismerése és beteljesítése. Vallják, hogy az emberek a kamik gyermekei, s ebből fakadóan eredendően jók, csupán a rájuk rakódott szennytől kell megtisztulniuk, hogy természetes fényük újból felragyoghasson.<sup>43</sup>

Kína Japánra gyakorolt hatása nem korlátozódott a császárkultuszra. A kínai buddhizmus bizonyos irányzatai uralták japán vallási életét a középkorban, ekkor alakultak meg a Tiszta Föld, a Nicsiren, a Tendai, a tantrikus Singon és a Zen ( a csan japán megfelelője) iskolák, ez utóbbinak három szektája a rinzai, a szótó és a óbaku<sup>44</sup>. A Mahajana irányzat több hullámban Kína felől a 7. században érte el a szigeteket, kínai kolostorokban tanult japán szerzetesek közreműködésével

Míg a vallási szekták minden társadalmi osztály körében népszerűek voltak, főként az alacsonyabb társadalmi rétegek számára szolgáltak az önkifejezés eszközeül, a Kamakura-korban egy új buddhista szekta is felbukkant: a zen, amelynek lényege a meditáció. Azért volt ez szimpatikus a bakufu és utódainak, mert intézményileg újszerű volt, és nem kötődött a gazdag korábbi szektákhoz. Jellemformáló fegyelmezési megoldásai is vonzóak a harcosok osztálya számára, és a japán személyiség maradandó összetevőjévé vált.

A zen-buddhizmus gyökerei Indiába nyúlnak vissza, de Kínában fejlődött ki, és ott illetve Japánban maradt meg máig is. A zen buddhizmus nem a szokásos értelemben vett vallás vagy filozófia. Vannak ugyan kolostorai és templomai, de kiépített dogmarendszere nincs.

---

<sup>43</sup> John Bowker: World religions ( Dorling Kindersley, London, 1997)88.o.

<sup>44</sup> A rinzai-t a „kiáltás és ütés” iskolájának is nevezik, amelyek az iskola alapítójának a megvilágosodás elérése érdekében alkalmazott módszereire utal. A rinzai meditációs gyakorlat középpontjában a a koan-nak nevezett rejtélyes jelentésű mondás vagy kérdés áll. A szótó pedig a zazen-re, a keresztbe tett lábakra fekteti a hangsúlyt, szerintük ez a testhelyzet a megvilágosodott állapot egyik megnyilvánulása, nem pedig annak elérésének eszköze.

Hogy valójában mi a *zen-buddhizmus*? A követők szerint csak a zen-élményben való elmélyüléssel lehet megérteni, így a szilárd tantételekhez és viselkedési szabályokhoz való ragaszkodás meggátolja a tudat mélyére való behatolást. A zen filozófiájának legfontosabb tételei „szellemtől szellemig hagyományozódtak” és a „szent tanítástól függetlenül adták át őket”. Ez a legismertebb japán buddhista irányzat, bár népszerűsége a Nicsiren és a Tiszta Föld iskolákéval nem vetélkedhetett. Az évszázadok folyamán több ágra is bomlott, melyek közül a legfontosabbak a rindzai és a szótó. Számtalan történet szól a rindzai mestereinek szokatlan, az általánostól eltérő viselkedéséről. A rindzai meditáció középpontjában a *kóan*-nak nevezett rejtélyes jelentésű mondások illetve kérdések állnak. A megvilágosodást kereső kap egy témát; napokon és éjszakákon keresztül ül egy csarnokban, pontosan előírt tartásban, egy pap szigorú felügyelete alatt. Háromszoros csendet kell tartani: az elmélkedés, a tisztálkodás és a táplálkozás idején. Aki úgy véli, a megoldást megtalálta, előadja a papnak, aki dönt annak helyességéről. A szótó azonban a keresztbe tett lábra (*zazen*) helyezi a hangsúlyt.

„Ha már nem tartozol a nézők, a bírálók, az eszmékről álmodók, szószaporítók, logikusok közé, hanem átadod magad az élet közvetlen valóságának, csak akkor fogod megsejteni a minden szón túli igazságot.”

Napjainkra a buddhizmus veszélybe került Japánban, vallási specialistái azt a fenyegető víziót vetítik elénk, hogy: „Ha a japán buddhizmus nem újul meg, akkor kihal”<sup>45</sup>–Az országban működő buddhista templomokat a hívők tartják el adományokkal, a papi állás pedig apáról fiúra száll. Ám a modern japán ember már nem érdeklődik az ősi vallás iránt, a városi emberek nem tartoznak vallási közösségekhez, a hívők többségét kitevő halászfalvak népessége egyre csökken, így lassan hívő és pap nélkül maradnak. A helyzetüket nehezíti, hogy a temetési szertartásokat<sup>46</sup> is már erre szakosodott cégekre bízzák. A meghivatkozott cikkben az alábbi érdekességeket sorolta fel a szerző, melyek a buddhista papok a társadalom modernizálódásával összefüggő válságra adott elkeseredett reakcióit tükrözik: több buddhista templom mellett kávézó nyílt; a kiotói Zendo-dzsi templom szépségszalont működtet; egy tokiói templomban buddhista szerzetesek színes selyemruhákba öltözve vallási divatbemutatót tartottak, miután hiphopzenére vallási szövegeket kántáltak; egy 41 éves buddhista pap pedig népszerű weboldalt hozott létre,

---

<sup>45</sup> Schweitzer András. Az örök nyugalom felé (HVG 2008 július)

<sup>46</sup> A temetési szertartások fő bevételi forrásaik voltak, emiatt nevezték el a modern buddhizmust temetkezési buddhizmusnak Japánban

ahol a temetkezési szolgáltatást immár szabott, az átlagosnál alacsonyabb áron kínálja, és számlát is ad róla.

A harmadik szellemi hatás a *kínai konfucianizmus*, mely a buddhizmussal egyetemben a gyakorlatra helyezi a hangsúlyt, nem a transzcendenciára. Konfuciusz morálorientált rendszere nagy hangsúlyt fektet az ősök és a szülők tiszteletére, a gyermeki engedelmségre, a világmindenséggel fenntartott harmóniára, a hierarchikus társadalmi kapcsolatrendszer tiszteletben tartására, és az ember rangjának megfelelő viselkedés. Őt alapvető emberi kapcsolatot különít el Kung-Fu-Ce: az apa és a fiú, a férj és a feleség, az idősebb és a fiatalabb testvér, a barát és barát és a miniszter és a császár. Tehát megkövetelt a magasabb pozíciót tiszteletben tartó viselkedés; egyenjogúságon csak az azonos korú barátok kapcsolata nyugodhat.<sup>47</sup>

Ennek értelmében az emberek feladata a természeti világot szabályozó állandó törvények követése, viselkedésüket a rítusok, *li-k*, irányítják. A konfuciuszi etika legalapvetőbb erénye az együttérzés, a *jen*, a mélyen gyökerező önzetlenség, melyre a társadalmi kapcsolataink révén tehetünk szert. A viták orvoslása csak kompromisszummal képzelhető el.

## 2.7. A Meiji-korszak

„Az utóbbi időkben Meidzsi-korszaknak nevezett időszakban Japánnak modernizálnia kellett jogát, hogy modern nemzetállam váljék belőle. De a kormány vezetői az átalakulás során nem tartották szem előtt sem a lakosság általános jólétét sem azok véleményét...Ezzel párhuzamosan Japán-szerte demokratikus eszméket hirdető, emberi jogokért kiálló csoportok követelték, hogy Japán köztársasággá váljék. Ekkor született meg nyugati erők hatására, porosz modell alapján az alkotmány, mely természetesen nem tetszett a demokratáknak... Japánra, a teljesen kifejlődött nemzetállamra, a nyugati hatalmak idegen, imperialista politikát kényszerítettek rá, amit saját túlélése érdekében át kellett vennie.”

(Morigiwa)

---

<sup>47</sup> Bowker, John: World religions ( 2003 Dorling Kindersley, London)78.o.



A Tokugawa-sógunátus időszakát jellemző hermetikus elzárkózás után az 1868-as Meiji-restauráció megnyitotta a sziget kapuit a világnak. A történet érdekessége, hogy épp az utolsó sógun, Tokugawa Josinobu írta alá a kereskedelmi egyezményt az USA-val, Nagy-Britanniával, Hollandiával, majd a császár és a földesurak szembeszálltak az elszigeteltség elvét megsértő sógunnal, aki szorult helyzetében átadta a tényleges hatalmat a császárnak, Mucuhitonak.

11. ábra Mucuhito császár

A feudalizmust pillanatok alatt felszámolták, egyetlen generáció életideje alatt tették magukévá a Nyugat addig elért eredményeit: a nyugati szakértőkkel együtt Japánba hozták a kor műszaki vívmányait, átvették a Gergely-naptárat, nyugati mintájú alkotmányuk lett. Mindezt tették az eddig is jól bevált utánozva tanulás módszerével.

Az adaptációk sikere azonban nehezen egyeztethető össze a japánok hagyományaik iránt érzett hűségével. Először eltűnt a si-no-ko-so rendi hierarchia, amelyen belül a köteleességek és jogok pontosan meghatározottak voltak, majd új fogalomként megjelentek az alanyi jogok; az abszolút monarchiát követte az alkotmányos és a parlamentáris monarchia, az idegen megszállás majd a sintoizmus jogfosztása. Ahogy Arthur Koestler<sup>48</sup> írja: ezen események a japán nemzet etikai hitét tépázták meg.

A Tokugawa shogunátust felváltó restauráció (1868-1912) a hatalmat ismét –a porosz modell alapján-szimbolikusan a császárra ruházta és elkezdődött a 70 évig tartó gyors modernizáció.

Ezt a korszakot nevezi R. David<sup>49</sup> a japán jog nyugatiasodásának, hisz a hajdani feudális állam helyét a nyugati demokrácia váltja fel. Morigiwa<sup>50</sup> viszont keserű felhanggal beszél e korszakról.(lásd fenti idézet)

Mint ismeretes, a japán jog a nyugati társadalmaktól származik: elsősorban a *francia* jogi gondolkodás uralja a gondolkodásmódot, a Meiji-alkotmány életbe lépése óta pedig a *német* jogi oktatás és intézmények hatottak Japánra. A második világháborút követően, a megszállást követően az *angolszász* jog elvei nyertek teret a jogi gondolkodásban. A

<sup>48</sup> Arthur Koestler: uo.

<sup>49</sup> R. David. Uo.

<sup>50</sup> Morigiwa, Yasutomo: The laws of a nation (Winds of change, Williamsburg (Vi) 1993 13.o.

többféle befolyás ellenére megállapíthatjuk, hogy a mai japán gondolkodás leginkább német hatást mutat. A jogfilozófiai művekben a Nyugat elméleteit magyarázták anélkül, hogy a régi, sajátosan japán eszmékre hivatkoznának, és úgy tűnt, hogy a régi japán jog és a mai modern japán jog között megszakadt a folytonosság. (De azt azért nem mondhatjuk, hogy napjainkban is a japán jogászok gondolkodása teljes mértékben nyugati eredetű lenne, mert feltárhatóak olyan mozzanatok, amelyek a „hagyományos” gondolkodásra utalnak, ez hatja át a jogi tanokat, a bírák ítélelhozatalát és általában a joggyakorlatot.)

### A Meiji-korszak jogalkotása

A Meiji-korszak reformjainak legfontosabb céljai között szerepelt:<sup>51</sup>

- a modern japán állam és a modern jogrendszer megalkotása,
- a gyarmatosítás elkerülése és az ország függetlenségének a megőrzése,
- a fejlett nyugati hatalmak sorába való belépés
- a császári hatalom legitimálása.

Mivel középkori japán jogot alkalmatlannak tartották a fejlesztésre, ezért diákokat küldtek a Nyugatra, tanulmányozni az angol, francia, német és amerikai jogrendszereket, illetve külföldi jogtudósokat hívtak az országba. Végül egy fejlettebb, idegen jogrendszerhez fordultak: a kontinentálishoz, mely képes volt biztosítani a politikai rendszer központosításával és a jog kodifikálásával a császári hatalmat.

A külföldi (francia, angol, német és holland) nyomás olyan erős volt, hogy a jogátültetést a társadalmi változások alakulásától függetlenül véghez kellett vinni. A japán életviszonyokra való átültetésre a francia jogot tartották a legalkalmasabbnak, ezért hívták a szigetországba George Bousquet és Gustave E. Boissonade jogászprofesszorokat, akik francia jogot kezdtek oktatni, s önálló törvénytervezeteket készítettek.

Már a munkálatok megkezdésekor nehézségekbe ütköztek:

- a jogi terminológia hiánya,
- a nyugatitól gyökeresen eltérő jogi gondolkodás.

Történelmi előzmények hiányában olyan alapvető fogalmak, mint a jogok és a kötelezettségek sem alakultak ki. Ekkor alkották meg a *kenri* szót, mely a francia *droit*-nak felel meg, az alanyi jog kifejezésre. Ezen kifejezés hiánya is a társadalom közösségközpontú felfogását tükrözi, hisz a történelem korábbi évtizedeiben nem volt szükség az egyéni jogok védelmére. A ‘ken’ eredeti jelentése hatalom, hatás, míg a ‘ri’

---

<sup>51</sup> Tamás Csaba Gergely: Jogalkotás a Meidzsi korszakban (<http://www.jak.ppke.hu/hir/ias/20051sz/o1.pdf>)  
Letöltés dátuma: 2008.07.01.



érdeket jelentett. A japán társadalom tudatába ez a kifejezés nagyon nehezen tud beépülni, a folyamat mind a mai napig tart, hisz alapvető követelmény a kötelezettségek teljesítése és a közösség elvárásainak való megfelelés. A japán gondolkodásmód további érdekessége, hogy az alanyi jogokról azt tartják, ezek személytelenné teszik az emberi kapcsolatokat, mert minden ember egy szintre helyezése ellentmond a konfuciánus elmélet szerinti hierarchikus rendnek.

Az első kodifikációk, mint a PTK, a BTK, KTK, elsősorban francia jogi hatást tükröznek. A jogi élet virágzásának katalizátora és a modern jogrendszer kialakításának elősegítője a modern polgári törvénykönyv, a minpó megszületése volt.

Az európai jogok recepciója 1870-ben, a francia Code Civil fordításával kezdődött.<sup>52</sup>Két Ptk. tervezet is készült, (1872-kokoku minpó karikisoku, illetve 1873/74-minpó soan), De mivel ezek csupán fordítások voltak, s az eltérő kultúrájú és társadalmú Japánban nem bizonyultak életképesnek, az első tervezetek nem is léptek hatályba.

A jogrendszer modernizálása során elengedhetetlen volt a kínai eredetű, szigorú és humánusnak nem mondható büntető jogszabályok módosítása, majd kódexben történő szabályozása.

Ekkor jutott ismét kiemelkedő szerephez Gustave Boissonade, aki elkészítette a büntető- illetve büntetőeljárás törvénykönyv tervezetét. A Code Penal-ra (1810) és a Code d'Instruction Criminell-re (1808) épülő tervezeteket a japán törvényhozás 1877-ben elfogadta, s 1880-ban kihirdették, 1882-ben hatályba léptek.

Ezen kódexek a társadalom számára korábban teljesen ismeretlen alapelveket fogalmaztak meg, mint:

- a nulla poena sine lege,
- a nullum crimen sine lege elvek
- a visszaható hatály tilalma
- a jogegyenlőség elve: azonos büntetőszabályok vonatkoztatása az alapvetően hierarchikus berendezkedésű társadalomban élő és eszerint gondolkodó emberekre. Ez jelentette a feudális kiváltságok teljes eltörlését, vagyis bűnösség illetve büntetés már nem az elkövető családi pozíciójától, társadalmi rangjától, hanem az elkövetett bűncselekménytől függött.<sup>53</sup>

---

<sup>52</sup> Tamás Csaba Gergely uo.

<sup>53</sup> Az individuális büntetés gondolata fontos újításnak számított, de ez még ma is idegen a japánok számára. Korábban a kollektív büntetőjogi felelősség elve érvényesült (lásd később A japán jogi gondolkodás c. bekezdésben). Az egyetlen előjogokat biztosító rendelkezés a császári család helyzetére vonatkozott, de mivel ez a sintoista valláson alapult, megegyezett a társadalom nézetével.

A büntetőeljárást érintő reformok már az 1870-es évek elején elkezdődtek, s számos francia indíttatású szabályozást fogadtak el:

- a társadalmi osztálykülönbségek bíróság előtti eltörlése,
- kínvallatás tilalma,
- fellebbezés, felülvizsgálat intézményének bevezetése,
- vérbosszú tilalma,
- védői intézmény létrehozása.

Az egységes Be.(csizai-hó) 1882-ben lepett életbe.

A század nyolcvanas éveiben a japán jogtudomány érdeklődésének központjába a német jog került, látva az egységes Németország fejlett, de a császár helyzetét tekintve abszolutisztikus jegyeket őrző jogrendszerét, német jogtudósokat is bevontak a kodifikáció folyamatába. Az alkotmányozási folyamat a kabinet rendszer bevezetésével és a parlament 1890-ben történt megnyitásával a császári hatalom megszilárdulását mutatta: 1875-ben a császár nemzeti parlament létrehozását jelentette be.

Számos alkotmánytervezet is készült francia, német és angol mintára, de a tenno mindegyiket hiányosnak találta, így nem fogadta el őket:

- Az alkotmány legelső tervezetei holland illetve francia alkotmányfordítás alapján készültek. Mivel a Titkos Tanács tervezetei nem tartalmazott a császári család isteni eredetére és a császárszuverenitására vonatkozó szabályokat.
- A civil jogokért mozgalom népszerűsége következtében egyre több alkotmánytervezet készült, elsősorban a brit parlamenti rendszer nyomán.
- Születtek császár központú, félig vallásos politikai rendszer megálmodó tervezetek.

1882-ben a császár megbízta Hirobumi Ito-t, a későbbi miniszterelnököt, hogy utazzon Európába és tanulmányozza az alkotmányokat. Mivel Poroszország helyzete (a parlament felett álló erős császári hatalom révén) sokban emlékeztetett Japánra, Ito az 1850. évi porosz alkotmány adaptálására tett javaslatot. Az alkotmánytervezet elkészítése kapcsán annak a Hermann Roeslernek a neve került elő, aki már a japán Kereskedelmi Törvénykönyv megalkotásában is segédkezett. A japán és a német tervezetkészítők között számos kérdésben nem volt egyetértés:

1. a császári család isteni eredetének koncepciójában,
2. a parlament ellenőrzési jogkörének kérdéseében a császárra vonatkozóan,
3. az Alsóház szavazati jogának korlátozása tekintetében,

#### 4. a trónöröklési szabályokat illetően.<sup>54</sup>

A tervezetet a japán és a német jogászok egy 15 fős Titkos Tanácsban vitatták meg, majd 1889 februárjában kihirdették.

Az alkotmány (nihonkoku kenpó):

- alkotmányosnak nevezett, de még sok abszolutisztikus elemet viselő monarchia megszületését deklarálta,
- eltörölte a *hűbéri társadalom* oszályait,
- a *hatalmi ágak megosztásának elve* érvényesült: önálló bírósági szervezet végezte az igazságszolgáltatást, a törvényhozás a parlament feladata lett, a végrehajtásért a kormány volt a felelős, fegyverei erők feletti parancsnokságot a vezérkari főnökökre és államminiszterekre bízta.
- megszületett a kétkamarás *országgyűlés*, mely a császár segítségét és támogatását szolgálta,
- a háromszáz tagú *Tanácsosok Házának* tagjai a császári család felnőtt tagjaiból, bárókból, továbbá a császár által kinevezett személyekből kerültek ki,
- a *Képviselőház* összetételét a tizenöt yen évi adót fizető, négy éve egy helyben lakó, 25 feletti férfiakból közvetlenül választott képviselők alkották,
- a parlament alkotta meg a törvényeket, de császári hozzájárulással léphettek csak hatályba
- a *Kormány* minisztereit a császár jelölte ki, ezért a császárnak, és nem a parlamentnek voltak felelősek
- kimondta a *császári szuverenitás* elvét, mely teljes összhangban volt a nemzeti hagyományokkal: kinyilvánította a császár sérthetlenségét és parancsainak örökérvényűségét,
- ekkor alakult ki és 1912-re (Mucuhito halála) meg is szilárdult a *kokutai* eszmerendszer, mely Japán intézményeinek és kormányzati folyamatának megkülönböztető jelleget ad,<sup>55</sup>
- a császár privilégiumokkal rendelkezett, rendeletkibocsájtó jogosítványa volt,

---

<sup>54</sup> Tamás Csaba Gergely uo. írja: a trónöröklési szabályokat külön törvényben kívánták lefektetni, ami az alkotmánnyal egyenrangú lett volna, így a japán alkotmányos berendezkedés kettő jogforráson nyugodott volna.

<sup>55</sup> A kokutai egyéb lényeges elemei: az állam hierarchikusan berendezett családként való értelmezése, melyhez társul az idősebb családtagok megbeszélésen és közös jóváhagyáson alapuló döntéshozatalának gyakorlata.

- modernizálta a közigazgatást: bevezette a megyerendszer, az országot 804 kerületre (gun) és 64 városi kerületre (shi) osztották. Tokió, Oszaka és Kiotó pedig nagyvárosi (fu) rangot kapott; az ország fővárosa Tokió lett,

A német Bürgerliches Gesetzbuch hatása érződik az új japán Ptk.-n, mely 1898-ban lépett hatályba, és olyan elveket tartalmaz, mint:

- a szerződési szabadság,
- a tulajdon korlátlanlansága,
- valamint a vétkes felelősség elve.

A családi, öröklési viszonyok szabályozásában a japán szokásjogot tartották irányadónak.

A büntetőjog területe sem maradt mentes a nyugati hatástól: az egyre erősödő német befolyás hatására a régi büntető kódexet -német mintákat alapul véve-felülvizsgálták. Az 1907-es új BTK:

- a büntetés szubjektív,
- a tettes iskola elmélete alapján történő megközelítését hirdette,
- a bűncselekmények klasszikus hármasságát mellőzte, előtérbe helyezte az elkövető személyes adottságait,
- nagyobb teret enged a bírói mérlegelésnek,
- bevezetésre került a büntetés végrehajtásának felfüggesztése,
- a nulla poena sine lege és nullum crimen sine lege alapelveket törölték a kódexből.

Tamás Csaba Gergely<sup>56</sup> fentebb idézett írásában a jogegyenlőség megvalósulásának hiányosságait a házasságtörésen keresztül szemléltette: a férj házasságtörése nem volt büntethető, ám a feleség – a férj erre irányuló indítványa esetén – hűtlenségéért büntetőjogi felelősségvonnásra számíthatott. Bár a polgári eljárásjogi törvényük (1891) szó szerinti fordítása a német Zivilprozessordnungnak, a bíró szerepének a megítélése a kontinentálistól eltérően alakult, ami a hagyományos japán jogfelfogásra vezethető vissza. Tehát a bíró elsődleges feladata a békéltetés volt, nem az ügyek törvények szerinti megoldása.

Japán vezetői a 19.sz. végén belátták, hogy a nyugati intézmények átvételével kivívhatják a Nyugat megbecsülését, így válhatnak egyenrangú felekké a nemzetközi kapcsolatokban,-vagyis elkerülhetik a gyarmati sorsot-, ezáltal válhat Japán modern és gazdaságilag erős nagyhatalommá. A kontinentális jogok recepciója nem mehetett végbe zökkenőmentesen, hisz az európaiaktól teljesen eltérő gondolkodásmóddal, kultúrával,

---

<sup>56</sup> Tamás Csaba Gergely uo.

szokásokkal kellett összehangolni a modern jogintézményeket, jogi megoldásokat; mindezt véghez tudták vinni úgy, hogy a japán szellemiséghez is híek maradtak:

- *A konfucianus eszmék* tükröződnek a kodifikációkban
- *A császár isteni eredetének* mítoszát szem előtt tartva alkották meg az alkotmányukat és a többi jogforrást,
- *A hatalommegosztás montesquieu-i elve* csak részlegesen vették át, ugyanis a törvények kibocsájtásához továbbra is császári hozzájárulás kellett, a kormány tagjait a császár nevezte ki és a miniszterek nem a parlamentnek, hanem a tennonak voltak felelősek.

Az 1920-as évekre tehető Japán liberáldemokrata korszaka, ezt nevezzük a *Taisho-demokrácia érájának*, amikor egyenrangú félként tárgyalhatott a nyugati országokkal. Az első világháború idején is a győztes országok, az Antant oldalán lépett harcba, melyet követően a jólét az önbizalom időszakába kezdődött meg. Fejlődtek a tudományok, a művészetek, az irodalom, a mozi, hatalmasra nőtt politika iránti lelkesedés, hisz ezen történelmi periódusban Japán megtudta, mik is az előnyei a liberális demokráciának, ami elsősorban a kompetitív gazdaság volt. De a Japán népnek meg kellett ismernie a sötétebb oldalt is, amikor szembe találta magát elszegényedéssel, az éhezéssel, a szenvedéssel, míg a szabad vállalkozások a gazdagokat még módosabbá tették. A megoldást a Megváltójuktól, a Császártól várták.

## 2.8. A pacifista Japán (A II. világháborút követő időszak)



12. ábra Nagaszaki bombázása

A háború utáni időszakban Japánban az ún. „Amerikából importált” demokratikus intézmények megszilárdultak. A politikai palettán gyakorlatilag a II. világháborút követő időszakban a Liberális Demokrata Párt állandó túlsúlya figyelhető meg, mely pragmatizmusának, a változásokhoz alkalmazkodó rugalmasságának köszönhetően eddig nem tapasztalt gazdasági helyzetbe kormányozta a nemzetet.

A másik oldalon elhelyezkedő „állandó” ellenzék ideológiailag megosztott és nagyrészt hatástalan maradt.

1945. szeptember 2-tól kezdetét veszi *Douglas MacArthur* irányításával Japán amerikai intermezzoja. Az amerikai kormány a megszállás két célját a *demilitarizálásban* és a *demokratizálásban* határozza meg. Az első cél viszonylag korán megvalósult azáltal, hogy megfosztották Japánt tengerentúli területeitől, felosztották haderőit, fegyveriparát lerombolták, átalakították, az alkotmányba pedig bevezették a békezáradékokat:

„Egy igazságosságon és renden alapuló nemzetközi békére komolyan törekedvén a japán nép mindörökké lemond a háborúról, mint a nemzet szuverén jogáról, és az erő használatáról és az azzal való fenyegetésről, mint eszközökről a nemzetközi viták intézésében. Annak érdekében, hogy e célt megvalósítsa, soha nem fog fenntartani földi, tengeri vagy légi erőket, sem más háborús potenciált. Az államnak nincs joga hadviselésre.”

A megszállás második fő céljának megvalósítása Japán politikai intézményeinek megváltoztatását jelentette, annak érdekében, hogy megszüntessék a Meiji-alkotmány autoritárius jellegét és megteremtsék a demokrácia szilárd vázát. Ezzel a programmal tehát Japán gazdasági-társadalmi szerkezetének és politikai kultúrájának átalakítását célozták meg. Ehhez szolgált eszközül: az új alkotmány megalkotása, a császári státusz megváltoztatása, a reform a végrehajtás és a törvényhozás terén, a bírósági rendszerben és az oktatásügyben.

#### 1. Az új alkotmány

A Meiji- alkotmány a császári szuverenitás elvét mondta ki, transzcendentális autoritáson alapuló politikai rendszert épített ki, amely antidemokratikus volt, hisz a nép felett állt.

Az 1946-os új alkotmányt Courtney Whitney tábornok és osztálya dolgozta ki, a japán kabinet, a megszálló hatóságok nyomására, elfogadta és a császár november 3-án kihirdette (1947. május 3-án lépett hatályba).

Az új alkotmánnyal járó változások közül a legjelentősebb a *császári státusz* megváltozása volt. Hangsúlyozottan csak megváltoztatásról beszéltek, hisz hasznosnak bizonyult a császár személye a reformok véghezvitelében. Közbenjárásával mind a lakosság, mind a katonaság hajlandó volt megadni magát és teljesítették a leszerelési parancsot. A megszálló hatóságok megpróbálták megfosztani a trónt isteni jellegétől, ennek érdekében betiltották a császárimádáson alapuló állami sintoizmust, és belefoglalták az alkotmányba

az állam és az egyház szétválasztását. Másrészt megfosztották a császárt birodalmi hatalmától és szuverenitásától.

A megszálló hatóságok a japán *parlamentáris rendszert* a brit modell és a hatalmi ágak fúziójának koncepciója alapján alakították ki. A parlament két házból áll: a Képviselőházból, mely a Meidzsi-korszakban már létezett, és a Tanácsnokok házából, mely a háború előtti főnemesekből álló felsőházat váltotta fel. Az alkotmány megállapítja, hogy az országgyűlés az „állam kizárólagos törvényhozó szerve”, és az „államhatalom legfelsőbb szerve”, deklarálja a népszuverenitás elvét, és a törvényhozást kizárólag a nép választott képviselői alkotják.

A háború előtt a kormány nem volt felelős a törvényhozásnak és nem a törvényhozás hatáskörébe tartozott a miniszterelnök kiválasztása és a kabinet feloszlata (porosz modell).

A háború utáni alkotmány a végrehajtó hatalmat kizárólagosan a miniszterelnökre és kabinetjére ruházta, a kormány felelős a nép által választott képviselőknek. Az országgyűlés választja a miniszterelnököt saját tagjai közül, és a miniszterek többségének is országgyűlési tagnak kell lennie. Amennyiben az országgyűlés nem szavaz bizalmat vagy bizalmatlanságot szavaz, akkor a kormánynak 10 napon belül le kell mondania.

1993-ban szakadt meg az LDP 38 éves egyeduralma és helyére egy nyolcpárti ellenzéki, majd több, az LPD-t is magába foglaló koalíció lépett. A miniszterek hatékonyságát megnehezíti a gyors rotáció (nem ritka az évenkénti kicserélődés), így politikai programjukat nem tudják végigvinni.

A Meiji-alkotmány szerint a bíróságok nem voltak függetlenek a végrehajtó hatalomtól, ezért volt szükség arra, hogy a háború utáni alaptörvény független, a többivel egyenrangú államhatalmi ággá emelje az igazságszolgáltatást. A bírósági szervezet csúcsán a Legfelsőbb Bíróság áll, nincs a helyi és a közigazgatási bíróságoknak külön rendszere. Az országos szint alatt még két kormányzati szint különíthető el: a prefekturális és a helyi. A megszálló hatóságok próbáltak több autonómiát juttatni ezeknek a szinteknek, és reformjaikkal megpróbálták a politikai hatalmat decentralizálni, mégis általános megítélés szerint a helyi szintek autonómiája korlátozott maradt. Ezt Japán unitárius jellegére, illetve a centralizált igazgatás hosszú időre visszanyúló tradícióira vezetik vissza.

## 2) az oktatási rendszer

Az amerikai megszállás alatt a társadalom átalakítását célzó kampányokat dolgoztak ki, melyek között első sorban a japán tananyag megváltoztatása szerepelt, az oktatást

liberalizáló hatások érvényesültek: a tankötelezettséget 6-ról 9 évre emelték, és a felsőoktatási lehetőségeket kibővítették.

### 3)A társadalom reakciója a változó környezetre

A megszállás radikális reformjai a társadalom ellenállását vonta maga után: sokan még tisztelettel adóztak a császárnak; többen bíralták az ellentmondásos 9. cikkelyt, a békezáradékot; a családi és oktatási reformokban pedig a kulturális alapértékek elleni támadást vélték felfedezni. Sokan idegenkedtek az egyre gyakoribb baloldali utcai demonstrációktól, hisz ezek összeegyeztethetetlenek a konszenzus és harmónia japán tradícióival.

1951-ben megszületett az amerikai-japán biztonsági szerződés, amely a megszállás végét jelentette.

Junnosoke Masumi így ír az amerikai közjátékról:

„A megszállás két emlékműve –az alkotmány és a biztonsági szerződés – polarizálta Japán politikai erőit és meghatározta a háborút követő politikai versengés alaphangját.”

## 3. A japán jogi gondolkodás

### 3.1. A jogi gondolkodást befolyásoló tényezők

Japán jelenleg a világ egyik vezető kapitalista országa. Szinte mindenütt gazdasági csodaként emlegetik, hiszen kétszer is sikerült Ázsia élére verekednie magát. Ráadásul ezt a csodát úgy érték el, hogy nem kellett küzdeniük a fejlett ipari társadalmak szinte mindegyikében megfigyelhető két jelenséggel: a nagyarányú és egyre növekvő bűnözéssel, illetve a polgári perek járványszerű elharapódzásával. Eltűnődhetünk azon, mivel magyarázhatóak ezek a jelenségek. Különböző elméletek léteznek, melyek között persze átfedések vannak.

1. Egyes japán-szakértők a japán életmódban uralkodó *informális társadalmi kontroll* életképességével, a sziget elhelyezkedésével, a lakosság homogenitásával, a nagyarányú foglalkoztatottsággal és a gazdasági jóléttel magyarázzák mindezt.
2. Egyesek felhívják a figyelmet a japán kultúra és társadalom általános jellegzetességeire, ami ugyancsak fontos lehet. Eszerint a japánok rendelkeznek valamiféle veleszületett mentalitással, vagyis nemzeti jellegükből fakadóan nagy hangsúlyt fektetnek a közérzet *harmóniájára*, talán pontosabb magyarázatot



- kapunk, ha a homogenitásra és a társadalom immobilitására alapozunk, hiszen ebből fakad a felelősségtudat.
3. Ugyanakkor a japán társadalmi és családi tradíciókban meglévő, a konfucianista eszmékre visszavezethető *hierarchikus státuszszerepek* is fontos tényezőnek bizonyulnak.
  4. Mások szerint viszont „a japánok hagyományosan tisztelik a hatóságot, és az állampolgárok és a kormány osztozik a felelősségben tekintetben, hogy fenntartsák a közösségek biztonságát”.<sup>57</sup>
  5. Ugyancsak fontos az, hogy a különféle társadalmi csoportokban, például a családban vagy a faluban milyen módon rendezik a vitákat. Suzuki szerint „a japán társadalom homogenitása hozzájárulhat a fennálló állapotokhoz... a kisebb intim csoportok ellenőrzés alatt tartják a tagjaik viselkedését. Létezik egy informális társadalmi kontroll az olyan hagyományos intézményeken keresztül, mint a család, az iskola és a helyi közösségek...”<sup>58</sup>
  6. Haley a „szankció nélküli társadalom”-elmélete szerint, a japán törvények és a bűnözés paradoxona „kezd értelmet nyerni, ha úgy tekintjük Japánt, mint törvényes társadalom szankciók nélkül”.<sup>59</sup> Ami azt jelenti, hogy a rendszer már régóta a jóváhagyáson és a kölcsönös megegyezésen alapszik, és ez folytatódik a jelenben is. Felhívja a figyelmet arra, hogy a formális jogi rendszer képtelen hatékony szankciókat alkalmazni. Braithwaite szerint Japán bűnüldözési sikere leginkább azzal magyarázható, amit ő „újraintegráló megszügyenítésnek” nevez, ami olyan formális rendszerrel társul, mely lehetővé teszi a bűnbánó követők újraintegrálását a társadalomban, illetve korábbi státuszuk visszaállítását. Tehát a bűnözés megállítása a társadalomban kezdődik, nem pedig a jogi szankciók útján.<sup>60</sup>
  7. Ezért fontos kiemelnünk a *csoportos felelősség*-et, hisz Japán „kiscsoportos társadalom”. A hagyományos társadalmi egység a „ház” volt, vagyis egy mesterséges rokoni kapcsolatból létrejött csoport, a kerület vagy a falu. Az utóbbival kapcsolatosan például Thomas Smith azt írta, „a történelem során a faluból jogi személyiség vált: kompetenciája kiterjedt a szerződések készítésére, pénz kölcsönzésére, a beperlésre illetve a beperelhetőségre, és a kollektív

---

<sup>57</sup> Bayley: Police, crime and community in Japan (Instituitins for change in Japanese society, Berkeley 1982)34.o.

<sup>58</sup> Suzuki:Crime in Kodansha Encyclopedia 46.o.

<sup>59</sup> Haley:Sheathing the sword of justice in Japan: an essay on law without sanctions (Journal of Japanese Studies 8/2 1982) 134.145.o.

<sup>60</sup> Haley: Criminal justice in Japan(recenzió, in: Journal of Japanese Studies 18/2 1992) 14-17.o.

felelősségvállalásra az olyan ügyekben, mint az adózás és a bűnvádi eljárások.”<sup>61</sup> Voltak ennél kisebb közös felelősségvállalási csoportok is; például minden egyes csoportot egy kisebb, öt családból álló egységekre osztották, melyeket társaságoknak hívtak, és közülük egy valaki volt a társaság főnöke, és a társaság valamennyi tagja kölcsönös felelősséggel tartozott a másik viselkedéséért. Ez a rendszer nem változott meg, még ma is sok olyan esetről számolnak be, amikor a szülőket teszik felelősé a gyermekük viselkedéséért és bűncselekményeiért. Ez a csoportos felelőség természetesen valószínűleg az egyik fő magyarázata annak, hogy hagyományosan milyen alacsony a bűnözés szintje, mint ahogy arra Montesquieu is utalt a Törvények szellemében: léteztek olyan törvények, melyek egész családokat büntettek meg, vagy akár egész választókerületet egyetlen bűncselekmény miatt, és ennél fogva kölcsönös bizalmatlanságot plántáltak az emberekbe, és így minden egyes emberből a szomszédja nyomozóját, szemtanúját és bíróját nevelték ki.

Ha egy személyt elítéltek, akkor ennek óriási hatása volt a tágabb rokoni körre, a falujára, a szomszédjaira és másokra. Ahogy Sansom írta a korai modern Japán helyzetéről, a szélsőségekig vitték a közös felelősségvállalás elvét azáltal, hogy az egyén által elkövetett bűnért nem csak a családját, hanem a szomszédjait, sőt néha az egész falut, vagy az egész kerületet megbüntették.<sup>62</sup>

A „kontrollált társadalom”-ban, amit napjainkban *kanri-shakai*-nak neveznek, mindenki rajta tartja a szemét mindenkin, és senki nem szereti azt, ha valaki eltér a többség által vallott nézetektől. Ez erős önkontroll, amely nem az egyén lelkében jelentkezik, hanem inkább a kölcsönös felügyelet gyakorlatán át. A komformitás hatására az emberek nyugodtnak érzik magukat, mert úgy viselkednek, mint mások; ha azonban valaki eltér a megszokott gyakorlattól, azt már veszélyesnek gondolják. Az önkontroll alatt tartok kiscsoportok, amelyekben a japánok már régóta élnek, olyan szociális kontextus, amelyhez sokan a múltban és jelenben is alacsony bűnözési arányt társítottak. Az egyén deviáns viselkedése esetén, indirekt nyomás alá kerül a megszégyenítésen és a kiközösítésen keresztül. Folyamatosan erős társadalmi ellenérzésbe ütközik a helytelen viselkedés.

---

<sup>61</sup> Thomas Smith: *The agrarian origins of modern Japan* (Stanford. 1959)23-26.o.

<sup>62</sup> Sanson: *Japan: a short cultural history* (New York 1962)44-67.o.

A bűnüldözéssel kapcsolatos második jellemző minta az, hogy mi történik akkor, amikor az egyén bűncselekményt követ el, és mi a helyzet a büntetés és a társadalomba történő visszailleszkedés tekintetében.

Történelmi távlatokba tekintve Japán már réges-régóta a „beismerő” társadalomként jellemezhető.<sup>63</sup> Hagyományosan olyan társadalom ez, ahol az emberektől elvárták, hogy meggyónják bűneiket, bűnbánatot mutassanak. A törvényben és a mindennapi életben is jól megmutatkozik ez a híres japán mondás: „a kiálló cölöpöt be kell verni a földre”.

A rendszert, amely a Meiji-restauráció előtt uralkodott, Longford így jellemezte: „a régi rendszerben nem lehetett addig elítélni senkit, amíg a gyanúsított be nem vallotta a bűnét, és amikor... kétség sem férhetett ahhoz, hogy bűnös, akkor kínzást alkalmaztak, hogy így csikarják belőle a bűn bevallását, amennyiben a fogoly ennyire makacs volt. Még ennél is régebben... ha a letartóztatott fogolyról feltételezték, hogy bűnös, ugyanakkor nem volt hajlandó megvallani a bűnét, akkor nagyon kegyetlen kínzásnak vetették alá...”<sup>64</sup>

1868-ban eltörölték a kínvallatást, a bűn meggyónásának hagyománya azonban tovább folytatódott, hiszen ha valaki bűnbánatot tanúsít, az jócskán enyhíti a büntetését. A bevallás, a bűnbánat és a felmentés a japán bűnüldözési rendszer alapja. Az egyén csak nyer azzal, ha beismeri bűnét, bocsánatot kér és kegyelemért könyörög a hatóságoknak. „Az a bűnöző, aki őszinte bűnbánatot tanúsít a bíróságon szörnyűséges bűncselekménye miatt... sokkal nagyobb eséllyel pályázhat arra, hogy enyhébb büntetést kap...”<sup>65</sup> A japán igazságszolgáltatás elsődleges célja az embereket visszatérítése a normális életbe. A mai japán börtönök célja elsősorban az elkövetők rehabilitációja, nem pedig büntetése. Ennélfogva a japán bírók szerint „a tárgyalás elsődleges célja az, hogy megjavítsuk a viselkedését, nem pedig az, hogy megbüntessük az illetőt, és ha a bocsánatkérése őszintének tűnik, akkor úgy tekintjük, hogy ezt a célt sikerült elérnünk”.<sup>66</sup> Ennélfogva tehát a japán tárgyalásokon még ma is nevelő jellegű hangnem uralkodik, vagyis afféle szubjektív erkölcsösségi elem van jelen. A japán jog határozott hangsúlyt fektet a vádlott erkölcsi hibáztathatóságára. Ez elvezet bennünket a japán bűnüldözési rendszer második részéhez. Létezik egy „hagyományos társadalmi és állami

---

<sup>63</sup> A. Macfarlane uo. 17-34.o.

<sup>64</sup> R. J. Smith: Japanese society: tradition, self and the social order (Cambridge 1983) 68-99.o.

<sup>65</sup> Tanaka, Hideo: The Japanese legal system: introductory cases and materials (Tokio 1976) 156-198.o.

<sup>66</sup> Hendry, J.: Understanding Japanese society (London 1987) 24-56.o.

törekvés, melynek célja az, hogy segítsenek visszailleszkedni a bűnözőknek a társadalomba.”<sup>67</sup> Ez a fajta reintegritás nyilván attól függ, hogy az egyén őszintén beismerje a bűnét, és megígérje, hogy nem követi el még egyszer ezt a bűncselekményt.

Amennyiben, ahogy Haley fogalmaz „Japán sikere a bűnözés csökkenésében olyan eredmény, amelyet a leglátványosabb háború utáni hőstettként kell értékelni”, akkor az ország azon képessége, miszerint a világ legfejlettebb ipari piacává tudott fejlődni úgy, hogy közben a legalacsonyabb a jogviták száma, akkor ezt is épp olyan egyedülálló fegyvertényként kell értékelni.<sup>68</sup>

### 3.2. A jogi eljárás - a békéltetés elsődlegessége

Az előbbi elméletek tükrében megállapíthatjuk, hogy a japánok viszolyognak attól, hogy bírósághoz forduljanak, és napjainban is folytatódik a tendencia, hogy sokkal inkább maguk között, *informálisan rendezzék el a vitás kérdéseket*.

Különböző elméletek láttak napvilágot azt illetően, hogy miért szeretik Japánban a megbékélést.

- <sup>1.</sup> Az egyik elmélet szerint a csoport *harmónia* (wa) gondolatának elterjedésével magyarázható. A japán felfogás szerint nagyobb hangsúlyt kell fektetni a csoportharmóniára, mint az egyéni igazság bebizonyítására. Olyan harmonikus helyzetet próbálnak teremteni, amelyben mindkét fél vagy elégedett, vagy elégedetlen, ahol nincs győztes vagy vesztes. „Ha valakit győztesnek hirdetnek, akkor a vesztes „megkeseredik, és rossz szájjal gondol a győztesre, sőt, akár a bíróra is”, ez pedig megbontja a harmóniát.”<sup>69</sup> Ahogy Wigmore megjegyezte, „létezik egy mélyen gyökeredző ellenkezés mindennel szemben, amelynek következménye összeütközés, durvaság, sokk, hangzavar és feszültség lesz az eredménye... Alapvető felfogás volt, sőt nagymértékben még ma is uralkodik a japán társadalmi rendszerben az, hogy minden lehetséges eszközt meg kell ragadni ahhoz, hogy bármely vitát zárt vagy publikus bírósági eljárás során rendezzenek.”<sup>70</sup>

---

<sup>67</sup> Haley: Criminal justice 555.

<sup>68</sup> A. Macfarlane uo. 1.o.

<sup>69</sup> Tanaka. Japanese legal system 306-307.o.

<sup>70</sup> Wigmore: Law and justice I. kötet 43.o.

2. *Történeti okokat* is felsorakoztathatunk ennek igazolására:

- *on-giri-wa* uralma ritkán adott alkalmat a jogi beavatkozásra;
- a törvénykönyveket nem tették hozzáférhetővé a közönséges emberek számára, így az igazságszolgáltatás misztikus színben tűnt fel;
- a japán jog kínai törvénykönyvek hatására alakult ki, ezek pedig büntető törvénykönyvek, így a kínai legalizmus összekapcsolódik a japán hagyományokkal: szigorú, de ésszerű büntetéseket alkalmaznak a ninjo szellemében.

Az első alkotmányukat Shotoku herceg adta ki a 7. században, mely erkölcsi parancsokból áll:

„A megegyezést (wa) tartsd minden másnál nagyobb becsben! Gondosan őrizd, hogy elkerüld a vizályt.”

Egy 1445-ös kiáltvány is hasonló mentalitást tükröz, Samson így ír erről: „minden veszekedést és vitát szigorúan megtiltanak. Ha ennek nem engedelmessé válnak, akkor mindkét felet halálra kell ítélni anélkül, hogy kiderítenék, kinek van igaza és kinek nincs.”

<sup>71</sup> A japánok úgy érzik, hogy békésebben élnek, ha nem kell jogi útra terelni a dolgaikat. A törvényt „a japán társadalom úgy tekinti, mint „utolsó menedéket”, amelynek jelentősége épp abban áll, hogy nem kell élni vele.”<sup>72</sup>

A bíróságot ugyanis kiváltották valamilyen helyi szintű *békéltető tárgyalással* vagy *közvetítővel*. Ahogy Henderson fogalmaz, „a magánviták nagy részét a falu szintjén oldották meg didaktikus vagy kikényszerített megbékéléssel, nem pedig önkéntes kibéküléssel. Ragaszkodtak az egyértelmű „mindent vagy semmit” elvű döntéshez, nem akartak olyan kompromisszumra jutni, melynek során mindegyik vitázó fél megengedett valamit, amit belenyugodott volna olyasvalamibe, ami kedvezőtlen a csoportharmonia szempontjából”.<sup>73</sup>

Már a Tokugawa- sógunátus idején (1603-1867) nagymértékben elterjedt a falvakban az informális megbékélés, vagy *dzsidan*. „Ha egy szóval össze lehet foglalni azt, hogy mi a *tokugawa* törvények lényege, hát az a kibékülés”.<sup>74</sup> – írja Smith. (A másodikat *choteinek* hívják, és ez elsősorban formális, ugyanakkor bírósági eljárást megelőző procedúra volt, és a két világháború között elterjedt békéltető gyakorlat volt ez Japánban; a harmadik, a *wakai*, a német gyakorlat közvetlen átvétele, vagyis olyan eljárás, amelynek során a bíró

<sup>71</sup> Sansorn: Japan 427.o.

<sup>72</sup> Matsumoto: The unspoken way: Haragei, silence in Japanese business and society(Tokio 1988)34-38.o.

<sup>73</sup> Dan F Henderson: Japanese law: a profile (Columbia 1974)34.o.

<sup>74</sup> R.J. Smith: uo.

azon igyekeznek, hogy segítsen a vitázó feleknek abban, hogy kompromisszumot érjenek el, és így rendezzék le a vitájukat.) *Így tehát nem csak az egyének próbálták elkerülni a formális jogi procedúrákat, hanem maga a törvény is a megbékélést részesítette előnyben.*

A Tokugawa Japán (1603-1867) négy társadalmi osztályra tagolódott a következő rangsor szerint:

- (a) szamurájok, bürokraták,
- (b) földművesek,
- (c) kézművesek és
- (d) kereskedők.

A szamurájok alkották az uralkodó osztályt, a földművesek, kézművesek és a kereskedők hűséggel tartoztak nekik, sosem viselkedhettek tiszteletlenül velük szemben. Ebben a társadalomban alapvetően helytelenítették a vitát morális szempontból. A társadalom idősebb és mértékadó tagjainak az volt a feladata, hogy fenntartsák a békét a saját társadalmi-politikai befolyásuk keretein belül, szükség esetén minden eszközzel kibékítsék a feleket. A modern Japánban az osztály-alapú hierarchiát felváltotta egy vertikális struktúra, mely két egyén relatív státuszán alapul. A vertikális társadalom gondolata, a *tate shakai*, a japánok minden interakcióját áthatja. Minden egyes egyén másokhoz viszonyított - kora, neme, képzettsége és foglalkozása szerinti - pozíciója meghatározó erejű. Ez a társadalmi hierarchia a konfucianizmusban és a buddhizmusban gyökerezik, nagy hangsúlyt fektetve a kötelességekre és a társadalmi harmóniára. Ez az oka, hogy a mai napig a vitákat oly módon igyekeznek rendezni, hogy megóvják a „harmonikus viszonyt” és az egyén megőrizhesse a méltóságát. Ennek eszköze a megegyezés és a békéltetés, nem pedig a pereskedés, melyben az egyik fél nyer, a másik pedig veszít.

**3. A japán lelkiület:** Egy nép jellemének vizsgálata során több szempontot kell figyelembe venni. Egyes gondolkodók azt vallják, hogy a történeti, kulturális és fizikai tényezőknek van kitéve egy nép nemzeti karaktere, míg mások örökletes természetűnek mondják, mely ellenáll a külvilág változásainak.

Bár vallom, nem szabad egy nemzet jelleméről általánosságban beszélni, a japán gondolkodásmód mégis olyan jellegzetes vonásokkal bír, mely indokolja, hogy önálló fejezetben mutassam be azokat.

Kawashima<sup>75</sup> a naiv realizmus és a logikai realizmus ismeretelmélete közti különbségre hívja fel a figyelmet.

A *naiv realizmus* a japán kultúra jellegzetessége, ahol az ember és társadalom képeit érzékeken keresztül szemlélik, elvonatkoztatás nélkül; úgy fogadják el őket, ahogy az a tapasztalás érzékeikben közvetlenül megjelent. A *logikai realista* képeit az elvonatkoztatások és fogalmak révén alakítja ki.

A japánok úgy használják a szavakat, hogy az olvasónak lehetősége legyen behelyettesíteni saját elgondolásait a kevésbé világosan kifejezett helyeken, amelyekre csupán utalás történik. A japán irodalomban és mindennapi beszédben a lehető legkevesebb szóval próbálja kifejezni a beszélő a gondolatait; erre példa a japán irodalomban kedvelt *haiku* verstípus.

A jogi érvelés terén is hasonlóan hajlékony kifejezéseket használnak, a verbális megnyilvánulások nem egyértelműek, így könnyen előfordulhat, hogy a bírák, ügyészek vagy a rendőrség eljárása során megváltoztatja egy-egy szabály értelmét. Ebből következik a törvények felülvizsgálatának szükségtelensége, hisz az értelmezés útján mindig lehetséges és elfogadott a változtatás. Kawashima Hamupipőke történetéhez hasonlítja a japán jog írott rendelkezéseit, ahol az értelmezés a varázspálca, ami által minden, amire szükség van, elérhetővé válik, amennyiben némi szemantikai csűrés-csavaráshoz fordulunk folyamodunk.

Másodsorban a logika hiányát emelem ki. Ennek oka az, hogy a logikus megoldások túlságosan merev megoldásokat adnak az élet változatos és kifinomult dolgaira; az analízis eltávolítja a dolgokat természetes állapotuktól, Noda szerint ez a dolgok leszűkítésével, korlátozásával, elevenségétől történő megfosztással jár.

„Él a japánok között egy naiv hit, miszerint mindenki ugyanúgy gondolkodik. Ahhoz, hogy a másikat megértsük, nem szükséges lefektetnünk azokat az elveket, logikai szabályokat, amelyek szerint aztán a párbeszédet folytatjuk. Elegendő erre az, ha a szellemi közösségre hagyatkozunk.”

Logikai érvelések helyett a *giri*-k (magatartási szabályok, melyek a társadalom rendjét biztosítják) és a *ninjo*-érület játszik fontos szerepet.

A család és a társadalom rendjét a *giri*-k és az *on* (kötelezettségek halmaza) biztosítja; mindezek kiegészítve a *wa*-val (harmónia) segítik elő az egyetértést. A *wa* összetett fogalom, gazdag érzelmi töltéssel bír, alkotói a szeretet és a jószándék. Mindezek

---

<sup>75</sup> Takeyoshi Kawashima: The Japanese way of legal thinking (International Journal of Law Libraries 7, 1979) 127-131.o. ford.: Varga Koppány

kiegészülnek a „szeretettel a kötelességnek eleget tenni”-elvel: ezt nevezik *ninjo*-nak (barátsággal, jószándékkal teli lélekkel), mely a Nyugat embere számára nehezen érthető, a japánok pedig nemzeti jellegzetességüknek tartják. A társadalmi viszonyok sajátos bensőségességet kapnak, hisz ezeket is a család mintájára kezelik.

Mi a *giri*? A szó pontos fordítása „ésszerű viselkedés”, amely azt a viselkedésmódot jelenti, amellyel egy ember az embertársainak tartozik társadalmi helyzetéből adódóan. A *giri* több, mint erkölcs, de még nem jog. Míg Nyugaton a társadalmi kötelességek és az érzelmi kötelékek különválnak, Japánban a *giri* és a *ninjo* egymást átható fogalmak, melyek egymást kölcsönösen tartalommal telítik. Hiába teljesíti valaki a kötelezettségét, ha nem barátságosan teszi, ezt a japánok nem sokra értékelik. Értékmérőjük a kötelezettségek teljesítésekor tanúsított jó szándék és kedvesség.

Nakamura a következőkben látja a japán gondolkodás legfontosabb jellemzőit:

1. a hangsúly az emberi kapcsolatokon van,
2. az emberek közti kapcsolat fontosabb, mint maga az egyén,
3. a családközpontú erkölcs tisztelete,
4. a státusból eredő alá- és fölérendeltség hangsúlyozása,
5. az állam felsőbbrendűsége,
6. egyes kitüntetett embereknek történő teljes alárendeltség,
7. a császár imádása,
8. zárt csoportok, szekták,
9. az adott társadalmi kötelékek védelme, akár erőszak árán is,
10. öntudatosság nélküli vallásos tisztelet.

Nem racionális irányba mutató jelenségek:

1. a nem logikus megoldásokra irányuló hajlam,
2. a logikai következményekben történő gondolkodás fejletlensége,
3. a beleérzésen és érzelmen alapuló megoldásokra irányuló hajlam,
4. összetett képzetek létrehozására való képesség hiánya,
5. egyszerű szimbolikus képek előnyben részesítése .

A hagyományos japán gondolkodás nem tesz különbséget jog, igazságosság és erkölcs között. Ma is az a nézet él, hogy a jog *denka no hoto*, vagyis olyan kard, amit eleink hagytak ránk, és amely a család kinstárát ékesíti. Tehát valójában nem is a jogot, hanem alkalmazását nem szeretik a Japánok.<sup>76</sup>

---

<sup>76</sup> Kim, Chin & Lawson, M. „The law of subtle mind: The traditional Japanese conception of law”( in „Law and Religion”) 211-231.o.



Hogyan magyarázhatnánk az ambivalens japán jogi rendszert? Mint azt láthattuk, az elemzők a japánok évezredek óta fennálló sajátosságaira hívják fel a figyelmet: nem szeretik a konfliktust, ugyanakkor harmóniára törekednek, magukévá tették a konfucionista erkölcsi szemléletet, és a társadalmuk kiscsoportos szerkezetű.

A japánok tehát szégyennek tartják a bíróság elé idézést, a jogban továbbra is kényszerítő eszközt látnak. Ma is azok a magatartási szabályok jelentik a lényegét, amelyeket a hagyomány alakított ki. A nagyvállalatok kivételével az emberek jogaik érvényesítése céljából nem fordulnak bírósághoz. A hitelező felkéri adósát, hogy önként fizessen, a baleset áldozata hálásan fogadja a baleset előidézójének bocsánatkérését, és nem él törvény adta lehetőségeivel.

Amennyiben elkerülhetetlen a vita jogi útra terelése, már a bíróság előtti szakaszt megelőzően az első békéltetési formát, a *jidan*-t alkalmazzák, amelyben a rendőrségnek van nagy szerepe. Mivel a bírósághoz fordulás szégyenletes magatartás, a keletkezett vitákat elsődlegesen közvetítők útján békés úton rendezik. Amennyiben a keletkezett vitát a közvetítők nem tudják békés útra terelni, a felek a bírósághoz fordulnak. A bírónak a per során végig arra kell törekednie, hogy a felek megegyezésre jussanak és elálljanak a pertől. (A polgári eljárási törvény 136.§-a is kimondja). Ezen *wakai*-nak nevezett eljárás mellett lehetőség van egy békéltető bizottság, *chotei* igénybevételére, amely a békés megegyezés módjára tesz javaslatot. (Általában családi ügyeknél és munkaügyi vitáknál még a törvény is ennek az eljárásnak az igénybevételét írja elő.) A látszat kedvéért e bizottság bíró tagja nem vesz részt a tárgyalásokon, így úgy tűnhet, hogy a vitás ügy a felek megegyezésével a két békéltető sikeres közreműködésével zárult le. Ezért is érthető, hogy többször veszik igénybe Japánban a bíróságot a *chotei* útján, minthogy ügyüket a jog alapján rendezzék. Ha holtpontra jutott az eljárás a bíró vagy a szigorú jog alapján dönti el a vitát, vagy jóváhagyja a békéltetők által javasolt kiegyezéssel megoldást.

Ez a jogellenes beállítottság a választott bírósági eljárás intézményét is távol tartja. A külkereskedelmi szerződésekben gyakori a választott bírósági záradék, de belföldi szerződés esetén a viták békéltetés útján történő megoldást írják elő.

Bár 1983 óta a bírói ítélettel végződő polgári perek száma folyamatosan emelkedik, az ellenségeskedésektől mentes békéltetések továbbra is túlsúlyban vannak. A modern Japánban két megegyezésen alapuló eljárása (bíróság előtti megegyezés, „*wakai*” és a bírósági békéltetés, „*chotei*”) közül a *chotei* a legnépszerűbb és legeredményesebb. Átlagban minden harmadik polgári pert tárgyalnak *chotei*-módszerrel, így a bírósági békéltetések körülbelül 55 százaléka sikeresen zárul.

### 3.3 A bírósági békéltetés, a chotei-eljárás

A bírósági békéltetés a felek közti megegyezésen alapul. A chotei kifejezést legalább öt különböző értelemben használják a japán jogi nyelvben:

1. a bírósági békéltetés intézménye illetve a teljes rendszere,
2. a bírósági békéltető eljárás,
3. maga a békéltetés,
4. a megegyezés vagy kompromisszum lényege írásba foglalva,
5. a „gondolatok találkozása” a megegyezéskor.

Én az egyes pont alapján fogom a továbbiakban a chotei-t értelmezni, vagyis a chotei jelöli a pert megelőző eljárást. A vitás kérdés rendezése egyeztetések útján történik, melyben számos pártatlan békéltető is részt vesz, akik segítenek a feleknek megvitatni a konfliktust és kialakítani a megoldást.

Japánban számos fajtája létezik a bírósági békéltetésnek – családi (kaji chotei) és polgári (minji chotei). A következő törvények szabályozzák e jogterületeket:

1. Polgári Békéltető Törvény (1951),
2. Törvény a Családügyi Határozatokról (1947),
3. Munkás Szakszervezeti Törvény (1949),
4. Munkaviszony Rendezéséről Szóló Törvény(1946),
5. Környezetszennyezési Viták Rendezéséről Szóló Törvény (1970)
6. Építőiparról Szóló Törvény (1949).

A békéltetés kötelező minden családi ügy esetén, de olyan esetekben, melyeket polgári bírósághoz nyújtottak be, nem kötelező érvényű. Ezeknél a bíróságoknál ugyanis a békéltetés kevésbé fontos a vitás kérdések rendezéséhez, ezért csupán néhány bírót bízhatnak meg a békéltetéssel. Mivel a békéltető eljárás a polgári bíróságon és a családi bíróságon nagyon hasonló, a továbbiakban nem teszünk különbséget a két eljárás között.

A Polgári Békéltető Törvény 1. cikkelye megállapítja:

„A törvény célul tűzi ki, hogy polgári ügyekben a vitás kérdéseket ésszerű módon rendezze, és a megoldás megfeleljen az érintett felek közt kölcsönösen létrejött megegyezésnek.”

A „kölcsönös engedmény” központi sajátossága a bírósági békéltetési eljárásnak Japánban, legyen az polgári, vagy családi ügy. A modern Nyugaton a kompromisszum, mint kreatív megoldás, mely mindkét fél igényeit és elsődleges érdekeit kielégíti, kevésbé kívánatos. Japánban azonban a kompromisszum szerepét a viták rendezésében olyannyira

fontosnak tekintik, hogy ezt a jog kifejezetten támogatja. Mindez tükrözi a konszenzus kulturális hagyományát: a kölcsönös engedmény a konszenzus megteremtésének az egyik módja.

A chotei-t az egyik, vagy mindkét fél *kezdeményezheti* a bírósághoz írásban vagy szóban bejelentett igény alapján, önkéntesen és időkorlátok nélkül. A bírósági békéltető eljárást a bíró is kezdeményezheti a folyamatban lévő per során a felek beleegyezése nélkül is, ezt azonban a bíróság csakis az eljárás kezdeti szakaszában teheti meg, ezt követően már szükség van a felek beleegyezésére.

A bíróság kijelöl egy *békéltető bizottságot*, mely általában egy elnöklő bíróból és egy vagy két laikus békéltetőből áll, vagy ritkán csupán egy bíróból. A laikus békéltetőket a Legfelsőbb Bíróság jelöli ki, miután megkapták a megfelelő felkészítést. A bírósági békéltető közvetítőnek nem szükséges jogi képzettséggel rendelkeznie, csupán az alábbi követelményeket állították fel velük szemben:

- az életkoruk 40 és 70 év között legyen,
- a viták rendezéséhez szükséges kiemelkedő tudással és tapasztalattal rendelkezzen,
- legyen gazdag közéleti tapasztalata.

Ami a békéltetők nemét illetően alapvető különbségek vannak a családi és a polgári bíróságok között. A polgári bíróságok általában kevés női békéltetőt kérnek fel, míg a családi bíróságok nagy számban dolgoznak velük, különösen ha válási ügyről van szó, ekkor ugyanis egy férfi és egy női békéltető jelenléte feltétlenül szükséges.

A bírósági békéltető közvetítők két éven át végzik tevékenységüket majd a Legfelsőbb Bíróság további időszakra is kijelölhetik őket. (A Legfelsőbb Bíróság rendelkezik egy 12.000 fős megbízotti listával.) A japán kormány támogatja a bírósági békéltetést és támogatást nyújt a békéltetők oktatásához, képzéséhez, de ugyanakkor az egyetemi szintű békéltető kurzusok meglehetősen ritkák. Japánban a békéltetők igen sokféle szakmai területről jönnek, mindössze tíz százalékuk ügyvéd. Sok női békéltető, akit a családi bíróságok kérnek fel, háziasszony és számos férfi békéltető vonult nyugdíjba egyéb szakmákból. A békéltetők állami alkalmazottnak minősülnek, két évre alkalmazzák őket rész munkaidőben.

A nem jogi végzettségű békéltetők bevonása azt a célt szolgálja, hogy felhasználják az állampolgárok józan gondolkodását a viták megoldása során, így bevált módszerré vált a különböző szakmai háttérrel rendelkező, és eltérő társadalmi osztályokból kikerülő békéltetők alkalmazása. Korábban sok békéltető idős, a közösség köztiszteletben álló tagja volt, akik ragaszkodtak a hagyományos közösségi szabályokhoz és értékekhez, melyek

gyakran ellentétben álltak a törvény által előírt jogokkal, s így nem segítették elő a vitás kérdés rendezését. Azonban ezt a problémát megoldották azzal, hogy különböző társadalmi háttérű békéltetőket jelölnek ki.

Amint azt korábban említettem, a bírósági békéltető eljárást „bírósági békéltető bizottság” vezeti, bár egyetlen bíró is vezetheti az eljárást. Amennyiben a felek kezdeményezik a békéltetést, csak bizottság végezheti az eljárást.

A bizottság - a felekkel történő megbeszélés után - felkérhet másokat, hogy segítsenek az ügyben. Az eljárás nem nyilvános, és büntetést von maga után, ha a tanácsadók bármilyen információt kiszivároztatnak. Azonban a polgári bíróság előtt zajló eljárásakor - a bizottság beleegyezésével - harmadik fél is részt vehet a békéltetésben, ha érdeke fűződik az ügy kimeneteléhez. Ezenfelül, maga a bizottság is felkérhet érdekelt feleket, hogy vegyenek részt az eljárásban. Ebben a tekintetben a japán békéltetési gyakorlat eltér az uralkodó nyugati gyakorlattól, ahol más érdekelt felek csak a résztvevő felek beleegyezésével vonhatók be az eljárásba. A bizottság kijelöli a békéltető eljárás időpontját, és beidézi a feleket.

Az előzetes meghallgatások célja, hogy megismertessék a feleket az *eljárás menetével*. Az ezt követő meghallgatásokon a felek gyakran külön-külön vesznek részt, hogy megállapítsák a vitás kérdés természetét, és az ide vonatkozó tényeket. Bár a Polgári Békéltető Törvény nem rendelkezik arról, hogy mindkét félnek jelen kell-e lennie az egyeztetésnél, a gyakorlatban az eljárás emlékeztet egy sor magán jellegű gyűlésre. A vitában álló felek általában egyenként találkoznak a békéltetővel minden gyűlés alkalmával, így szinte semmi esély nincs arra, hogy találkozzanak egymással. Ezt azzal indokolják, hogy a békéltetők attól tartanak, hogy a vitában álló felek negatív érzelmei előtörnek a tárgyaláson, ezzel megsértve a bíróság méltóságát és ez egyúttal megnehezítené a megegyezést. Ez egyértelműen ellentétes az uralkodó nyugati békéltető gyakorlattal, ahol a feleknek gyakran lehetőségük van az érzelmi kitörésekre. A Nyugat arra a feltevésre alapoz, miszerint az érzelmek szabadjára engedése néha szükséges ahhoz, hogy a dühös fél képes legyen racionális vitában részt venni. A viták rendezésének szisztémája kifejeződése egy specifikus vita-kultúrának. Így ahhoz, hogy egy vitás kérdések rendezését célzó módszer - mint a békéltetés - jól működjön, összhangban kell állnia az adott kultúrával. Nem lehet csak úgy alkalmazni egy nyugati modellt egy eltérő társadalomban, ahol különös hangsúly van a konfuciánus kötelességeken és társadalmi harmónián. A békéltetésnek összhangban kell lennie azoknak az embereknek a kulturális és társadalmi értékeivel, akiknek az érdekeit szolgálja. Az az eljárás, mely nem nyújt

lehetőséget a feleknek arra, hogy közvetlenül egymással egyezkedhessenek, egyértelműen ellentétben áll a békéltetés nyugati fogalmával. Így nehezen képzelhető el a békés megoldás, mely mindkét fél érdekének megfelel és megóvja a jó viszonyt, ha megfosztják őket a lehetőségtől, hogy meghallgathassák a másik fél érveit, és egyezkedhessenek vele. A vitában álló felek közti egyezkedést kiváltja a chotei békéltetők által előterjesztett konkrét javaslat, akik megpróbálják nagy lelkesedéssel rábeszélni a feleket, hogy elfogadják azt.

Ezen felül, a bizottság megvizsgálhatja a vitában szereplő személyeket, illetve helyeket, tanúkat idézhet be, vagy szakértői véleményt kérhet. A meghallgatások során a feleket bátorítják arra, hogy próbáljanak kompromisszumot kötni. A bizottság megtilthatja a feleknek, hogy bizonyos módon viselkedjenek, ha ez a viselkedés lehetetlenné teszi, vagy rendkívül megnehezíti a vita rendezését. Sőt, a békéltetők egy ügyet bírósági békéltetésre alkalmatlannak minősíthetnek, ha nem helyénvaló a kibékítés, vagy ha az egyik fél indokolatlanul, vagy nem illő célból kéri a bírósági békéltetést.

A bírósági békéltető eljárás gyakran több hónapig is elhúzódik. Bármely félnek, vagy a bírósági békéltető bizottságnak jogában áll bármikor véget vetni az eljárásnak. A bizottság véget vethet az eljárásnak, ha nem várható megegyezés, vagy a megegyezés nem megfelelő. Ez mindaddig lehetséges, amíg a bizottság úgy nem dönt, hogy határozatot hoz a Polgári Békéltető Törvény 17. cikkelye alapján (ld. alább).

Ha a felek megegyezésre tudnak jutni, az eredményt rögzítik a bíróságon, amennyiben az nem ellenkezik a törvénnyel vagy a közérdekekkel. Ezek után egy hivatalos, bírósági békéltető egyezséget, a *choshō*-t kötnek, mely ugyanolyan erővel bír, mint egy jogerős ítélet. Ekkor a bírósági békéltetést lezártnak nyilvánítják. Azokban az esetekben, ahol a felek nem tudnak egyezsége jutni, a bíróság saját elhatározásból kiad egy „bírósági békéltetést helyettesítő határozatot”, melyben figyelembe veszi a bizottság tagjainak véleményét, és áttekinti az egész ügyet. A bíróság a döntését csak a felek saját előterjesztésének keretein belül hozza meg. A bíróságnak hatalmában áll készpénzfizetésre, árucikkek átadására vonatkozóan és egyéb vagyontárgyakkal kapcsolatban rendelkezni. A felek fellebbezhetnek a békéltetés során hozott döntés ellen a Legfelsőbb Bíróság rendelkezéseinek megfelelően. Ezt a döntésről szóló értesítés kézhezvételét követő két héten belül tehetik meg. Amennyiben nincs ellenvetés, a döntésnek ugyanolyan hatálya lesz, mint egy tárgyaláson hozott határozatnak, azaz jogerősnek tekintendő. Abban az esetben, amikor a felek nem tudnak megegyezni és a bíróság nem hoz határozatot, a bírósági békéltető bizottság sikertelennek minősítheti és megszüntetheti az eljárást.

Ugyanez a helyzet az olyan esetekben, amikor a felek olyan megegyezésre jutnak, amely törvénytelen, vagy a tradíciókkal és az erkölccsel összeegyeztethetetlen.

#### **4. Zárógondolatok**

Ellentmondásosnak tűnik, hogy a gazdasági élet fejlesztésével párhuzamosan fennmaradnak a régi erkölcsök megőrzésére irányuló törekvések. Mindezek mellett a Nyugat az emberek közti egyenlőséget, Japán viszont a konfucianizmuson alapuló hierarchikus társadalom-berendezkedés elvét vallja magáénak. Felmerül a kérdés, hogy a nyugati külszín mögött Japán milyen változáson ment át ténylegesen. Az importált jog tud-e alkalmazkodni a helyi erkölcsökhöz? Megállapítható, hogy a nyugati mintára alkotott társadalmi rend elérése érdekében tett fejlődési kísérlet csak a városokban és a fiatalság körében gyors ütemű. Széles körben él tovább a konfucianuszi eszme, mely a dolgok természetéből adódó hierarchikus rendet hirdeti.

A Nyugat kódexei racionálisan gondolkodó emberek számára készültek, a modern jog alkalmazása a japánok szentimentalizmusába ütközik, és mégis bevezetésre került a nyugati törvénykezés két fő variánsa a fennálló rendszerbe, mégpedig mindkettő óriási külső nyomás hatására. Az 1868-as Meiji-restaurációt követően francia és német jogászok segítettek újraalkotni a japán törvénykönyveket (ez természetesen magába foglalta a római jog számos alapelvét). 1945 után a törvényeket megint csak újraírták, és ebben az angol-amerikai jog számos alapelvét beleszótták, például a törvény előtti egyenlőséget és a két fél által képviselt igazságszolgáltatási rendszert.

Ha figyelembe vesszük ezt a sok réteget, akkor nem is olyan nehéz megérteni a Japánban jelenleg fennálló „ellentmondásos keveréket”. Japánban fellelhető egy egészen ősi folyamatos, a helyi szokásjogon alapuló rendszert, amelyre „ráhúzták” először az európai római jogrendszert, később az angol-amerikai jogalapú rendszert. Kevés olyan ország van, amely olyan jogtörténettel rendelkezik, mely egyúttal ennyire folytonos, ugyanakkor drámai változásokon ment keresztül.

„Külön hangsúlyt érdemel az, hogy Japán olyan könnyedséggel tudta magáévá tenni először a kontinentális európai jogi intézményeket, majd később az amerikai jogi modellt. Japán igazság szerint készséggel magába integrálta az új nyugati jogi intézményeket,

törvénykönyveket, jogszabályokat és eljárásokat, sőt egészen figyelemre méltó könnyedséggel tette ezt.” (Haley)<sup>77</sup>

A korábban részletezett történelmi fejlődés fényében viszonylag egyszerű megérteni azt, hogy az embert miért keríti egyszerre a hatalmába az ismerőség, ugyanakkor az idegenség érzése, amikor nyugati nézőpontból tekint Japánra. Ez számos tényezőnek tudható be.

Az egyik nyilvánvalóan a teljesen különböző *vallási háttér*. A nyugati törvények és az emberek felfogásának többsége, melyre a törvények alapulnak, a kereszténységből táplálkoznak, amelyen belül a hangsúly az egyéni hívőn van. A hierarchikus és státusz alapú japán törvénykezés és társadalmi szerkezet, nyilvánvalóan az ókori konfucianus és buddhista hagyományhoz kapcsolódik, amelyre nagy befolyással volt Kína a nyelvében és más kulturális vonatkozásaiban is.

Más részről pedig vannak, akik azt hangsúlyozzák, hogy a különbség az *öntözéses földművelés* módszeréből ered, hiszen az árasztásos rizstermelés magas szintű együttműködést igényelt. Ezért erősebb a japánokban a csoportfelelősség és együttérzés, ami jól tükröződik a jogrendszerben.

Harmadrészt, bár számos szembeötlő hasonlóság fedezhető fel az európai családi rendszerekben, van közöttük egy jókora különbség. Noha a japán ház (ie) egy mesterségesen létrehozott egység (tagjai gyakran nem álltak vérrokoni kapcsolatban, mielőtt befogadta volna őket a család), sokkal nagyobb hatalommal bír, mint európai megfelelője. A családdal kapcsolatosan Japán sokkal közelebb áll az olyan társadalomhoz, amely a „státuszon” alapul, mint az, amely „szerződéses” alapú. Az elmúlt évszázadokban természetesen ez a differencia gyorsan tűnni látszik. Mégis a rokonságban álló egyének szilárd „építőkövei”, alapvető háttérrel biztosítanak Japán sokkal inkább csoport alapú jogi felelősségen alapuló rendszeréhez.<sup>78</sup> A fenti jellemvonások egyik következménye és manifesztációja az volt, hogy különböző társadalmi és földrajzi mobilitási minták alakultak ki. MacFarlane arra mutat rá, hogy Anglia, legalábbis a 12. századtól fogva meglehetősen mobilis társadalom volt, mint földrajzi, mint társadalmi értelemben, vagyis mindkét értelemben jókora mozgás volt megfigyelhető; a legtöbb japán számára, legalábbis a 17. és 18. század közepéig, nagyon nehéz feladat volt akár fizikai, akár társadalmi értelemben elmozdulni a helyéről. Ez is abba az irányba tereli az igazságszolgáltatást, hogy formális,

---

<sup>77</sup> Haley: Consensual governance (in *The political economy of Japan III.: Cultural and social dynamics* Stanford 1992) 45.o.

<sup>78</sup> Mac Farlane, Alan: On individualism (*Proceeding of the British Academy* 82 1993) 171-199. o.

baráti módon intézzék a vitákat illetve a nyomozást is könnyebbé tette, hogy mindenki tudott mindenkiről mindent. E két ország politikai történelme is érdekes összehasonlítással szolgál, írja MacFarlane. Angliáról köztudott, hogy „jogállami sziget”, ahol a jogrendszer alapja az évszázadokon át fenntartott „szokásjog”. „Lineáris fejlődés figyelhető meg a jogrendszer és a jogi intézmények tekintetében a középkortól a 20. századig. Semmilyen más alternatív jogrendszer nem került bevezetésre. Bírói törvénykezésen alapuló centralizált rendszer (persze időnként beleszólt a döntésbe a parlament) fejlődött ki Angliában, és törvény által átírt társadalom alakult ki, amely tiszteletben tartotta a szerződéseket és a magántulajdont.

A világ másik végén volt egy másik „jogállami sziget”, amely kínai befolyású gyökerekből nőtt ki, és egy egészen másfajta szokásjogon alapuló rendszer fejlődött ki, amely bizonyos tekintetben hasonlít az angliaira, de kevésbé kidolgozott és kevésbé centralizált. Kezdetben azonos irányban haladt Angliával, ám a két út szétágazott: Japánban a bíróságok, esküdtszékek, ügyvédek nem fejlődtek tovább. Japánban az emberek megpróbálták szembesítéssel elsimítani az ellentéteket. Ha ez nem sikerült és komoly bűncselekményről számoltak be, akkor igen kemény és kegyetlen büntetést szabtak ki. A 19. század közepére Japánnak szinte „láthatatlan” jogrendszere volt, és ez volt az egyetlen fejlett kereskedelmi ország a világon, amely nem rendelkezett kiterjedt jogi apparátussal. A Henderson nézeteit magyarázó Smith a következőképpen írt erről: „A Tokugawa jogrendszer már régóta izgatja a nyugati tudósokat... elsősorban azon különös sajátossága miatt, ahogy egyikük fogalmazott, olyan csekély mértékben van jelen egyáltalán.”<sup>79</sup>

Azán a nyugat technikai és katonai dominanciájának fenyegetése miatt a japánok kénytelenek voltak kétféle nyugatról érkezett jogi felfogást meghonosítani – az első a római, a másik az angol, de oly módon, hogy Japán átvette azt, amit hasznosnak tartott, a többivel pedig nem volt hajlandó foglalkozni. Így tehát a felszínes szemlélődő számára Japánban nyugati igazságszolgáltatási forma működött, két szembenálló féllel, bírakkal, bírósággal, rendőrséggel. *Mégis, a felszín alatt megtartott számos olyan elemet, amelyet évezredek óta használtak annak érdekében, hogy informális módon és társadalmi kontroll közepette oldják meg a vitás ügyeket.* Ez viszont a jól megőrzött társadalmi struktúrára alapult, amelynek lényege a kölcsönös köteletségvállalás, nem pedig az egyéni jogok érvényesítése. Ennélfogva a japánok képesek voltak a modern technikát és gazdaságot a meglehetősen hagyományos jogi rendszerrel összehangolni. Kifelé ebből alig látszik valami, a csökkenő bűnügyi számadatok és a csökkenő peres ügyek száma volt az, ami

---

<sup>79</sup> R.J. Smith: Japanese society 38.o.



először felhívta magára a figyelmet. Az ez mögött meghúzódó belső dinamika nem kevésbé izgalmas, ha belelátunk abba, hogy Japán hosszú történelme során hogyan dolgozta ki a kölcsönös elven működő kapcsolatokat először Kínával, majd később a technikai értelemben uralkodó nyugati világgal. Ezekben a kölcsönös kapcsolatok során fejlődött egy olyan alternatív jogi struktúra, amely nem sorolható bele egykönnyen a szokványos kategóriákba. Ez a jogi rendszer fennáll ma is, pedig nagyon szokatlan metszetét adja a „modern” jogi kereteknek, és a „hagyományos” közelítésnek a vitás ügyek megoldása terén.

Az előbbieknél tükrében csupán egy kérdést maradt nyitottan: vajon a Nyugattól átvett minta torzító tükörben jelenik-e meg a japán kultúrában vagy épp rámutat annak hibáira?<sup>80</sup> A tükör a japánok számára a tűnődés sintoista jelképe, s nem a hiúságé, mint a mi narcisztikus kultúránkban. A szentélyekben tükörbe néző személy a lelkét vizsgálja: a szem képe legmélyebb önmagunkhoz vezet el. Tehát, ha a nyugati ember rátekint a Japán által mutatott tükörré, meglátja ugyan önmagát, de zavarba jön a néhol meglepő látványtól. S bár a nyugati tudományt és technológiát szivacsoként szívta magába Japán, az életstílus és a kultúra idegen maradt számára. Ezen ellentétet rögtön észlelhetjük, amint Japánba érkezünk: nehéz feladat e nemzet számára összeegyeztetni a hagyományokat a nyugati kultúrával.

---

<sup>80</sup> Koestler: uo.

## Japán kislexikon

Ainu: japán őslakosai, ma már csak Hokkaidon élnek rezervátumokban

Bakufu: sátoros kormányzat a sógunátusok idején

Buke-ho: szamurájkódex, szokásjog

Bunraku: bábszínház, történelmi drámák szenvedélyes megjelenítése (5-6 órán át)

Butsudan: buddhista házioltás

Chanoyu: teaszertartás

Daimjo: földesúr

Dori: ésszerűség

Dzsito: katonai közigazgatás felelősei (adóztatás)

Ema: kicsi, festett fatáblák, fogadalmi ajándékok (sintó)

Gaijin: Idegen, külföldi

Harakiri: rituális öngyilkosság

Hasi: pálcika, nemzeti evőeszköz, még folyékony állagú ételekhez is ezt használják (ellentétben más, pálcikát használó népekkel, akik porcelán kanalakkal fogyasztják ezeket)

Kabuki: színházi műfaj, a bunraku 16. századi átalakulását követően már emberek játszották a szerepeket; legnépszerűbb a Csosingura, mely a megölt gazdájukért bosszút álló 47 szamuráj (ronin) történetét beszéli el

Kami: magasabb rendű szellem (sintoizmus)

Kamidana: sinto házioltár

Kamikadze: isteni szél

kanri-shakai: kontrollált társadalom

Kenri: „alanyi jog” japán megfelelője

Kimi: törzsfőnök (ókimi)

Koan: rejtélyes jelentésű mondások, kérdések (zen buddhizmus, rindsai-zen)

Kuge: udvari nemesség

Macuri: a sinto nagy, hagyományos ünnepei

Minpo: polgári törvénykönyv

Nihonjin ron: japánság-elmélet

Nippon/ Nihon: Japán

Nó-dráma: emelkedett tartalmú, stilizált és összetett szimbolikájú 30 perces színdarab/alkotás

Pagoda: kínai buddhista építészetből ered, Buddha hamvainak az őrzése volt a feladata, majd a szent iratok, a szútráké. Tipikusan japán eredetűek a kőpagodák, melynek felépítése is jelképrendszer: alsó négyszög kötömb a föld, második gömbölyű kő a víz, harmadik háromszögletű a tűz, a negyedik félgömb alakú a szél, az ötödik felső gömb a levegő

Senrei: japán precedens

Shima: sziget, falu, közösség, vállalati szellem, kollektivitás

Shogun: katonai vezető

Shukyo: egy szekta tanítása

Sinto: ősi panteisztikus vallás, Japán nemzeti „sajátosság”

Sugo: protektor, katonai védnök

Szakura: cseresznyefa, melynek tiszavirág életű virágzása nemzeti ünnep Japánban: a gyönyörködés, a jókedv, a nyugalom ünnepe

Szento: közös fürdőhely, melyek a társadalmi élet színterei

Szeppuku: lásd harakiri

Tatami: gyékényszőnyeg

Tenno: a császár, a 7. század óta használatos, amikor Szuiko császárnő trónra került

Tokonoma: papírból készült tolóajtó

Torii: sinto kapuzat, mely általában szentélyhez vezet

Udzsi: klán, örökletes kormányzati egységek

Zazen: keresztbe tett láb (meditáció, zen-buddhizmus, szoto)

## A kínai jogi kultúra



**13.ábra A Kínai Nagy Fal**

Az értekezésem e fejezetében először a történelmi és filozófiai tényezők a klasszikus kínai jogra gyakorolt hatását mutatom be: a minden más civilizáció felett álló Közép-Birodalom elképzelést és ennek megdöntését; a konfucianizmus ősi paternalista engedelmességre, harmóniára, a feszültségek feloldására építő tradíciója, mely a történelem későbbi időszakában elősegítette az autoritatív politikai rendszer kialakulását.

Japánhoz hasonlóan, az elszigeteltség politikájának köszönhetően, Kína is hosszú ideig távol tudta magát tartani a Nyugattól, de a modernizációval szembeni elutasító magatartás a 19. század második felére már tarthatatlanná vált: ekkor alapították a nagy jogi iskolákat, melyekben nyugati nyelveket, tudományokat és jogi ismereteket oktattak. Mao által kialakított szocialista politikai és gazdasági rendszer megakasztotta a modernizáció folyamatát, de halálát követően újra közeledés figyelhető meg a kínai és a nyugati jogrendszerek között.

A fejezet zárásaként jogrendszer pluralitásának problematikáját Tajvan, Hong Kong és Macao példáján keresztül vizsgálom, majd a kínai diaszpóra az anyaállammal fennálló kapcsolatának alkotmány- és nemzetközi jogi vetületeit elemzem.

### **1. A történelmi tényezők**

A kínai nép története a Sárga-folyó középső szakasza mentén található területen indult. Innen terjedt el a földművelés és a csatornázás a többi nagy folyóig, a Jangcén át a Kiangig, mely tevékenységek komoly szervezettséget és fejlett technikai tudást igényeltek. A hagyomány szerint e civilizációs vívmányokkal a mitikus uralkodók ismertették meg az

embereket. *Az első krónikák* viszont, az ő uralkodásukat követő, három híres dinasztiát tartják számon: a Xia-t, a Shang-ot, és a Zhou-t. Az első történelmileg hiteles uralkodók a Shang-házból származtak, (mivel a Xia-dinasztiáról máig nem tudunk semmi biztosat, hisz a feltárt régészeti leletek nem kapcsolhatók össze vele) és Kr. e. 1500 körül léptek színre.<sup>81</sup> Ezt az időszakot tartjuk a klasszikus kínai kultúra bölcsőjének: a városaik iránytű szerint betájtolt, rácsszerű szerkezet szerint épültek; bronzból, nefritkőből, jádéből, selyemből és agyagból készített tárgyaik stílusa megőrződött napjainkig, ekkor alakult ki az ideogrammatikus (szóképeket használó) írás, mely szintén a mai napig használatos Kínában. A Nyugati Zhou- k olyan sikeresen sajátították el e vívmányokat, hogy Kr. e. 11. században átvették az égi megbízatást a Shangoktól. Az idő múlásával a hatalom folyamatosan a kisebb államok birtokába került: a fejedelmek formálisan hűséggel tartoztak az uralkodónak, hisz szakrális hatalma miatt tisztelettel tekintettek rá, de a valóságban a jelentősebb fejedelmeknek, akik az uralkodó a behódolt népek élére állított rokonai, sokkal nagyobb hatalmuk volt, mint uruknak, ezért maguk is felvették a király, a wang címet. Időnként a fejedelemségek vagy a barbár törzsek fenyegetése miatt, vagy az egymás elleni háborúskodások miatt politikai okokból szövetségekbe tömörültek. Ezt nevezzük *a hadakozó fejedelemségek korszakának*. A háborúskodások miatti társadalmi zűrzavar arra készítette a Zhou-kor uralkodóit, hűbérurait és filozófusait, hogy szakítsanak a hagyományos értékekkel, az ember és társadalom alapvető kérdései felé fordulva új politikai és erkölcsfilozófia alapjait tegyék le.

A fejedelemségeket vándorfilozófusok járták, akik a régi eszméket kívánták megingatni, mint Laozi, Kongzi, Han Feizi. A nálunk latinus formában meghonosodott nevén: Konfuciusz, vagy Kung Fu Ce (Kr.e.551-479) a civilizált életforma és egy új államirányítás etikai alapjait alakította ki. Ő a faluközösségek normáit akarta az egész társadalom szintjén érvényesíteni, amelyben az uralkodónak személyes példát kell mutatni. Tanítása szerint az ember kötelessége és a boldogságához vezető legbiztosabb út az ég törvényének való megfelelés, ami egy felsőbb szellemi elv, mely a dolgok menetét és az emberi kapcsolatokat szabályozza. Ha az emberek az ég törvénye szerint élnek, akkor mindenki boldog és a társadalom is stabil. Ha önző vágyaikat követve ellenszegülnek az ég törvényének, akkor természeti katasztrófák és konfliktusok következnek be, és zavar támad az egész világegyetemben. Az embereknek ezért szorgos önműveléssel át kell formálniuk saját jellemüket, hogy megfeleljenek a „nemes ember” eszméjének, így az ég törvényének. A kölcsönös kötelezettség és függés rendszerét öt relációban képzelte el: az apa-fiú, a férj-

---

<sup>81</sup> Bárdi László: Kína- a letűnt istenek birodalma (2007 Alexandra Kiadó) 37.,59.,95.o.

feleség, az alattvaló- uralkodó, az idősebb és fiatalabb testvér és barát vonatkozásában. Az öt nemes konfuciánus erényben fogalmazódik meg az ősök és szülők tisztelete, a családszeretet, a barátság és a jóindulat az idegenek iránt, tisztelet a feljebbvaló iránt és hűség az államhoz.<sup>82</sup>

A hegemoniáért folytatott küzdelem végére hét fejedelemség maradt talpon, ezek közül Qin volt a legnyugatibb, így élénk kereskedelmet folytatott külfölddel: a Selyemúton távoli országokba eljuttatta termékeit, így szereztek tudomást először Kínáról. Az ország egyesítéséért folyó küzdelem legesélyesebb szereplője épp ez a Qin tartomány volt, melynek vezetői a legisták elveit vallották magukénak. Olyan reformokat vezettek be, mely a törzsi rendszert területi alapú közigazgatássá szervezte át, amelyben a központból kiküldött hivatalnokok gyűjtötték be a falvak adóit. Ez lett a kínai társadalom több mint 2000 éven át fennálló modellje!

247- ben Ying Zheng került a fejedelemség élére, aki sorra leszámolt a hatalmát korlátozni kívánó vezetőkkel. Szomszédai még orgyilkost is küldtek rá, nehogy megvalósítsa nagy álmát, az ország egyesítését<sup>83</sup> 230 és 221 között egymás után foglalta el a szomszédos hat fejedelemséget, minekután már nem érte be a wang címmel, magát császárrá tette meg: ő lett.



*Qin Shi Huangdi* (Kr.e. 259-210), aki uralkodásának 11 éve alatt megteremtette a világ legnagyobb államát. Hatalmas birodalma a Dél-Kínai-tengertől egészen Közép-Ázsiáig terjedt. Északon határait a Nagy Fal védte a nomád hunok<sup>1</sup> támadásai ellen, de ez nem tudta megvédeni a birodalmat az újabb és újabb betörésektől, ráadásul építtetése is hatalmas emberveszteséggel járt. Az írásrendszert, a pénzt, a súlyokat és mértékeket egységesítették.

#### 14.ábra Csin Si Huan Ti

Az igazgatás egyre jobban kikerült a hivatalukat örökletes úton szerző előkelőségek kezéből, akik családi kapcsolatainak köszönhették hatalmukat. Helyükbe egy új osztály lépett, amelynek tagjai már érdemeik alapján emelkedtek hivatalra. A Qin fejedelemség

<sup>82</sup> Dawson, Raymond: *The Chinese experience* (London 1978 Phonix Press) 45.o.

<sup>83</sup> E történet két filmrendezőt is megihletett: 1999-ben láthattuk a *Császár és a gyilkos* c. Chen Kaige filmet; 2000-ben pedig Zhang Yimout rendezésében a valóságos történelmi eseményektől elrugaszkodott a *Hős-t*.

adminisztratív rendszerét országos szintűre terjesztette ki. E korszak jelentősége még az öntöttvas használata, melynek előállítása Európában csak a 14. században volt lehetséges. Ez vezetett a jóval hatékonyabb földműveléshez és harcászathoz. Nagy ütemben fejlődtek a városok, a kereskedelem és a közlekedés. A Qin-dinasztia nem örvendett nagy népszerűségnek, mert a Nagy Fal építése mellett még közútrendszer építésére is kötelezték az alattvalókat, ráadásul a rivális filozófiai iskolák könyveit máglyán égették el, pedig a kínai nép rendkívüli módon szereti az irodalmat. E korszak meghatározó filozófiai irányzata a kíméletlen totalitárius eszméket hirdető legizmus, más néven a törvénytudók iskolája volt, melyet Han-Fej-Ce alapította. Azt hirdette, hogy az országot az erkölcs (konfucianizmus) és a szeretet (taoizmus) helyett a törvényekkel kell kormányozni, melyek felett csak az uralkodó áll, aki kezében tartja a jutalmazás és büntetés botját (ezt nevezzük „két nyél elmélet”-nek), így veszi rá az embereket, hogy az állam akaratát kövessék.

A Qin-korszak nem sokkal élte túl első uralkodóját<sup>84</sup>.

A kegyetlen és gyűlölt dinasztia ellen lázadás tört ki, és egy alacsony származású népvezér, Liu Bang lépett a császár helyébe. Kr.e. 202-ben megalapította a *Han-dinasztiát*, mely Qin másfél évtizede helyett négy évszázadra megteremtette az ország egyégét. Terjeszkedő politikájuknak köszönhetően a buddhizmus eljuthatott Kínába a virágzó indiai és közép-ázsiai kereskedelmi utakon.<sup>85</sup>

A Han- dinasztia idején alakulnak ki a kínai állam formái. Az államrend élén a császár és udvara állt, és a császár a szigorú vizsgákon részt vett, magasan képzett hivatalnokok segítségével uralkodott. Az uralkodó vallási feladatokat is ellátott. Az egész birodalom jóléte függött az előírászerűen végrehajtott rituáléktól. A gondos tervezéssel felépített császári székhely jelentette a vallási, közigazgatási, gazdasági és kulturális központot.

A korszak jeles gondolkodója, Dong Zhongshu (179-104 ) tökéletesen ötvözte a legizmust a konfucianizmussal, ezzel megalkotta 2000 évre a császári Kína ideológiáját. Így ír a kormányzásról:

„Helyes, ha az uralkodó az erényekre és a vele való tanításokra támaszkodik, nem a büntetésekre!”

Amikor egy lant már nagyon diszharmonikusan szól, akkor új húrokat kell erősíteni rá, hogy ismét játszani lehessen rajta.

---

<sup>84</sup> A fiatalon elhunyt király sírja mellett 1974-ben cseréphadseregrel letek egy kútúrás során

<sup>85</sup> Dawson: uo.

Dong tanácsára Wudi császár bevezettette a hivatalnokok számára a vizsgarendszert. Aki a követelményeket teljesítette, a későbbiekben tartományokat igazgathatta.

A rákövetkező dinasztiák, a Hszin (265-316) és a Szuj (589-618), uralkodói küzdöttek az ország széttagotságának problémájával, hisz a helyi kormányzók és tábornokok vidéken kialakították saját hatalmi központjaikat; a súlyos adók miatt parasztlázadások törtek ki; 316-ban a hunok betörték az országba és elfoglalták a fővárost.

Az ország évszázadokon át tartó széttagotságának Li Yuan vetett véget, aki 618-ban megalapította a *Tang dinasztiát* és magát császárrá koronázta. Ekkor élte a Kínai Birodalom fénykorát (a Kr.u. 7-10. században), mely három évszázadig tartó egységes birodalom alapjait fektette le. Li Yuan unokájának sikerült végül pacifikálni az országot: visszaállította a hivatalnoki vizsgarendszert, egyenlőségen alapuló földreformot vezetett be, igazságos jogrendet adott a népnek. Méltán nevezhetjük ezt a korszakot a kozmopolitizmus korának is, hiszen virágzott a kereskedelem, számos közép-ázsiaiakból álló kolónia létezett az országban, az idegen hatás a zenét és a művészeteket is áthatotta, és továbbra is virágzott a buddhizmus. A hivatalnokvizsgák rendszere tovább fejlődött, végül a hivatalszerzés legmegbecsültebb módja a hivatalnokvizsga lett, mely biztosította a gyors társadalmi felemelkedést. A Kr.u.8. században már felkelések gyengítették az uralkodó hatalmát, néhány terület függetlenné vált az udvartól. Ráadásul idegengyűlölet ütötte fel fejét, a 845-ös buddhistaüldözések után a buddhista vallás is hanyatlásnak indult. 906-ban megdöntötték a Tang-dinasztiát, az ország ismét darabokra hullott.

A *Song-ház* (960-1127) ragadta magához a hatalmat északon és délen egyaránt, de a tang-kori nagyhatalmi helyzetet már nem tudta visszaállítani, ezért nevezzük ezt az időszakot a középkori Kína ezüstkorának. A nagyvárosokban újból virágzásnak indult az irodalom, fejlődött a nyomtatás és az oktatás, a hivatalnoki előléptetési rendszert még bonyolultabbá tették, így a bürokratikus szervezetet már a vizsgafokozattal rendelkezők uralták. 1127-ben a mandzsúriai dzsürcsik elfoglalták Észak-Kínát, megalapították a Jin-Birodalmat, így a Song-ház délre kényszerült menekülni. Az ország közigazgatási, gazdasági, kulturális központja az új főváros lett. A Jangce-völgyének gazdag vidéke még mindig elegendő termést és árut adott a Song-dinasztiának.

1234-ben *Dzsingisz kán* vezetésével a mongolok pusztító hadjáratba kezdtek<sup>86</sup>: elsöpörték az északi Jin-Birodalmat, majd 1279-ben elfoglalták Dél-Kínát is. A

---

<sup>86</sup> A mongol volt az első nomád nép, mely elfoglalta egész Kínát! A Mongol Birodalom létrehozója Tamüdzsin volt, akit Dzsingisz néven kánná választottak. Kevesen tudják, hogy a nagy hódító népének



13.században Khublaj kán uralta az egész birodalmat, aki sokat átvett a hagyományos császárság kellékeiből és inkább volt az „Ég fia”, mint mongol kán.



**15.ábra Dzsingisz kán**

Népének sikerült kultúráját megőrizni, nem olvadtak bele a kínai népességbe. Megteremtették a pax mongolicat, amelynek köszönhetően a közigazgatásban is alkalmaztak külföldieket, és számos európai jutott el az országba, hisz a Mongol Birodalom hatalmas kiterjedésű volt ekkor. (pl. Marco Polo). De a lovasnomád

mongolok képtelenek voltak a mezőgazdaságot irányítani és birodalmuknak is egy parasztlázadás vetett véget.

A mongolok Jüan-dinasztiáját 1368-ban népi felkelők döntötték meg. Az új *Ming-dinasztia* (1368-1644) első császára paraszti származású volt, Zhu Yuanzhang (1328-1398). Újabb virágzó időszak kezdődött a birodalom életében: új fővárost építettek, a nagy központokban fellendült az a kereskedelmi élet és az iparosodás, régi formájában visszaállították a császárságot, fejlett haditengerészetének köszönhetően Indiába, Kelet-Afrikába és Perzsiába is eljutottak flottáikkal. De a mongolok továbbra is fenyegető veszélyt jelentettek, ezért császári hadsereget kellett állomásoztatni a Nagy Fal mentén. A Mingek zsarnoki módszerekkel kormányoztak, számos hivatalnokot kivégeztettek, sokszor előfordult, hogy gyenge uralkodót ültettek a trónra, így a tényleges hatalom az uralkodóházhoz közeli személyek kezébe került.

A Ming-kor utolsó éveit parasztlázadások kísérték, az új uralkodó végül a mandzsuk népéből került ki, aki megalapította a *Qing(Csing)-dinasztiát* (1644-1911). Ez a dinasztia húzza meg Kína jelenlegi határvonalait, elfoglalják Tibetet és Tajwant. A politikai berendezkedésen semmit sem változtattak, a szellemi életet szigorú ellenőrzés alatt tartották, az asszimilációt ők is igyekeztek elkerülni (házassági tilalmakkal), de a kínai kultúrát gyorsan átvették. Hódításaik egészen Tibetig, Turkesztánig és Mongóliáig

---

törvénykönyvet adott, a Dzsaszag-ot, melyben szabályozta a katonai egységekbe tömörült lakosság életét; büntette az emberölést, a házasságtörést, parancsmegtagadást. Utódai a Fekete-tenger partjáig terjesztették ki birodalmát.

terjedtek. De a 19. századra megnőtt a lakosság száma, elmélyült a hivatali korrupció, emelkedtek az adóterhek, melyek a parasztságot nyomorba döntötték, így újból felkelések törtek ki, és új külső befolyásoló erőként megjelentek az európaiak, akik kereskedelmi hasznot akartak szerezni, ezért rákényszerítették az országra az ópiumimportot.

A két ópium-háborút (1839-1842, 1856-1858) követően már a nyugatiak diktálták a kereskedelmi feltételeket, Kína átengedte Hong-Kongot Angliának, jóvátételeket fizettek és újabb kikötőket nyitottak meg az angol és francia hajók előtt. Cserébe a nyugati hatalmak segítettek a parasztlázadások leverésében. Az 1850-es években a tajping(mennyei béke) tartotta uralma alatt a Kína déli részeit, s mozgalmuk nyugati misszionáriusok által megismertetett keresztény elemek befolyása alatt állt. 1860-ban az angol Lord Elgin és a francia Gros báró parancsnoksága alatt hatalmas hajóhad érkezett a kínai partokhoz, Pekingig akartak nyomulni, ahol a császár, Xianfeng előtt akarták ratifikálni a szerződést, mely az angolok által követelt békefeltételeket tartalmazta.

A császárt az ágyasából lett, akkorra már feleség rangra emelkedett Cixi viszont ellenállásra buzdította. Erre Lord Elgin Nyári Palota felgyújtását vette tervbe, így demonstrálva, hogy a császár hatalma immáron nem korlátlan. Ezt követően Gong főherceg aláírta a békeszerződést. A tajping lázadások annyiban különböztek a többitől, hogy vezetőjük, Hong Xiuquan, keresztény tanokat hirdetett, vagyis társadalmi egyenlőséget hirdetett. 1864-ben az európai hatalmak segítségével levertek a lázadást.

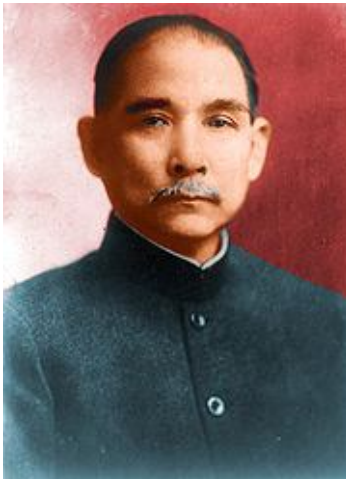


**16.ábra Cixi**

A császár halála után Gong főherceg segített Cixinek leszámolni a politikai ellenfeleivel, s a gyermekcsászár anyjaként régenssé tenni az ambíciózus nőt. A konzervatív beállítottságú földesurak szövetségesei lettek a mandzsu elitnek. Cixi egyetlen célja a hatalom megtartása volt, nem riadt vissza még a gyilkosságtól sem. (Társrégense, Cian császárné gyanús körülmények között vesztette életét, valószínűleg mérgezés áldozata lett.)

A század végén többen követelték Kína hagyományos politikai rendszerének megreformálását. A császár, *Guangxu* (1871-1908), elfogadta az alkotmányos monarchia

megteremtésére irányuló törekvéseket, de az anyacsászárné, Cixi, vezette konzervatív szárny leszámolt a reformerekkel, a császárt is házi őrizetben tartotta, miután a Cixi elleni merénylet kudarcba fulladt.<sup>87</sup> A Csing-ház által a nyugatiak ellen irányított *boxerlázadást* (Igazságos Öklök Társasága) végül a nyugati hatalmak levertek 1901-ben, majd azzal büntették az udvart, hogy újabb kereskedelmi szerződéseket kellett kötniük újabb engedményekkel. (A vasútépítések miatt földönfutóvá lett csónakosok és kulik alapították ezt a társaságot; vasútvonalakat romboltak szét, misszionáriusokat gyilkoltak meg, Pekingbe is bevonultak és két hónapig blokád alatt tartották a követségi negyedeket. Amikor a nagyhatalmak összefogtak ellenük, Cixi melléjük állt és hadat üzent az idegeneknek. Ekkor nagyot hibázott: el kellett hagynia a császári fővárost és csak megalázó békefeltételek elfogadása után térhetett vissza.



**17. ábra** Szun Jat-szen

Cixi régensnő reakciós politikája széles körű ellenállást váltott ki, amely az 1911-es forradalomhoz vezetett, amikor a *Szun Jat-Szen* (1866-1925) vezette *Kuomintang* megdöntötte az utolsó mandzsu császár hatalmát. 1911 decemberében már a 18 tartományból 15 bejelentette függetlenségét, és a mandzsu iga alóli szabadulása jeléül levágták a copfjukat.

Az Udvar úgy tett, mintha semmi sem történt volna, egyszerűen bejelentették az ország áttérését az alkotmányos kormányzásra, miniszterelnököknek pedig kinevezték Yuan Shikait. Szun Jat Szen 1911 decemberében hazatért pénzgyűjtő körútjáról az USA-ból, és 1912 januárjában Nankingban megválasztották ideiglenes köztársasági elnökké.<sup>88</sup> Miután Yuan vállalta, hogy lemondja a Mandzsu dinasztiát, Szun lemondott tisztségéről Yuan javára. A Kuomintangban a tényleges hatalom Song Jiaoren kezében összpontosult, ez viszont nem tetszett Yuannak, aki meggyilkoltatta riválisát. Szun a gyilkosság ellen tiltakozók élére állt, s kikáltották a déli tartományok függetlenségét, ám Yuan csapatai leszámoltak velük, így Szun kénytelen volt Japánba emigrálni.

---

<sup>87</sup> Bárdi László i.m.151.o.

<sup>88</sup> Bárdi László i.m.162.o.

Yuan egyeduralomra tört, nemzeti monarchiát akart létrehozni, de a tartományok sorra fellázadtak ellene. 1916-ban szélütésben meghalt, így nem kergethette polgárháborúba az országot, de a hadurak azért újabb évtizeden keresztül marakodtak a tartományok felett. Szun Jat Szen bárhogy igyekezett, a hatalmat nem tudta magához ragadni, mert csak tervei voltak, katonái nem.

Ekkor tört Kínára a nyugati kultúra, megbabonázva az ifjúságot, akik később ádáz ellenfelei lettek a múltat idéző konfucianizmusnak és az ősi irodalmi nyelvnek, mely elzárja a kultúrát a tömegek elől. A korszak meghatározó folyóirata az Új Ifjúság volt, melynek szerzői lelkesen üdvözölték az orosz forradalmat és az antant ellen irányították a közhangulatot (mivel az I. világháború után a Japán kézre került shandongi területeket nem akarták visszaadni Kínának. A felháborodott nép egyre radikalizálódott, szocialista irányban, és orosz mintára kerestek új utat Kína számára.

Két nagy politikai blokk létezett Kínában az 1930-as években: a Csang Kaj-sek irányítása alatt álló nemzetiek és az egyre erősödő kommunisták. A *Kínai Kommunista Pártot* 1921-ben alapították Pekingben Chen Duxiu és Li Dazhao, az orosz bolsevik forradalom mintájára. Csakhogy míg az orosz kommunista forradalom társadalmi alapja az elégedetlen városi munkásosztály volt, Kínában a falusi parasztokra támaszkodtak. Ez a gondolat *Mao Zedong* (Ce-tung) fejében született meg, aki „biztonsági erőket” szervezett a nép körében.<sup>89</sup> Állandó harcban álltak a nemzetiek a kommunistákkal: 1930-33 között öt büntetőhadjáratot indított Csang a kommunista központi tanácssterület ellen, mely mint állam az államban működött Jiangxi déli részén; az ötödik oly hatalmas erejű volt, hogy a megtámadottak a kiűrés mellett döntöttek. A „*hosszú menetelés*”(a kommunisták 12 hónapos vándorlása 1934 októbere és 1935 októbere között, 12 ezer km-es útszakaszon) után Csang azt hitte, legyőzte Maot. Ekkor újabb fenyegető veszéllyel kellett szembe néznie: japánokkal, akik elfoglalták Mandzsúriát, majd Pekinget és a kínai partvidék több fontos települését. Emiatt Csang és Mao szövetségre lépett, de a második világháború után a szovjetek kezére került Mandzsúria, akik itt megpróbálták Mao pozícióját erősíteni, aki 1946-ban bevonult az országba. Három évig tartó polgárháború kommunista győzelemmel zárult, és Mao 1949. október 1-jén kikiáltotta a népköztársaságot. *Csang Tajwan szigetére menekült* amerikai segítséggel, ahol nacionalista kormány alakult.

---

<sup>89</sup> Bárdi László i.m.152., 193.o.



**18. ábra Mao és a kulturális forradalom**

Mao célja az volt, hogy egész Kína felett biztosítsa a kommunista uralmat. A szocializmus kiépítésére három ötéves tervet szánt Mao, ami fokozatos kollektivizálást és a nagyipar alapjainak megteremtését foglalta magába. Létrehozta a *Népi Felszabadító Hadsereget*, hogy kiirtsa az osztályellenességet, megszabadítsa az országot a nacionalista hadsereg maradványaitól. Az 1916 óta független *Tibet*be is bevonult az NFH, 1959-es felkelésüket kíméletlenül levertek. Tibet ma is kínai fennhatóság alatt áll...

1950-ben *Észak-Koreában* vette be csapatait a NFH, ugyanis a Dél-Koreát megtámadó északi csapatok visszaverésére ENSZ- csapatokat küldtek, akik megközelítették a kínai határfolyót, így Mao támadásra feljogosítva érezte magát. A három évig tartó háború befejeztével a félsziget teljes északi része újból kommunista uralom alá került. 1962-ben hasonló konfliktus alakult ki Kína és India között, majd 1979-ben ugyanezen elvtől vezérelve vonultak be *Vietnamba*. Ennek háttérében a szovjet hatalomtól való félelem állt, mert a Szovjetunio ekkor Vietnámot támogatta. A kínai-szovjet viszony már az 50-es években megromlott, mert máshogy vélekedtek az igazi kommunizmus természetéről. Ezek az események is közrejátszottak abban, hogy elvált egymástól a bel-és külpolitika: külpolitikájában Mao igyekezett rendezni kapcsolatát a Nyugattal, vagyis kijátszotta a Keletet a Nyugatnak a hidegháborúban, belpolitikájában pedig meg akarta szilárdítani a z ideológiai hatalmat, ez vezetett a „kulturális forradalomhoz”. A radikalizálódás élcsapata a NFH volt, melynek csapatait vidékre küldte a „nagy ugrás”, a mezőgazdasági kollektivizálás végrehajtása végett. A „nagy ugrás”-sal Angliát akarták beérni, ezért az emberi tényező maximális kihasználásának politikáját alkalmazták, ami látványos kudarccal és éhínséggel zárult. A hatvanas években militáns diákok támadtak a fennálló

rendszerre, mert azt burzsoának, elnyugatiasodottnak és technokratának tartották. A kulturális forradalom ezek életébe került.

A hetvenes évektől kezdve Kína folyamatosan bontja le merev, diktatorikus rendszerét és halad a kapitalista gazdaságpolitika felé. 1976-ban Mao meghalt. Halála után Teng Hsziao-ping vezetése alá került az ország, őt Lin Piao követte, jelenleg az államelnök Hu Jintao.

A vezető eszme a kommunizmus maradt:

- a parasztnak állandó parcellát szolgáltattak és érdekeltté tették a termelésben,
- az ipari üzemekben a tervgazdaságról áttértek a piacgazdaságra,
- beengedték a külföldi tőkét,
- a szolgáltatásban és a könnyűiparban megjelent a magánszféra,
- a párt befolyását a gazdaság mindenterületén csökkentik, így létrejött a szocialista piacgazdaság.

Ez a gazdaságpolitika (1978-ban meghirdetett „reform és nyitás” politikája) meghozta gyümölcsét, hiszen az elmúlt 20 évben az ország GDP-je megnégyszereződött és ez évente 8-11%-kal nő, így Kína jelenleg a világ 4. gazdasági nagyhatalma. Kína az 1990-es évek végére vásárlóerő-paritáson számolva a világ második legnagyobb gazdaságává vált. Az évtized végére nem volt olyan nagyobb multinacionális cég, amely megengedhette volna magának a kínai piacról való távolmaradást. Az ezredfordulón már több mint 340 ezer külföldi cég volt jelen Kínában.



**19.ábra** A Tienanmen téri diáklázadás

A gazdasági reform mellett Kína a politikai mechanizmus megújítását is célul tűzte, de ebből kevés valósult meg, a politikai reformkísérletek sorra buktak meg. Amikor pedig diákok tüntettek e célokért, a vezetés válasza a tüntetők lemészárlása volt. Kína napjainkban állandóan a figyelem középpontjában van.

Lenyűgöző eredményeket ér el a gazdasági növekedés terén<sup>90</sup>(több mint évi 10%-t, Magyarország GDP-je 0.9 %!), meglepő ez egy olyan rendszertől, mely kommunista, bár nehéz eldönteni, hogy csak a nyugati nagyhatalmak sugallatára tartjuk-e annak, vagy egyszerűen csak egy diktatúra! Ezt az országot egy szűk elit vezeti, ami nem fogad el semmiféle maga felett álló jogot, az ország javait igazságtalanul osztja szét, irányítja a médiát és ezáltal elhiteti az emberekkel, hogy a kínai nép érdekében cselekszik, sárba tiporja a demokratikus alapelveket (mint például a montesquieu-i hatalmi ágak szétválasztása és egyensúlya) és a szabadságjogokat( szólás-, sajtó-, gyülekezési-és egyesülési szabadság). A Kínai Kommunista Párt monopolhelyzetben van, hatalmát a jog nem korlátozza és ellenőrzését sem tűri meg a társadalom részéről önmaga felett. De Mao-Ce –Tung halála óta a kínai vezetés sikeresen tesz eleget a politikai és gazdasági kihívásoknak, így napjainkra a világ 3. gazdasági potenciálja lett az ország.

## 2. A filozófiai hagyományok

Az államról és jogról való gondolkodást négy jelentősebb filozófiai irányzat alakította: a szan-csiao, vagyis a „három út” elnevezéssel illetett konfucianizmus, taoizmus és buddhizmus, illetve a legizmus. Mivel a kínai filozófusok az embert nem csak a természetbe helyezve, hanem mindig a család, a társadalom és az állam részeként is vizsgálják, ezért minden filozófiai irányzatuk társadalom-és politikaelmélet is.

**2.1. A konfucianizmus** alapítója Kong-Fu-Ce, Kong mester, akinek életéről keveset tudunk: elszegényedett nemesi családba született Kr.e. 551-ben, s bár voltak politikai ambíciói, mégis csak szerény hivatali feladatokat látott el Lu tartományban.<sup>91</sup> Ezt megelégedve nyitotta meg iskoláját saját otthonában, ahol a társadalom különböző rétegéből származó fiatalok számára oktatta a hat művészetet: az írásjeleket, matematikát, etikettet, kocsihajtást, íjászatot, emberismeretet és társadalmi kapcsolatokat. Tanítványai klasszikus műveltségre tettek szert, közül kerültek ki a híres mandarinok, a hivatalnokok. A politikából kiábrándulva elhagyta szülőföldjét és többéves vándorútra indult az országban tanítványai kíséretében. Amikor visszatért Lu-ba, klasszikus szövegek kiadásába kezdett. Kr.e. 447-ben halt meg.

---

<sup>90</sup> Borsányi András: Kína öt éven belül megtámadhatja Tajvant (<http://index.hu/politika/kulfold/kintaj01/>) letöltés dátuma: 2008. augusztus16.

<sup>91</sup> Ádám Antal: Ősi kínai bölcsesetek (Jura 14.évfolyam 2008.2.szám)143.o.

A Mester tanításait a *Beszélgetések és mondások* (Lun-Yü) címen jegyezték le tanítványai. Bölcsessége teljesen evilági, tanítása *humanista és morálorientált*.

1. tiszteld a császárt, a szüleidet és az őseidet (a gyermekek nem tanúskodhattak szüleik ellen a bíróságon, sőt magukra kellett vállalniuk a büntetésüket), ezek a harmonikusan berendezett társadalom ismérvei
2. élj a társadalmi hierarchia-rendszer diktálta jogok és kötelességek szerint-ez alapján elengedhetetlen az alá-fölérendeltséget tükröző öt reláció betartása: az uralkodó-alattvaló, a férj-feleség, az apa-fiú, a testvérek és a barátok között az idősebb elsőbbsége,
3. a helyes út (a tao= örök törvény) az Ég (Tien) tiszteletén és a helyes kapcsolatok biztosításán keresztül ismerhető meg
4. ennek érdekében tilos minden lázadás és túlzás, hisz a nemes ember vágyai sosem léphetnek túl a társadalomban elfoglalt helyén
5. alapvető tételei:”Ne tégy olyat másoknak, amit magadnak nem kívánsz!”; „az embereknek a múltat kell tanulmányozniuk, hogy megtudhassák, hogyan kellene viselkedniük”- vagyis nagy hangsúlyt kell fektetni a tanulásra és a szertartások helyes elvégzésére, így teremthető meg a harmónia az ég, a föld és az ember között.

Az állam belső békéjének megtartása érdekében szükség van hatalomra, mely segíti a „tao” érvényesülését, ami konfuciózus felfogásban a patriarchális erkölcsöt jelenti, melyre a társadalom tagjainak tudatosan kell törekedni. Az ideális állam csakis a patriarchális családok állammá szervezett egysége lehet. Az Ég fiai, a császárok erkölcsi kiválóság okán kerültek hatalomra, nemes ember módjára uralkodnak, az ősi hagyományok szerint kormányozzák az államot, vagyis a „li”, az illem, erkölcs, helyes modor alapján, így nem lesz szükség törvényekre, a „fa”-ra.

„Ha a *fa* irányítja az emberek cselekedeteit, az embereket a büntetés kényszeríti a rend megtartására; el akarják kerülni a büntetést, de szégyent nem éreznek. Ha azonban az erények vezetik cselekedeteiket, és a rendet a *li* tartja össze közöttük, akkor ismerni fogják a szégyent, és lélekben megváltoznak.”

Az uralkodó tanácsadóinak és tisztviselőinek valódi értékekben gazdag embereknek kell lenniük, rátermettségüket műveltségükkel és tudósi teljesítményükkel kell bizonyítaniuk.

**2.2.** A taoizmus képviselői viszont azt vallják, hogy az emberi kapcsolatokat a hatalom helyett a szeretetre kell alapozni. Alapítója, Lao Ce, Öreg Mester, vélhetőleg Konfuciusz kortársa volt, bár sok kutató azt is vitatja, hogy valójában élt-e Lao-Ce, és vallják, neve



csupán az irányzat fő könyvének címe, melyet az idők folyamán változtattak át Tao –te-king-re, és kezdték az eredeti címet a mű szerzőjeként tisztelni.

A *tao* fogalma Lao-Ce filozófiájának az alapja, melynek első jelentése „helyes ösvény, út, értelem”, másik „az örök törvény”. Mivel e fogalom központi helyet foglal el a tanításában, az irányzat a taoizmus nevet kapta. Tartalmát meghatározni nehéz feladat, mert a *tao* felfoghatatlan és megnevezhetetlen.<sup>92</sup> A *tao* mindennek az ősoka, ami minden ellentmondást felold, személytelen, ún. nem én-lény. A *tao* segít elfogadni az élet bizonytalanságait, hisz aki felismerte, hogy a tao-n kívül minden értéktelen, az nem lesz siker- és cselekvésorientált. A *tao* a kozmikus harmónia, a természetes világrend törvénye, melyet a bölcs ember csak szemlél, és hagy magától érvényesülni. Nem tanít aszketizmust, sőt a helyes középútra törekszik, mely alapján úgy kell cselekednünk és kötelességeinket teljesítenünk, hogy közben teljesen függetlenek és szabadok maradjunk. Ez az elgondolás rokon az indiai brahman-atman-elmélettel, miszerint belső békénket úgy találjuk meg, ha feloldódunk a mindenségben és a belsőnkben jelen lévő egy igaz lényegiséggel, a lélekkel, hisz a dolgok időben és térben létező világa csupán illúzió és a bölcs számára nem jelent értéket a külső világ (májá) vizsgálata.

„A tökéletes ember azt kívánja, hogy ne kívánjon, és nem tartja sokra a megszerzendő javakat... Teremtsük meg a legmagasztosabb ürességet, őrizzük meg a szilárd csendet!”

A csendben történő megfigyeléssel eljutunk a *tao*-hoz, elérjük a megvilágosodást és belső békét, nyugalmat.

„Belülre nézz, ha kívülrre akarsz látni. Ha kifelé nézel, a belső dolgokat sötétség takarja.”

„Ha művedet véghez vitted, nyomban vonulj vissza, mert ez az ég tao-ja!”

*Államfelfogásában* az eszményi uralkodó is egy taoista bölcs, aki törvény és parancs nélkül, önnön kisugárzásával kormányoz (itt a konfucianizmussal mutat rokon jegyeket), és nem avatkozik be a nép életébe. Lao-Ce azt vallja, hogy a tudatlanság és az egyszerűség tesz jól kormányozhatóvá egy nemzetet. Ha az uralkodó képes megőrizni a tao-t, akkor harmónia lesz ég és föld között, és a nép parancs nélkül engedelmeskedik.

---

<sup>92</sup> Bárdi László i.m. 62-66.o.

2.3. Mindkét előző filozófiai irányzatnál láthattuk, hogy nem tulajdonítanak nagy jelentőséget a jognak, helyette az erkölcsi normák és a szeretet parancsát hangsúlyozzák. A Kr.e. 3. században azonban rövid időre jelentős befolyásra tettek szert Han –Fej-Ce vezetésével a *legisták*.<sup>93</sup> Ekkor Kínában a kíméletlen totalitárius eszméket valló Csin-dinasztia császárai uralkodtak, közülük a leghíresebb-hírhedtebb Si Huang-Ti volt. Az országegyesítő, erőskezű uralkodó szimpatizált az új eszmékkel, miszerint:

1. az embereket jutalmazással és büntetéssel kell rávenni arra, hogy kövessék az állam akaratát;
2. egységes jogrendszer kialakítása szükséges;
3. kódexekbe kell foglalni a magatartási szabályokat;
4. a jogot kormányzati hatóság kényszeríti ki;
5. célszerű közigazgatási rendszert kell kialakítani: a családi kapcsolatok helyett az érdem legyen a hivatalok kiosztásának az alapja;
6. erős központi hatalmat kell kiépíteni.

A *legisták* szerint a kormányzásban kulcsfontosságú a *fa*, a jog, ami előtt mindenki egyenlő, kivételt ez alól csak a császár képez, aki a törvények felett áll, hisz hatalma és uralkodói módszere abszolutisztikus. Rögtön szembetűnik az ellentét a konfucianistákkal, hisz szerintük a kormányzásban a *li*, az erkölcs, az illem a legfontosabb, az emberek cselekedeteit pedig a hierarchikus kapcsolatrendszer irányítja, mely távol tartja őket a vágyaiktól, mert szociális kontrollt gyakorol azok felett.

A *li* és a *fa* kettőssége napjainkban is megmaradt a kínai jogi gondolkodásban, vetélkedésük esetén most is a *li* érvényesül, természetesen az idő múlásával e fogalom jelentése is változáson ment át. Értelmezhetjük a *li*-t mint szokásrendszert, mely az emberekre az erkölcsi tanításával és a helyes viselkedés meghatározásával hat, és annyiban tekinthetjük jognak, amennyiben a társadalom széles köre elfogadja. Az új *li* tartalmának meghatározására a császárság bukása után (1911) többen vállalkoztak: a Kuomintang és a Kínai Kommunista Párt is. Ez utóbbi járt csupán sikerrel: a kommunista Kína jogának alapeszméje a maoizmus volt, melynek vezéralakja, Mao Ce Tung előszeretettel a *li*-t részesítette előnyben, ha ütközés történt a két jog között. Olyan rendelkezéseket hozott, melyekkel elhitette a kínai néppel, hogy van befolyásuk az ország irányítására (törvénytervezetek megbeszélése, megvitatása, bíróságok ellenőrzése), illetve olyan szemantikai manővereket vetett be, mely alapján az olvasó azt hihette, hogy a demokratikus elvek és szabadságjogok érvényesülése biztosított az országban, ám

---

<sup>93</sup> Ádám Antal: Ősi kínai...148.o.

amennyiben a „nemzet érdeke” máshogy kívánta, a fá-t, vagyis az Alkotmányt és a törvényeket felül lehetett bírálni.

**2.4.** Már eddig is láthattuk, hogy a kínai jog tanulmányozásához elengedhetetlen a kultúra, a történelem, a vallás és a filozófia ismerete. A negyedik jogi hagyomány érdekessége, hogy nem kínai, hanem indiai „származású”. A *buddhizmus*, a szan-csiao harmadik útja, a keresztény időszámítás kezdetén került át Kínába és a Tang-dinasztia(618-907) idején élte fénykorát. Buddha tanításai jelentik e rendszerben a jogot, vagyis a Buddha dharma maga a törvény, a Megvilágosodott törvénye. A dharma szó jelentése lehet még erény, becsület, kötelesség és igazság is, a mahayana buddhizmusban pedig Buddha személyével azonosították e fogalmat, sőt azt tanítják, hogy minden megvilágosodott része a dharmakaya-nak, a jogtestnek.

A buddhizmusnak nincs a szó hagyományos értelmében jogfogalma, de a *silá*, a *vinaya*, a *karma* és a *szamszara* olyan buddhista fogalmak, melyek jogi jellegűek.

A *silá* jelenti azokat a parancsolatokat, melyeket a hívőknek életük folyamán kell betartaniuk, a *vinaya* a szerzetesi szabályokat.

Egy buddhistának élete során öt *silá*-t kell betartania (ez a *pancasilá*):

1. ahimsa- a ne ölj parancsa,
2. ne lopj,
3. ne hazudj,
4. ne fogyassz alkoholt és kábító hatású anyagokat,
5. ne törj házasságot.

A szerzetesek számára ezek mellett még öt parancsolatnak kellett engedelmeskedni, ezek alkották a *vinaya*-t, a teljes szerzetesi szabályzatot, amit viszont túl szigorúnak tartottak a kínaiak, ezért megalkották a maguk saját buddhista irányzatát: a *chan*-t (Japán megfelelője: a *zen*).

Alapvetőjogi elvként szerepelt életükben a *karma* törvénye, vagyis az ok-okozat, hatás-ellenhatás törvénye: minden cselekedetünknek lesz pozitív vagy negatív hatása, melyet érezni fogunk jelen életünkben vagy valamelyik következő megtestesülésünkben. Buddha megmutatta milyen ereje van a lappangó cselekedeteknek és központi szerepet jutott a lelki citta karmának. Tanai hangsúlyozták a lélek veszedelmes természetét: azt tartotta, hogy a jó és a rossz egyenesen a lélek cselekedeteiből jön létre. E lelki indíttatású lelki tanok felülvizsgálathoz vezettek, így Buddha a kasztrendszer tisztátalansági előítéleteit vetette el, lehetőséget adván ezzel a nőknek és a sudrácoknak, hogy hozzá csatlakozzanak. Ez

a jogi felelősség újrafogalmazásához vezetett. Megkülönböztették a rossz cselekedeten belül a pusztán szándékos, illetve a szándékos, a gondatlanságból és a véletlenszerűen okozott kártételt. Ez nagy előrelépést jelentett, ugyanis korábban még akkor is megbüntették a tabuk megszegőit, ha nem is voltak tisztában a tabuval.

Buddha a szabad akaratra és a karma következményeire helyezte a hangsúlyt. Korábban azt mondták, hogy a karma egyénre szabott volt és nem lehetett másra átvinni. A karma körökből való szabadulást mindenki a maga cselekedetével érdemelhette ki.

A *szamszara* az újraszületések körforgása, mely a *karma*-ra épül, ez a közhiedelemmel ellentétben nem jelent boldogságot egy buddhista számára, hisz épp az a végcél, hogy kikerüljenek a *szamszara* körforgásából és eljussanak a *nirvana*-ba, a teljes feloldódásba, az én-nélküliség állapotába.

További buddhista tézis a *pratyaya*, vagyis a feltételek tételezése, mely szerint bár nem létezik állandó én, a feltételek létrehozhatnak egy folyamatosan változó személyiséget. A fizikai én nem vándorol át a másik életbe, ám bizonyos lelki erőkkel ez megtörténhet. A cselekedetek iránti felelősség ennek következtében nem egy változatlan állandó cselekvő lényt terhel, hanem azokat a feltételeket, amelyek lehetővé tették a cselekedet megtörténtét. A hagyományos buddhista oksági formula így szól: „ha ez jelen van, az is jelen van”. Ezt az elméletet az „egymást feltételező jelenségek” vagy a „keletkezési függőség” elméletének is szokták nevezni. Buddha egy fa alatt ülve fedezte fel, hogy ahol vágy van, ott szenvedés is van és amint megszűnik a vágy, a szenvedés is megszűnik. Így ha egy időpontban a megfelelő feltételek adva vannak, úgy a cselekedet be is következik. Egy gyilkosságot tehát akkor követnek el, ha a megfelelő feltételek jelen vannak, mégpedig: szándék, az áldozat jelenléte, kedvező alkalom, gyilkos fegyver. Tehát azt mondhatjuk, hogy ezek nem is ok és okozat törvényei, hanem együtt járó jelenségek szabályai. Ha ezt megértjük fel lehet venni a harcot a karmával. Ha valaki tudatosítja magában, hogy a vágy, szenvedéshez vezet, megszabadulhat a szenvedéstől is. Buddha is felfedezte ezt, s kijelölte a tudás útját, feltérképezve azt a karmikus láncot, amely végül szenvedést okoz a szamszarában. Buddha tanai túllépnek a karma törvényein. Buddha Törvénye megmutathatja a nirvanához vezető utat, vagy megszabadíthatja követőjét a Buddha-Dharmába vetett hite által is.

Azonban ésszerűbb utat mutat meg a *silá*, *samadhi*, *prajna*, azaz az előírások követésének, az elmélkedésnek és a bölcsesség elérésének hármasa. Ezek betartása az elmélkedés gyakorlásával megvilágosodáshoz vezet és ezáltal, a karmától megszabaduláshoz.

Azon elmélet, mely szerint az egyén kiléphet a karmikus körforgásból szabad akarata révén, meglehetősen távoli a kínai gondolkodásmódtól, hisz ők vallották, az őseink jöttetei és bűnei az utódokra szállnak. Ezért történhetett meg, hogy büntetéseket hajtottak végre egy család több generációján, míg Buddha szerint a karma egyénre szabott, senkinek nem lehet átadni, illetve senki nem vállalhatja át. A kínai családközpontú társadalomban nehéz lett volna a szakítás a közösségi felelősség elvével, csak a legisták próbálkoztak a személyes felelősséggel, de mint már tudjuk, az irányzat rövid életű volt. Ezért nem is tudott hatni a buddhizmus a *középkori kínai társadalomra*, sokkal inkább egy elkülönített közösségre, a szerzetesekre.

1. A *sangha*-ban, a szerzetesi közösségben mindenki egyenlő volt,
2. életvezetésükben egyedül a Buddha *dharma*-nak való engedelmesség a megkövetelt,
3. a Buddha *dharma* irányítja a szerzetesek személyes és közösségi viselkedését,
4. a szerzeteseknek szakítaniuk kellett a családjukkal, vagyis a gyermeki engedelmesség parancsát kellett megtagadniuk,
5. a szerzetes társak, akik a *dharma* tanítói, fontosabbak lettek az életükben a szüleiknél,
6. a *dharma* felett senki sem áll, mindenkire nézve kötelező a szabályok betartása,
7. a Buddha joga önfegyelmet, önuralmat, introspektív szemléletet tanított,
8. a buddhista kolostorok mint állam az államban működtek, kezdetben az állammal szembe helyezkedtek, majd békésen éltek egymás mellett; autonómiájukért cserébe az állam apolitikus magatartást követelt, így függetlenek lehettek a konfuciánus bürokráciától, önállóan adóztattak, csak gyilkossági ügyekben nem ítélezhettek; úgy vélték, aki elhagyta családját a *sangháért*, az új jog alá helyezte életét.

A buddhista mozgalom hatalmas feszültséget okozott a társadalomban:

1. a *sangha*-hoz csatlakozó fiatalok megtagadták családjukat, elhagyták otthonukat a megvilágosodásért, vagyis a korábbi idők alapvető konfuciánus erénye elvesztette jelentőségét;
2. a *Buddha Dharma* által hirdetett jog előtti egyenlőség szintén távol állt a konfuciánus Kína társadalom-felfogásától, nem is szólva a minden embernek megjáró egyenlő bánásmódról, ami a konfuciuszi öt reláció tökéletes ellentéte; hasonló elemeket a legista filozófiában találhatunk, de náluk volt valaki, aki a jog felett állhatott, akinek óhajait a törvények kielégítették, aki eldönthette, mi a helyes és mi a büntetendő: a császár.

3. a befelé fordulás, az önmagunkba mélyedés módszere pedig a konfucianus *li* –hez képest jelentett újdonságot, mely előre meghatározott cselekvésmintát, illemszabályokat adott.

### 3. A klasszikus kínai jog

A világ egyik legősibb jogi kultúrájára a történelem folyamán a *konfucianizmus* és a *legizmus* volt a legnagyobb hatással: az előbbi az erkölcsi tanítások révén fenntartható társadalmi rend gondolatával, az utóbbi pedig a kodifikáció és a büntetések hangsúlyozásával.

Mindkettő a kínai történelem egy zavaros időszakában hatott, és mindkettő az ország újraegyesítését tűzte ki céljául. Alapvetően abban különböztek, hogy az egyik kifejezetten támogatta, míg a másik elutasította a jog írásba foglalását a társadalmi rend megőrzése érdekében. Közös a két elméletben, hogy az uralkodónak ítéli oda a végső hatalmat: ő az egyetlen személy, aki a „fa” illetve a „li” fölött állt. <sup>94</sup>Valójában egyiknek sem sikerült elérni a kívánt társadalmi rendet, de hatásuk a mai napig érződik a kínai jogi gondolkodásban.

A *legalista* iskola jelentősége abban rejlik, hogy megalkotta a tradicionális kínai jogrendszer kereteit, a konfucianizmus pedig a tartalmat, a dolog velejét adta. A Csin dinasztia *Si Huan-ti* császára a legalistákkal szimpatizált, mivel központosított, jól szervezett, képzett hivatalnokokból álló adminisztrációra építő államot akart megvalósítani, melynek élén az abszolút hatalommal rendelkező uralkodó áll, akire a jog (fa) előírásai nem vonatkoznak. E jogi szisztéma alapjait a Han-dinasztia is megtartotta, de némi módosítással a konfucianista társadalmi rend kialakításáról alkotott kevésbé szigorú elképzelések irányában. <sup>95</sup>

A Han dinasztia a következő *jogforrásokat* ismerte el:

- Lü= kodifikált jog
- Ling= az uralkodó parancsai
- Ke= az előző dinasztiák statutumai
- Bi=precedense

Az ezek alkotta hierarchia csúcsán a „ling” állt, így ez tekinthető a legerősebb jogforrásnak az ősi kínai társadalomban.

<sup>94</sup> Yan Fu, *Fayi* "The Spirit of the Laws" (Beijing: The Commercial Press, 1981) 10-26.o.

<sup>95</sup> Ch'ü T'ung-tsu, *Law and Society in Traditional China* (Paris: Mouton & Co., 1965) 280.o

Jogi ügyekkel nem hivatásos jogászok foglalkoztak, hanem olyan laikusok, akik filozófiában és irodalom terén komoly jártasságot szereztek. A helyi, klasszikus műveltségű köznemesség jelentős szerepet játszott a komoly helyi viták kivételével minden más ügy irányításában és levezetésében.

A kínai jog konfucianizálódása jelentette a „li” metamorfózisát joggá, mely a társadalmi igényekkel és elvárásokkal is találkozott, ezért tudott hatékony lenni. Bár nem mindig volt könnyen elhatárolható az erkölcsök általi kormányzás a büntetéssel történőtől, mivel a „li”-t erkölcsi ráhatással illetve jogi eszközökkel is kikényszeríthették.<sup>96</sup>

A 624. évi *Tang-kódexet* tartják a legteljesebb törvénygyűjteménynek és egyben a legjelentősebbnek is, mivel a későbbi évszázadokban is ezt tartották iránymutatónak, mégha rendelkezéseit néha szigorították is.

A konfuciuszi eszmék miatt, melyek szerint az erkölcs és a önfegyelem fontosabbak, mint a kodifikált jog, több nyugati gondolkodó (köztük Max Weber) úgy hitte, hogy a birodalmi Kínában a jogot mellőzték a viták rendezése során, pedig épp ebben az időszakban született meg a büntető és polgári jog gondosan kidolgozott rendszere, mely felveheti a versenyt bármelyik európai társával.

A Csing dinasztia megalkotta a *Nagy Csing Jogi Kódexet*-et. Itt olvashatunk a tradicionális kínai büntetőjogi elvről, mely szerint a büntetőjognak erkölcsi célja van: az elítéltnak megbánást kell mutatnia és saját hibáit be kell látnia. A klasszikus kínai jogban ugyanis addig senkit nem lehetett elítélni, amíg be nem vallotta bűnét. Épp emiatt gyakran alkalmaztak kínvallatást a szükséges beismerés megszerzése végett. Minden ügyet, melyben kivégzésre ítélték az elkövetőt, jóváhagyásért elküldték az uralkodónak.

Másik gyakori tévedés, hogy a kínai jognak nincs civil része. Az lehet megtévesztő, hogy egy kódexben megtalálhatóak a büntető és polgárjogi rendelkezések. A legújabb kutatások viszont bebizonyították, hogy a jogviták többsége polgári jellegű volt és emiatt gondosan ki kellett dolgozni ezt a jogterületet, így fejlődhetett ki a kártérítési jog (tort law).<sup>97</sup>

A nyugati jogi szövegek tanulmányozása *Lin Zexu* (1785-1850) nevéhez kötődik, aki 1839-ben kezdte meg munkáját. Arról vált híressé, hogy magát népe pásztorának tartotta, aki a legfelsőbb erkölcsi elveket közvetíti feléjük. Lin határozottan fellépett az ópiumkereskedelem ellen, erkölcsi és társadalmi alapon érvelt ellene, emiatt őt tarták az első ópiumháború kitörésének utolsó katalizátorának.<sup>98</sup>

<sup>96</sup> Ch'ü T'ung-tsu, *Law and Society in Traditional China* (Paris: Mouton & Co., 1965) 280.o.

<sup>97</sup> Xin Ren, *Tradition of the Law and Law of the Tradition* (Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1997).134-167.o.

<sup>98</sup> Az ópium nem-gyógyászati célú felhasználását már 1729-ben Yongzheng császár megtiltotta, ennek

1862-ben megalapították a *Tongwen Guan* iskolát Beijingben, ahol a nyugati nyelveket, jogot és egyéb tudományokat lehetett elsajátítani. Az 1861-ben alapított *Zongli Yamen*, a Külügyek Hivatala ellenőrizte az iskola működését, ahol tanították az angol, francia, német, orosz, japán nyelveket és kémiát, orvoslást, asztronómiát, matematikát, földrajzot és nemzetközi jogot. Tongwen Guan megjelentetett számos jelentős művet, melyek megismertették Kínával a Nyugatot. (1902 óta a Birodalmi Fővárosi Egyetemen-ma Pekingi Egyetem- része lett.) *Itt teremtették meg a modern kínai jogot és jogi nyelvet.* 1896 és 1936 között Kína nagy előrelépéseket tett a jogfejlődésben: magáévá tette a nyugati jogot, majd megteremtette annak sajátosan kínai verzióját. Párhuzamot fedezhetünk fel a japán Meiji-korszak jogalkotása és a kínai történelem ezen időszaka között: mindkettő az európai kontinentális jogok fordításának módszerét alkalmazta. Épp japán mintára, az első nyugati modell alapján készült törvénykönyvek a német jog adaptációi voltak.

#### 4. A modern kínai jog és a rule of law

Az 1911-ben bekövetkezett fordulat után a Kínai Köztársaság nyugati típusú jogot vett át (elsősorban a német polgári jogot), 1949-es kommunista hatalomátvétel után szovjet mintájú jogrendszert építettek ki és a szocialista jogot vették át az anyaországban. A kínai-szovjet kapcsolat megromlása és a kulturális forradalom miatt minden jogi könyvet forradalom-ellenesnek nyilvánítottak, és a jogrendszer teljesen összeomlott.<sup>99</sup>

Az elmúlt évszázadban számtalan *alkotmány* született Kínában, így :

- a *Csing dinasztia* uralkodásának utolsó évtizedében,
- majd 1911 és a KNK kikiáltásáig számos alkotmánytervezet készült
- 1954-ben megszületett a KNK első alkotmánya- természetesen szovjet mintára-, amit hamarosan ignoráltak, annak ellenére, hogy a Nemzeti Népi Parlament, mint a legfelsőbb államhatalom, négy évenkénti megválasztását írta elő
- 1975-ben megalkották a KNK második alkotmányát, mely NNP-t alávetette a kommunista pártnak és megszüntetett olyan jogelveket, mint a törvény előtti egyenlőség és a magántulajdon szabad örökítésének joga

---

ellenére az 1830-as években a kínai gazdaságot és a társadalmat hatalmas mennyiségű ópium importtal "támadták meg" brit kereskedők

<sup>99</sup> Albert Hung-Yee Chen, *An Introduction to the Legal System of the People's Republic of China* (1992).



- 1978-ban a harmadik alkotmány is napvilágot látott, amely ideológiailag már távol állt a kulturális forradalomtól, de néhány elemet megtartott belőle, természetesen a kommunista párt az állam feletti ellenőrzési jogát megtartotta
- 1982-ben már más szelek fújtak: *Teng Xiao-ping* reformjai révén megkezdődött a jogrendszer rekonstruálása, elsősorban a hivatali visszaélések megszüntetésére és a forradalmi túlkapasok okozta károk enyhítésére. A Nemzeti Népi Parlament új alkotmányában már a rule of law-t, a törvények uralmát hangsúlyozta melynek hatására a pártvezetőknek is felelősséget kellett vállalniuk tetteikért- elméletileg. Az eljárások során jellemző volt, hogy az ideiglenes, illetve helyi szintű szabályozásokat néhány éves kísérletezés után harmonizálták az aktuális politikai elvárásokkal.
  1. Újfént írásba foglalták az alapvető szabadságjogokat: vallás-és szólásszabadság, politikai jogok, oktatáshoz való jog, törvény előtti egyenlőség, szociális és gazdasági jogok.
  2. Ezen jogok társadalmi kötelezettségekhez kötöttek: adófizetés, az ország egységének, biztonságának, becsületének és érdekeinek védelmezése, a jog és a társadalmi erkölcs elvárásainak betartása valamint katonai szolgálat.
  3. Az alkotmány rendelkezik arról, hogy az államhatalom legfelsőbb szerve a Nemzeti Népi Parlament, melynek joga van módosítani az alkotmányt 2/3-os többséggel, törvényeket hirdethet ki, megválaszthatja és elmozdíthatja a legfelsőbb hivatalok vezetőit, a költségvetést meghatározza, ellenőrzi a gazdasági és társadalmi fejlesztési tervek megvalósulását.
  4. Bár az Alkotmány megállapítja saját felsőbbbbségét, a KKP elméleteket alkottak arról, hogy valójában az Alkotmány és a jog nem felsőbbrendűek, ez a nézet pedig egyrészt a marxista jogfelfogás eredménye, mely a jogot társadalmi felépítménynek tekinti, másrészt a filozófiai és történelmi hagyományokból is hiányzik a rule of law elismerése.
  5. Bár az Alkotmány rendelkezik önálló törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalomról, ezek a Kommunista Párt vezetésének vannak alárendelve. A bíróságok nem az alkotmány rendelkezései alapján hoznak döntést az egyes

ügyekben...Összefoglalva az Alkotmány csupán nyelvi keretet ad a kormányzati ügyek irányításához és leírást a médiának.<sup>100</sup>

1979 óta, amikor egy jólműködő jogrendszer létrehozása megkezdődött, több mint 300 törvény és rendelet született, többségében a gazdasági területeken. A kor legjelentősebb innovációjának számított a mediációs bizottságok alkalmazása vidéken és a városokban egyaránt (több, mint 800 000 működött országszerte). A polgári viták és néhány kevésbé jelentős büntető ügy ingyenes megoldását ezek a tájékozott állampolgárokból álló bizottságok végezték el. A KKP jogalkotásában alkalmazott ősi kínai módszereket, szovjet mintát, a tajvani Kínai Köztársaság német-alapú jogát, illetve a hong-kongi common lawt is alapul vette, az amerikai jog pedig elsősorban a pénzügyi területeket szabályozását befolyásolta, pl. bankjogot és az értékpapírokra vonatkozó törvények. Az 1990-es években újabb jogi reformok születtek: nagy erővel dolgoztak a jogrendszer racionalizálásán és megerősítésén, illetve professzionalizmus (tovább) fejlesztésén a törvényhozás, bírászkodás és az egyéb jogi hivatások terén. Az 1994. évi Közigazgatási Eljárásról szóló törvény már megengedi az állampolgároknak, hogy bepereljenek hivatalnokokat jogellenes cselekmények illetve hivatali visszaélések miatt. A büntetőjogi és a büntető eljárásjogi törvényt is módosították: kivették belőle a forradalom-ellenes cselekményeket. A politikailag eltérő véleményű embereket a mai napig felelősségre vonják az állambiztonság felforgatása miatt.<sup>101</sup> Az emberi jogok tiszteletben tartását a KKP garantálja mind az alkotmányban és az eljárások alatt is- de sokan vitatják, hogy ezek a gyakorlatban is érvényesülnének.<sup>102</sup>

### **A rule of law**

A kínai jogban a rule of law megfelelője a *fazhi* kifejezés lehet. Már a legalista iskola alkalmazta ezt a kifejezést, de tudósok szerint ennek jelentése gyökeresen eltér a mai *fahzi*-tól, mert a Csin-kori gondolkodók azonosították e fogalmat a *renzhi*-vel (ember által szabályozott). Egészen napjainkig a legtöbb vitát egymás között oldották meg a emberek, mert annak jogi útra terelése társadalmi rosszállást váltott ki. Bár a társadalmi kapcsolatok

---

<sup>100</sup> Phillip C. C. Huang, *Code, Custom and Legal Practice in China* (Stanford: Stanford University Press, 2001).

<sup>101</sup> Diamant, Neil J. : *Engaging the Law in China: State, Society, and Possibilities for Justice* (Stanford: Stanford University Press, 2005) 58-88.o.

<sup>102</sup> A klasszikus kínai jogban nem létezett a alanyi jog fogalma. 1864-ben William Alexander Parsons Martin alkotta meg a „*quanli*” kifejezést, mely ennek megfelelőjévé vált

továbbra is nagyon fontosak, egyre többen tartják a bírósági eljárást is illő és helyénvaló konfliktusmegoldásnak. 1990 óta a KKP két elvet követ: *yi fa zhi guo* (törvények általi kormányzás) és a *jianshe shehui zhuyi fazhi guojia* (egy szocialista rule of law állam kiépítése). Ezek sikeres adaptálása érdekében 1999-ben egy újabb alkotmány-kiegészítés született, melynek 5. szakasza tartalmazza mindkét koncepciót.<sup>103</sup>

A rule of law létezése Kínában sokak által vitatott. A *Randall Peerenboom* nevéhez fűződő elmélet szerint a rule of law alapvető szinten egy olyan jogi rendszerre épít, amely mind az államnak, mind a hatalmon lévő személyeknek korlátokat szab a jog felsőbbségét és az emberek jog előtti egyenlőségét illetően. *Lon Fuller* szerint csak akkor létezik egy társadalomban a rule of law, ha a törvények általánosak, előre kiszámíthatóak, publikusak, tiszták, konzisztensek, követhetőek, stabilak és kikényszeríthetőek. *Joseph Raz* a jogrendszerek identitásáról szóló elméletében azt hangsúlyozza, hogy a jogrendszert formális aspektusból kell vizsgálni, függetlenül attól, hogy milyen politikai rendszer részét képezi: demokratikus vagy nem-demokratikus.

A rule of law tágabb értelmezése tartalmazza az előbbi elméletet és kiegészíti a politikai, szociális és gazdasági dimenzióval.

A Kína-kutatók véleménye megoszlik tekintetében, hogy rule of law államnak tekinthető-e Kína. Egyesek úgy vélik, ez az ország csupán abban az értelemben törvények által irányított ország, hogy a törvényeket az állam "használja" a társadalom feletti ellenőrzés megtartása végett. Mások szerint, a rule of law, mint jogi realitás Kínában csak az első értelemben van jelen. És vannak, akik szerint még a szűkebb fogalom kitételeinek sem felel meg Kína.

Bár a társadalomban a bíróságok szerepe az utóbbi időkben megnőtt, mégis a kínai jogrendszer tökéletlenségéről beszélnek, így vis-à-vis haladás tapasztalható a rule of law elérése érdekében, ennek hátterében a következők állnak:

- a Nemzeti Népi Parlament képtelen az alkotmányos kötelességeinek eleget tenni: törvénykezni és a kormányt ellenőrizni<sup>104</sup>,
- az alkotmányt nem úgy kezelik, mint a legfőbb törvényt, és nem is követelik ezt meg<sup>105</sup>,

---

<sup>103</sup> Xin Ren, *Tradition of the Law and Law of the Tradition* (Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1997) 34-55.o.

<sup>104</sup> Albert Hung-yee Chen, *An Introduction to the Legal Systems of the People's Republic of China*, Butterworths Asia (1992), 80-82).

<sup>105</sup> Randal Peerenboom, *China's Long March Toward Rule of Law*, Cambridge University Press (2002), 61).

- a bírói testületek nem függetlenek a politikai nyomástól, a KKP még napjainkban is direkt módon beavatkozik a bíróságok előtt folyó ügyekbe és a törvényhozási eljárást is direkte befolyásolja,
- a közhivatalokban magas szintű korrupció uralkodik: közpénzek eltulajdonítása, vesztegetés hétköznapi jelenséggé vált<sup>106</sup>,
- kevés az országban a képzett ügyész és bíró<sup>107</sup>.

## 5. Kína vs. Tibet



20. ábra Kínai katonák a Potala Palota előtti téren Lhászában

Az elmúlt fél évben (2008 tavaszától) Kínától és Tibettől volt hangos a média. A vezető hírek között olvashattuk, hogy:

- New Yorkban az ENSZ központ előtt tüntettek a szabad Tibetért, több embert őrizetbe vettek közülük.
- Görögországban megkísérelték útját állni az olimpiai lángnak.
- Hollandiában a Kínai nagykövetségre megpróbálták kitűzni a tibeti zászlót.
- A pekingi olimpia bojkottjának lehetősége azután merült fel világszerte, hogy az idei év márciusában buddhista szerzetesek tüntetéssorozatot kezdtek Tibetben, megemlékezve a 49 éve levert felkelésről, amely a Dalai Láma száműzetéséhez vezetett; egyúttal tiltakoztak az ellen, hogy Peking nyerte el a 2008-as játékok

<sup>106</sup> Peerenboom,uo. 295-297

<sup>107</sup> Peerenboom, 290-293).

rendezési jogát; a megmozdulások zavargásokba torkollottak, melyeknek halálos áldozatai is voltak.

- A politikai vezetők bojkottálják az olimpiai megnyitót: egyesek nem vettek részt a pekingi nyári olimpia megnyitóünnepségén, mások lehetőségként felvetették a megnyitóünnepség bojkottját, mint Kína megbüntetésének lehetséges eszközt. Több volt vezető politikus kétségbe vonta, hogy egyáltalán meg kell-e rendezni a pekingi olimpiát. A teljes bojkott ötlete azonban nem nyerte el az EU támogatását, sőt azt a dalai láma is elutasította.
- Pekingben, az olimpiai falu közelében a tibetiek emberi jogaiért tüntető külföldi aktivistákat kiutasították az országból; legálisan demonstrálni csak 3 nyilvános parkban lehetett az olimpia idején, melyek mindegyikét fal vette körül, és a kapuknál mindenkit alaposan átvizsgálnak. A Human Rights Watch arról számolt be, hogy számos demonstrációt bejelentő személy egyszerűen eltűnt.
- Kína pedig a 21. század új nagyhatalma szerepében tetszelegne, ezért akarta ámulatba ejteni a világot- eszközöket nem kímélve: akár a pekingi olimpiai játékok nagyszabású rendezvényeivel, akár a tartomány függetlenségét követelő külföldi és tibeti tüntetők elleni brutális fellépésekkel.

Hogy mi váltotta ki a felháborodást, és miért viselik különböző kultúrák a szívükön Tibet sorsát? –erre keresem a választ a következő oldalakon.



21. ábra Csenrézi bódhiszattva

A "Shangri La", „világ tetejének”<sup>108</sup> nevezett *Tibet Autonóm Tartomány* népek, kultúrák, vallások, civilizációk találkozóhelye, mely nagy hatással volt az európaiak gondolkodására is. A szellem mitikus országát egy hím majom (Csenrézi bódhiszattva)<sup>109</sup>

<sup>108</sup> Területeinek átlagos magassága 4900 méter.

<sup>109</sup> Csenrézi emanációja, földi megtestesülése a Dalai Láma

megtestesülése) és egy démonnő, a hegyek szentje egyesüléséből származik a mitológia szerint. A tudomány szerint a tibetiek egy Belső-Ázsiában honos mongol népcsoport tagjai. A terület középső és nyugati részén élő emberek középtermetűek, kerekfejűek, kiugró állcsontúak, míg a keletiek magasak, hosszúkásfejűek, fekete egyenes hajúak és sötét mandulaszeműek. Nyelvük a himalájai dialektushoz és a burmai nyelvhez hasonló, a tibeti-burmai nyelvcsalád tagja.

Az első uralkodó *Nyatri Cenpo* volt, aki Közép-Tibetben a Jarlung folyó mentén alapította dinasztiáját. Uralma alatt kezdődtek meg az építkezések, amelyek elindították a tibeti népet a fejlődés útján. Az első hét király a mennyei dinasztia tagja volt, halálukkor egy mágikus kötélre tértek haza. Ezt az utat vágta el Drigum Cenpo, ekkor kezdtek síremlékeket építeni.



22.ábra Szongcen Gampo

*Szongcen Gampo* (7. században) volt a terület első világi uralkodója. Hadjáratai eredményeképp létrehozta az *egységes Tibetet*, melynek fővárosa Lhasza lett. Feleségül vett egy nepáli és egy kínai hercegnőt, akik *buddhista szentiratokat* és szobrokat hoztak az udvarba. A legfontosabb tárgy egy Sákjamuni képmás, melyet a legenda szerint Buddha áldott meg, ma pedig a Dzsokhang templomban áll. A vallás tanulmányozása, fordítása végett rendelte el a király a tibeti írás megalkotását, ami a brámi és gupta

írásjegyeken alapult. Ez is azt bizonyítja, hogy az etnikai különbségek ellenére Tibet India felé nyitott.

A *buddhizmus* kezdetben nehezen terjedt a honos *bon vallással* szemben. A legnagyobb Jarlung, Triszong Decen sikeres kínai hadjáratai mellett az új vallás alapjainak megszilárdítására az országába hívta Sántaraksita és Padmaszambhava indiai mestereket. Ekkor épült az első buddhista kolostor, a Szamje.

Az utódok közül említést érdemel *Langdarma*, aki bezáratta és leromboltatta a templomokat, kolostorokat és tiltotta buddhisták vallásgyakorlását, aminek hatására Peldzsi Dordzse szerzetes megszegte erőszakmentességi fogadalmát és magát bon papnak álcázva megölte a királyt. Ezzel véget ért a Jarlungok uralma, az ország több kicsi, egymással háborúban álló fejedelemségre oszlott.

A 7-8. században a tibeti nagyhatalom terjeszkedő politikát folytatott északi és keleti irányban, melynek eredményeként az akkori kínai fővárost, Csangant is elfoglalták. Birodalmi pozícióját Tibet rövid ideig tudta megtartani, ugyanis a 9. században Glang-darma király halála után apró hercegségekre hullott szét, az ország egysége csak vallási értelemben maradt meg. A 10.-11. század fordulóján feléledt az érdeklődés a buddhizmus iránt, felvirágoztak az indiai kapcsolatok, kialakultak a fő vallási iskolák és létrejöttek a fontosabb kolostorok.

A 13. században új ellenség jelent meg a láthatáron: megkezdődött a *mongolok* Tibetbe áramlása. 1207-ben az ország behódolt *Dzsingisz kán*-nak, 1239-ben *Göd* már a terület belsejébe hatolt és ún. patrónusi rendszert alakított ki, ami azt jelentette, hogy a mindenkori mongol kán biztosítja a katonai rendet, de az ország szellemi-egyházi vezetője tibeti volt. Gödre olyan nagy hatással volt a szerzetesek tanítása, hogy áttért a buddhista hitre. A 15. századtól a *gelukpa rendbe* tartozó lámák befolyása nőtt. Szönan Gjaco az inkarnációs rend harmadik tagja, jó kapcsolatot ápolt a mongol törzsekkel, tanítványa lett Altan kán, aki mesterének a *dalai láma* címet adományozta. Amikor a 17. században csökkent a Cang királyok hatalma a láma a helyzetet kihasználva, az ország egységessé tételét szem előtt tartva, a kánnal szövetségben letörte a királyok hatalmát. (Ekkor épült a híres *Potala palota* <sup>110</sup>) A kínai császár rávette a mongol kánt, vonuljon Tibetbe, mozdítsák el helyéről a lhaszai kormányt, helyezték házi őrizet alá a dalai lámát. A kán a mandzsu császárnak adományozta az országot, cserébe ő lett a kormányzó. A dzsungán csapatok 1717-ben Tibetre támadtak, elfoglalták Lhaszát és megölték a kánt, amire válaszul az új mandzsu császár, Kang Hszi seregeket küldött, így tehát Tibet történetében az első kínai beavatkozás tibeti kérésre történt. 1720-ban újból betöltötte méltó helyét a láma, ám *mandzsu protektorátus* keretében, vagyis a kínai császár nem megszállta az országot, hanem a mongol kánok patrónus intézményét vette át. A császár Lhaszába küldte személyes megbízottját, az úgynevezett *ambánt*, aki kétezer fős hadseregével Peking érdekeit képviselte. Az *ambanátus intézménye* 1793-ra megszilárdult. A hetedik és a nyolcadik dalai láma hatalma csupán vallási jelleget öltött, az államügyek intézése a négy főből álló kabinet, a *Kasag* feladata lett. Ez a rendszer 1959-ig állt fenn.

A tizenharmadik dalai láma *Thubten Gjacot*, a Nagy Tizenharmadikként szokták említeni. 1911-ben a mandzsu birodalom összeomlása után Peking köztársaság lett és Tibet is kinyilvánította függetlenségét, amit 1914-ben egy brit-tibeti okmányban rögzítettek.

---

<sup>110</sup> A Dalai Láma téli rezidenciája (nyáron a Norbulingka palota)



**23.ábra Tenzin Gjaco**

A ma is hatalmon lévő dalai láma a láncban a tizennegyedik, uralma 1940-ig nyúlik vissza. 1950-ben a Kínai Népköztársaság katonái betörték Tibetbe és ekkor a csupán 15 éves Dalai láma 17 pontos egyezményt írt alá Kínával, melynek értelmében *Tibet Kína része lett*, de elviekben biztosított maradt a szabad vallásgyakorlás és a tibetiek kulturális jogai.

A kínai megszállással párhuzamosan megkezdődött a han kínaiak betelepülése is, ami drasztikusan megváltoztatta a nemzetiségi arányokat. A hatvanas-hetvenes évek kulturális forradalma során pedig megkezdődött a budhista rendházak rombolása is.

A tibetiek 1959-ben forradalmat robbantottak ki, ennek véres leverése után kényszerült emigrációba az akkor 24 éves Dalai Láma. Az indiai miniszterelnök, Jawaharlal Nehru hozzájárulásával a 14. Dalai láma kíséretével együtt *Dharamsalában*, az észak indiai Himachal Pradesh államban kapott menedéket. Itt alapították meg a Központi Tibeti Adminisztrációt, a száműzött tibeti kormányt.

A tibetiek utolsó nagy lázadása 1988-ban volt. 2002 óta folyamatosak a tárgyalások a tartomány autonómiájáról, de folytatódott a kínaiak betelepítése is, amin a tavaly átadott vasútvonal valószínűleg gyorsítani is fog. Részben ezért is robbanhatott újra a feszültség.

A mostanihoz hasonló politikai ellenállás a kínai kommunista rezsimmel szemben 1989 óta nem volt. Akkor Peking főterén százakat mészároltak le a reformokat követelő diákok közül.

A Dalai lámát a *Bölcsesség óceánja* kifejezéssel szokták illetni. Ő a tibeti buddhizmus gelug irányzatának vezetője. Eredete 1391-ig nyúlik vissza. Amikor cím megüresedik a *pancsen láma* választja ki az utódot, akiben elődje reinkarnálódott. A keresés több évet vehet igénybe. Az újjászületés legfőbb bizonyítéka az, ha a jelölt felismeri az elhunyt vallási vezető személyes tárgyait. Az új Dalai lámát Lhaszába Tibet fővárosába viszik, hogy tovább okítsák.<sup>111</sup> Kínai Népköztársaság meg akarja szerezni a jogot a *dalai láma reinkarnációjának megnevezésére*. Egy precedensre hivatkoznak, miszerint a pancsen lámát is sorshúzással választják, akinek a feladata, hogy megtalálja a következő dalai lámát. Erre reagálva a jelenlegi dalai láma kijelentette, hogy nem születik

<sup>111</sup> Amitábha emanációja a pancsen láma. A dalai láma és a pancsen láma képesek egymás reinkarnációjának helyét, idejét és a személyét is megnevezni.



újra olyan helyen, ami Kína uralma alatt áll, sőt ha a helyzet változatlan marad, egyáltalán nem fog reinkarnálódni. Ha Tibet érdeke azt kívánja, az utódja befejezi munkáját. Végző esetben, ha a kínai kormány illetéktelen embert nevezne ki, a tibeti alkotmány értelmében a gyűlés 2/3-os többséggel érvénytelenítheti a pozícióját.

2006. szeptember 27-én az Amerikai Egyesült Államok kongresszusa aranymedállal tüntette ki a dalai lámát. Ezt követően a kínaiak az ünneplő vezető buddhista szerzetesek közül többeket börtönbe zártak.

2008. március 10-én az 1959-es tibeti felkelésre emlékeztek Lhaszában. A tüntetéseket tibeti szerzetesek indították, akik társaik szabadon bocsátását és az ország függetlenségét követelték. A megmozdulásból zavargások lettek, melynek következtében számos tüntetőt lelőttek, miután több kínait megtámadtak és kínaiak tulajdonában levő épületet felgyújtottak. Erőszakossággal és a buddhizmussal szembenálló harcias viselkedéssel vádolják meg a tibetieket, de abba nem gondolnak arra, hogy egy kis létszámú, de magas kultúrájú népet teljes identitástudatától foszt meg egy agresszív hatalom! Mit tett Kína az elmúlt évtizedekben?

- több mint egymillió tibetit öltek meg,
- egy több évezredes kultúrát rombolt le,
- miközben idegeneket telepítettek az országba,
- az asszonyokat erőszakkal sterilizáltak,
- több ezer kolostort tettek a földdel egyenlővé,
- a Kínai Népköztársaság katonái beöltöztek tibeti szerzetesek ruháiba, és számos provokációt hajtottak végre Lhaszaban.

„Az idegen eszmékre épülő modernizációs törekvések nem tudják pótolni a kultúra és a nép identitását kifejező Dalai lámát, így aztán nem is alakulhat ki a fejlődéshez szükséges kapcsolat a tradicionális kultúra és a modernizációs törekvések között”

(Kulcsár Kálmán)<sup>112</sup>

---

<sup>112</sup> Kulcsár K.: A modernizáció és a jog (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1989) 57.o.



Tibet politikai helyzete napjainkban érzékenyebb, mint valaha. A bevándorlók nagy száma miatt áthatja a mindennapokat az etnikai gyűlölet. (A vasútvonalak kiépítését is ellenezték, mert az még tovább növelné az idegenek számát.)

#### **24. ábra Buddhista szerzetesek tüntetése a kínai megszállás ellen**

A zavargások és azok leverését a kínai elnök, Hu Csin-tao, a következőképpen értékelte: "A dalai láma klikkjével való konfliktusunk nem etnikai, sem vallási, sem emberi jogi probléma. Arról van szó, hogy vagy megőrizzük nemzeti szuverenitásunkat, vagy hagyjuk szétesni hazánkat. Mindig nyitottak vagyunk a párbeszédre a Dalai lámával. Jelenleg nem mi akadályozzuk azt. Ha a dalai láma valóban akar megállapodást, akkor azt cselekedeteivel kell alátámasztania. Ha felhagy szakadár tevékenységével, erőszakot szító vagy a pekingi olimpia szabotálását célzó összeesküvő tevékenységével, akkor mi készek vagyunk vele párbeszédet kezdeni" – jelentette ki. A lhászai zavargások "egyáltalán nem békés tüntetések, erőszakmentes akciók voltak, mint ahogy egyesek állítják, hanem egyértelműen erőszakos cselekmények".<sup>113</sup>

Nobel-békedíjas tibeti vezető azt hangsúlyozza, hogy Tibet nem függetlenségre, hanem *autonómiára törekszik*, és az autonómiához való jogot tartalmazza a kínai alkotmány is, miként előírja az etnikai kisebbségeik jogainak védelmét is, tehát a kínai hatóságokat nem tartják be az alaptörvényben foglaltakat. A Dalai láma fontosnak tartja azt hangsúlyozni, hogy békés eszközökkel, tárgyalások útján kell megoldani a Tibet-kérdést.<sup>114</sup>

## **6. A kínai jogrendszer pluralitásának vetületei**

### **6.1. Egy Kína- két állam? Tajvan, Hong Kong és Macao**

#### **6.1.1. Tajvan**

Az „egy-Kína-elmélet” (pinyin: yi ge Zhongguó) alapján csupán egyetlen kínai szuverén entitás létezik, mely a kínai szárazföldből, Hong Kongból, Macaoból és

<sup>113</sup> [http://hvg.hu/vilag/20080315\\_tibet\\_halottak.aspx](http://hvg.hu/vilag/20080315_tibet_halottak.aspx)<http://index.hu/politika/kulfold/kin4281/> (letöltések időpontja: 2008. július 10.)

<sup>114</sup> <http://index.hu/politika/kulfold/tibt080412/> <http://index.hu/politika/kulfold/tiblang0409/> <http://index.hu/politika/kulfold/chn9540/> (letöltések időpontja: 2008. július 10.)

Tajvanból áll. Ezen elv elfogadása illetve elutasítása határozza meg a Kínai Köztársaság (mely Tajvant, a Pescadorákat, Kinment és Matsut kormányozza) és a Kínai Népköztársaság (mely a szárazföldet, Hong Kongot és Macaot kormányozza) kapcsolatát, hisz kölcsönösen nem ismerik el egymás szuverenitását. Az utóbbi években élesen elhatárolódott egymástól a két kormányzat a „két Kína” illetve az „egy Tajvan egy Kína elmélet” terén.

A *Kínai Népköztársaság* hajthatatlan az „egy Kína elmélettel” kapcsolatban, egyben azonosítja magát Kínával (kivételet a 2005. évi anti-szecessziós törvény) és elvárja minden más politikai entitástól, hogy szakítsa meg diplomáciai kapcsolatait a Kínai Köztársasággal, amit ő nem ismer el független országgént. A Kína kifejezés egyetlen és oszthatatlan szuverenitást takar, így a jelenlegi, tajvani bázisú Kínai Köztársaság kormányzata illegitim és feleslegessé vált. A Kínai Népköztársaság megtiltotta Tajvannak, hogy hivatalos néven jelenjen meg a nemzetközi életben, mint az olimpiai játékokon, és a „Kínai Taipei” vagy a „Kína tajvani provinciája” név felvételét szorgalmazza a 80as évek óta.

Álláspontjuk szerint a Kínai Köztársaság 1949. október 1-jétől már nem legitim kormányzat, és utódja a Kínai Népköztársaság lett, így az utódállamok elmélete szerint joga van ez utóbbinak vezetni Tajvant.

*A Kínai Köztársaságban* a vélemények már lényegesen megosztottabbak.

A lakosság egy része elfogadja az egy-Kína-elméletet, de nem ismeri el a Kínai Népköztársaság elsőbbségét, nem azonosítják magukat vele. Ők a Pan-blue Coalition:<sup>115</sup> mely áll a Kuomintagból, Népi Első Párt-ból és az Új Párt-ból. A 80-as, 90-es években lezajlott demokratizálódási folyamatokat megelőzően az autoritárius Kuomintang kormányzat kijelentette: a Kínai Köztársaság az egyetlen „legitim Kína”.

A másik csoport a két Kína elméletet vallja, vagyis két állam létezik, melynek nevében szerepel a kínai jelző: az 1912-es alapítású Kínai Köztársaság és az 1949-es Kínai Népköztársaság; a harmadik szerint, mely ellenségesen áll az előző politikákhoz, Tajvan önálló ország, mely teljesen független Kínától. Ők a Pan Green Coalition, melyhez a Demokratikus Haladás Pártja és a Tajvani Szolidaritás egyesület. A Kínai Köztársaság előző elnöke, Chen Shui-bian(DHP) azt nyilatkozta: az egy-Kína-elmélet elfogadása nem más, mint behódolás a Kínai Népköztársaságnak, inkább tekinti ezt vitatémának, semmi többnek, ellentétben a Kínai Népköztársasággal, mely ragaszkodik ahhoz, hogy az egy Kína probléma megoldása nélkülözhetetlen előfeltétele a további tárgyalásoknak.

---

<sup>115</sup> Ma Ying-jeou, korábbi Kuomintang elnök szerint „egy Kína van, az pedig a Kínai Köztársaság”(2006)

Az „utódlással” kapcsolatban úgy vélekednek, hogy a Kínai Népköztársaság nem lehet utódállama egy olyan államnak, ami a mai napig működik. Az 1933-as Montevideoi Egyezmény kimondja, hogy államról akkor beszélünk, ha a meghatározott területen van állandó lakosság és kormányzat, mely képes kapcsolatokat teremteni más államokkal. És a Kínai Köztársaság eleget tesz e kritériumoknak.

Mindkét fél *jogi lépéseket* tett annak érdekében, hogy megfossza a másikat „nemzeti kormányzat” státuszától: a *Kínai Népköztársaság* az alkotmánya preambulumban szentesíti, hogy Tajvan a Kínai Népköztársaság része. Minden kínai feladatául állítja az újraegyesítést. Ennek érdekében kidolgoztak egy anti-szecessziós(elszakadás-ellenes) törvényt (2005), mely deklarálja, hogy csupán egyetlen Kína van ezen a földön, melynek szuverenitása és területi egysége nem tűr szétválasztást. Az Állam nem engedheti meg az elszakadás-párti erőknél, hogy céljukat elérvén Tajvant függetlenítsék az anyaországtól. A törvény hangsúlyozza, hogy az újraegyesítésnek békés úton kell lezajlania. Miután ez megtörtént, Tajvan eltérhet a szárazföldi rendszertől ( itt vajon a politikai rendszerre gondolnak?) és kiemelt autonómiát kaphat.

A *Kínai Köztársaság* alkotmányában az olvasható, hogy a nemzeti határok által meghatározott országterület megváltoztatható, ha:

1. a törvényhozás teljes tagságának  $\frac{1}{4}$ -ének javaslatára,
2. egy olyan tanácskozáson fogad el a jelenlevők legkevesebb  $\frac{3}{4}$ -e, amin a teljes tagság  $\frac{3}{4}$ -e megjelent
3. amelyet szabad választásokon a választók fele elfogadott,
4. a választásokat pedig fél éves nyilvános tájékoztatás és vita előzte meg.

(hatályos 2005 óta napjainkig)

A konfliktus történelmi gyökereit a 19. században találjuk, amikor Kína a Csing-dinasztia uralkodása idején átengedte Tajvant és a Pescadorákat Japánnak az első japán-kínai háborút lezáró Shimonoseki békében(1895).

1912-ben Xuantong császár (pinyin: Puyi) lemondott a Xinhai (kínai) forradalom győzelmét követően, ezután Szun Jat-szen megalapította a Kínai Köztársaságot. 1912-1949 között hadurak próbálták megszerezni a hatalmat, majd a II. világháború és a japán megszállást követően megkezdődött a kínai polgárháború a kommunisták és nacionalisták között. 1949-ben a Kommunista Párt győzött és átvette az irányítást a szárazföld felett, ahol kikiáltották a népköztársaságot. A Kínai Köztársaság vezetői (a Kuomintang) visszavonultak Tajvanra még ebben az évben.

1943-ban, a Kairoi Konferencián a szövetséges erők arra kötelezték Japánt, hogy „adjon vissza minden területet Kínának, amit ellopott tőle”. Az 1945-ös potsdami deklaráció egyértelműen megerősítette, hogy nemzetközi jogi probléma Kína szuverenitása Tajvan felett.

A Tajvan függetlenségét sürgetők tábora ezzel szemben azt hangsúlyozza, hogy Tajvan csupán formálisan volt része a Kínai Birodalomnak a Csing-ek idején, és a Shimonoseki béke hatására a sziget 1912-ben, amikor a Kínai Köztársaságot alapították de iure Japánhoz tartozott. Ez a tény megkérdőjelezi a kairoi deklaráció jogszerűségét (legal effectiveness). Továbbá, arra hívják fel a figyelmet, hogy a japánok megadási nyilatkozata nem volt más, mint fegyverszüneti megállapodás, tulajdonképpen egy modus vivendi, ami csupán megelőzte a békeegyezményeket. Tehát Tajvan elfoglalása 1945-ben csupán katonai akció/okkupáció volt, és a San Fransisco-i és a Taipei-i békeegyezmény jogilag felette áll a megadási nyilatkozatnak. Ezek az egyezmények a tajvani embereknek adták át Tajvan szuverenitását, nem Kínának. 1951-ben Japán az „önrendelkezés politikájára” hivatkozva elismerte Tajvan szuverenitását, ezt az elvet alkalmazták a II. világháború után az ellenséges országokról leválasztott területeknél.<sup>116</sup>

1971-ben az ENSZ Közgyűlése már nem fogadta Csang Kaj-sek képviselőit, mint Kína követeit. (eddig ugyanis Tajvan képviselte Kínát a nemzetközi életben, míg a Kínai Népköztársaságot csak a szovjet blokk országai ismerték el.)

A 90-es évekig a Kínai Köztársaság de iure szuverén állam maradt...

Kína mai vezetői első lépésben gazdaságilag akarják Tajvant magukhoz kötni (véltetően egy elhúzódó gazdasági recesszió a tajvaniak többségét Kína pártjára állítaná), hisz a politikai újraegyesülés így is megvalósítható, bár a katonai beavatkozástól sem riadnak vissza (fenyegető háborús veszély esetén a lakosság a status quo megőrzése helyett inkább megerősítené a kapcsolatot az anyaországgal).

Elemzők szerint Kína sosem fog lemondani Tajvanról (ahogy Tibetről sem), így a háborút a sziget visszacsatolásáért meg fogják indítani véltetően 2010 és 2015 között, amikor már Kína katonai, politikai és gazdasági nagyhatalmi pozíciója megkérdőjelezhetetlen lesz

### **6.1.2. Hong Kong és Macao**

Az „egy Kína, két rendszer” elmélet másik jeles képviselője Hong Kong, mely 1997 óta Kína különleges igazgatási területe.

---

<sup>116</sup> ENSZ Charta 76b és 77b illetve a Yaltai Konferencia protokollja

1841-ben az ópiumháborúban foglalták el az angolok és mint brit koronagyarmat sokáig csak közvtítő kereskedelmi célokat szolgált: selyem, porcelán, tea ellenében ópiumot, majd különböző iparcikkeket szállítottak HongKong-on át Kínába. A második világháború alatti japán megszállás után, kínai menekültek özönlöttek el a szigetet, majd a kínai forradalom győzelmét követően 1949-ben sok tőkés vállalkozó települt át. Hong Kong Kína számára évtizedeken keresztül jelentős devizaforrás volt, ezért tűrte el a gyarmati státuszt. 1997. július 1-jétől Kína részeként továbbra is megmaradt önálló közigazgatása, jogrendszere, törvényhozása, monetáris rendszere, bevándorlási politikája és delegálhat nemzetközi szervezetekhez, de a kül- és hadügyeket Peking igazgatása alá rendelték. A Sino-British Joint Declaration és a Basic Law of Hong Kong stipulálja, hogy Hong Kong az autonómia legfelsőbb szintjével rendelkezik legalább 2047-ig, vagyis a szuverenitás átadását követő 50 évig. Mára vezető pénzügyi centrum lett, kapitalista gazdasággal, mely a szolgáltató iparra épül, nem-beavatkozó kormányzattal és színes populációval. A keleti és a nyugati kultúra találkozó pontja lett, multikulturális identitása megmutatkozik számos területen: zene, mozi, konyhaművészet...

A *Sino-British Joint Declaration* visszhangozza a Kínai Népköztársaság „egy ország, két rendszer” elvét, így HongKong *különleges igazgatási terület* státuszt és nagyfokú autonómiát biztosít a külügy-és hadügy kivételével. A terület (Hong Kong nem csupán egy város, számos más város kapcsolódik hozzá, mint Victoria, New Kowloon, Kowloon) alkotmányos dokumentuma, *The Basic Law of Hong Kong* deklarálja a hatalmi ágak szétválasztását törvényhozó, végrehajtó és igazságszolgáltató hatalmra, melyek mellett létezik a Hong Kong Civil Szervezet, mely politikailag neutrális testület, amely a polgárok által érintett végrehajtja azokat a kormányzati döntéseket és elveket, melyek a polgárokat érintik.

A Kínai Népköztársaság jogrendszerével ellentétben HongKong a brit kolonizációs időszakból örökített common law tradíciót követi: a The Basic Law of Hong Kong megengedi a bírának a precedensalkotást, az ügyvédek vagy barristerek vagy solicitorok épp úgy, mint Nagy-Britanniában. A Legfelső Bíróságon csak barristerek jelenhetnek meg. A common law rendszer számos külsőségekre vonatkozó előírása is megmaradt a hong kongi tárgyalótermekben, mint pl. a paróka és a színes talár viselete mind a bírák, mind az ügyvédek részéről.

Hong Kong politikai életét a demokrácia-párti és a kormány-párti csoportok állandó harca jellemzi. 2007 márciusában megválasztották Donald Tsang-ot Hong Kong kormányzójává. 2007 novemberében a – Peking támogatását élvező – *Demokratikus*

*Szövetség egy jobb Hongkongért* nyerte a helyhatósági választásokat, összesen 115 mandátumot szerezve a 364 képviselőtestületi pozícióból.

A kínai országegyesítés újabb lépéseként 1999. december 20. óta ismét Kína gyakorolja a szuverenitást a volt portugál gyarmat, *Macao* felett. Visszakerülése az anyaországhoz formálisan is a gyarmatosítás korszakának végét jelenti. Figyelemre méltó Makaó történelmi múltja, a portugál és kínai kultúra együttélése, amely megmutatkozik az építészettől kezdve, a jogrendszeren át a konyhaművészetig. Macao élén a gyarmati időszakban a miniszteri rangú kormányzó állt, akit a portugál köztársasági elnök nevezett ki. A kormányzó volt a végrehajtó hatalom feje, őt az egyes területeket irányító titkárok segítették. Az 1976. évi törvényt követően jött létre a 17, 23, majd 29 tagú törvényhozás, amely nagyobb adminisztratív, gazdasági és törvényhozási autonómiát biztosított Macaonak. A területen formális politikai pártok nem jöttek létre, de polgári egyesülések tömege létezik. Gazdasági fejlődést az 1970-es évek végétől érzékelhető, amikor Kína reform- és nyitási politikáját elindította. HongKong mellett Macao az egyik legnagyobb külföldi tőkebefektető Kínában.

HongKong-hoz hasonlóan Macao is különleges igazgatási területnek számít, nagy mértékű autonómiával rendelkezik a kül- és a hadügy kivételével. Ezt deklarálja a *Sino-Portuguese Joint Declaration* és a *Basic Law of Macau*, melyet 1993-ban promulgált a Kínai Népi Kongresszus. Macao önálló végrehajtó, törvényhozó és igazságszolgáltató hatalommal bír, megtarthatta önálló pénznemét, valutáját, bevándorlási, rendőri és határ ellenőrzési feladatait.

Macao élén az első és egyben a jelenlegi miniszterelnök áll, Edmund Ho Hau Wah bankár, aki, Vasco Rocha Vieira tábornokot váltotta 1999. december 20-án.

## **6.2. A kínai diaszpóra**

A Chinatown-ok a világ nagy országaiban megtalálható egyedi arculattal bíró és közösségként működő etnokulturális negyedek.

A kínaiak kivándorlása és saját városnegyedeik létrehozatala- mely mára már világjelenség- másfél évszázad történelmi változásainak következménye. Kína határait a második ópiumháború utáni, 1860-as pekingi egyezmény nyitotta meg; a szebb életre vágyó emigránsok azután hozták létre első telepeiket Délkelet-Ázsiában, Japánban, Latin-Amerikában, sőt, Afrikában is. Az USA bevándorlási hivatala eleinte sajátos eszközökkel

igyekezett kordában tartani a bevándorlókat: szinte csak a munkaképes férfiakat engedték be.

A 20. század végén a kínaiak migrációs hajlandóságát két tényező is megnövelte. Egyrészt a Tienanmen téri, 1989. június 4.-i leszámolás volt, amely komoly aggodalommal töltötte el a kialakulófélben lévő magánszektor, ezért a vállalkozók igyekeztek menekülési útvonalat biztosítani tőkéjük és családjuk számára egy gazdasági fordulat esetére. Másrészt a kínai gazdaságot 1989 és 1991 között sújtó, részben a Tienanmen téri vérengzést követő nyugati szankciók okozta recesszió a magánvállalkozókat és az állami tulajdonú vállalatok vezetőit illetve a munkásokat egyaránt érintette.

Európában a mai napig kevés valódi kínai negyed működik, a legjellegzetesebbeket amerikai nagyvárosokban találjuk. A régebbi Chinatown-okban élő és önszerveződő társadalmi közösségek működnek, valójában nem csak a közös nyelv és kultúra, hanem a kereskedők példaértékű összefogásának köszönhetően.

A világ nagy városain belül a chinatown-ok ún. etnokulturális jelenségek, igazi turistacsalogató látványosságok lettek, hisz mindenhol kínai feliratok és hirdetőtáblák, lampionok és a városkapuknál „védelmi célból” elhelyezett oroszlánszobrok láthatóak. A kínai diaszpóra és a kínai politika az idei olimpiai játékok kapcsán megmutatta igazi kapcsolatát. A Tibet kapcsán kitört tüntetésekre válaszként a kínai diaszpóra igen határozott ellentüntetésekkel válaszolt. A külföldön élő diákok és az akár generációk óta ott élő családok látványosan álltak ki a Kínai Népköztársaság mellett. Egyes elemzőkben ez vetette fel a kérdést: lehet-e a kínai diaszpóra Amerikában, Európában, Dél-Kelet-Ázsiában előőrse egy esetleges kínai expanciónak.

(A diaszpórák a nemzetközi- és alkotmányjogra gyakorolt hatását lásd a zárófejezetben a 204. oldalon!)



## Kínai Kislexikon

**Bi:** precedensek

**Chan:** a buddhizmus kínai irányzata( Japánban a zen)

**Emanáció:** földi megtestesülés

**Fa:** jog

**Jin-jang:** egymást kiegészítő ellentétes erők

**Ke:** az előző dinasztiák statútumai

**Li –ki :** értelem és anyag

**Ling:** az uralkodó parancsa

**Lü:** a kodifikált jog

**Szan csiao:** a hármas út, a három vallás békés együttélése

# Az iszlám jogi kultúrája

## 1. Bevezető

Jog és vallás- e két fogalom szorosan összekötődik a vallási jogcsaládokban. A muzulmán jog, a *sharia*, nem más, mint az iszlám egyik oldala a teológia mellett. A „követendő út” szabályozza az élet minden területét: meghatározza, milyen magatartást kell tanúsítani házasságkötéskor, váláskor, örökléskor, szerződés-kötéskor, életviteli tanácsokat tartalmaz, és előírásokat arra vonatkozóan, hogy hívőként-, hisz csak a muzulmánok közti jogviszonyokat szabályozza az iszlám jog- milyen parancsolatok szerint kell a rituálékat elvégezni. Az iszlámban az államnak is csak annyi a szerepe, hogy szolgálja a kinyilatkoztatott vallást. Ezért nem tud a mohamedi ideális állam megvalósulni, mert a mai napig nincs olyan ország, mely kizárólag és maradéktalanul a muzulmán jogtudósok által kidolgozott erkölcsi tanok alapján működne.

A vallásjog tökéletes megértéséhez meg kell ismernünk az iszlám történetét, Mohamed szerepét, a muzulmán vallásjog alapfogalmait, forrásait, hittételeit. Két speciális jogterületeket mutatok be: büntetőjog és a házasságjog. Nem hagyhattam szó nélkül a muzulmán nők helyzetét és a muzulmán feminizmus jelentőségét, illetve a másik aktuális témát: a politikai iszlámot és a terrorizmust sem. A gondolatmenetet Eurázia víziójával zárom, hisz nekünk európaiaknak lassan szembe kell néznünk az újkeletű problémával: a növekvő iszlám populáció asszimilálódási nehézségeinek megoldásával illetve ezek csapdáival.

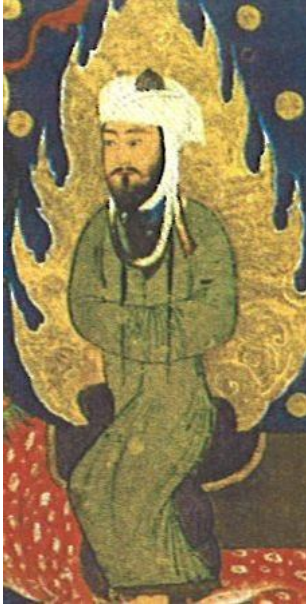
## 2. Az iszlám története

### 2.1. Az iszlám keletkezése

Arábia a Közel-Kelet ókori magaskultúráinak perifériáján fekvő, sivatagos pusztaság, amely a Kr. u. I. évezred derekáig igen gyéren lakott, civilizálatlan, vad és szegény világ volt. Ez a táj az itt élő nomád beduin pásztorok számára igen mostoha életkörülményeket kínált.<sup>117</sup>

---

<sup>117</sup> Rostoványi Zsolt: Az iszlám világ és a Nyugat (Corvina, Budapest, 2004)20.o.



A félsziget nyugati oldalán vezetett a Tömjénút, amely Etiópia és Jemen északi irányú forgalmát biztosította. Az I. évezred derekán azonban a római-perzsa háborúk és a sztyeppei népvándorlások miatt erre a másodrangú útvonalra terelődött át a kor legjelentősebb világgazdasági útvonalának, a Kínát és Rómát összekötő Selyemútnak a forgalma. Ez a gazdasági tény emelte ki a térséget korábbi jelentéktelenségéből. Az út mentén lakó nomádok hamar megtanulták kihasználni az új helyzet előnyeit: karavánkísérőkként, sápszedő útonállókként vagy szövetségesekként már az egész forgalom hasznából

#### 25. ábra Mohamed

részesedtek, 600 körül pedig a helyi beduin kereskedők vették kezükbe a Tömjén-út forgalmának bonyolítását. E változások gyors meggazdagodást és társadalmi átrendeződést hoztak magukkal, amely átalakulást hozott a régi törzsi világ szellemi életébe is. Korábban Arábia népeinek hite fétishittel és animizmussal átszőtt politeizmus volt. Az égben lakozó Allah kisebb istenek és istennők, szellemi lények sokasága fölött uralkodó harcias főisten volt, aki áldozatok bemutatását követelte népétől. A nomádok szent tárgyakban lakozó isteni erőket is imádtak: ligeteket, fákat, forrásokat vagy éppen köveket, mint amilyen a vidék központi szentélyében, Mekkában őrzött Kába is volt. Az isteni lények felső szintjét Allah, fiai és lányai jelentik, majd az angyalok következnek, akik hírvivők, közvetítők Ég és Föld között, akik számontartják a jó és gonosz cselekedeteinket. A sivatagban pedig szellemek, dzsinnek kóborolnak<sup>118</sup>. A harcra építő nomád társadalom életmódjának alapvető elemei voltak: a vérségi kapcsolat szentsége, a vérbosszú kötelessége, a harc, a bátorság, az egyszerűség, a nélkülözés, az istenek tisztelete és ennek jeleként az áldozatbemutatás. Ezt a társadalmi és szellemi rendet rombolta le a hirtelen gazdagság és a hagyomány világának háttérbe kerülése. A Tömjén út legjelentősebb városa, a korábban kultikus

<sup>118</sup> A dzsinnek az iszlám előtti arab mitológiában az elhagyott helyek csúf és rosszindulatú természetfeletti lényei voltak, akik csínytevéseiket láthatatlanul, vagy tetszőleges alakot öltve hajtották végre. A muzulmán vallásban pedig azokból lettek ilyenek, akik nem fogadták el Allah fennhatóságát. A bűnös ember halála után maga is dzsinné változhat.

Az angyalok (a későbbi iszlámban), akiket Allah még az ember előtt teremtett, tiltakoztak az isteni terv ellen, h emberekkel népesítse be a földet. Ám Allah megteremtette Ádámot, így az angyaloknak meg kellett hajolniuk az első ember előtt. Erre egyedül Iblisz, az ördög nem volt hajlandó, mivel tűzből született lényként felsőbbrendűnek tartotta magát a földből gyúrt Ádámnál.

központnak számító Mekka és annak törzse, a kurais, 600 körül megszerezte a vezető szerepet a kereskedelemben, ám ennek következtében belső válságba is került.<sup>119</sup>

## 2.2 Mohamed

Ebben a helyzetben lépett fel új vallási eszmék hirdetőjeként: Mohamed, akinek negyven évesen vallásos látomásai lettek (Gábrriel arkangyal közvetítésével jutottak el hozzá Allah kinyilatkoztatásai), amik miatt felhagyott kereskedői tevékenységével, hogy népének prófétája legyen.<sup>120</sup> Életcéljának Ábrahám őspróféta vallásának a helyreállítását tartotta és hirdette: az összes korábbi próféta az iszlámra készítette fel az emberiséget.

Mohamed a vallási és társadalmi radikalizmusa miatt az első években alig talált követőkre Mekkában<sup>121</sup>. Az első muzulmánok közössége alig néhány tucat emberből, a próféta rokonaiból, barátaiból, feleségéből és szolgálóiból állt. Mekka vezetői, a törzsi vezetők és a dúsgazdag kereskedők eleinte tudomást sem vettek az iszlám mozgalmáról, később egyszerűen elűzték a békétlenkedőket. Mivel hatalmas ellenfelei ellenérzésekkel fogadták a monoteista elveket, hívei kíséretében 622-ben el kellett hagynia a várost: ezt nevezzük *hidzsrá*-nak.<sup>122</sup> A medinaiak viszont befogadták őt és követőit, nemsokára az *umma* (muszlim közösség) vallási és politikai vezetője lett, kidolgozta az iszlám (alávetés, belenyugvás) teljes hitrendszerét. Ez a medinai alkotmány<sup>123</sup> és az Ábrahám-vallás periódusa a korai iszlám történelemben, amikor még erős a próféta hitében a zsidó vallás iránti vonzalom: a hívek Jeruzsálem felé fordulva végzik napi imájukat, Mohamed pedig önmagát Ábrahám, József és Mózes utódjának tekinti. Sok tanítást vesz át az Ószövetségből, annak világszemléletéből és a zsidó vallási törvényekből, de későbbi konfliktusaik miatt (a Medinában nagy számban élő zsidók nem követték tanítását) megváltoztatta a kibla-t (a napi ima iránya Mekka lett) és egyre többet beszélt a zsidók és a keresztények hamis monoteizmusáról.

Ekkor születik meg a sajátos muszlim ekkleziológia: az *umma*, mint a feltétlen elfogadáson alapuló hit lesz a muszlim vallásosság egyedüli alapja. Ekkor dolgozza ki Mohamed azokat a szabályokat és szertartási elveket, amelyek a továbbiakban jellemzik az

---

<sup>119</sup> Rostoványi Zsolt: Mit kell tudni az iszlámról? (Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1983)23.o.

<sup>120</sup> Benke, József: Az arabok története (Alexandra Kiadó, Pécs 1997)34-46.o.

<sup>121</sup> Armstrong, Karen: Mohamed (Európa Könyvkiadó Bp. 1998) 25.o.

<sup>122</sup> Bowker, John: World religions (2003 Dorling Kindersley, London)56.o.

<sup>123</sup> Mely alapján a muzulmán közösség (Rousseaut messze megelőzve) társadalmi szerződést köt; államformát nem ír elő, de a Koranban leírtak alapján egy republikánus, demokrata, jogállami, államhatalmat megosztó koncepció rajzolódik ki: 1. az iszlám közösség élén álljon egy vezető-emír-, 2. minden ember Isten szószólója, helytartója, 3. a vezetésnek eljárását a néppel egyeztetnie kell, 4. a bíraskodásnak függetlennek kell lennie

iszlámot, és amelyek közé beilleszkedik a Kába, a Fekete Kő kultusza és a mekkai zarándoklat követelménye is. Missziós program is születik ekkor: minden embert meg kell nyerni az igaz hitnek; a vonakodó pogányokat ki kell irtani, a tévedésükben megátalkodott zsidókat és keresztényeket viszont le kell igázni, így megteremtődhet Allah evilági uralma.

Folyamatosan terjesztette a vallást, de 632-ben meghalt, anélkül, hogy utódját kinevezte volna. Ekkorra már a muzulmán közösség közigazgatási és jogi életének az alapja a *Korán* és a *Szunna* volt. Az egyén és a közösség életét pedig a sharia (törvény) szabályozta, melynek őre a *kalifa*, Mohamed helyettese volt. 1924-ben eltörölték a kalifátust, de a *sharia* maradt mérvadónak a vallási és erkölcsi kérdésekben.

Két nagy iskola alakult ki: akik a legrátermettebb embert akarták kalifának, azok Abu Bakr-t választották, ők a *szunnita* muszlimok; akik pedig Mohamed legközelebbi hozzátartozóját, unokaöccsét és egyben vejét, Alit, azokat *síitáknak* nevezzük. A szunniták irányzatán belül négy jogértelmezési iskola alakult ki: a *málikíta*, a *hanafíta*, a *sáfiíta* és a *hanbalita*. A síiták számára csak a *sharia* és az *imam* adhat utasítást, mert Allah inspirálja. (A 9. században az imám-ok láncolata megszakadt, ezért a közösség élére a legkiválóbb jogértelmezők kerültek, az *ajatollahok*.)<sup>124</sup>

### 2.3. Az iszlám „öt pillére”:

1. *a hitvallás, tanúságtétel (saháda)*: „Nincs más isten csak Allah, és Mohamed az ő prófétája”; Ebben a pillérben jut kifejezésre, hogy mennyire intoleráns a muzulmán vallás más gondolkodással és istenfelfogással szemben. A tauhid szerint pedig minden az egyedüli Istentől, Allahtól származik.<sup>125</sup>

2. *a napi ötszöri ima (szalát)*, Mekka felé fordulva- amely hitvalló, dicsőítő és fohászkodó elemekből áll-; előtte rituális mosdást kell elvégezni; a pontos irányt a *kibla* –„iránytű” jelzi, rituális mozgássor követi az imát

3. *a böjt (szijam)*: a Ramadan havában, az iszlám holdév 9. hónapja, a muszlimok tartózkodnak minden étel és ital fogyasztásától, a dohányzástól és minden tisztátalan tettől,

---

<sup>124</sup> Mohamed negyedik utódja a kalifaságban, Ali ibn Abi Talib szakadást idézett elő a korai iszlámban. A politikai szakadásból teológiai különbségek lettek: nem ismerik el az első három kalifa autoritását, hisznek Mohamed 12 vér- szerinti leszármazottjának (imámok) tévedhetetlenségében; egyedül ők képesek teljes mélyégében megérteni a Koránt; várnak arra, hogy a gyermekként eltűnt 12. imam visszatér a végítéletkor; a síára jellemző mártírkultusz véres önostorozással járhat

<sup>125</sup> Ádám Antal: A világvallások hasonló és eltérő elemeiről (Jura 2001/1 Pécs)

a nemi érintkezéstől is; munkájukat viszont el kell végezniük, annak ellenére, hogy ilyenkor egészségi állapotuk megromlik; az élet napközben szinte megáll, de napnyugta után mindent pótolnak a hívők (Koran 2:185-187)

4. az *alamizsnáskodás (zakát)*: szegényeknek juttatott pénz, vagyontárgy, általában az éves jövedelem egynegyvened része

5. a *mekkai zarándoklat (háddzs)*:



26. ábra Al Masdzsid al Haram nagymecset

Szigorú szabályai vannak:

- csak a holdév 12. hónapban teljesíthető
- a mekkai nagymecsetet, az *Al-Masdzsid-al-Haram*-ot kell hétszer körbejárni (körbefutni), melyet a Zemzem kút vizével végzett rituális tisztálkodás előz meg. A Nagymecset udvarán, a Kába-szentélyben található a Fekete Kő, mely a legenda szerint eredetileg fehér volt, de az emberiség bűnei miatt egyre sötétebbé vált.
- a Szafa és a Marva hegyek között hétszer kell oda-vissza futni
- a Mina-völgyben hét követ dobni a Sátánt jelképező három oszlopra
- a szentélyben istentiszteleten és igehirdetésen kell részt venni
- a zarándoklat csúcspontja, mely nélkül az egész érvénytelen: az Arafát-síkságra mennek, hogy a Könyörület Hegyén Isten szent színe előtt álljanak (Koran 2: 196-199)

„Ha elvégeztétek a rituális futást az Arafattól, emlékezzetek meg Allahról a szent szertartáshelyen! Emlékezzetek meg róla, miként vezetett benneteket az igaz útra, noha előtte a tévelygők közé tartoztatok!”

(Koran 2: 198)

Ezek után kérdésként merül fel, hogy a vásári hangulatú zarándoklat, mely évente emberek százainak halálát követeli, be tudja-e tölteni eredeti funkcióját: bensőséges kapcsolatot létesíteni Istennel. Hatalmas tömeg, agyontaposott emberek és tömeghisztéria- ez napjainkban a *háddzs*.

#### **2.4. A korai iszlám története**

Mohamed fiú utód nélkül halt meg. Sem szóban híveinek, sem tanításaiban nem rendelkezve arról, hogy ki kövesse az umma, az igazhitűek vallási és politikai közössége élén. 632-ben Mohamed első utóda Abu Bakr lett, Mohamed apósa, az őt követő Omar és Oszman kalifák azonban - bár az első követők között voltak - nem álltak vérségi kapcsolatban a Prófétával. Ugyanakkor a legközelebbi férfi rokon, Ali, a próféta unokaöccse és lányának, Fatimának férje, unokáinak, Haszának és Husszeinek apja kezdettől igényt formált az öröklésre, a kalifa, az umma vallási-világi vezetője címére.<sup>126</sup> Az első évtizedekben a tanítványok egymás közül választottak utódokat, a magát mellőzöttnek érző Ali is híveket gyűjtött maga köré, akik utódlásának jogszerűségét elfogadták és hirdették (sías Ali). Nyílt szakadásra akkor került sor, amikor 656-ban Oszman kalifa meggyilkolása és egy katonai lázadás után végre Ali vehette át a Próféta helyét az umma vezetésében. Oszman nemzetsége, az Omajjád dinasztiaát megalapító, ekkor Alit gyilkossággal vádolta meg és nyílt háborút indított ellene. Ali is merényletnek esett áldozatul 661-ben, ellenfele, Muávija szíriai kormányzó pedig magához ragadta a hatalmat és üldözni kezdte Ali híveit. Azokból, akik ezután is kitartottak Ali legitimitása mellett, született meg az iszlám síita irányzata, akik viszont az új, Omajjád dinasztiaát támogatták, a szunnita mozgalom híveiként vonultak be a muzulmán történelembe. A síiták elvetették az új uralom létjogosultságát, Aliban és leszármazottjaiban pedig a prófétai küldetés folytatóit látták. A kisebbségbe kerülő síiták ellen a szunniták véres üldözéseket folytattak, a mozgalmat felszámolni azonban nem tudták. Rövidesen a síita irányzat ellenzéki mozgalomként többségre jutott az örökösen lázongó Iránban. A szakadást követően kibontakozott a sajátos síita teológia, amely szerint Mohamed csak előhírnöke volt az igazi küldöttnek, Alinak; ő és a közösséget vezető imámok nem mások, mint Isten világosságának, fényének reinkarnációi. A síita közösség imám-tana az idők során tovább gazdagodott misztikus történetekkel: az ún. látható imámok sorában a hetedik

---

<sup>126</sup> Glasenapp, Helmut v.: Die fünf Weltreligionen (Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf-Köln 1972) 369-404.o.

vagy a tizenkettedik eltűnt a földi szemek elől és a mennybe szállt, de az idők végezetével ő fog majd visszatérni, mint imám-mahdi, hogy eltörölje a pogányságot és az eretnekséget (itt elsősorban a szunnitákra gondoltak), és beteljesítse a próféta vérvonalának küldetését. A síita mozgalom az elmúlt századokban rengeteg támadásnak volt kitéve: ma az iszlám híveinek 10%-a tartozik közéjük, hitük Iránban államvallás, de szép számban élnek Irakban, Libanonban, Jemenben is.

## **2.5. Az iszlám napjainkban tapasztalható militáns megnyilvánulásainak történeti háttere**

### **2.5.1. A korai hódítások**

Az iszlámért folyó harc története régi időre nyúlik vissza. A Próféta 632-ben bekövetkezett halála egybeesett az iszlám gyors terjedésének és az arab birodalom kiépülésének kezdetével. A szent háborút vívó harcosok már 630 körül uralták egész Arábiát; 634-ben Szíriát, 636-ban Egyiptomot rohanták le, 641-ben pedig - megsemmisítve a Szasszanida Birodalmat - elfoglalták Iránt. A hódítások az ezt követő évtizedekben is folytatódtak: Észak-Afrika, Kis-Ázsia muszlim uralom alá került, majd a hódítók megjelentek Belső-Ázsiában, India határán és 711-ben Hispániában is. A muszlim hódítók kezdetben igyekeztek elkülönülni a meghódított népektől, ám azok hamarosan már tömegesen vették fel a Próféta hitét. E folyamat eredményeképpen pedig a Damaszkuszi, majd Bagdadi Kalifátus egy hatalmas muszlim világbirodalommá vált.<sup>127</sup> A fél világot meghódító muzulmán haderő nem csak harcosai halált megvető bátorságának köszönheti sikereit. Murad Hofmann, német jogász-iszlamológus 5 pontban gyűjtötte össze az okokat:

- Toleránsabbak voltak a vallási kisebbségekkel szemben
- Kivetett adók enyhébbek és kiszámíthatóbbak voltak
- Sok keresztény, mint az ariánusok, nesztoriánusok szkeptikusan viszonyultak az ortodox kereszténységhez, többen Krisztust prófétának tekintették, nem Isten fiának.
- Az keresztény dogmatika sokkal bonyolultabb volt a maga szentháromságtanával, mint az iszlám, mely az emberek testi és lelki jólétét egyaránt fontosnak tartja, ezért nevezték a „közép vallásának”(ami szimpatikusabb volt, mint a kopt szerzetesek aszketikus életmódja).

---

<sup>127</sup> Murad Hoffman: Iszlám (Bioenergetic Kiadó 2005) 101.-119.o.



Az iszlám egyszerűsége és népszerűsége a továbbiakban is töretlennek bizonyult: Kína és India határa, az Egyenlítő vagy a déli tengerek messzesége sem volt képes megállítani e hit terjedését.

Hosszú ideig a kereszténység és az iszlám közti határvonal stabilnak mondható volt, míg a 11. századtól a két kultúra közötti ellentétek nyílt összecsapásba torkolltak, amikor a pápa kereszties hadjáratot indított az “eretnekek” ellen: újból a keresztény világ ellenőrzése alá került a nyugati mediterrán térség és Szicília.<sup>128</sup> Akkó 1291-es elvesztése után, a keresztény hatalmasságok feladták azon kísérletüket, hogy a közel-keleti térséget uralmuk alá hajtsák. A keresztény Európa képe az iszlámról akkor változott meg, amikor a muzulmán tudományokat és az általuk kidolgozott filozófiai rendszert megismerték. Az európai seregek a katonai fölényen kívül mást felmutatni nemigen tudtak, mert az arabok felülmúlták őket az orvoslásban, az életszínvonalban és életmódban, a higiénében, türelemben és szerződési hűségben. Ezért válhatott Szaladdin (1137-1193) Európában is legendás személyiséggé.

Majd megjelentek a történelem színpadán az ottomán törökök, akik meghódították a Balkánt, Észak-Afrikát, 1453-ban Konstantinápolyt foglalták el, 1529-ben pedig megostromolták Bécsset. A török veszély inkább politikai, mint ideológiai jellegű volt. Az oszmán-török időkben tiszavirág életű dicsőséges korszak kezdődik, gondoljunk hazánk történelmére, de ez már korántsem az, ami valamikor volt: 1683-ban Bécsnél vereséget szenvedtek a törökök, ezután dekadencia ütötte fel fejét a hadseregben, ami az európai nagyhatalmak kedvezett, akik a tengerészeti ismeretekben végbement fejlődésnek köszönhetően eljutottak a távoli muzulmán országokba.

### **2.5.2. A gyarmatosítás kora**

A 17. század második felétől a hanyatlás mind a világi hatalom, mind a műveltség területén megállíthatatlan volt, a 20. században az iszlám és az európai kereszténység közötti különbség áthidalhatatlan lett. Gyarmatosítóként a Nyugat észrevette az építészeti műremekeket, mint a Tadzs Mahalt Agraban, valójában nem értették meg e magasan fejlett kultúra spiritualitását.

---

<sup>128</sup> Huntington A civilizációk összecsapása... című művében mind a kereszties hadjáratok indításának, mind a 19. századi óriási méretű népvándorlásokat és a 20.század végén tapasztalható Nyugat-izlám konfliktus gyökerét is a populáció robbanásszerű megnövekedésében látja.



**27. ábra Tadzs Mahal**

A Mekka feletti ellenőrzést a kalifa címet viselő török szultánok gyakorolták, akik szinte állandó háborúban álltak a síita Perzsia uralkodóival. A hívők között fokozatosan csökkent az arab néphez tartozók aránya, Délkelet vagy Belső Ázsia muszlimjai viszont alig kerültek kapcsolatba a muszlim világ nagy centrumaival. A 19. században viszont, amikor a modern iszlám első nagy ébredési mozgalmi elindultak, az iszlám követőinek túlnyomó része gyarmati sorban élt. Az idegen uralom alatt élő muszlim népek számára a hit új dimenziót nyert: a prófétai hit világgözösségének univerzalizmusát, egyben az idegen, döntően keresztény hatások elleni védekezés eszközét is jelentette. Egyszerre léptek fel az iszlám világában olyan modernizációs mozgalmak, amelyek a próféta hitét európai kulturális mintákkal kívánták összhangba hozni, és olyanok, amelyek a Korán eredeti szelleméhez való szigorú visszatérés programját hangsúlyozták.

A függetlenség visszaszerzésért elkeseredett harcok folytak:

- Algírban Abd al-Quadir küzdött a francia megszállás ellen,
- 1885-ben a szudáni Mahdi lépett fel a britekkel szemben,
- Muhammad Iqbal (1877-1938), pakisztáni író, filozófus, politikus, aki a Brit Indián belüli független muszlim államról álmódott, mely a későbbi Pakisztán létrehozását is inspirálta,
- Jamal-al-Dín al-Afghani (1838-1897), a 19. század egyik legjelentősebb iszlám nacionalistája és politikai aktivistája, aki a pániszlám egységnek kötelezte el magát, akiről azt mondták, hogy inkább érdekli a nyugati elnyomásra adott muszlim válasz kidolgozása, mint a teológia,

- Muhammad Abduh (1849-1905) egyiptomi jogász, vallásos tudós és liberális reformer, akit az iszlám modernizáció atyjának tekintettek; az Iszlám és Szabadság című műve alapján őt tartják a neo-mutazilizmus<sup>129</sup> alapítójának,
- Mohamed Ibn Abdul Vahhab, a vahabita mozgalom atyja. A vahabizmus a nem iszlám eredetű jogszokások és hagyományok elvetését, a Koran tiszta szellemét követő puritán életmódot hirdette.

Ők voltak a későbbi felszabadító mozgalmak példaképei, amelyeknek a 20.században sikerült kivívni a függetlenséget- akár véres polgárháborúk árán.

A gyarmatosítás a társadalmi rendszerben is jelentős változást hozott: a keresztény hitre térítéssel és az erőszakos szekularizációval, a vezető réteg de-izlamizálásnak megfelelően történő nevelésével, a függetlenség kivívása után olyan vezetők kerültek az országok élére, akik felhagytak az iszlám politikával és világias, nyugati modellt követtek: pl. Nasszer és Jinnah<sup>130</sup>. A 20. századi iszlám mozgalmak a gyarmatosítókkal szembeszálló csoportosulásoknak az utódjai.

Az első világháború után a fennmaradt török területek angol, francia, és olasz befolyás alá kerültek, csupán négy muzulmán állam: Törökország, Szaud-Arábia, Irán és Afganisztán őrizte meg függetlenségét a Nyugattal szemben. A második világháború után a nyugati kolonizáció hanyatlásnak indult, nem is beszélve arról, hogy a Szovjetunió felbomlásával új muzulmán államok nyerték el függetlenségüket.

A két vallás, a két civilizáció nézetei alapvetően antagonisztikusak, sokszor konfliktusig fajulóan eltérőek. Ennek hátterében a következő okok állnak<sup>131</sup>:

1. A 20. század végére a muzulmán populáció növekedésének eredményeképpen kitermelődött egy olyan fiatal munkanélküliekből álló réteg, mely Nyugatra emigrál
2. Felerősödött bennük a hit, hogy az iszlám értékeivel semmi sem veheti fel a versenyt
3. Növekvő ellenérzést vált ki a Nyugat abbéli attitűdje, hogy a gazdasági-politikai fölényét és a világ konfliktusaiba való beavatkozás jogát mindenáron meg kívánja tartani.

<sup>129</sup> Mutazilizmus: a szunnita iszlám egyik teológiai iskolája, melyet a többi nem ismer el. Sokban hasonlít a síita elvekhez, mint pl. a szabad akaratról vallott nézeteik. A szunnita iszlám további teológiai iskolái: Maturida, Ash'ara, Athara; a jogi iskolák: hanafita, malikita, hanbalita, shafiita

<sup>130</sup> 1918 után azok a muzulmánok, akik nem kívántak kisebbségként a britek uralma alatt élni a hindu többségű Indiában, vezetőjüknek Muhamed Ali Jinnah-t választották, aki 1940-ben azt követelte, hogy Brit Indiát osszák egy hindu és egy muzulmán részre. Kezdetben brit dominium státuszú államnak Jinnah volt a főkormányzója. 1947-ben jött létre a független palesztin muzulmán állam

<sup>131</sup> Huntington: i.m. 1998 170-190.o.

4. Mivel a közös ellenség, a Szovjetunio felbomlásával eltűnt, ma már egymást tartják fő veszélyforrásnak
5. A muzulmán és a nyugati csoportok keveredése új identitástudat kialakulásához vezet és méginkább kiélezi a különbségeket a két kultúra között

Barry Buzan 1991-ben így ír az iszlám és a Nyugat között kialakult társadalmi hidegháborúról:

„Ez a változás részben a világi és vallási értékek ellentétéből, az iszlám és keresztény világ történelmi rivalizálásából, részben a nyugati világ ellen érzett féltékenységből ered, a hidegháború kifejlődéséhez hozzájárult az a növekvő ellenszenv, melyet a nyugat erőteljes posztkoloniális törekvése váltott ki a Közel-Kelet politikai átstrukturálására tett kísérletek során. De nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a keserűséget és megalázottságot sem, amely abból a kényszerű felismerésből fakad, hogy az iszlám, illetve a nyugati civilizációfejlődése az elmúlt két évszázad alatt nem tartott lépést egymással.”

Buzan még arra is felhívja a figyelmet, hogy szerencsés időszakban, Európa egyesülési törekvései közepette indult meg ez a társadalmi hidegháború, így meg tud erősödni az európai identitástudat!

### **2.5.3. A muzulmán fundamentalizmus**

A muzulmán hívők azonban megkezdik védekezésüket az „ellenséggel” szemben. Ennek egyik útja a vallási közösségekre jellemző öntisztulásban fejeződik ki, mert a hívő ember úgy gondolja, hogy Isten büntetése azért sújtja, mert letért az igaz útról. Ezt a jelenséget általában reformációnak, megújulásnak, illetve fundamentalizmusnak nevezzük, mert a vallás eredeti formájához, az alapokhoz tér vissza. Bár ez a jelenség nem új keletű, már a 11. századtól tapasztalhatóak ilyen törekvések az iszlám világban, a 19. és 20. század folyamán még sosem tapasztalt erőre kapnak. Ezt nevezzük *muzulmán fundamentalizmusnak*.

Napjainkban az Iszlám Mozgalom, az al-harakat al-Iszlamiyya szolgálja ezt a célt, mely bár modernkori jelenség, célja nem a modernizáció, hanem az iszlamizáció. Az iszlám újraébredése az Iszlám Mozgalomnak köszönhető, mert az idegen elnyomás ellen, a politikai-szociális és gazdasági igazságtalanságok ellen lép fel. Vallják: a nyugatizálódás az iszlám pusztulásához vezet.

Maga a fundamentalizmus kifejezése az Amerikai Egyesült Államok protestáns felekezeteiben születik a huszadik század első felében. Azokat a mozgalmakat nevezték így, amelyek a Szentírás szó szerinti értelmezését és Krisztus második eljövételét hirdették. Ők nevezték magukat fundamentalistának, mert nem voltak hajlandók figyelembe venni az életkörülmények megváltozását és az ebből fakadó újszerű vallási gyakorlatot.<sup>132</sup>

Az európai és amerikai szakirodalomban a fundamentalizmus pártfogóinak és ellenzőinek is gazdag tábora van.



**28. ábra Táncoló dervisek**

- Huntington<sup>133</sup> ezt nevezi az Iszlám Újjászületésének: a 20. század második felétől egyre nagyobb tömegek fordulnak az iszlám felé, mert abban vélik felfedezni az identitásukat, a legitimitást, a reményt és az értelmet. Az Iszlám Újjászületés olyan széleskörű politikai, kulturális, szellemi és társadalmi mozgalom lett, mely az egész iszlám világban el tudott terjedni.
- Esposito azt írja erről az időszakról, hogy egyre több ember kezdett el újra járni mecsetekbe, bővül a vallásos programok és publikációk köre, egyre nagyobb figyelmet kap a szufizmus<sup>134</sup>, újra visszatért a hagyományos öltözködés a divatba

<sup>132</sup> Molnár János: *Harc az iszlám igazáért* (2005 Debrecen) 2.o.

<sup>133</sup> Huntington: i.m.

<sup>134</sup> A szufik olyan muszlimok, akik Allah közvetlen, személyes megtapasztalását keresik. A szufizmus a teljes bizalmon és engedelmisségen alapszik, Allahnak való teljes elköteleződést jelenti. Mivel a szufik a léleknek Allahal való egyesülését hangsúlyozták, vagyis szerintük a lélek és Allah azonos, istenkáromlással vádolták meg őket. A szufizmus az egész világon elterjedt, a hívők azok vezetőit ismerték el szellemi útmutatóként és lelki támogatóként. A rend tagjainak szükségük van a sejk (a mester) és más vezetők segítségére, hogy Isten spirituális megtapasztalásának egyre magasabb fokára jussanak. A muszlimok többsége szerint a zene kerülendő, mert felizgatja az érzékeket, ám a szufik a zenét igen nagy becsben tartják, s táncal és kántálással tarkított szertartásaik során rendszeresen használnak csörgődobot és sípot, a zenészek egyenletes ritmussal diktálnak a táncolóknak (táncoló dervisek)

„Kezdetben az én lelkem és a te lelked csak egy volt;  
az én megjelenésem és a tiéd, az én eltűnésem és a tiéd;  
igaztalan volna mondanom: enyém, tiéd;  
megszűnt közöttünk az én és a te.”

és a régi értékrend az emberek életébe, sőt: megszorodtak az iszlám kormányzatok.

- Karl R. Popper<sup>135</sup> hirdette, hogy megismerésünk, gondolkodásunk terén elkövetett hibáinkat és tévedéseinket szüntelen korrigálnunk, javítanunk kell, ami – szerinte – csak egy liberális és demokratikus, nyitott, pluralisztikus társadalomban lehetséges. Liberalizmusát megkérdőjelezi-írja Molnár-, hogy más elveket vallókat nemes egyszerűséggel ellenségnek nevez. <sup>136</sup>
- A német Hans Albert úgy vélte, hogy a klisékhez, dogmatikus megállapításokhoz, vagy adott szövegekhez görcsösen ragaszkodó ember képtelen az igazság valós megfogalmazására.
- Luboš Kropáček, a cseh arabista és iszlamológus így ír a muzulmán fundamentalizmusról:

„Az iszlám fundamentalizmus egyúttal gondolkodási mód is, archaikus, de ugyanakkor tisztán mai jelenség is, amely az embert intellektuális és etikai kritikára szólítja fel.“ <sup>137</sup>

A muszlimok közül először a muzulmán fundamentalizmus kifejezés az egyiptomi szociológus, Anwár °Abd al-Malik használta 1964-ben.<sup>138</sup> Nézete szerint az iszlám fundamentalizmus kifejezés sokkal találóbb, mint a „megújulás“, a „tradicionalizmus“, vagy az „iszlám nacionalizmus“. Ő ezen új irányzat előzményeit a 19. században megismert iszlám nacionalisták műveiben találta meg, leginkább *Jamal-al-Dín al-Afgháninál* és *Muhammad Abdónál*, akik a Nyugat elnyomása alóli kiutat az iszlám megtisztításában látták.

A legfontosabb kérdés az lett, hogy az iszlám régi dicsőségének helyreállítása érdekében milyen utat kell választani:

1. Meg kell hajolni a nyugati kultúra előtt, ahogy azt *Sayyid Ahmed Khán*, az indiai tanító, politikus, iszlám reformer és modernista, aki az indiai muszlim közösség

---

„Én nem vagyok Én, te sem vagy Te, de nem is vagy Én.  
Én egyszerre vagyok Én és Te, te egyszerre vagy Te és Én.  
Hozzád való viszonyomban, óh Khoten szépe, zavarban vagyok,  
vajon te vagy-e Én, vagy én vagyok-e Te.“

<sup>135</sup> Karl Popper: *The open society and its enemies* 1945 in Molnár János: *Harc az iszlám igazáért* (2005 Debrecen) 5.o.

<sup>136</sup> Molnár János uo.

<sup>137</sup> Kropáček, Luboš: *Islámský fundamentalismus*. Praha, Vyšehrad 1996. s 9. (cseh eredetiből fordította Molnár János) in Molnár János: *Harc az iszlám igazáért* (2005 Debrecen) 6.o.

<sup>138</sup> Molnár János i.m. 6.o.

modern oktatási rendszerének úttörője lett azáltal, hogy megalapította a Muszlim-Angol-Keleti Főiskolát, mely később egyetemi rangot kapott. Az ő életművének köszönhetően muzulmán értelmiségiek és politikusok új generációja születhetett meg, akik biztosítani tudták az indiai muszlimok politikai jövőjét; illetve *Sah Waliallah* tette.

2. El kell vetni mindent, ami nyugati, ahogy azt *Jamal-al-Dín al –Afgháni* és *Mohamed Ibn Abdul Vahhab* hirdette.
3. Vagy *Muhammad Abdo* módszerét követve csak azt venni át, ami jó a nyugati életformában, ahogy azt a 19.századi észak-afrikai uralkodó *Muhammad Ali Asszanuszi* tette.

#### **2.5.4. A modernizáció és az arab egység összefüggései**

A 19.-20. században a modernizáció hatására a sharia “újrafogalmazása” elkerülhetetlenné vált, melynek során a változásokat követelő modernista rétegek igyekeztek összeegyeztetni a nyugati kulturális tényezőket a hagyománnyal, ez azonban a konzervatív erők ellenállását váltotta ki. E szembenállás miatt veszélybe került az *arab egység*. Ez a fogalom alaposabb magyarázatra szorul: az arab társadalmak és politikai rendszerek társadalmi, politikai és kulturális fejlődésében a törzsiség(család, klán, törzs) és a vallás játszik meghatározó szerepet. Közép-Ázsiában nem létezik nemzeti identitás, mert a lojalitás a törzsekre irányul, nem az államra, ezért nem a nemzetállam áll a politikai lojalitás csúcsán. (A szaudi uralkodó azért sikeres, mert törzsi koalíciót tudott létrehozni az Arab-félszigeten.) A kohéziós erőt közöttük a közös nyelv és kultúra, az azonos életmód és az iszlám alkotja. Ezért vannak a létező államoknak legitimitási gondjai, nem is beszélve arról, hogy az államhatárok nem esnek egybe az etnikai csoportok határaival.<sup>139</sup> A

---

<sup>139</sup> Lásd: kurdok: 26 millió kurd él a világon, közülük minden második Törökországban, ahol a lakosság egyötödét teszik ki. A törökországi, iraki, iráni, szíriai kurdok független Kurdisztánról álmodnak, ezt arra alapozzák, hogy az első világháború után Franciaország és Nagy-Britannia a felbomló Oszmán Birodalom egy részén független kurd állam megteremtését tervezte, ám a területet végül Törökország, Irak és Szíria között osztották szét. A törökországi Kurd Munkáspárt (PKK) 1984-ben indította harcát a török hadsereg ellen, de levették őket. Miután Abdullah Öcalan PKK-vezért 1999-ben elfogták, úgy tűnt, Ankara úrrá lett a kurd szeparatizmuson. A PKK megmaradt fegyveresei Irakba és Iránba húzódtak vissza. Az 1991-es Öböl-háború utáni sikertelen kurd lázadás tört ki, ezt követően Irak É-i részén az utóbbi évtizedben virágzó, a kurdok által autonómiának nevezett entitás alakult ki. A kurdok félelmüket arra alpozzák, hogy az amerikaiak által elképzelt föderációs Irakba a kurdok kevesebb önállóságot élveznének, mint amennyit az 1958-as iraki alkotmány nekik garantált. A török kormány azonban sem a független, önálló Kurdisztánt nem fogadja el, de a kurd autonómia szentesítését sem egy föderatív Irakon belül. Ankara ugyanis attól tart, hogy az iraki háború utáni zűrzavarban Irak északi részén épülhet ki az új kurd állam. 2007 októberében a PKK gerillái támadást indítottak egy török katonai egységre, melyre válaszként az iraki elnök fegyverletételre

nemzetállam eszméjével nem egyeztethető össze az sem, hogy létezik egy sokkal erősebb és nagyobb közösség: az umma. Ezzel egyetértésben a muzulmán fundamentalizmus is elveti a nemzetállam eszméjét, és az iszlám egységét helyezi előtérbe. A muzulmán egység létrejöttét segítette az iszlám Újjászületése mozgalom, illetve a nemzetközi szervezetek (Iszlám Konferencia Szervezete) és kormányzati szervezetek (Muzulmán Világkongresszus, Muzulmán Világliga) tevékenysége.

Az arab egység azonban mindezek ellenére illúzió. Huntington ezt két okra vezeti vissza:

1. Az első az, hogy, az iszlámot egymással versengő hatalmi központok osztják meg (Szaud-Arábia, Szudán, Egyiptom), melyek mind az umma-val kívánnak azonosulni és irányítani azt
2. A második ok az, hogy az ummat csak egy mag-állam tevékenysége egyesíthetné. Hat állam kerül a képbe, de mindegyikkel szemben felhozhatóak ellenérvék, ami miatt nem felel meg a hatékony mag-állammá válás feltételeinek:
  - **Indonézia:** bár a legnagyobb muzulmán ország, gyorsan fejlődő gazdasággal, mégis mivel a muzulmán világ keleti peremén fekszik, messze a központtól és lakói a keresztény eszmékkel, a bennszülött hitvilággal és a távol-keleti vallásokkal kevert iszlámot hisznek, nem szerezhethet vezető pozíciót.
  - **Egyiptom:** ideális lenne fekvése miatt, kulturális múltja, népességének száma okán, de mivel nagyon szegény állam, nagyban függ a Nyugattól és más gazdag arab országoktól.
  - **Irán:** központi elhelyezkedésű, kellő méretű ország, színes történelemmel, elégséges fejlettségű gazdasággal, csakhogy a muzulmánok többségével ellentétben lakói nem szunniták, hanem síiták!
  - **Pakisztán:** nagy jelentőségű ország az arab térségben, tehetséges vezetői tudatosan törekedtek az” iszlám vezető állama” szerepének betöltésére, de szegény állam, mely belső, etnikai és regionális

---

szólította fel őket. 2008 februárjában a kurd felkelők észak-iraki állásai ellen indított támadást a török hadsereg, s Ankara jelezte, amíg el nem hártotta a kurd lázadók jelentette veszélyt, nem vonja ki katonáit Észak-Irakkól.



megosztottságáról is elhíresült; Indiával szemben is újra meg újra területi igényekkel lép fel.

- **Szaud-Arábia** az iszlám hazája, első ránézésre minden feltétel adott, hogy vezető pozíciót töltsön be az iszlám világban: nyelve az iszlám nyelve, itt találhatóak az iszlám szent helyei, birtokolja a világ legnagyobb olajmezőit, kormánya szigorúan betartja és betartattja az iszlám törvényeit. Stratégiaiilag viszont sebezhető, ezért nagy mértékben függ a Nyugat jóindulatától és csekély lakosságszámmal bír.
- **Törökország:** megfelelő a történelmi háttere, a lakosságszáma, a gazdasági fejlettsége, a katonai potenciálja. Ám Kemál Atatürk világi országgént határozta meg, alkotmányában deklarálja a világiság iránti elkötelezettségét, ezzel megakadályozta, hogy vezető szerepet töltsön be országa a muzulmán régióban.

Huntington a következőkkel zárja sorait: Ha Törökország újradefiniálná önmagát és elvetné az Atatürki örökséget, újra az Oszmán Birodalom nyomába léphetne- de ehhez karizmatikus vezetőre, egy új Atatürkre lenne szüksége.

Az 1960-as évektől kezdve az arab egység bomlásnak indult, aminek több oka volt:

- az arab országok egymás közötti rivalizálása,
- Egyiptom és a Szovjetunió közötti ellentétek,
- a Szadat–Begin-egyezmény,
- Egyiptom eltávolodása az Arab Ligától,
- az öbölháború.

Mindezek hatására megjelentek az iszlám radikális mozgalmak, melyek a muzulmán közösség nevében és érdekében léptek fel. Már a 19. század végén új politikai eszmeáramlat jelent meg: a szocializmus, mely egyrészt az ottomán- és gyarmatosítás-ellenes arab ellenállást, másrészt a műveltebb rétegek politikai útkeresését jelentette, melyek pánarab és pániszlám keretben biztosították a falusi tömegek és a városi polgárság elégedetlenségének. A 19. század közepén az iszlám reformista mozgalmak találkoztak a függetlenségi mozgalmakkal, a II. világháború után pedig az arab országok vezető osztályai adnak pánarab színezetet az iszlám szocializmusnak (lásd Nasszer) Ez az “arab szocializmus” nem ismeri el az osztályharcot, de egységbe szólít az imperializmus hódítása ellen.

### 2.5.5. A politikai iszlám- az iszlám forradalmak

„Az iszlám az állam, a társadalom és az egyén létét, feladatait átfogóan megragadó és szabályozó eszme, alapja az Isten által sugalmazott Korán és a Próféta személyes példája (sunnah). Az iszlám jog (sharia) a moszlim élet zsinórmértéke. A moszlimok hivatása az isteni törvény megvalósítása, Isten országának helyreállítása, ami hatalommal és jóléttel fogja megajándékozni a moszlim közösséget az evilági és túlvilági létben. Az iszlám útját elhagyó, nyugati, materialista, kapitalista és marxista eszmék szolgájává szegődő iszlám társadalmak szolgaságra jutnak. A tudomány és technika eredményeit az iszlám célok szem előtt tartásával kell felhasználni, főként a nyugati értelemben vett társadalmi modernizáció és szekularizáció ellenében. Az elvi és gyakorlati síkon folyó harc célja az istentelen, romlott Nyugatszétzúzása, amely szöges ellentéte az iszlámnak.”

(Hasszan al-Banna)<sup>140</sup>

A 19. század óta jelentkeznek Közép-Keleten olyan fundamentalista mozgalmak, melyek koruk nemzetközi viszonyait és országuk politikai, szociális és gazdasági helyzetét kívánják megváltoztatni, akár erőszakkal is. Általában egy szűkebb csoport, melynek tagjai kiválasztottnak érezték magukat, hajtja végre ezt a feladatot. A vezetőik (tekintélyelvű vezetés) nem teológusok voltak, hanem világi teoretikus, akik kezdeti tradicionalizmusa hamar átfordult radikális reformizmusba, és végül már saját világi és vallási vezetőik ellen fordultak. Céljuk egy isteni meghatározottságú ideális állam létrehozása, melynek elérése érdekében semmilyen konszenzusra nem hajlandóak. A politikai iszlám a modernizációnak, a westernizációnak, a globalizációnak kínál alternatív megoldást. A Nyugattal szembeni emancipálódásuk több síkon folyik: a legtöbb mozgalomnak van egy harcoló, egy szociál-aktivista és egy legális szárnya.<sup>141</sup> Az első a Nyugat és annak helyi szövetségesei ellen veszi fel a harcot, a második szociális tevékenységet végez az elmaradott országrészekben: iskolát szervez, kórházakat és karitatív létesítményeket épít, a harmadik pedig megjelenik a nemzetgyűlésekben, az önkormányzati testületekben, így akarja kiépíteni az iszlám társadalmi reformokat.

A Nyugat szemében viszont ezek a mozgalmak egyenlőek a terrorizmussal, vallási fanatizmussal.

---

<sup>140</sup> Póczik Szilveszter: Az iszlám forradalom (Polgári Szemle 2005/1/9 ) 3.o.

<sup>141</sup> Póczik Szilveszter i.m. 4.o.

"Sajnos olyan világban élünk, ahol a dzsungel törvényei uralkodnak, tehát az erősebb elnyomja a gyengébbet. Olyan népnek látjuk magunkat, akiket megfosztottak jogaiktól, s ebben a helyzetben csak az erő eszközeit hívhatjuk segítségül. Erről nem mondhatunk le." (Hezbollah)<sup>142</sup>

Az iszlám forradalmak első, legjelentősebb eseménye az iráni 1979-es fordulat volt, amikor az ország népe a síita vallási vezetők segítségével megdöntötte a nyugatbarát Pahlavi sah uralmát, melynek következtében teokratikus iszlám köztársaság alakulhatott meg. Rendkívüli hatással volt ez az esemény a többi muzulmán csoportnak, amelyek ha eddig mérsékeltek voltak, ettől kezdve radikalizálódtak.

- A libanoni *Hezbollah*: Isten pártját jelenti, Dél-Libanonban alakult síita politikai párt és katonai szervezet, mely az izraeli hadsereg Dél-Libanonba és Bejrútba való 1982-es bevonulására adott válaszként jött létre Khomeini ajatollah ideológiáját követi, és mint Irán-barát politikai szervezatként jutott befolyásos szerephez Libanonban. Az 1980-as években ugyanis Khomeini ajatollah pénzt, fegyvert és katonákat szállított a dél-libanonisíitáknak. A Hezbollah harcol az ideológiájától elhatárolódó libanoni szervezetekkel és vallási csoportokkal szemben, valamint a keresztények és Izrael ellen: egy fundamentális síita köztársaság létrehozását tervezi. Mivel jelentős befolyásra politikai képviseleti téren nem tud szert tenni, ezért iskolákat, szakképzési központokat, kórházakat hozott létre, szociális szolgáltatásokat nyújt, így enyhíti a síiták hátrányos szociális és társadalmi helyzetét. A Hezbollah parlamenti párt lévén a libanoni kormányban is képviselteti magát. A 128 tagú törvényhozásban 23 fővel van jelen, így katonai erővel és szélsőséges politikai eszközökkel igyekszik a bejrúti kormányt és a nemzetközi közvéleményt befolyásolni. Szinte komolyabb ellenállás nélkül fejtheti ki Libanonban a tevékenységét, mivel sem a libanoni hadsereg, sem a rendőrség nem rendelkezik akkora katonai potenciállal, hogy a Hezbollahnal szemben érdemben fel tudjon lépni. Katonai szárnya, az Iszlám Ellenállás, mely a térség legszervezettebb és legjobban felszerelt arab katonai alakulata. A szervezetet vélhetően egy hétagú tanács irányítja, melyet Haszán Naszrallah sejk irányít, de a Hezbollah ülésin rendszeresen részt vesz a bejrúti iráni nagykövetség két képviselője is.

---

<sup>142</sup> Póczik i.m. 9.o.

- *Hamász*: palesztin iszlamista mozgalom, mely 2006-ban a parlamenti választásokon győzött, így magához ragadta a kormányzati hatalmat; állandó harcban áll a *FATAH*, szintén palesztin mozgalommal, mely megegyezésre kíván jutni Izraellel. A Hamász viszont elvi okokból tagadja Izrael létezését és még kormányzati pozícióban sem hajlandó lemondani az erőszakról. Isten akaratának elárulásaként értelmezte az 1993-as oslói megállapodást, majd azt követően vezető szerepet játszott az izraeli civilek százainak életét kioltó öngyilkos merényletek megszervezésében.
- *FIS*: 1989 februárjában Algériában alakult fundamentalista politikai szervezet. Az 1990 és 1991-es választásokon győzelmet aratott, de a hadsereg átvette a hatalmat, vezetőit letartóztatták és a szervezetet 1992 márciusában betiltották. Ez utóbbiból vált ki a radikális *GIA*-Fegyveres Iszlám Csoport, mely tömeggyilkosságokkal tette ismertté magát. De nem csak gyilkos csoportosulásoknak adott otthont ez az ország: az Algériai Muzulmán Ulemek Társasága erkölcsöt, öntudatot, nyelvet adott népének. Az országot a franciák 1830-ban támadták meg, majd Franciaország részének nyilvánították. Bevezették a francia közigazgatást, oktatási rendszert, nyelvet, gazdaságot. Szétverték az addigi földközösségeket, amelyek a törzsi közösségek alapját adták. Bár Algéria három körzete Franciaország három tengerentúli megyéjének számított, az őslakók nem kaptak polgárjogot: nem polgárai, hanem alattvalói lettek a Francia Köztársaságnak. A mozgalom vezetője: Ben Bádisz a lakosság erkölcsi megtisztulását akarta elérni, példaképei Al-Afghani, Mohamed Abduh és Rasid Rida voltak. A keresztény reformáció kálvinista irányához hasonlítható a mozgalma. Működése során két veszélyes és nagyhatalmú ellenséget szerzett magának: az állami és az állam által támogatott vallási vezetőket. Ben Bádisz sejk írt egy cikket 1936-ban, melyben azt állítja, hogy az algériai nemzet létezik- emiatt került a politikai élet középpontjába a mozgalma.
- *NIF*: Nemzeti Iszlám Front Szudánban, vezetője Hasszan al-Turabi. Az ország belpolitikai életét katonai diktatúrák és az iszlám-orientált kormányzatok váltakozása jellemzi.
- Talibán- lásd Afganisztánnál

A politikai iszlám első jelentős szervezetét, a *Muszlim Testvériséget* a modernizációval és a gyarmatosítással szemben szálló *Hasszan al-Banna* alapította 1928-ban Egyiptomban. Tanításai arra irányultak, hogy a társadalom minden területén az iszlám

elvei váljanak irányadóvá. A szélsőséges, muszlim, nacionalista politikus országát fel akarta szabadítani az angol fennhatóság alól, vissza akarta állítani az 1924-ben megszüntetett kalifátust elvetette a hagyományos szunnita hitelveket. A megoldás útját a tiszta iszlám tanokhoz való visszatérésben látta, hisz ezek nélkül képtelenség ellenállni a Dár al-Harb, a nem mohamedán világ csábításainak.<sup>143</sup> A Faruk királyhoz címzett „A fény felé” című írásában al-Banna kijelentette, hogy sem a szocializmus, sem a kapitalizmus nem szolgálja az umma javát, ezért vissza kell térni a prófétai alapokhoz. Mivel felhívása válasz nélkül maradt, al-Banna úgy érezte, nincs más út, csak a kard dzsihadja<sup>144</sup>, vagyis a szent háborúé. A cél világos volt: a betolakodókkal szemben fegyveres felkelést kell megszervezni.

„... azok, akik azt hiszik, hogy az iszlám tanítása csak a lelkiekre vonatkozik, azok tévednek! Mert az iszlám, az egyben hit és rítus, az iszlám a hívők közössége, jog, és állam, az iszlám lélek és anyag, szent szöveg és kard“<sup>145</sup>

„Az iszlám a mi utunk, Isten a mi vezérünk, a Korán a mi alkotmányunk, az Istenhez vezető úton való mártíromság pedig minden moszlim leghőbb vágya“

Hasan al-Banna mellett sok ismert képviselője volt a mozgalomnak, mint *Abu-l-Ala-al-Maududi* létrehozta Indiában az Iszlám Közösséget, mely a Testvériséghez hasonló, messzemenőig motivált, jól szervezett laikus mozgalom volt. Az összes iszlám mozgalom vezető ideológusa *Szajjid Qutb* (1906-1966) volt. Mint az Oktatásügyi Minisztérium alkalmazottja 1948-ban három évre elutazhatott az Egyesült Államokba, ahol nézetei kiforrottak: túlhangsúlyozta a nyugati világ erkölcsi, vallási, politikai hanyatlását, mely szükségszerűen elvezetett a jelenlegi állapothoz: elvesztette a fejlődéshez szükséges életerőt. Tisztelte ugyan a nyugati világ eredményeit, de kiábrándította a korrupció, a dekadencia, a rasszizmus, az erkölcstelenség és hitetlenség. Meglepő, de a muszlim államokról is hasonló nézetet vallott: ezek is távol kerültek a valódi iszlám értékektől. Hazatérését követően belépett a Muszlim Testvériségbe, majd a „Mérőldkövek az úton” című művében kétosztatú világképet mutat be: korának iszlám világát *dzsahilijá*-nak nevezte, mely az isteni törvény nem-tudását jelenti; a másik oldalom pedig a valódi hit áll. Mivel a wahabizmus volt rá nagy hatással azt hirdeti, hogy az élet minden kérdésében,

<sup>143</sup> Molnár János i.m. 9.o.

<sup>144</sup> A dzsihadnak, vagyis az „Isten útján való igyekezetnek“ általában négy formáját szokás az iszlámban megkülönböztetni: a szív, a nyelv, a kéz és a kard dzsihadját. In Molnár J. i.m.

<sup>145</sup> Haszan al-Banná: A fény felé in Molnár J. i.m.

legyen az erkölcsi, politikai, vagy szociális vonatkozású, a Korán üzenete a mérvadó, amit tilos nyugati szemszögből értelmezni.

„Azok, akik nem aszerint ítélnék, amint azt Isten megparancsolta, azok hitetlenek ... igazságtalanok ... szégyenletesek“

(Koran 55:44-47)

Az idézett szakasz értelmében Szajjid Qutb megengedhetőnek tartja az olyan uralom elleni felkelést, amely nem a Korán értelmében gyakorolja uralmát. Ezzel lázadt Qutb saját népe nyugatbarát vezetői ellen (Nasszer).

Qutb totális társadalmi mozgalmat hirdetett, mert vallotta: csak így lehet megváltoztatni az emberek nézeteit, hitét, melynek során a tanítóknak állandóan jelen kell lenniük a hívők mindennapjaiban; a prédikáció és a meggyőzése módszerén kívül az erőszak, a *dzsihad* is megengedett a dzsahilijja felszámolásában.

1954-ben börtönbe került, ahol 10 évig fogva tartották, majd kiszabadulása után újból aktívan politizált és visszatért a Muszlim Testvériségbe. 1965-ben egy kormányellenes akció után újfent bebörtönözték, majd egy évre rá négy társával együtt kivégezték, melynek hatására a szélsőséges csoportok és terrorcselekményeik megsokasodtak az egész világon. 1981-ben a Nobel-békedíjas Anwar Sadatot is ők ölték meg. Napjainkban is minden szélsőséges muszlim mozgalom ideológiai alapja Qutb gondolatrendszere.

### **2.5.6. Új ellenség: a zsidó állam**

A harcos muzulmán csoportosulások szemében a legfőbb gonosz megtestesítője: Izrael. A zsidó állam 1948-as megalakulása a fundamentalista szervezetek tevékenységének irányát megváltoztatta: már nem csak a saját nyugatbarát vezetőik ellen kellett fellépniük, hanem az újonnan megalakult zsidó állam és az azt támogató Nyugat ellen is. A konfliktus háttérben területi igények és a nacionalizmus állt, de a 80-as évekre a probléma iszlamizálódott:

- A palesztinok harca az iszlám védelme lett,
- Palesztinát pedig iszlám Szentföldként jelenítették meg,
- palesztin nacionalizmus helyett a pániszlám identitás kap hangsúlyt.

A Hamasz megjelenésével megsokasodtak az öngyilkos merényletek izraeli célpontok és palesztin kollaboránsok ellen.

A politikai iszlám e jelentős szervezete ugyanúgy lát el politikai és társadalmi feladatokat, mint katonaiakat. Célja a független Palesztina létrehozása és az izraelik kiűzése palesztin területekről. Joggal mondhatjuk, hogy a palesztin-probléma gyújtózsívorja az iszlám és Nyugat konfliktusnak.

Hogy ez így alakult, nagyban hozzájárultak a következő politikai események:

1. az 1967-es Izrael elleni vesztes háború, amely után két évre megalakult az Iszlám Konferencia, a muzulmán államok szervezete: ez jelentette a közös összefogást az ellenséggel szemben
2. az 1973 októberében lezajlott Izrael és Egyiptom közötti háború után bekövetkezett olajárrobbanás, amely több olajtermelő muzulmán országnak hatalmas bevételt biztosított, amit valamilyen Isten által megadott kompenzációnak tekintettek megaláztatásokért, s aminek egy részét a külföldi muzulmán ellenállás finanszírozására fordítottak.

A muzulmán országokban felerősödött az idegenellenesség a nyugati hatalmak, elsősorban az Egyesült Államok és Izrael ellen. Zűrzavaros időszak kezdődött meg.

1. 1977-ben Líbiában kikiáltották a Népi Hatalmat, a Dzsamáhiríját, amelynek alkotmánya a Korán lett.
2. 1979-ben Iránban megdöntötték a sah uralmát és iszlám államot hoztak létre.
3. a pakisztáni elnök, Zia-ul-Haq kiterjesztette az iszlamizálási programot, addigi szekularizált politikai irányvonalat, melyet Zulfikar Bhutto neve fémjelzett, felváltotta a sharia- vallási-jogi gondolkodás.
4. Az izraeli-egyiptomi 1978-ban Camp Davidban megkötött egyezség sem keltett sok bizalmat a muzulmánok körében, több arab ország emiatt el is fordult Egyiptomtól, amit az 1982-es Izrael általi Dél-Libanon megszállás csak fokozott.
5. A nyolc évig tartó (1980-88) iraki-iráni háború ellenfeleit számos ország támogatta a háttérből, úgy mint: USA, Szovjetunio, Egyiptom, a Perzsa-öböl országai, Kína, Franciaország Németország, Nagy-Britannia
6. Afganisztán 1979-es megszállásával a Szovjetunió is elveszítette hitelességét a muzulmán világban.

Napjainban az iszlám már az egész világra támad: a „*dár al- iszlám*“ és a „*dár al- harb*“ (az iszlám és a háború háza) keltette fenyegetettség<sup>146</sup> Demoklész kardjaként lebegtetni felettünk egy újabb világméretű háború veszélyét. Terrorakciókban és merényletekben nyilvánul meg az iszlám hatalmáért vívott harc (melyek háttérben az izraeli-arab konfliktus, a libanoni belháború, az iraki-iráni háború áll), amitől el kell különítenünk az iszlám elveiért folyó küzdelmet.<sup>147</sup> A mohamedai tradíciókra hivatkozva támadja a hedonista, erkölcsileg romlott, csak az anyagiakat szem előtt tartó nyugati világot. Kérdéssé vált azonban, hogy ebben a harcban mennyi a vallásos indíttatás és mennyi a hatalom iránti vágy, mert a muzulmánok többsége nem győzi hangsúlyozni, hogy e mozgalmaknak kevés közük van az igaz hithez, bár tetteiket vallásosságukkal igazolják.

A 20. század muzulmán vezetői vallásos köntösbe helyezve nyilvánítja ki politikai elveit. Kemal Atatürk, Nasszer, Rezá Pahlaví, a Bhutto-k európa- vagy nyugatbarát országot akartak építeni, de Anvár Szadat, Kaddáfi, Zia ul Haq, Szaddám Husszein is az iszlám újraélesztését tűzti ki célul, a mohamedai tradíciókhoz való visszatérésben látták országuk felemelkedésének útját. Sajnos a helyzet ilyenén alakulásának eredménye egy világméretű vallásháború lehet, melyben az egyik fél évszázados sérelmeit és megalázottságát kívánja megtorolni, harcol vallási tételeinek igazáért, erkölcsi értékeiért, megtépázott önérzete küldi harcba az öntelt, elnyomó, materialista, korrupt, dekadens és hitetlen ellenféllel, aki egyszer megjelent és attól kezdve azt akarja, hogy mindenki hozzá hasonlóvá váljon, mindezek mellett semmit sem tud az ország kultúrájáról és értékeiről. A Nyugat pedig a nukleáris fegyverkezés és a terrorizmus melegágyának tekinti az iszlámot, híveit pedig nemkívánatos bevándorlóknak. A valóság az, hogy mindkét fél felismerte, hogy már régen nem csupán konfliktus, hanem háború van közöttük.

A 2001. szeptember 11-i terrortámadások óta a nyugati világ haragjától szenvednek azok a muzulmánok is, akik elítélik a terrorcselekményeket és elhatárolják magukat az elkövetőktől. Hatalmas tévedésben vannak azok, akik az iszlám fanatizmust azonosítják az iszlám vallással és követőivel.

A *dzsihád* Allah útjáért folytatott küzdelem, melynek egyik eleme a fizikai harc, de ennek szigorú előírásait a Koránban és a Szunnában is olvashatjuk, végrehajtási szabályait pedig egy hadith tartalmazza. A *dzsihád* alapkövetelménye, hogy csak az iszlám fenyegetettsége esetén indítható; nőket, gyermekeket, öregeket tilos bántani; a harcosok

---

<sup>146</sup> Huntington uo. 33.o.

<sup>147</sup> Molnár J. i.m. 13.o.



nem cselekedhetnek alattomosan, nem térhetnek le az egyenes ösvényről. Akik életüket áldozzák Allah útjáért, azok a Paradicsomba kerülnek. Ezért nem tekinthetjük a World Trade Center ikertornyai elleni támadást dzsihadnak.

Sajnos az öngyilkos merénylők, *mudzsahidek*, számára a bombamerényletek az iszlám védelmét jelentik, a Nyugat és Izrael állam pedig terroristának tekinti őket. A két front küzdelmének áldozata bármelyikünk lehet, hisz mi vagyunk e tragikus küzdelem következményeinek elszenvedői.

Bár az arab országok törekszenek rá, mégsem sikerül egy arab egységfrontot létrehozni. Ennek okai rendkívül szerteágazóak.

1. Etnikai ellentétek miatt állandó összetűzések vannak a törökök és az észak-iraki kurdok között, Szíria támogatja a kurd gerillákat; Irán és Egyiptom is az arab világ vezetőjévé kíván válni, ezért az előbbi atomfegyverek megszerzésébe kezdett; Szíria és Palesztina (a Hamasz szervezettel együtt) folytonosan munkálkodik Izrael állam ellen; Pakisztánban Benazir Bhutto meggyilkolása óta állandó feszültség van a társadalomban; Afganisztánban pedig a tálibok „tanítják” erényre és a bűn elutasítására a lakosságot, amivel totális terrort valósítanak meg az országban pakisztáni támogatással.(őket egyedül a pastu lakosság támogatja, a többi nemzetiség gyűlöli őket az etnikai tisztogatások és az elnyomás miatt.).
2. a vallási megosztottság Mohamed halála óta jelent konfliktusforrást az arab világban
3. a fundamentalisták (Irán és Afganisztán )és a világi nacionalisták( Törökország, Szíria, Líbia, Palesztina és Irak) ellentéte jelenti az újabb törésvonalat az iszlámban.

A hagyományos rivalizálás szembeállítja az iszlám országait egymással, ez jelenthet Izraelnek (akik véleményük szerint Allah szent földjét bitorolják) és az őt támogató Nyugatnak védelmet és megnyugvást.

S. P. Huntington cikke a civilizációk összecsapásáról 1993-ban, amikor a Foreign Affairs-ben először megjelent, hatalmas vitákat váltott ki. 2001 ősze óta sokkal többen és sokkal komolyabban foglalkoznak ezzel az írással. Huntington már akkor megjósolta, hogy a jövő világpolitikájának központi és legveszélyesebb dimenziója a különböző civilizációk konfliktusa lesz.

Igaza lett...a modern iszlám terrorizmus a 20. századi muzulmán fundamentalizmus következménye, melyek a politikai iszlám szervezetei Izrael állam létrehozását és az öbölháborút is a Nyugat iszlám elleni nyílt agressziójának tartották. A Szovjetunió széthullásával (amit Fukuyama a történelem végének nevez) kialakult egypólusú világban pedig valós veszélyként merült fel az új iszlámellenes egységfront megalakulása. A globalizáció a fejlődő országok számára már nem jelent mást, mint a kulturális és

gazdasági alkalmazkodás lehetőségét. Huntington azt a kritikát kapta, hogy a hidegháborús ideológia pótlékát alkotta meg, hisz az iszlám nem jelenthet valós civilizációs veszélyt. Az iszlám fundamentalista harcosai rációfoltak a kritikákra és a harcok helyszínét áttették amerikai földre:

- az iszlamista vezetők folyamatosan Amerika ellen lázítanak, azt az iszlám fő ellenségének mondják,
- dicsőítik az öngyilkos merénylőket
- végső céljuknak pedig Jeruzsálem felszabadítását és a Nyugattal szövetséges arab rezsimek megsemmisítését tartják

A terrorizmust<sup>148</sup> nem lehet katonailag legyőzni, a sűrű háborúnak nincsenek nyílt frontjai, szabályai. Az ellenséget az teszi félelmetessé, hogy nem áll tömegpusztító fegyvereket alkalmazni.

A radikális iszlám elleni sikeres fellépés érdekében

- Rendbe kell hozni a polgári védelmet,
- Nemzetközi összefogás szükséges a terrorhálózatok felderítésére,
- A fegyverek és pénzek áramlásának szigorúbb ellenőrzése szükségeltetik,
- több nyugati eszmét kell átértelmezni: példának okán a vallás- és a szólás-szabadságnak hol legyenek a határai, mi számít vallási uszításnak, és meg kell értetni a vallási vezetőkkel hogy felelősek a híveik azon tetteiért, amelyeket az ő eszméik hatására követtek el.

### **3. A muzulmán jog**

#### **3.1. Alapfogalmak**

„Írás ez, amit leküldtünk neked, hogy -Uruk engedélyével- kihozd az embereket a sötétségből a fényre: annak az útjára, aki Hatalmas és Magasztalásra méltó.” Koran 14:1

„És mi leküldtük Hozzád az írást, hogy minden dolog világos magyarázatául szolgáljon és hogy útmutatás és könyörületes örömhír legyen azok számára, akik alávetik magukat.” Koran 16: 89

---

<sup>148</sup> Póczik Szilveszter i.m. 11.o.

Az iszlám vallásnak két vetülete van: az akidah, a hit tudománya és a sharia, a muzulmán jog.

Az *akidah* azon dolgok összessége, amiben hinnie kell a muszlim embereknek. Ezeket Allah Küldötte juttatta el a hívőkhöz: A hit az, hogy higgy Allahban, angyalaiban, kinyilatkoztatott Könyveiben, prófétáiban, a Végső Napban, és higgy a sorsban, akár jó legyen, akár rossz”. Ahhoz hogy ez hitté váljon, meggyőződve igaznak kell elismerni, elfogadni és engedelmeskedni neki. Csupán igaznak elismerni nem elég.

A magatartásszabályok összességét *sharia*-nak nevezzük,<sup>149</sup> melynek jelentése : csapás, ösvény, követendő út: Allah által elrendelt törvények összessége, melyek gyakorlati követelményeket fogalmaznak meg a békés együttéléshez, a közösségi lét alapelveit fekteti le azzal, hogy meghatározza, mi a megengedett és mi a tiltott, illetve az ezek ellen vétők büntetéseinek módozatait.

Az akidah és a sharia egységet képez, hisz:

1. közös a forrásuk-mindkettő Isten sugallata, tartalmazzák az Ő parancsait, ígéreteit és üzeneteit;
2. közös az alapjuk- mindkettő egyedül Allahnak tulajdonítható, ezért elfogadják, igaznak tartják és alávetik magukat és elégedettek vele, másrészt Allah megkövetelte tőlük, hogy mindkettőben higgyenek és eszerint is cselekszenek;
3. közös a céljuk- mindkettő megvalósítja az ember evilági boldogulását és túlvilági örök jólétét;
4. közös a jutalmuk- „akik azonban nem engedelmeskednek Allahnak és küldöttének, azoknak a gyehenna tüze lesz az osztályrészük, benne lakoznak örökös-örökké” Koran 72:23, vagyis Allah mindkettő figyelembe vételével határozza meg a túlvilági jutalmazást és büntetést ;
5. minden időre és minden helyre érvényesek, erkölcsösek és mindent magukba foglaló rendszert képeznek.

“Ti emberek! (A Koran által) immáron világos bizonyíték jött el hozzátok Uratoktól és gyógyulás (mind) arra, ami a szívekben van és útmutatás és könyörülete hívőknek.” Koran 10:57

A muzulmán hívők hiszik, hogy vallásuk Allah akarataként jött le, hogy útmutatás, fény, világos magyarázat, gyógyulás legyen követői számára.

---

<sup>149</sup> David, René: A jelenkor nagy jogrendszerei(ford.: Nagy Lajosné Dusa Margit) Bp.,1977 Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 371.378.o.

Az európai/nyugati gondolkodó számára a muzulmán jog megértését segíti a R. David által végzett *sharia* és az európai kultúrkörben ismert kánonjog összevetése:

1. mindkettő a hívők közösségének a joga,
2. a keresztény kánonjog (kialakulásától kezdve) sosem törekedett arra, hogy a világi jogot felváltsa, az Egyház feleslegesnek ítélte a keresztény jog kidolgozását és nem is találta magát illetékesnek a feladatra; míg a muzulmán jog elválaszthatatlan része a vallásnak, és nem létezik olyan világi hatalom, amely felülírhatná a parancsait,
3. a kánonjog a hit és az erkölcs alapelvein nyugszik, ezzel szemben a *sharia* célja az életviszonyok teljes szabályozása,
4. alapvető különbség, hogy a kánonjog nem kinyilatkoztatás útján jutott el az emberekhez, míg a *sharia* viszont igen, ezért ez utóbbi megváltoztathatatlan, örök érvényű,
5. közös vonásuk, hogy a magatartásszabályok megszegője a túlvilágon is elnyeri büntetését, aki pedig a vallás lényegi elemeit vitatja, eretneknek minősül.

A *sharia*-n belül létezik egy jól elkülöníthető terület, ami leginkább hasonlít az európai jogfogalomhoz. Ezt *fiqh*-nek nevezik, melynek fő funkciója a megfelelő eszközök, módszerek szolgáltatása a muzulmánok magatartásának megítélésére.

„A jogtudomány (*fiqh*) Allah törvényeinek az ismerete, amelyek arra vonatkoznak, hogy a jogilag felelősségre vonható muszlimoknak a cselekedetei mennyiben kötelezőek, tilalmasak, ajánlatosak, elvetendőek vagy megengedhetők.”

(Ibn Khaldun)<sup>150</sup>

A *fiqh szerkezete* eltér az euro-atlanti jogrendszerekétől. Szabályai alapvetően két nagy csoportra oszthatóak:<sup>151</sup>

1. A tételes jog (*furu*), amely magában foglalja mind az anyagi jog, mind az eljárásjog részletes szabályait.
2. jogi módszertan (*uszul*). A jogi módszertan a jogforrásokra, a szabályok rendszerezésére és az adott esetre alkalmazható szabály megalkotására vagy a már létező szabályok értelmezésére vonatkozó ismeretek gyűjteménye.

---

<sup>150</sup> in René David i.m.

<sup>151</sup> Germanus Gyula: Das islamische Recht (Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae 16, 1974 1-2) 232-236.o.

Az iszlám jognak négy általánosan elismert (kanonikus) forrása van<sup>152</sup>: a Korán, Allah kinyilatkoztatásainak gyűjteménye, a Szunna, a prófétai hagyomány, a Kijász, a híres jogtudósok és vallási vezetők véleményei és az Idzsma, a közösségi szokásjog.



29. ábra A Korán

“Allah, a könyörületes és irgalmas nevében. Dicsőség Allahnak, a teremtmények urának, a könyörületesnek és az irgalmasnak, aki az Ítélet Napját uralja! Néked szolgálunk és hozzád fordulunk segítségért. Vezess minket az egyenes úton, azoknak az útján, akik iránt kegyesnek mutatkoztál, s ne azokén, akiket haragvásod sújt, sem a tévelygőkén!”

Koran 1. szúra Al-fatih(a megnyitó)

A Korán a Kr.u. 7. században íródott arab nyelven, sok hasonlóságot mutat a Bibliával: az eredendő bűn, Ábrahám, József és testvérei illetve Jézus történetét is olvashatjuk benne-muzulmán megvilágításban. Allah kinyilatkoztatásai Gábriel arkangyalon keresztül jutottak el Mohamedhez, aki vállalta az új vallás terjesztését.<sup>153</sup> A Korán önmagát nem tekinti törvénykönyvnek, pusztán vezérfonálnak, amely alapján az elkövetkező korok vitás esetei is eldönthetőek. A szöveg szurá-kból áll, melyek parancsok szépirodalmi köntösben. 350 jogi tartalmú verset olvashatunk benne, amelyek mindig egy konkrét ügy eldöntését írják le. Ezeknek a versek általában csattanóval végződnek. A Korán szövege hosszú idő alatt nyerte el végleges formáját. A különböző időkben keletkezett fejezeteket tartalmuk és nyelvezetük alapján szokás két csoportra, a mekkai és a medinai fejezetekre osztani.<sup>154</sup> A fejezetek nem keletkezésük időrendjében szerepelnek a Koránban. Mohamed egészen haláláig nem tekintette a már kinyilatkoztatott szövegrészeket véglegesnek, mert egy későbbi kinyilatkoztatás eltörölt egy korábbi, vagy annak tartalmát megváltoztathatta. Erre sor kerülhetett közvetlenül egy újabb kinyilatkoztatás által, de akadt példa arra is, hogy Mohamed maga tiltotta meg egy korábbi vers másolását. Nagyon fontos a kinyilatkoztatások időrendjének ismerete, mert az eltörölt és az eltörlő versek kapcsolata csak így állapítható meg.

<sup>152</sup> Ádám Antal: Bölcsélet, vallás, állami egyházjog (2007 Dialóg Campus Budapest-Pécs) 194.o.

<sup>153</sup> Nemeshegyi Péter: A világvallások típusai (Magyar Szemle, 1999/12.) 7.o.

<sup>154</sup> Glasenapp, Helmut v.: Die fünf Weltreligionen (Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf-Köln 1972) 330-335.o.

A Korán rendelkezései számos szempontból csoportosíthatóak. Léteznek általános és speciális előírások. A jogtudósok vélekedése szerint a Korán az általános rendelkezéseket teljes körűen és kizárólagosan tartalmazza. Erre utal a Korán egyik verse is, ami szerint: „nem került el a figyelmünket semmi sem az Írásban”.

A muzulmán jog összes jogforrása erre a könyvre épül, és azok ellentmondásainak feloldásában a Koránt segít, mert "ez jobb és illendőbb értelmezés".

A Korán megszerkesztése 654-ben fejeződött be; ettől a pillanattól kezdve a szöveg kánoni formája érintetlen maradt. Mivel a muzulmán hittudósok véleménye szerint a szent könyv közvetlen inspiráció eredménye, ezért kizárólag szó szerint szabad értelmezni, minden további korrekciós vagy kritikai szempont érvényesítése istentagadásnak számít. A Korán a non plus ultra, mely minden élethelyzetre magyarázatot ad: a muzulmán ember világ- és istenképének a foglalata, imáinak és istentiszteleti olvasmányainak gyűjteménye, törvénykönyv és erkölcsi kódex is, nyelve pedig a kialakuló klasszikus arab irodalmi nyelv forrása. Ezekből adódik, hogy a Korán idegen nyelvre fordítása, a (20. századig) nyomtatott formában történő kiadása tiltott volt. (A liturgikus példányok hivatásos másolók gondos kalligrafikus munkájával készültek.)

A Korán mellett a *Szunna* az iszlám másik legfontosabb tanítása; mivel az előbbi hézagosságnak bizonyult, szükség volt új jogforrásra. A Szunna tartalmazza a *hadithokat*, Mohamed mondásait, bölcsességeit és tetteit. A muszlimok szemében ő a „tökéletes ember”, a tévedhetetlen, ezért követik őt.

A Korán megparancsolja az imát, de a Szunnából tudjuk, hogy milyen mozdulatsornak kell követnie az ima szent szövegeit. A Korán megparancsolja a bűntöt és szabályokat is ad hozzá, de a Ramadan pontos menetét mégis a Próféta bűntöléséből ismerjük meg. A Bibliának például nincs ehhez hasonló gyakorlati magyarázata, ezért nehéz egyfélekeképpen értelmezni. A Szunna viszont a Korán legjobb magyarázatát adja és a hívő végül mindig ebben keresi a helyes értelmezést. A Prófétának való engedelmesség és az ő követése Allah parancsa, tehát a hívő úgy engedelmeskedik neki a legjobban és követi a Koránt és a Szunnát is.

Így ír erről a Korán:

”Mindaddig nem lesznek hívők, ameddig nem tesznek téged döntőbírának abban, ami vita tárgyát alkotja közöttük, nem éreznek feszélyezettséget a lelkükben amiatt, amit döntöttél, s teljes alázattal alá nem vetik magukat (annak).

Az *Idzma* a közösség konszenzusa, közösségi szokásjog. ez segített eldönteni, hogy a Korán és a Szunna útmutatásai valójában mit is jelentenek. Azt tudjuk, hogy a házasságtörő nő halálbüntetést érdemel, de hogy azt hogyan kell végrehajtani, azt az *Idzsmából* tudhatjuk meg.

A *Kijász* az analógiával érvelést jelenti, s ez az iszlámban az értelmezés és továbbgondolás valódi alapja. Ez teszi lehetővé az *Idzsmá* állandó működését. A *Kijász* eredeti formája az egyéni nézet vagy vélemény volt, ám ezt sok kiemelkedő, régi tekintély túl önkényesnek bélyegezte. A *Kijász* az analógián alapuló ítélet, precedensjog, korábbi hasonló esetek ismert megítélését veszi alapul. Ennek köszönhetően mondhatjuk, hogy e negyedik forrásban rejlik a muszlim hittudomány dinamizmusának gyökere: szinte korlátlan a hitelvek alkalmazhatósága a változó élet helyzeteire, ám úgy, hogy a bővülő tanítás mindig visszavezethető marad az alapokra, a kinyilatkoztatás eredeti forrásaira és a próféta autentikus tanítására.

A *nem kanonikus* jogforrások jellemzői, hogy az említett 4 elfogadott forráshoz képest nem számítanak jogforrásnak, elismerésük hiányzik, de ennek ellenére alkalmazzák őket a gyakorlatban felmerülő problémák megoldására. Jelentőségük, hogy míg a kanonikus jogforrások az isteni jogra vonatkoznak, addig a nem kanonikusak szélesebb körű, a gyakorlatban alkalmazott jogi normákat jelölnek. Az iszlám jogtudományban rendre felbukkantak olyan kísérletek, nézetek, melyek a források körét szerették volna kiszélesíteni, ezen szempontból sem elhanyagolható a folyamatban kikristályosodott fogalmak, kvázi-jogintézmények ismertetése, melyek el nem ismerésük ellenére a hétköznapi életben ugyanakkor elevenen élnek bizonyos területeken mind a mai napig.

1. *Urf, Ada* (szokás, jogszokás, helyi szokások összefoglaló megnevezése)
2. *Amal* (cselekvés, tett, a bírói gyakorlat megnevezése)
3. *Qánún* (a kalifa által meghatározott világi jog)
4. *Shar<sup>c</sup> man qablana* (a korábbi kinyilatkoztatások)

### **3.2. Egy sokat vitatott jogterület: a muzulmán büntetések**

Az iszlám jog, ahogy nem választja el egymástól a magán- és a büntetőjogi jellegű szabályokat, úgy a jog sem különül el a vallástól: a jogi szabályok áthágása vallási vétek is egyben, a vallási normák megsértése pedig jogellenes cselekedet.

Mivel az iszlám jog nem ismeri a jogág fogalmát, *büntetőjogról* nem beszélhetünk, ezért sokkal helyénvalóbb egyes bűncselekményről és azok büntetéséről szólnunk.<sup>155</sup>

A *shari* körébe az isteni jog által bűncselekménynek minősített tettek tartoznak.

Minden egyéb, az isteni jogba nem sorolható bűncselekmény a *tazir*, a jog által nem szabályozott, az eljáró hatóság diszkrcionális jogkörébe tartozó eljárás keretei között ítélandó meg.

A klasszikus iszlám büntetőjog három rétege:

1 *Ginaya*: az iszlám előtti korban kialakult, elsősorban a vérbosszún, a talio elven és a kompenzáción nyugvó büntetési szokások.

2 *Hadd*: a Koránban lefektetett bűncselekmények és azok büntetései

3 *Tazír*: az eljáró hatóság által kiszabandó büntetések

Három különböző büntetőjogi felfogást tükröznek, időben eltérő módon keletkeztek. Mivel a muszlim jogászok nem tettek kísérletet arra, hogy e szabályokat egyesítsék, a három büntetőjogi rendszer viszonylagos elkülönültségét megőrizve élt tovább.

A *hudud* fogalomkörébe tartozó bűncselekmények közös jellemzője, hogy elkövetésük a vallási szabályok megsértését jelentik. Ez alatt nem a rituális szabályok elhanyagolása vagy áthágása értendő, hanem a Koránban külön meghatározott cselekmények elkövetése.<sup>156</sup>

Ide tartoznak:

1. Hitehagyás (*ridda*)- vagyis Allah megtagadása, Mohamed gyalázása, Isten létezésének és örökkévalóságának tagadása
2. Paráznaság (*zina*) - bár a Korán említi, pontos fogalmát a jogtudományi értelmezés adja: házasságtörés, vérfertőzés, homoszexualitás, erőszakos nemi közösülés, szexuális érintkezés a ramadan alatt, melynek büntetési tétele 100 korbácsütés
3. Paráznaságra vonatkozó hamis vád (*qadhif*)- aki tisztas férjes asszonyt hoz rossz hírbe, és nem tud 4 szemtanút hozni, akik magát az aktust látták, az 80 korbácsütéssel büntetik és becsületét is elveszti
4. Borivás (*shurb al-khamr*)- épp úgy, mint a szerencsejáték, ez is a Sátán műve; korbácsolással büntetendő az alkoholtartalmú ital fogyasztása és a lerészegedés is;
5. Lopás (*sariqa*)- két tanú egybehangzó vallomása után, a büntetés a kéz könyök alatti levágása

<sup>155</sup> Jany János . A klasszikus iszlám jog (Gondolat Kiadó 2006) 86-98.o.

<sup>156</sup> Germanus Gyula i.m. 237.-240.o.



6. Útonállás (qat al-tariq)- ha az útonálló megbánta tettét, nem lehet vele szemben büntetést alkalmazni

Ezek többsége az isteni jogot sérti, némelyikük azonban az emberi jogot is. Vallási természetükből következően kizárt a sértettel történő megegyezés, illetve a büntetés elengedése, de adott a megbánás lehetősége, mely olykor teljes büntetlenséghez vezethet. Például: amennyiben a tolvaj megbánja tettét és az ellopott dolgot visszaszolgáltatja, a büntetést nem lehet végrehajtani.

A hadd alkalmazását különféle eszközökkel igyekeztek visszaszorítani, például a bűncselekmény fogalmának szűkítő értelmezésével, a bizonyítási eljárás megnehezítésével, valamint az „elévülés” idejének igen rövid időtartamban (1 hónap) való meghatározásával. Mindezek eredményeképpen a tételesen meghatározott bűncselekményért való felelősségre vonások száma jelentősen lecsökkent, kizárólag a legsúlyosabb esetekre korlátozódott. Az iszlám jog lemondott a vallásellenesnek minősülő cselekmények szankcionálásáról, a túlvilági büntetésben bízva.

*A megkövezés végrehajtás* a muzulmán közösség vezetőjének, az imamnak a joga. A sértett fél, illetve annak rokonsága nem jogosult erre.

Az elkövetők fizikai állapota, betegsége vagy a külső körülmények (hideg, hőség) nem játszanak szerepet, mivel a büntetés célja mindenképpen a halál beálltának elérése.

A megkövezésre a településen kívüli, nem lakott helyen kell sort keríteni, valamint tilos a mecsetben végrehajtani. A település lakosai vesznek részt benne sorba állítva, legelől az ítéletet kimondó bíró foglal helyet.

A halál beálltát követően a holttestet a rituális előírásoknak megfelelően megmosdatják, lepelbe burkolják, és imát mondanak felette.

*Korbácsolás* esetén-mivel ennek nem célja az elkövető megölése- az elkövető fizikai állapotát és a külső körülményeket is figyelembe veszik. Az ütések a testen egyenletesen elosztva kell kimérni az életveszélye elkerülése érdekében.

A *ginayat* fogalma alá az élet és a testi épség elleni bűncselekmények sorolhatók, vagyis az emberölés és a testi sértések különböző formái.

Az iszlám büntetőjog e területén már megjelennek a különböző felelősségi formák.

Az emberölés típusait két elv alapján csoportosíthatjuk: a bűnösség mértéke, valamint a szankció szerint.<sup>157</sup>

A bűnösség mértéke alapján lehet:

1. szándékos emberölés

---

<sup>157</sup> Germanus Gyula i.m. 240-243.o.

2. tévedésből elkövetett emberölés

3. „kvázi szándékos” emberölés (amikor az elkövető célja nem az élet kioltása)

Az alkalmazott szankció alapján az emberölés jogkövetkezménye lehet:

1. talio elven alapuló bosszú,
2. vérdíj,
3. vezeklés (csak „mellékbüntetésként”).

Az áldozat személye játszik fontos szerepet:

1. muszlim vagy más vallású,
2. szabad vagy rabszolga,
3. férfi vagy nő .

A nyugati elme számára meglepő módon a büntethetőséget teljes mértékben kizárja, ha az áldozat államával az iszlám állam háborúban áll, vagy a férfi feleségét vagy más, női rokonát jogellenes közönségen éri, s mind a nőt, mind a férfit megöli

Megszünteti a büntethetőséget, ha valaki önvédelemből kifolyólag megöli támadóját.

Amennyiben az örökösök lemondanak a bosszú gyakorlásáról, vérdíjat követelhetnek.

Melynek összegét a sértett státusa is befolyásolja:

1. ha a sértett pásztorokkal foglalkozó férfi, akkor 100 teve, ha mással foglalkozik, akkor aranyban kell az összeget meghatározni,
2. ha a sértett nő, akkor a muszlim férfiak esetében megállapított vérdíj felét kell megfizetni,
3. rabszolga megölése esetén, a sértett piaci értéke alapján kell meghatározni.

A *testi sértésre* vonatkozó szabályok alapját az emberölésre vonatkozó normák alkották.

Ha a sértett lemond a bosszú gyakorlásáról, vérdíjat kellett fizetni, melynek számítása a sérülés jellegétől és súlyától függ.

A *tazír* olyan, az eljáró hatóság diszkretionális jogkörében kiszabott büntetéseket jelent, melyek sem a hudud, sem a ginayat kategóriában nem szerepelnek.

A *tazír* lényege az olyan cselekmények büntetése, melyek bár nem szerepelnek sem a hudud, sem ginayat körében, mégis igen elítélendő véleménnyel van róluk mind az állam, mind pedig a muszlim társadalom és vezetői.

A *tazír* három dologban különbözik a büntetőjog többi elemétől:

1. a büntetés mértéke az elkövető társadalmi rangjától, foglalkozásától és reputációjától függ,
2. lehetséges a megbocsátás, azaz az uralkodó kegyelmet gyakorolhat,

3. a büntetés kiszabása során bekövetkezett esetleges maradandó sérülésekért, halálért, kompenzációt kell fizetni.

A társadalmi státus szerinti büntetés azt jelenti, hogy ugyanazon cselekmény elkövetése esetén egy alacsonyabb rangú személy egészen más büntetésben részesülhet, mint egy magasabb rangú. Az utóbbi kategóriába tartozó személyek általában nem szenvednek el olyan büntetéseket, mint a köznép.

A sértett megbocsátása ellenére is ki kell szabni a büntetést, mivel az a társadalom érdekében történik. A visszaesőkkel szemben pedig a súlyosabb büntetések kiszabása mellett további megszégyenítéseket is alkalmaztak, így például közhírré tették az általa elkövetett cselekményeket, vagy kopaszra nyírták a fejét.

Elsősorban megszégyenítő és testfenyítő büntetéseket alkalmaztak. Börtönbüntetést általában politikai okokból szabtak ki.

*A bíráskodás* az iszlám kezdeti időszakában a kalifa elidegeníthetetlen joga és kötelessége volt. A kalifa döntésével szemben semmilyen jogorvoslatnak nem volt helye. Omar volt az első kalifa, aki bíráskodással egy kádit bízott meg, aki jogkörét a kalifa nevében gyakorolta. Több évszázadnak kellett eltelnie, amíg a fellebbvitel első formái megjelentek, addig pedig az eljárási szabályokat kizárólag a kádi számára megfogalmazott intelmek jelentették. Omar kalifa az első kádi kinevezésekor megfogalmazott néhány követelményt, amelyek a mai napig az iszlám eljárásjog alapelveinek tekinthetők:

- a felek egyenlősége,
- a felek személyes jelenléte a tárgyaláson kötelező,
- a vádlót bizonyítási kötelezettsége, a terhelt eskütételi joga,
- halálbüntetés csak kivételes esetben alkalmazható,
- a felekkel való türelmes és tisztességes bánásmód.

*A kádi bíráskodás* viszont komoly veszélyeket hordott magában:

- a kádi, az idős (bölcös) férfi nem volt jogvégezett, csak a Korán előírásait ismerte,
- diszkrecionális hatásköre révén élet és halál urává válhatott,
- ritkán vettek figyelembe enyhítő körülményeket,
- nem beszéltek más nyelven, csak arabul,
- fellebezésnek joga nincs, döntése azonnal jogerőre emelkedett.

### 3.3. Nők jogi helyzete az iszlámban

#### 3.3.1. Jogegyenlőség - egyenlő bánásmód

Kevesen tudják, hogy az iszlám történelme során sokkal nagyobb védelmet biztosított asszonyainak, mint a judeo-keresztény társadalmak. Azt szoktuk mondani, hogy a demokratikus Nyugaton a nők esélyegyenlősége „hosszú” ideje létezik, hisz a múlt század elejétől kezdve állhatatosan harcoltak a feminista mozgalmak a politikai (aktív és passzív választójog), a gazdasági és a szociális jogokért és a világ más részein, így például az iszlám országokban, ezzel szemben a nőknek politikai jogaik is alig vannak. „Már” az ENSZ Alapokmánya is rögzíti a nemek közti egyenlőséget, sőt Közgyűlése 1979-ben elfogadott egy egyezményt a nőkkel szembeni diszkrimináció minden formájáról. Az Európai Unióban a nemek közti egyenlőség nem politikai, hanem szociális és gazdasági jellegű, ezért kerülhettek háttérbe a téma emberi jogi vonatkozásai. A tagállamoknak létre kellett hozniuk speciális szervezeteket az egyenlő bánásmód elvének betartatására és a nemi megkülönböztetés megakadályozására.

A muszlimáknak pedig már a középkorban saját tulajdona volt, mely felett szabadon rendelkezett és apja illetve férje után örökölhetett akár teljes mértékben. A női lét másik sarkalatos kérdése a fogamzásgátlás és az abortusz: mindkettő megengedett az iszlámban, míg a zsidóknál és egyes katolikus országokban (lásd Olaszország) kifejezetten tilosak.<sup>158</sup>

*Az iszlám országokban* –bár ez első olvasatra a Nyugat emberének meglepően hangzik- férfiak és nők között egyenjogúság van- ezt írja a Koran. Mohamed fellépése az arab nők életében nagy változást hozott a korábbi nomád, törzsi viszonyokhoz képest, amikor is a nők valóban nem voltak egyenlők a férfiakkal.<sup>159</sup> Mohamed hozta meg a jogbiztonságot a nők életében, ugyanis a Korán számos szúrája és több hadith is szól a nők jogairól és kötelezettségeiről, a férfiak és nők viszonyáról, a női szerepekről, a tulajdonlás és öröklés rendjéről.

Ha olyan vád éri a muszlimokat, hogy alávetésben tartják asszonyaikat, nem bánnak egyenlően velük, akkor a következő Koran-idézetekkel vágnak vissza:

---

<sup>158</sup> A férj spermáival történő mesterséges megtermékenyítés ellen sincs semmi kifogása az iszlámnak, de a béranyaságot és a méhátültetést nem tartja elfogadhatónak

<sup>159</sup> A klánok egymással vívott harcai miatt a férfiakra volt inkább szükség, ezért a leánysecsemőket megölték, hogy testvérei ne éhezzenek; a 7. századtól már a férfiak szívesebben hagyták fiaikra a vagyonukat; a nők szabadsága egyre csökkent, állami törvény nem védte őket, csak a házasság nyújtott biztonságot- Kéri Katalin :Holdarcú, karesú ciprusok (nők a középkori iszlámban) Terebess Kiadó Budapest 2003

„A muszlimoknak és a hívőknek, s azoknak, akik alázatosan alávetik magukat, akik az igazat mondják, akik állhatatosak, akik szerények, akik alamizsnálkodnak, akik bűjtölnek, akik szemérmükkel (ön)megtartóztatók, akik gyakorta megemlékeznek Alláhról, mindezeknek – legyenek ők férfiak avagy nők – Alláh megbocsátást és óriási fizetséget készített elő.”

(Korán 33: 35)

„Aki jótettet cselekszik, lett legyen ő férfi avagy nő, és (amellett még) hívő, azt bízást jó életre fogjuk majd életre kelteni! És a fizetségüket a legjobb tetteik szerint fogjuk viszonzni.”

(Korán 16:97)

„Aki pedig jótetteket cselekszik, lett legyen férfi vagy nő, és (amellett még) hívő, az (majdan) a Paradicsomba megy, s (a megmértés során) annyi jogtalanságot sem szenvednek el, mint egy rovátka a datolyamagon.” (Korán 4:124)

„Én nem hagyom veszendőbe menni egyetlen munkálkodó művét sem, lett legyen ő férfi avagy nő...”

(Korán3:195)

Bár az iszlám szerint a férfiaknak és nőknek egyforma jogaik és kötelezettségeik vannak, az erkölcsökhöz hű, igazhitű muszlimok a mindennapi életben elhatárolják egymástól a két életteret: a férfiaké a nyilvánosság szférája, a nőké pedig az otthoné, a családé.<sup>160</sup> Ezt nevezik *taszattur*-nak, a két nem elkülönülésének.<sup>161</sup>

„Nők és férfiak egyenlőek az iszlámban, azonban nem ugyanolyan a természetük, a nőket inkább vezérlik az érzelmeik, testileg pedig gyengébbek a férfiaknál. Ezért az Iszlám óvja és védelmezi a nőket, erre szolgál a fátyol is. Egy szerényen öltözött nő olyan, mint egy gyöngy a kagylóban, ahogy a mondás tartja és a muszlim nők számára a fátyol természetes viselet.”

(egy muszlima véleménye)

---

<sup>160</sup> Mivel a férfi és a nő kiegészíti egymást, ezért az iszlám elveti a szerzetességet és a nőtlenséget, ezeket csak látszólag istenes életformának tartja.

<sup>161</sup> A pécsi muszlim nők között készített riport során is ezeket tapasztaltam: egyetemet végzett magyar lányok összeházasodtak muszlim férfiakkal, felvették az iszlám vallást, jelenleg otthon nevelik 2-3 gyermeküket és már nem gondolnak karrierre, inkább újabb gyermekvállalásra!

Bár a tudás megszerzésében, a muzulmán lelkület kialakításában férfiak és nők között nem tesznek különbséget az iszlám szent könyvei, a kislányoknak mégis otthonukban kell elsajátítani az ismereteket, jobb esetben a Koran-iskolákban, a mecsetekben vagy magánházaknál egy rács vagy függöny mögül figyelemmel kísérik a vitákat, de hozzá nem szólhatnak.

Nyugaton rengeteg tévhit él az emberekben a muzulmán nők helyzetével kapcsolatban, akik nemcsak hogy nem követelik a hagyományos szerepek alóli felszabadításukat, de legtöbbször tiltakoznak is lenné. Törökországban nők ezrei tiltakoztak 2008 elején a csador viselésének tilalma ellen, akikhez számos anti-kemalista, modernizáció ellenes tüntető csatlakozott és a kormány lemondását követelték. Két okra hivatkoztak: senkit sem lehet megfosztani a felsőoktatásban való részvétel jogától és mindenkit megillet az egyenlő bánásmód elve az állami intézményekben. Az ellenzők viszont azért tiltakoztak, mert a fejkenő a politikai beállítottság kifejeződése is egyben, ezért közintézményekben tiltani kell. A fejkenőt végül feloldották.

Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy némely iszlám államban a Korán rendelkezéseit tévesen értelmezik vagy pusztán mereven alkalmazzák, ezért olyan álhatalmas állapotok alakulnak ki, mint például Afganisztánban és Szaúd-Arábiában, ahol azokat a lányokat, akiket megbecstelenítettek, az apjuk még ma is nyilvánosan megfojtja. Az Egyesült Arab Emírségekben a házasságtörő asszonyokat halálra kövezik, Afganisztánban pedig annyira ellehetetlenítik a nők helyzetét, hogy rengetegen menekülnek öngyilkosságba.

A Korán téves értelmezésére vezethető vissza a szigorú ruhaviselet, mert Mohamed csupán annyit mondott, hogy a férfiaknak és a nőknek visszafogottan kell öltözködniük, s a nőknek emellett kendővel el kell fedniük a hajukat is. Ez a hagyomány a szexuális vágyak kordában tartása végett alakult ki, de a fátyol jelképezi az otthon biztonságát is. Amint a muszlim nő visszatér saját életterébe, megszabadulhat a kendőtől.

"És mondd a hívő nőknek, hogy süssék le a tekintetüket és ügyeljenek a szemérmükre és ne mutassák a díszeket, csupán azt, ami látható és kendőzzék el ruhakívágásukat és ne mutassák a díszeket, kivéve férjüknek, atyjuknak, apósuknak, fiaiknak, férjük fiainak, fivéreiknek, fivéreik és leánytestvéreinek fiainak, asszonyaiknak, a (rabszolgánőknek), akiket jobbjuk birtokol."

Koran(24:31)

A Talibán rendszerben ezt annyira szélsőségesen értelmezték, hogy főbenjáró bűnnek számított, ha egy nő testéből a szemén kívül más részlet is látszódott. A Talibán hatalomra jutásakor bevezette a fátyolkényszert (burqa), s ezzel együtt sok más szabályt is : így a nők csak férjük (vagy valamely közeli férfi rokonuk) társaságában és burqa-ban hagyhatták el a házukat, s otthonukon kívül nem is dolgozhattak. Mi több, a szent hónap (a ramadán) egyes periódusaiban egyáltalán nem léphettek ki az utcákra. Ha viszont az utcán sétáltak, akkor kötelesek voltak csöndben haladni, nem nevelhettek vagy beszélhettek hangosan, sőt vérrokonakon kívül idegen férfiakkal szóba sem állhattak. A buszokon nem utazhattak, taxiba is csak férfi társaságában szállhattak. Ha megsértették e szabályokat, a nőt, a férjét és a taxisoфőrt is megbüntették.<sup>162</sup>

A következő, kendőviseléssel kapcsolatos gondolatokat a pécsi muszlimák összegezték. Sokféleképpen értelmezhető manapság a hidzsab viselése.

1. Sokak számára egy kendőt viselő nő ezzel fejezi ki, hogy támogatja az erőszakot, a "terrorizmust", a mudzsahideket.
2. Mások úgy néznek a hidzsab viselőjére, mint elnyomott, szerencsétlen asszonyra, akinek a kendő egy néma segélykiáltás.
3. Egyre több nő veszi fel az iszlám vallást Magyarországon és egész Európában, s bár ők az adott ország állampolgárai, amint felveszik a kendőt, idegenekké válnak a társadalom többi tagjának a szemében.
4. A hidzsab valóban üzenetet közvetít: az elfogadás és az elutasítás üzenetét. Egy muszlima, aki kendőt vesz fel Allahhért, demonstrálja szabadon választott hitét, és elutasítja a Nyugati társadalmakra oly jellemző nemek harcát. A kendő azt jelenti, hogy viselője elutasít mindenfajta –akár verbális- szexuális közeledést. A muszlim nők azt hangsúlyozták, hogy kendő viselése eltereli a figyelmet a nemiségről és így viselőjére elsősorban, mint emberre tekintenek. Úgy vélik, azok a nem-muszlim nők, akik karriert akarnak, nőiségük csapdájába esnek, ezért a kendőviselést a feminizmus igaz útjának tekintik. Európában egyre több fiatal nem csak muszlim lány fordít hátat a modern életformának, és tér át/vissza az iszlám hagyománytisztelő világába, mert megrettentek a modern életmód kihívásaitól és meg akarnak szabadulni frusztrációiktól: a divat diktálta kényszerektől, a szépségtrendektől, az irreális testsúlykivánalmaktól, anorexiától, plasztikai

---

<sup>162</sup> Telesetsky, Anastasia: In the Shadows and Behind the Veils: Women in Afghanistan under Taliban Rule (Berkeley Women's Law Journal, 1998)13-15.o.

sebészek világától és hogy elkerüljék a teljes önbizalom-vesztést és idegösszeomlást, az iszlám felé fordulnak.

„Próféta! Mondd a feleségeidnek, a leányaidnak és a hívők feleségeinek, hogy borítsák az orcájukra köntösük egy részét! Így érhető el leginkább az, hogy elismertessenek és ne zaklattassanak.”(Korán, 33:59)

A nők helyzete országonként más és más, ezt a különbséget a modernizáció csak mélyítette. A nyugati jog átvétele büntető és polgári ügyekben számos muzulmán országban megtörtént mégis a sharia az alapvető forrása a család- és házassági jognak. A sharia szerint a nő jogképes, így örökölhet és vagyonával szabadon rendelkezhet.

(Érdekességképpen jegyzem meg, hogy az európai nők alávetettsége az antik Róma napjaiig nyúlik vissza, amikor a nőt a *res privata* kategóriába sorolták, vagyonukkal a férjük és a gyámjuk rendelkezett, és még a 19. századi nyugat-európai országok asszonyainak vágya is a férjüket gyarapította.)

Az öröklés azonban nem egyenlő arányban történt a leánygyermek és fivéreik között. A legidősebb fiút terheli az elárvult családtagok eltartásának a kötelezettsége, erre való tekintettel egy fiú kétszer annyit örököl, mint egy lány. (4:11 és 176)

A nők hátrányos megítélése a tanúvallomások tételénél is szembeötlő: két nő szava ér fel egy férfiével.

### **3.3.2. A házasság az iszlámban**

A muzulmánok számára a házasság nem csupán egy szerződés megkötését jelenti, hanem morális kötelesség is. Ennek ellenére nem szentség, hanem felbontható, sajátos konszenzuális megállapodás.<sup>163</sup>

A házasságkötésre vonatkozó felhívás a Koránban így hangzik: „*házasodjatok meg a nektek tetsző nőkkel.*” Az iszlám felfogása szerint tehát erkölcsi kötelesség, hogy az a férfi, aki házasságra érett és megfelelő vagyonnal rendelkezik, a lehető legrövidebb időn belül megházasodjék. A házasság alsó határát a Koran lányoknál a 12, fiúknál 15 évre teszi. Elsősorban a szűz lányokkal való házasságra lépést preferálják, de nem tilos a termékeny, nem szűz nővel való házasság sem. A jövődöbéli kiválasztásakor legfontosabb szempont: a vallásosság. Az ideális feleség vallásos, természetesen muszlim, okos, jellemes, termékeny, jó családból származó, szűz és szép.

<sup>163</sup> Germanus Gyula i.m. 245.-247.o.



A házasság megkötéséhez vezető hosszú út első állomása a házassági ajánlat megtétele. Tekintettel az igen szigorú öltözködési előírásokra, már az ajánlattétel során való találkozás is jogi problémákat vet fel. Mivel férfiak számára tilos a nőkre pillantani, (kivéve azokat, akikkel házassági kapcsolatban állnak, vagy pedig azon rokoni körbe tartoznak, akikkel a házasság tilos) a felek házasságkötésük előtt nem láthatják egymást. A nőkre vonatkozó fátyolviselési köteleesség tovább nehezíti a helyzetet. A jogtudomány kivételes szabályok megalkotásával hidalja át ezt a nehézségeket:

1. házassági ajánlat esetén a férfi rápillanthat jövőbelije arcára és kezére. Az arcára, mert az árulja el szépségét, a kezére, mert az mutatja meg természetét.
2. A férfi édesanyjának vagy más női rokonának segítségét is igénybe veheti a kiszemelt leány szemrevételezésére, ami általában a lányos háznál vagy a nyilvános fürdőkben zajlott. A női rokon beszámolója az egyetlen kivétel azon szabály alól, mely megtiltja idegen nők leírását velük rokonságban nem álló férfiak számára.

A Korán tiltja a nyílt házassági ajánlat-tételt olyan nőnek, aki válását követő várakozási idejét tölti, mivel előző házassága még nem tekinthető megszűntnek.

„Az elvált asszonyoknak három havi tisztulást kell kivárniuk. Nem szabad eltitkolniuk azt, amit Allah (az első házasság gyümölcseként) a méhükben teremtett- ha hisznek Allahban és a Végző Napban. Férjeiket illeti meg leginkább az, hogy ekkor visszafogadják őket, ha ők ki akarnak békülni”

(Koran 2: 228)

Ugyancsak tilos olyan nőnek házassági ajánlatot tenni, aki felé korábban más már nyíltan házassági ajánlatot tett, kivéve, ha az első ajánlattevő ehhez hozzájárult. Ha az első ajánlat nyíltan nem került elfogadásra, további ajánlatoknak nincs akadálya.

Az ajánlatnak és az elfogadásnak kiemelkedő szerepe van a házassági jogban. Az ajánlat megtétele és ennek elfogadása megfelelő tanúk jelenlétében létrehozza a házasságot<sup>164</sup>. A házasságról részletes, a vagyoni jogokat kiemelten szabályozó szerződést írnak. A szerződés hangos, szóbeli ismertetése a házasságkötés alkalmával a menyasszony vagy a nevében eljáró gyámja szóban deklarálja, hogy a megállapodott feltételek alapján feleségül megy a kérőhöz, a vőlegény pedig ezt válaszában elfogadja. A nyilatkozatoknak egyszerre,

---

<sup>164</sup> Kettő vagy három tanúra van szükség a házasulandók megegyezésekor: két férfire vagy egy férfire és két nőre

egy alkalommal kell elhangozniuk, a különböző időben tett nyilatkozatok nem eredményeznek érvényes házasságot. A házasság főszabály szerint *konszenzuális jellegű*, azaz mindkét fél beleegyezésére szükség van.

A házasságkötést, mint kiemelkedően fontos társadalmi eseményt, általában lakodalom kíséri. A beleegyezés kérdése akkor válik érdekessé, ha az ara szűz. Ekkor ugyanis fontos, hogy nagykorú-e, mert ez esetben önállóan dönthet házasságáról (a hanafiták szerint), de ha kiskorú, akkor édesapja kiházásíthatja a beleegyezése nélkül is.

A házasság megkötésekor fontos, tisztázandó tény, hogy a vőlegénynek hány felesége van már. A *házasság érvényességének* ugyanis az a feltétele, hogy a feleségek száma ne haladja meg a Koránban lefektetett négyet. Az általánosan elfogadott tilalom szerint, ha valaki már rendelkezik négy feleséggel, s újabb házasságot kíván kötni, egyik feleségétől el kell válnia. A többnejűség kialakulásának oka az iszlám védelmében vívott harcokban elhunyt férfiak magas számára vezethető vissza. Az utánuk árván maradt gyermekekről és özvegyekről gondoskodni kellett.<sup>165</sup>

„Ha attól féltek, hogy nem tudtok méltányosan bánni a (női) árvákkal, akkor házasodjatok meg a néktek tetsző nőkkel: kettesével, hármasával, négyesével! Ám ha féltek, hogy nem tudtok igazságosak lenni (egyszerre többhöz), akkor (vegyetek feleségül) csak egyet, vagy (elégedjete meg) azzal, ami (rabszolganőt) a jobbotok birtokol. Ezzel tudjátok leginkább elkerülni azt, hogy igazságtalanul cselekedjete.”

(Korán 4:3)

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a Korán is arról szól, hogy nehéz több asszonyt egyenlő mértékben, igazságosan szeretni és eltartani, ezért inkább a monogamiát „javasolják”.

„Képtelenek lesztek arra, hogy igazságosak legyetek asszonyaitok iránt, bármennyire is törekednétek erre. (Ám) ne forduljatok el teljesen (valamelyik feleségetektől) úgy, hogy bizonytalanságban tartjátok őt. Ha békés megegyezésre juttok, és istenfélők vagytok, (akkor) Allah megbocsájtó és könyörületes (irántatok)”

(Korán. 4:129)

A házassági akadályok megfogalmazása során a *vérfertőzési tabu* széles körben alkalmazták, s így igen tág személyi kör jött létre, akik a tiltott kategóriába tartoznak. Az első körbe a koráni szabályban meghatározott vérrokonok tartoznak: a

---

<sup>165</sup> Mind a poliandria, mind a poligámia jellemző volt a nomád arabok családmodelljére, ezek történelmi-gazdasági-politikai okokra vezethetők vissza.

férfi anyja, lánya, lánytestvére, apai és anyai nagynénje, fiú- és leánytestvéreinek leányai. Az anya alatt valamennyi felmenő női rokont is értették. Leány alatt annak valamennyi lemenője is értendő, a testvérek leányai alá pedig azok lemenői is beletartoznak. A közvetlen vérrokoni kapcsolaton túlmenően szintén a tilalmazott kategóriába tartoznak azok a személyek, akik leszármazás útján nem állnak ugyan vérrokoni kapcsolatban, házasság útján mégis a családhoz tartozónak minősülnek. Ebbe a körbe tartoznak az apa feleségei, a fiúgyermek feleségei (meny), a feleség anyja és a feleségek lányai (mostohagyermek). A vérrokoni kapcsolathoz hasonló tilalmat keletkeztet a nevelő szülői állapot is. Aki vérfertőzés büntetét követte el, az a homoszexuálisokkal és a paráznákkal hasonló büntetésben részesült: megkorbácsolták.

A muzulmán férfiak és nők számára csak házasságon belül engedélyezett a nemi kapcsolat, amely nem csupán a gyermeknemzésről szól, mint a zsidó és keresztény vallásban, hanem az örömszerzés forrása és misztikus jelentést is hordoz: a férfi és nő spirituális egyesülése ez. Tiltott viszont a nemi kapcsolat menstruáló illetve gyermekágyas nővel.<sup>166</sup> A kötelező mosakodást, ghuszl-t ír elő a Korán házaseset után, gyermekágy után és menstruációs periódus után. A gyermekágyas és menstruáló nő nem imádkozhat, nem böjtölhet, de a Koránt olvashatja és emlegetheti Istent.

„Kérdeznek téged a havibajról. Mondd: »Kórság az.« Ezért tartsátok távol magatokat az asszonyoktól a havibaj idején, s ne közeledjete hozzájuk, amíg meg nem tisztulnak! Ha megtisztultak, akkor közösüljete velük úgy, ahogyan Alláh elrendelte számotokra.”

(Korán 2:222)

Az iszlám jog szempontjából természetesen nagyon fontos vallási szempont a felek közötti *vallási különbség*, ám a két nemre nem minden esetben vonatkoznak egyformán a szabályok. Egy muszlim csak olyan nőt vehet el feleségül, aki istenhívő legyen bár zsidó vagy keresztény-<sup>167</sup>, a 2:221 és a 60:10 versekből levezetett analógia alapján a muszlim nők csakis muszlim férfival házasodhatnak. A házastársak csak akkor jogosultak kölcsönös öröklésre, ha mindketten muszlimok.

„Ne házasodjatok pogány asszonyokkal, amíg nem lesznek hívők! Egy hívő rabszolganő bizony jobb egy pogány asszonynál – még akkor is, ha ez tetszik nektek. És ne adjatok feleségül (hívő asszonyokat) pogányokhoz, amíg nem lesznek hívők. Egy hívő rabszolga bizony jobb egy pogány férfinál, még akkor is, ha ez tetszene nektek. Ezek (a pogányok) a

---

<sup>166</sup> Ghuszult kell végezni még: ima előtt, halott fürdetése után, Mekkába látogatása előtt.

<sup>167</sup> Lásd: Korán 5:5

pokol tüzéhez hívnak, Alláh azonban – ha úgy tetszik neki – a Paradicsomba és a megbocsátáshoz hív.”

(Korán 2:221)

Az egyenlőség kérdése kizárólag a férfi oldaláról számít, azaz neki kell *felesége rangját* elérnie. A leszármazást általában atyai ágon tartották nyilván, ugyanakkor nem beszélhetünk tisztán patrilineáris leszármazásról. Mindkét házaspár félnek muszlimnak és *mukhwilnak* kellett lennie, azaz patri- és matrilineáris úton is bizonyítani kellett az elfogadott genealógiát. Házasságot csak *sarih* („tisztá vérű”) férfi és nő köthetett, vagyis olyan személyek, akik egy elfogadott és elismert csoport tagjai. A klasszikus muszlim jogdoktrínák szerint az arabok egyenrangúnak minősülnek.

Előfordulhatott, hogy a felek akaratától független, a szerződésben nem szereplő *objektív körülmény* következett be, vagy annak fennállását az egyik fél elhallgatta. Ilyen esetben a feleket megilleti a választás joga, hogy fenntartják vagy megszüntetik a házasságot. Ilyen objektív körülménynek minősült valamelyik fél testi hibája vagy hiányossága, az elmebaj, a lepra és más hasonló bőrbetegség, valamint a nemi szervekben fellépő olyan betegség, amely a nemi kapcsolatot lehetetlenné teszi. A választás joga akkor is fennállt, ha férj nem tudta megfizetni a *mahr*-t.<sup>168</sup> A jogi iskolák között nincs konszenzus annak megítélésében sem, hogy a *mahr* kifizetésének elmaradása esetén a feleséget megilleti-e a megszüntetés joga, vagy nem, mert ilyen esetben a férjet adósnak, a feleségét pedig hitelezőnek kell tekinteni, aki megtagadhatja a szexuális érintkezést a *mahr* megfizetésének idejéig.

Ha azonban a feleséget megillető eltartás marad el, megnyílik a választás joga, mivel az eltartás a nő által nyújtott szexuális élvezetek ellenszolgáltatása.

A fenti feltételeknek megfelelő módon létrejött házasság keletkezésének idejétől kezdődően az alábbi *joghatásokat* váltja ki:

1. a felek között a szexuális kapcsolat jogszerűvé válik, a születendő gyermekek pedig a felek legitim leszármazóinak minősülnek;
2. a feleség jogosulttá válik a *mahr*ra és az eltartásra;
3. a férj férji hatalma megnyílik felesége felett;
4. a felek közti öröklési képesség megnyílik;
5. a házassági akadályok szabályai érvénybe lépnek a többi rokon irányába;

---

<sup>168</sup> A *mahr* a jegyajándékot jelenti, mely olyan kompenzációt jelentett, amit a férj fizetett meg a menyasszonya szüleinek kárpótlásként leányuk elvesztéséért. A *mahr*-hozomány a menyasszony vagyonát képezi, felette rendelkezett: eladhatta, bérbe adhatta, elzalogosíthatta.

6. A felek vagyoni viszonyai a vagyon-elkülönítés elve alapján továbbra is függetlenek, nem szereznek tulajdon vagy más jogot egymás tulajdonán;

7. a feleség továbbra is házassága előtti *madhhabá*-hoz tartozik, személyi állapota ebben a tekintetben nem változik.

A *szexuális jogaik* elsősorban csak a férfiaknak voltak. Ennek értelmében a feleség köteles szexuális kapcsolatot létesíteni férjével, amikor ő erre kéri, illetőleg otthon tartózkodnak, feltéve, ha a *mahr megfizetésre* került és a testi kapcsolat nem okoz fizikai sérülést számára. Ha a nő kitér a kérés elől, akkor a férj legfeljebb három napig köteles várakozni. A nők oldaláról az egyenlő bánásmód elvét és jogát fogalmazták meg, amely egy poligám családban igencsak fontos kérdés. E mindenki által elfogadott alapelv szerint a férj köteles feleségeivel egyenlően és igazságosan bánni, s idejét is ennek megfelelően beosztani. Ha új feleség jön a házhoz, akkor a férjnek több időt kell eltöltenie új felesége mellett, de ez nem számít be abba az időbe, melyet egyébként a feleségek között egyenlő arányban kellene eltölteni. Ha az ifjú feleség szűz leány volt, akkor egy hetet, ha nem, akkor három napot kell külön az ő számára biztosítani, amely időtartam alatt a többi feleség nem követelheti férje közeledését.

A sáfíita iskola követői elvetik, hogy a nőnek szexuális érintkezésen kívül bármilyen feladata lenne férje *irányába*, mert a házassági szerződés csak arról szól, hogy férje szexuálisan élvezheti feleségét, többről azonban nem. A hanafita iskola ezzel szemben a házimunkát a nők vallási kötelességének tartja, melynek elmulasztása esetén bünt követnek el, de bírósági úton nem lehet őket ilyen feladatok elvégzésére kötelezni.

A megfelelő összegű *mahr* egyben garanciát is jelenthetett a férj teljhatalmával szemben, mert váláskor, főleg nagyobb összeg esetén nyilván visszatartó erővel rendelkezett. Az iskolák között egyetértés alakult ki abban, hogy a *mahr* a házasság érvényességének egyik feltétele.

Ha a *mahr* feltétele a házassági szerződés érvényességének, akkor a *mahr* érvénytelensége egyben a szerződés érvénytelenségét is jelenti. A *mahr* lehetett a felek által a házassági szerződésben meghatározott összegű juttatás vagy ajándék. A *mahr* összegét a felek szabadon állapítják meg, az ajándék nagyságát a felek társadalmi és vagyoni helyzete határozza meg, csakúgy, mint annak konkrét összetevőit, különösen, ha vagyoni jog is része a juttatásnak

Ha a férfi nem képes a *mahr* összegét előteremteni, akkor a nő az elhálás időpontjáig megszüntetheti a házasságot, azt követően azonban nem. A *mahr* követelése a nő részéről abszolút jog, melyet nem lehet semmilyen feltételtől függővé tenni, így a férj nem állapíthat meg egyéb követeléseket, melynek teljesítésétől a *mahr* megfizetését függővé teszi.

A *mahr* mellett a nő másik fontos vagyoni joga az *eltartáshoz való jog*.

Abban egyetértettek a jogi iskolák, hogy az eltartási kötelesség a házasság fennállása alatt terheli a férjet, valamint válás esetén arra az időre, ameddig felesége az *idda*, a várakozás dejét tölti. Az eltartás körébe az étkezés, a ruházat és az otthon biztosítása tartozik, mely a felek társadalmi helyzetétől, életkörülményeitől, gazdasági helyzetétől függ:

1. a nő alapvető higiéniai igényeinek kielégítése, azaz megfelelő tisztálkodási,
2. Téli hidegben a megfelelő mennyiségű fűtőlajról is a férj köteles gondoskodni, csakúgy, mint a megfelelő ruházatról. Meghatározták, hogy a nyári és a téli öltözéknek miből kell állnia.
3. Végül a férj kötelessége a megfelelő ágyneműről való gondoskodás is.
4. A férj eltartási kötelessége teljesítésének esedékessége a tárgytól függően változik: élelmezés esetén minden nap reggelén kell biztosítani a szükséges élelmiszert, ruházatkodás esetén pedig minden évszak kezdetekor.
5. Az orvosi költségeket a férj nem köteles felesége számára előteremteni, kivéve azokat, melyek a gyermek születésével összefüggésben merülnek fel.
6. Egyetértés alakult ki az iskolák között a tekintetben, hogy a lakásról is a férj kötelessége gondoskodni, melynek színvonala a nő társadalmi helyzetéhez igazodik. Amennyiben a férj gondoskodott felesége számára megfelelő lakásról, a nő kötelessége, hogy ott tartózkodjék. A férj köteles feleségei számára külön otthonról gondoskodni, s nem helyezheti el őket egy lakásban vagy otthonban, kivéve, ha az érintettek ehhez hozzájárulásukat adják. A többségi álláspont szerint a férj kötelessége a feleség ellátása szolgálókkal, feltéve, ha a nő korábban, az atyai házban is rendelkezett szolgálókkal.

Eltartásra csak a jogszerűen viselkedő asszony tarthat igényt, az engedetlen feleség, a férje engedélye nélkül utazó vagy önkéntes börtönt gyakorló asszony nem.

Az eltartási kötelezettség nem csupán a feleségre, hanem a közeli vérrokonokra is kiterjed, így a férfi köteles eltartani apját, nagyapját, anyját, nagyanyját és gyermekeit is, beleértve mindegyik kategóriánál azok felmenőit, illetve lemenőit is. E személyek eltartása akkor kötelező, ha a férfi rendelkezik a szükséges anyagi

javakkal, az eltartottak pedig önhibájukon kívüli okból nem képesek magukról gondoskodni (betegség, kiskorúság). Amennyiben egy időben több személyről kell gondoskodni, de az eltartó nem rendelkezik az ehhez szükséges anyagi javakkal, az alábbi sorrendet kell figyelembe venni: 1. anya; 2. apa; 3. kiskorú gyermek.

Az eltartás fejében a férj igen komoly jogokat szerez felesége felett. E tényen az sem változtat semmit, hogy a kölcsönös tisztelet és megbecsülés erkölcsi parancsát a Korán kifejezetten megfogalmazza.

A férfiak egyik előjoga a már említett szexuális jog. Továbbá joga van arra, hogy a nő *mozgásszabadságát* az otthonán kívül korlátozhatja. A férjes asszony férje engedélye nélkül nem hagyhatja el otthonát, s nem is engedhet be senkit oda. A várost, amelyben lakik, csak férje vagy más férfi rokona kíséretében hagyhatja el. Ha a férfi megállapítja felesége engedetlenségét, akkor a nő elveszti az eltartáshoz való jogát. Ha a férj az engedetlenség jeleire lesz figyelmes, akkor először szóban figyelmezteti feleségét. Ilyen jel lehet a hideg, elutasító beszéd, az otthon engedély nélküli elhagyása vagy a szexuális kapcsolat ok nélküli megtagadása. Amennyiben a figyelmeztetés nem bizonyul elégségesnek, illetve amennyiben az engedetlenség nem szavakban, hanem tettekben mutatkozik meg, akkor megtagadhatja tőle a szexuális kapcsolatot. Ha a feleség ennek hatására sem változtat magatartásán, férje végső esetben meg is ütheti, ez azonban nem okozhat komolyabb sérülést, azaz nem törhet csontot, nem ejthet sebet, nem okozhat vérzést. Ha a kölcsönös ellentét ezt követően is fennmarad, a felek az ügy rendezésére *arbitrátort* választhatnak, illetve végső esetben elválhatnak.

Az érvényes házasság másik fontos joghatása, hogy a házasság fennállása alatt született gyermekek az apa *törvényes leszármazóinak* minősülnek.

A vélelem elsősorban a gyermek érdekeit szolgálja, azért, hogy minél kevesebb gyermek minősüljön törvénytelennek. A vélelem erősségét a következő szabályok is mutatják. Az asszony férje a gyermek apjának minősül, ha

1. a gyermek a házasságkötést követő 6 hónapon túl született;
2. ha azon négy esztendőn belül született, mely időtartam alatt a házasfelek találkozhattak és szexuális kapcsolatot létesíthettek, még abban az esetben is, ha egymástól külön éltek ez alatt az idő alatt, és a férj nem tudja pontosan, hogy érintkezett-e feleségével;
3. a férj legalább kilenc és fél esztendő.

A fenti vélelem megdől, ha

1. a gyermek hat hónapon belül vagy négy éven túl született,

2. a férj teljesen biztos abban, hogy nem volt szexuális kapcsolata feleségével;
3. a férj fiatalabb, mint kilenc és fél esztendő;
4. a férj herélt. Amennyiben a férj teljesen biztos abban, hogy a gyermek nem lehet az ő utóda, köteles haladéktalanul a bíróságon hivatalos formában tagadni apaságát. Ha ezt elmulasztja, később erre már nem nyílik módja. A férjnek lehetősége van arra is, hogy a hat hónapon belül született gyermek apaságát elismerje. Ekkor az apai elismerő nyilatkozat elsőbbséget élvez azon vélelemmel szemben, mely szerint az ilyen gyermek nem a férj gyermekének minősül.

A házasság megszűnésének alapvetően három módja létezik:

1. bármely fél halála által;
2. válás kimondása a felek által;
3. a válás kimondása a bíróság által.

Az iszlám jog felfogása szerint bármelyik *fél halála* a házasság megszűnését eredményezi. A feleség halála esetén a férj azonnal jogosult új házasságot kötni, a férj halála esetén azonban az özvegy köteles a várakozási időt (*'idda*) letölteni, mielőtt ismételten férjhez menne. A várakozási idő a férj halála esetén négy hónap és tíz nap, illetőleg, amennyiben az özvegy gyermeket vár, ez az időtartam a gyermek megszületésének idejéig meghosszabbodik.

A *válás* a Próféta szava szerint a megengedett cselekedetek legutálatosabbika. Ha egy házasság mégis zátonyra fut, ennek kimondására elsősorban a férj jogosult, de kivételes esetben lehetőség van arra is, hogy a válást a feleség mondja ki, illetőleg a felek konszenzussal állapítsák meg a házasság megszűnését.

A válás a férj részéről az iszlám jogban formalitásoktól mentes egyszerű eljárás. A jog által megengedett dolgok közül nincs semmi, ami annyira ellenszenves Allah szemében, mint a válás. A férj által kimondott válás több formáját különítették el.

1. férj egyoldalú jognyilatkozata valójában annak a férji hatalomnak a kifejeződése, mellyel a férfiak a házasság fennállása alatt rendelkeznek.
2. a férj erre a házasság fennállása alatt bármikor jogosult, feltételhez nincsen kötve, indokolnia nem kell. Az asszony beleegyezésére nincsen szükség, a válás kimondásakor még jelen sem kell lennie. A válás érvényességének feltétele, hogy felnőtt korú és épelméjű férj mondja ki.

A válás kimondása után kezdődik a várakozási idő (*'idda*), melynek időtartama háromhavi ciklusnak felel meg, illetve terhesség esetén a gyermek megszületéséig tart. Ezen időszak alatt a felek között a szexuális érintkezés nem megengedett, ugyanakkor a



feleség eltartására vonatkozó joga nem szűnik meg. Az *'idda* időtartalmának lejártával a válás visszavonhatatlanná válik, s beállnak joghatásai.

Jog szerint a válás kimondásának és kezdeményezésének a joga a férjre illeti meg, ezért az asszony ilyen joggal nem rendelkezik. A férj azonban szabad elhatározásából delegálhatja ezt a jogát a feleségének. A *válási jog átengedését* általában a házassági szerződésben garantálják a felek. E jog a házassági szerződésben vállaltak be nem tartása, illetőleg más feltételek bekövetkezése esetén válik gyakorolhatóvá. A legtöbb esetben a férj által kötött újabb, az első feleség által jóvá nem hagyott házasság megkötése esetére hatalmazták fel az asszonyt a válás kimondására. Ez talán a leghatékonyabb jogi eszköz a nő kezében érdekei érvényesítésére.

Ezen delegált válási jogot meg kell különböztetni attól a formától, amikor a válás kimondását a nő kezdeményezi, férje pedig meghatározott feltételek bekövetkezése esetén eleget tesz e kérésnek. A nő így megválthatja magát a házassági kötelékből és megfelelő anyagi ellenszolgáltatás fejében visszaszerezheti szabadságát. Ilyen esetben a nő mindent visszafizet.

A kiváltás jogszerűségét mindenki elismeri, de az összecszerűségben komoly viták alakultak ki. Voltak, akik csak a *mahr* összegében tartották jogszerűnek a kiváltás nagyságának meghatározását, mások szerint ennél magasabb összeg is jogszerű lehet, ha a válás a nő magatartására vezethető vissza.

A *bírósági eljárás* nem hivatalból, hanem kizárólag a felek, általában az asszony, kérelmére indul.

A házassági szerződés érvénytelenségével kapcsolatban mind a férj, mind a feleség családja jogosult egy döntőbíróat delegálni, akik egymás között kompromisszumot kötve rendezik a konfliktust. Az *arbitrátorok* jogát a házasság fenntartása és megszüntetése tárgyában szintén vita övezte.

Ilyen érvénytelenítési okok voltak:

1. az eltartási kötelezettség elmulasztása;
2. a férj hosszú ideig tartó távolléte, mely abban az esetben váló ok is lehet, ha az elutazáskor hátrahagyott anyagi javak elegendőek a nő eltartásához; a válás kimondásához szükséges távollét minimális ideje a hanbaliták szerint hat hónap, a málikiták szerint három esztendő;
3. A férj bebörtönzése

A házasság bíróság általi felbontásának sajátos esete a *li'an*. A házasságtörés (zina) bűnét az iszlám etika és jog igen súlyosan ítéli meg, éppen ezért a szankciót is csak abban az esetben lehet alkalmazni, ha az eset bizonyítottságához kétség sem

fér. A *zina* bizonyításához négy tanú szükséges, akiknek magát a nemi aktust is látniuk kell, s minden részletre kiterjedően azonos vallomást kell tenniük. Ha e feltételek nem állnak fenn, az állítás nem tekinthető bizonyítottnak. Az elvárások olyan életidegenek, hogy a *zina* az iszlám jog szerinti követelmények mentén gyakorlatilag bizonyíthatatlan. Ha a férj mégis házasságtöréssel vádolja a feleségét, de bizonyítani megfelelő módon nem tudja, esküt kell tennie. Ezt követi felesége ártatlanságáról szóló esküje. Az esküt mindkét fél négy alkalommal köteles megtenni, mintegy helyettesítve a megkövetelt négy tanú vallomását, majd az ötödik esküvel az Isten bosszúját kéri arra az esetre, ha nem mondott igazat. Ezután a bíróság megállapítja a házasság megszűnését annak ellenére, hogy mindenki számára világos: valamelyik fél nem állított igazat, s így hamisan esküdött. Ha a hamis eskü az eljárás alatt valamelyik felet mégis visszaretenti, súlyos szankciókkal kell szembenéznie. Ha a férj nem teszi le a szükséges esküt, a házasságtörésre vonatkozó hamis vádra előírt *hadd* büntetést kell elszenvednie: 80 korbácsütést. Amennyiben az asszony tagadja meg az eskü letételét, korbácsolással, illetve megkövezéssel kell sújtani.

### 3.3.3. A muzulmán feminizmus

"A nő szabadnak születik, és jogai megegyeznek a férfiakéval...a törvény a közakarát kifejeződése kell legyen; nők, férfiak egyaránt részt kell vegyenek a törvényhozásban... Minden állampolgár, legyen férfi vagy nő, a törvény szemében egyenlő; minden közhivatal, állás és tisztség ugyanúgy nyíljon meg előtte képessége szerint, s ne legyen más feltétel, mint az érdem és a tehetség..." (Olympe de Gouge)

A világ nagy nőmozgalmait a 19. században hívták életre és a 20. század második felében éltek virágkorukat. A női egyenjogúság kérdése a felvilágosodás idején került a közgondolkodás középpontjába: a születési előjogok és a kiváltságok eltörlése, a törvény előtti egyenlőség hirdetése.

A feminizmus első hullámában, az USA-ban a 19. század második felében, Európában a 20. század fordulóján a nők harcba szálltak a politikai, szociális és gazdasági jogaikért. Ennek elérése érdekében indult meg a szüfrazsett mozgalom a 20. század elején, melynek keretében a legnagyobb eredményeket az angol E. Pankhurst és csoportja érte el.

A első világháború alatt a női munkaerőre az angol gazdaságnak hatalmas szüksége lett, így be tudták bizonyítani a nők, hogy el tudnak végezni olyan munkákat, melyeket korábban férfiakra bíztek. Ezért cserébe a nők Angliában választójogot kaptak a háború után<sup>169</sup>, de másodrendű állampolgárok maradtak:

- a fizetések alacsonyabbak voltak az azonos munkakörben dolgozó férfiakéhoz képest,
- az oktatási rendszer is hátrányosan megkülönböztette őket,
- magasabb pozícióban sem juthattak.

Virginia Woolf, a posztmodern feminista író Mrs. Dalloway és Orlando című művében ízekre szedi korának társadalmát és lerántja a leplet a férfiak által irányított társadalomról. Rávilágít arra, hogy az elnyomás eszközei a tudatalatti gondolatainkban, a szokásainkban és a szavainkban velünk élnek.

A második világháború után a feminizmus új irányzatai jelentek meg: a szocialista, a liberális, a kulturális, a radikális feminizmus. A feminizmus második hulláma az 1960-as években kezdődött és a 80-as évekig tartott: a nők politikai és kulturális egyenlőtlenségét kibogozhatatlanul összekapcsolódó problémának tekintették, és arra bátorította őket, hogy személyes életük minden aspektusát úgy lássák, mint ami politikával mélyen áthatott és ami visszatükrözi a szexista hatalmi struktúrákat.

Betty Friedan a *The Feminine Mystique* (1963) c. művében arra a téveszmére hívta fel a figyelmet, miszerint egy nőt a gyermeknevelés és a háztartás vezetése szellemileg tökéletesen kielégíti. A *New York Times* szerint e művével keltette életre az író nő jelenének nagy nőmozgalma és megváltoztatta nem csak az amerikai társadalom szerkezetét, hanem a világ összes országáét! Ezért tartják ezt a könyvet a 20. század legnagyobb hatású művének. Friedan azt a hipotézist állította fel, hogy a nők valójában annak a hibás elképzelésnek az áldozata, hogy a nők életük értelmét és saját identitásukat is csak a férjük és gyermekeik által találhatják meg. Valójában az ilyen rendszerek okozzák azt, hogy nők elvesztik identitásukat- ez jellemzi elsősorban a második világháború utáni, középosztálybeli, külvárosi közösségeket.<sup>170</sup>

A második hullám hibáinak felismerésével megjelentek a harmadik hullámos feminista mozgalmak a kilencvenes években, melyek választ adtak a második hullám iniciatíváira és

---

<sup>169</sup> 1918-ban a Representation of the People Act törvény kimondta, hogy a lakóházzal rendelkező, 30 év feletti nők szavazhatnak. 1928-ban már lecsökkentették a korhatárt: minden 18 év feletti nő szavazhatott.

<sup>170</sup> Lásd. *Mona Lisa smile*- Mark Rosenthal és Lawrence Konner filmje

megmozdulásaira: kétségbe vonják a második hullám paradigmáit a női lét jó és nem kívánatos elemeiről, ezek voltak a nőiség meghatározására adott definícióik, melyek eltúlozzák a felső-középosztálybeli fehér nők helyzetének megítélését. A nemiség poszt-strukturalista meghatározása áll a harmadik hullám ideológiájának középpontjában, akik gyakran figyelmüket a mikro-politikai témákra irányítják, a nagyobb, átfogó problémák helyett.

A 20. század második felében az európai alkotmányokban rögzítették a nemek egyenlőségét. A deklaráció sajnos kevés, ma már e jogok érvényesítéséért kell harcolniuk, mert az élet számos területén újra és újra felvetődik a diszkrimináció.

*A muzulmán feminizmus* (niszaijja) a feminista nőmozgalmak egyik ága, mely a muszlimák szerepeivel, nemre és fajra való tekintet nélküli, magán- és közéleti esélyegyenlőségével foglalkozik. Képviselői szívesebben használják a vallásbarát feminizmus szókapcsolatot, mert az iszlám keretei között, a vallás értékítéletének megfelelően harcol a nők jogaiért

Általánosan elfogadott tény, hogy a muszlim nőknek hátrányosabb a helyzetük az oktatás, az egészségügy és a gazdasági életben való részvétel terén:

- Továbbtanulásukat meggátolják (kivétel: Jordánia, Palesztína, Katar)
- Férfi orvoshoz nem engedik a férjek asszonyaikat, így azok bábákhoz, javasasszonyokhoz járnak; a fogamzásgátlás vagy bármilyen terhességmegszakító módszer sok országban tiltott (mivel ezeket is kuruzslók végzik, szülés=halál)
- Iskolázatlanság miatt szegénység csapdájába esnek és alacsony társadalmi státuszuk egész életükben megmarad, munkanélküliekké válhatnak
- Prostitúcióra kényszerülnek, emberkereskedők áldozataivá válhatnak

A muszlim feministák azon fáradoznak, hogy az iszlám asszonyai kikerüljenek az ördögi körből. Jelentős javulás tapasztalható viszont egyes országokban:

- egyre több nő tanul tovább Egyiptóban, Jordániában, Libanonban és Marokkóban;
- ezen országokban a lakosság fele úgy véli, hogy a nőknek mindenképp kell hidzsabot hordania az utcán, fele viszont a nőre bízza ennek eldöntését;
- a nők politikai szerepvállalásától nem zárkoznak el, de elképzelhetetlennek tartják, hogy a miniszterelnöki tisztséget ne férfi töltsse be,

- az öbölországokban egyre több válást kezdeményeznek a nők, hisz megélhetésük ezután is biztosított, mert tanultak és a média és internet új világszemléletet adott nekik

Az elmúlt években Európában a nagylétszámú muzulmán lakosság miatt egyre többet hallani a két kultúra összeütközéséről.

Emlékezzünk csak a franciaországi „kendőlázra”



A vita akkor kezdődött, amikor egy Párizs környéki kisváros gimnáziumából kicsaptak három lányt, mert fejkendőben jártak iskolába. A szülők fellebbeztek a döntés ellen, és az igazgatónak végül vissza kellett vonnia döntését, mert a tanfelügyelőség úgy döntött, hogy az iskola vezetője túllépte hatáskörét. Ezt egy 1989-es törvényre hivatkozva mondták ki, mely megengedi a vallási szimbólumok iskolai viselését, ha azok nem túl hivalkodóak és nem jelentenek propagandát.

**30. ábra** Kendőért tüntető nő

A közvélemény azonban határozottan kendőellenes maradt.

Ankarában pedig százezrek tüntettek az idei év elején az alkotmánymódosítás miatt, mely engedélyezné a kendőviselést az egyetemeken: "Törökország világi állam, és az is marad", "A kormány mondjon le!", Mindnyájan Atatürk katonái vagyunk" - ilyen és hasonló jelszavakat kántálva vonult mintegy 30 ezer ember, köztük igen sok nő az Ankara központjában álló Atatürk-mauzóleumhoz. Mivel az alkotmánymódosítás része azoknak a politikai reformoknak, amelyek előkészítik a stratégiai cél, az EU-tagság elérését, ezért azt el is fogadták.

Ausztriában Jörg Haider, Karintia jobboldali tartományi elöljárója az ország "lopakodó iszlamizálódása" ellen vette fel a harcot, méghozzá úgy, hogy megtiltotta a vallásosságra utaló fejkendő viselését a muzulmán nőknek. Haider a holland mintára hivatkozott: "Aki nálunk él, annak alkalmazkodnia kell kultúránkhöz, és el kell fogadnia a jogállamot. Aki ezt nem tudja és nem akarja, annak nincs nálunk keresnivalója. A politikusról tudni kell, hogy már törvénnyel tiltotta meg mecsetek építését az osztrák tartományban, és kijelentette: "nem tűrhetjük tovább, hogy radikális iszlamisták megcsúfolják jogállamunkat, fittyet hányjanak értékeinkre és kultúránkra".

A szunnita iszlám legtekintélyesebb vallási vezetője, Tantávi sejk a „Rómában élj úgy, mint a rómaik” elvet hirdeti, vagyis: „egy muzulmánnak mindig alkalmazkodnia kell

azokhoz a törvényekhez, ahol él. Viszont ha egy arab nő hidzsabot akar viselni az utcán, akkor inkább jöjjön haza!”

Liberális gondolkodóként úgy vélem, hogy nem szabad elvonnunk a muzulmán feministáktól a saját harcukat. Meglehetősen arrogánsnak tartom az európai és észak-amerikai nőmozgalmak azon kijelentéseit, mely szerint a fátyol az elnyomás jelképe, elnyomott nőtársaikat majd ők fogják felszabadítani. Tehát a saját értékrendjüket akarják rákényszeríteni a muszlimákra (ez is egy fajtája az erőszaknak!), ők ettől teljes mértékben, és érthető módon elzárkóznak, hisz ők maguk is az iszlám részei, és ezen kifejezésekkel kulturális identitásukat kérdőjelezzik meg. Van valami felsőbbrendűség ezekben a protektív szerepvállalásokban. Gyenge pontjait abban látom, hogy:

1. az európai értékek ráerőltetése egy teljesen más kultúrára önmagában is hordoz egy önellentmondást: az „európai értékek” kifejezés a sokféleség elfogadását, a multikulturalizmust, a demokratizmust, a vallásszabadságot jelenti, ők pedig az iszlám vallási hagyományaival szemben intoleránsan lépnek fel,
2. másrészt a nők bántalmazása, a kirekesztettség, megbélyegzés, a esélyegyenlőtlenség, igazságtalanság fogalma nem idegen Európától sem,
3. harmadsorban pedig ez az attitűd iszlamofóbiához, antiszemitizmushoz vezet- így szélsőségesek, veszélyesek, kirekesztőek.

### **3.4. Az iszlám és a Nyugat**

#### **3.4.1. A muzulmán államok modernizációja**

Az előzőek ismeretében megállapíthatjuk, hogy a muzulmán jog, mivel a koraközépkorban alakult ki és szilárdult meg, archaikus jellegű, egyedi vonásait a kinyilatkoztatáson alapuló eredete adja, kazuisztikus szemléletű, hiányzik belőle az absztrahálás, a rendszerezés és a kodifikáció. *Felvetődik a kérdés: hogyan tud alkalmazkodni a muzulmán jog a modern világhoz?*

A Nyugat terjeszkedése elősegítette a *muzulmán államok modernizációját* és egyben a nyugatiasodását.

Hol találjuk meg napjainkban, a 21. század elején a régi muzulmán jogot? Milyen változásokon kellett átmennie ahhoz, hogy adaptálhatóvá váljon a modern világ követelményeihez?

Bár a muzulmán jog megváltoztathatatlan-mondja René David<sup>171</sup> -, mégis rugalmas. Ez a mondat első olvasatra ellentmondásosnak tűnik, e két sajátosság nem összeegyeztethetetlen, mert a sharia mindig enged elegendő teret a szokásnak, a felek megállapodásának, a közigazgatási szabályozásnak, hogy a jog sérelme nélkül megvalósítható legyen a modernizáció.

1. Az első lehetőség a szokásjog alkalmazása, mely a mi perenkívüli vagy perbeli egyezségünkhöz hasonlít, esetleg a méltányossággal analóg, melyeket a bíróságok bizonyos esetekben figyelembe vehetnek. R.David szerint az ilyen liberális felfogásnak köszönheti az iszlám, hogy az egész világon elterjedhetett, vagyis annak, hogy nem kívánta meg a szokáson alapuló éledmód feláldozását. Egy feltételnek kellett csupán megfelelnie a szokásnormának: nem lehetett ellentétes a jogi előírásokkal: nem rendelhetett el olyat, amit a muzulmán jo tilt és nem tilthattott meg olyan magatartást, amit a jog kötelezőnek rendelt el.
2. A második lehetőség egy *hadith*-ra vezethető vissza, miszerint: „Nincs abban semmi bűn, ha a törvény előírásain felül megállapodásokat kötnek”. Ez alapján jelentős változás idézhető elő a fiqh azon szabályaiban, melyek megfogalmazása megengedő jelleggel bír.
3. A harmadik út a jog megkerülése és a jogi fikció. Ennek az eljárásnak az a lényege, hogy úgy kerül meg a sharia rendelkezéseit, hogy azok megsértése bárkinek is feltűnni. A sharia például megengedi a férjnek, hogy feleségét eltaszítsa, de ha ezt igazságtalanul teszi, kártérítés ítéltető meg az asszonynak. Más példa: tilos minden szerencseszerződés, így biztosítás csak nem-muzulmánál vagy biztosító társasággal köthető.
4. Az uralkodó (monarcha vagy a parlament) játszhat még fontos szerepet a muzulmán jog modernizációjában, ugyanis bár jogot nem alkothat, nincs törvényhozó hatalma, mégis az ő feladata az állam politikájának a meghatározása és az igazságszolgáltatás feletti örködés. Azon szabályokat, melyeket ezek tekintetében alkottak meg, a fiqh elismeri. Az uralkodók előszeretettel befolyásolták a bírákat annak tekintetében, hogy mely iskola nézeteit érvényesítse a döntéshozatal során

---

<sup>171</sup> René David: A jelenkor nagy jogrendszerei (Budapest) 379-383.o.

### 3.4.2.A muzulmán társadalom modernizációs útjai

A 19. és a 20. század a közel-keleti térség modernizációjának időszaka. A régió sajátossága, hogy még legszigorúbb tradicionális államokban is bevezetésre kerülnek a modern intézményrendszer elemei (parlament, alkotmány, politikai pártok, állam és nemzet)- sokszor a megvalósulási folyamat végén, a helyi szokásokkal történő megfeleltetés után, e fogalmak már a nyugatitól teljesen eltérő tartalommal bírnak.

Tehát muzulmán jog egyetlen országban sem tud kizárólagosan uralkodni, ugyanis vagy a *szokás* vagy a *törvényhozás* kiegészíti azt. A muzulmán vallási joggal nem azonosak a muzulmán országok tételes jogai, de azok kétségtelenül a muzulmán jog alapelvein nyugszanak, bár ezektől el is térhetnek. A muzulmán országokban a jogot illetően három érdemleges *reform* történt:<sup>172</sup>

1. A közigazgatási szabályozás fejlesztése.
2. A nyugati jog recepciója.
3. A muzulmán jogot alkalmazó különbíróságok megszüntetése.

Az arab világ modern problémái<sup>173</sup>:

- közel-keleti államok többsége nem demokratikus: a politikai liberalizáció nem érintette az autoritárius berendezkedést egyetlen országban sem (miután ezt maga a politikai elit kezdeményezte a rezsim megmentése érdekében),
- a szekuláris nemzetépítési folyamattal szemben egyrészt a vallási fundamentalista mozgalmak, másrészt különböző törzsi-nemzetségi-etnikai identitások erősödtek fel,
- a szekuláris nemzetállam az iszlám világban idegen intézmény, mert az identitások a nemzetállami szintnél átfogóbbak (pániszlám, pánarab, pántürk)<sup>174</sup>,
- az állam nem a belső „szerves” fejlődés eredményeként jött létre (kevés kivétel van csupán), hanem a kolonizáció következményeként mesterséges határok által közrefogott területen, amelyek híján voltak a nemzetre jellemző sajátosságoknak, (legfeljebb „névleges” vagy „kvázi nemzetállamokról” beszélhetünk a Közel-Keleten)
- az etnikai identitások gyakran sokkalta erősebbek, mint a mesterséges nemzetállami identitások,

---

<sup>172</sup> René David uo.

<sup>173</sup> MaróthM-Rostoványi Zs.-Vásáry I.: Korunk és az iszlám ([http://www.mta.hu/fileadmin/2007/11/MeH-MTA%20IV\\_158-170.pdf](http://www.mta.hu/fileadmin/2007/11/MeH-MTA%20IV_158-170.pdf))

<sup>174</sup> Huntington i.m.



- a vallásilag definiált közösségi identitás létezik,
- a társadalom bizonyos csoportjai (etnikuma, vallási közössége, törzse, családja) ellen őrzi és kisajátítja a bevételeket: az olajmonarchiák esetén a királyi család, a Szaddám-féle Irakban a tikriti elit, Iránban a sah környezete rendelkezett az olajbevétel elosztásának privilégiumával,
- iszlamista szervezetek alakultak meg a hatvanas évektől, melyek szociális-karitatív tevékenységet folytatnak: iskolákat, kórházakat, üzleteket működtetnek, jelentős mértékben hozzájárulva ezáltal a lakosság ellátásához. (katonai szárnyuk is van, amely fegyveres akciókat hajt végre) pl. Hamasz, Hezbollah. A fundamentalista csoportok egyidejűleg támadják a nyugati civilizációt és a szekularizált nemzetállamot,
- a tömegek több mint egyharmada szegénységben él, nagy a munkanélküliek száma, a falvak egy részében nincs elemi oktatás, ivóvíz és áramellátás, elégtelenek az egészségügyi szolgáltatások, a szegénységet tetézi a magas népszaporulat, aminek egyik oka a családtervezés hiánya.

A fejezet további részében Afganisztán, Törökország, Pakisztán és Irán modernizációs folyamatait, majd a közel-keleti térség erőviszonyait és annak módosulásait vizsgálom.

## **Afganisztán**

1919-ben a függetlenségért küzdő ifjúafgán mozgalom képviselője, *Amanullah* jutott hatalomra, kinyilvánította az ország függetlenségét, majd a harmadik angol- afgán háborút lezáró ravalpindi szerződésben a britek elismerték Afganisztán önállóságát. 1920-as években az ország megkezdte külkapcsolatainak kiépítését (barátsági szerződés Szovjet-Oroszországgal, Törökországgal, Iránnal) és belpolitikájának modernizálását: rabszolgakereskedelem megszüntetése, belső vámok eltörlése, az iskolaügy és az igazságszolgáltatás állami kézbe vétele, közteherviselés bevezetése, az első alkotmány kihirdetése.

A 20. század első felében sem szüntek meg a belső törzsi-etnikai harcok, amelyeket a függetlenségi háborúban népszerűséget szerzett *Muhammad Nadir* kán zárt le, aki csapataival Kabulba vonult és ott sahhá kiáltotta ki magát. Nadir sah folytatta Amanullah reformjait, meggyilkolása (1933) után fia, *Zahir sah* követte politikáját. A sahi uralom idején az ország mérsékelt modernizálása kezdődött meg, ezzel párhuzamosan az iszlám szerepe keveset változott. A városokban a vallási vezetők egy része támogatta a társadalmi modernizációt, amely az iszlám modernizációját is jelentette, hiszen egyebek mellett a nők

tanulhattak és munkát vállalhattak, nem volt többé kötelező a burqa viselése. 1953-tól a sah unokaöccse és veje, *Muhammad Daud* tábornok lett a miniszterelnök, aki kísérletet tett a reformok felgyorsítása és infrastruktúrális fejlesztésekbe kezdett. Daud a reformok keretében alkotmányos monarchiává akarta alakítani az országot, de ebbe a próbálkozásába belebukott, 1963-ban az uralkodó leváltotta őt. 1964-ben mégis megtörtént az alkotmány módosítása, mely alkotmányos monarchiaként jelölte meg Afganisztán államformáját. Végül 1973-ban Muhammad Daud herceg kommunisták segítségével végrehajtotta a hatalom átvételét. A baloldali *Parcsam* (Zászló) Párt által támogatott államcsíny megdöntötte a monarchiát és kikiáltotta a köztársaságot. Lemondott az 1933 óta uralkodó Muhammad Zahir sah. Muhammad Daud miniszterelnök lett a köztársasági elnök. Daud az elégedetlenséget is kihasználva (akik radikális társadalmi átalakításokat sürgettek), katonai puccsal megdöntötte Zahir sah uralmát, eltörölte a monarchiát és kikiáltotta az első Afgán Köztársaságot. Politikája a törzsi hagyományokra épülő társadalom átalakítását célozta meg, ezért földreformmal is próbálkozott. Emellett a korábbinál intenzívebb kapcsolatokat kezdett ápolni a Szovjetunióval és Irán irányba is nyitni akart. Moszkva azonban ezt nem nézte jó szemmel és leállította Daud próbálkozásait. A miniszterelnök politikáját többen is elleneztek.

A hetvenes években a pártpolitikai egyensúly meggyengült: demokratikus átalakulást követelő baloldali, illetve az iszlám papság által támogatott, nyugatosítást ellenző jobboldali csoportok alakultak. A két nagy, az etnikai csoportok köré szerveződött baloldali mozgalom erősödött meg: az egyik a Halk( Tömegek), amelyet többségében pastu-k alkották, vezetőjük *Nur Muhammad Taraki* volt; a másik a tadzsik bázisú *Parcsam* mozgalom, *Hafizullah Amin*-nal az élen. A két mozgalom 1978-ban egyesült és megdöntötte Daud uralmát. 1978-tól Taraki és Amin szovjetbarát uralma idején az iszlámot a központi hatalom megkísérelte erőszakosan háttérbe szorítani nagyarányú szekularizációs programja Rövid ideig maradtak csak hatalmon, ugyanis túl gyorsan és radikálisan akarták átalakítani társadalmat. Két reform is ellenérzést váltott ki az afgánokból: a föld- és az oktatási reform.

- Felosztották a hatalmas kiterjedésű földesúri birtokokat, azonban a földhöz jutottak sokszor nem tudták megművelni azokat.
- Mivel el akarták törölni az analfabétizmust, tanítókat küldtek Kabulból vidékre, akik a felnőttek oktatásába kezdtek. Mivel a nőket is tanítani akarták - amit a törzsi tradíciók nem engednek - vidéken legtöbbször agyonverték a tanítókat.

Az ellenállást kiváltó belpolitikai intézkedések miatt nagy feszültségek keletkeztek a hatalmi eliten belül is, ami végül szakításhoz vezetett a két baloldali szervezet között.<sup>175</sup> Amin kerekedett felül a hatalmi harcban, a szovjetbarát Tarakit pedig nem sokkal a szakítás után meggyilkolták. Ezután avatkozik be a Szovjetunió, nem csupán Taraki likvidálása miatt. Ennél sokkal fontosabb volt, hogy 1979-ban győzött az iráni iszlám forradalom. Az USA (Jimmy Carter elnök) ezzel elvesztette korábbi befolyását Iránra. Brezsnyev emiatt elérkezettnek látta az időt, hogy az Egyesült Államok pozícióinak meggyengülésével a Szovjetunió kiterjessze saját érdekszféráját Közép-Ázsiára. A törzsi és iszlám hagyományokat erősen őrző lakossága egyre növekvő ellenállása miatt fegyveres csoportok szervezkedései indultak meg, akik magukat iszlám terminológiával mudzsáhidoknak nevezték. (mudzsáhidín a többes számú alak) A mudzsáhidok dzsihádot hirdettek az ország politikai vezetése és az őket támogató szovjetek ellen. A mudzsáhidok a szovjet megszállás évtizedében (1979-89) egyre szervezettebben és egyre korszerűbb haditechnikát alkalmazva léptek fel a központi hatalommal és a szovjet csapatokkal szemben. Ennek fő oka az volt, hogy az Egyesült Államok ( a pakisztáni titkosszolgálattal együttműködve) katonai kiképzőtáborok sorát hozta létre Pakisztánban, ahol amerikai segítséggel nemcsak az afganisztáni mudzsáhidokat, hanem az arab és más iszlám országokból érkező önkénteseket is képezték a korszerű gerillaharcra illetve felfegyverezték őket .A szovjet kivonulás után polgárháborús állapotok uralkodtak Afganisztánban. A különböző etnikumokhoz, törzsekhez tartozó mudzsáhidok csoportjai a legváltózatossabb szövetségeket alkotva harcoltak egymás ellen. Közülük egyik sem volt képes a hatalom tartós megragadására, de arra sem, hogy a többiek felett győzelmet arasson. Közben az ország infrastruktúrája, termelő létesítményei szinte teljesen elpusztultak, a lakosság nagy része szomszédos országokba menekült, akik itt maradtak, azok nyomorba süllyedtek. A *Nadzibullah* vezette szovjetbarát kormány 1992-ig tartotta magát. Ekkor az iszlamista ellenzék megdöntötte a kormányt. Az új kormányon belül azonban hamarosan jelentős feszültségek mutatkoztak. Ezt kihasználva egyre nagyobb befolyásra tett szert a lakosság körében a rendet és nyugalmat ígérő *tálib* mozgalom. Ők ugyanabból a vidéki közegből jöttek, amelyből az 1970-es évek végén a mudzsáhidok mozgalma kibontakozott. A szigorú iszlám terminológiát használva a tálibok is mudzsáhidok. A tálib szó jelentése diák: az afganisztáni, illetve pakisztáni Korán-iskolákban tanult, kifejezetten a pastu etnikumhoz tartozó diákok értendők alatta (a szó többes száma, a talibán lett a mozgalom elnevezése).1994-től folyamatosan erősödött a

---

<sup>175</sup> <http://www.origo.hu/nagyvilag/20010919afganisztan1.html>

tálib mozgalom, egyre több települést elfoglaltak a pakisztáni határ mellett. 1996-ban megdöntötték a kormányt, elfoglalták a fővárost, Kabult és az ország területének kilencven százalékát ellenőrzésük alá vonták. A Talibán tömegbázisa a tanulatlan, írástudatlan falusi pastu, akiknél vallási vezetők, a mullahok alig voltak műveltebbek. A törvénykezésnek a Koran ad keretet, de valójában a pastu törzsi szokásjogot tartják az igazi iszlámnak. Ez azt jelenti, hogy alapvető érték a törzs, a falu, a család becsületének megőrzése, akik ez ellen vét halállal kell bünhődnie, pl.: azt a nőt is kivégzik, akit megerőszakoltak, illetve házasságtörés esetén elegendő csupán az alapos gyanú megléte (ellentétben a Koran-nal, amely 4 szemtanút követel meg).

A tálibok úgy vélték, meg kell reformálni a fellazult erkölcsű afgánok életmódját, ezért a fiatal tálib fegyveresek járták az utcákat és büntettek. Szélsőségesen szigorú szabályokat vezettek be:

- a férfiaknak számára kötelezővé tették a szakáll viselését;
- a nők csak burqa-ban jelenhettek meg az utcán,
- nem viselhettek élénk színeket,
- nem járhattak egyedül az utcán, csak férfi, rokonaik társaságában,
- nem ülhetek taxiba, ha mégis megtették, akkor mind a taxifőrt, mind pedig a férjét súlyosan megbüntették
- nem dolgozhattak, csak kórházi nővérként,
- nem járhattak egyetemre, csak 12 éves korukig tanulhattak kizárólag szegregált iskolákban;
- tilos volt a zenehallgatás, a tévézés;
- *a büntetőeljárás* kegyetlen és kiszámíthatatlan volt, rögtönítélő bíróságok működtek, a fogolyvallatásnál megengedett eszköz a kínzás, az ítéleteket nyilvánosan, pénteken hajtották végre: házasságtörésnél megkövezés a büntetés, homoszexuálisokra falat döntöttek, a gyilkosokat agyonlőtték, de vérdíj fizetésének a lehetőségét meghagyták

Rostoványi Zsolt iszlámkutató az alábbiakban látja a tálibok radikális, szélsőséges iszlámelfogását<sup>176</sup>:

1. Az utóbbi évtizedek eseményei nyomán az oktatás amúgy sem magas színvonala tovább zuhant. A vallási iskolák, medres-ek oktatói, a mullah-ok maguk sem a legképzettebb vallástudósok közül kerülnek ki, sokan alig tudnak írni-olvasni, ráadásul az oktatás vallási

---

<sup>176</sup> Rostoványi Zsolt: Az iszlám Afganisztánban (Historia 2001/8 )

része egyre jobban alárendelődik a fegyveres kiképzésnek. A vallás egyre inkább a fegyveres harcot alátámasztó ideológiává szűkül.

2. A tálibok állománya rendkívüli módon "felhígult". Egyes becslések szerint mindössze 35-40%-uk afganisztáni és pakisztáni pastu, a többiek a legkülönbözőbb országokból (Egyiptomból, Szaúd-Arábiából, Iránból, Pakisztánból, Kínából, Közép-Ázsiából, Malajziából) érkezett muszlim fegyveresek, akiket a fegyveres harc, illetve a "sivatagi iszlám" ezt alátámasztó ideológiája köt össze.

3. Afganisztán belső területein a szokásjog nagyobb mértékben alapul a törzsi viszonyokon, mint az iszlámon. Az innen származó tálibok, magukhoz ragadva a központi hatalmat, ezt tették országos szintűvé. Ennek a törzsi szokásjognak pedig nyilvánvalóan a "sivatagi iszlám" szélsőséges értelmezése felel meg, a kettő egymást erősíti.

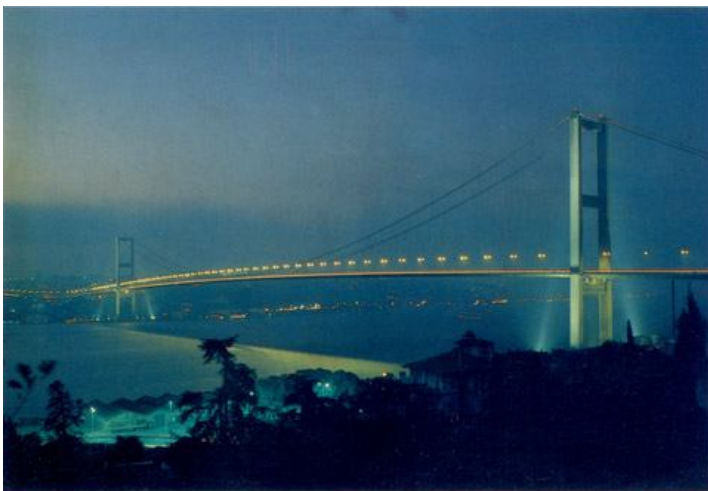
4. A központi hatalom, a külső uralom, illetve a rivális törzsek és klánok ellen folytatott harc évszázadok óta lételeme az afganisztáni törzseknek. Az elmúlt évtizedekben Afganisztán a nagyhatalmi politika áldozatává is vált. A radikális iszlám bázisán álló szervezetek megerősödésének egyik oka az a külső (elsősorban amerikai és pakisztáni) támogatás volt, amely bennük látta a Szovjetunióval és az őt támogató központi hatalommal egyedül szembeállni képes belső ellenzékét.

2001. szeptember 11-e után az USA hadjáratot indított az al-Káida terrorista szervezet kiképző táborainak elpusztítására Afganisztánban. A Talibántól követelik, hogy adja ki Oszama bin Ladent és számos más Al-Káida tagot.<sup>177</sup> Az országban folytatódik az újjáépítés, harc a szegénységgel, a rossz infrastruktúrával, a fel nem robbant aknákkal, és a nagyméretű máktermesztéssel és ópiumkereskedelemmel. Afganisztán továbbra is heves politikai harcok színtere, sajnálatos módon folytatódnak a tálib felkelők akciói és az Al-Káida maradványainak támadásai.

---

<sup>177</sup> Póczik i.m. 16.o.

## Törökország



31.ábra Isztambul

Az Oszmán Birodalom utolsó évtizedeiben az államot a nacionalista Ifjútörök mozgalom irányította, 1908- 1918-ig. A tényleges hatalmat a hivatalos szervezetük, az Egység és Haladás Mozgalmának (Ittihád ve Terakki Dzsemijeti) egy szélsőségesen nacionalista csoportja gyakorolta Talát, Enver és Dzsemal pasa vezetésével. Nagy nemzetközi vihart kavart az *örmény genocídium*, mely szintén az ifjútörökök nevéhez fűződik. Ennek során mintegy másfél millió örményt telepítettek ki és mészároltak le 1915 és 1917 között. Ugyancsak az ifjútörök vezetés nyomására lett a birodalom Németország szövetségese az első világháborúban, melynek elvesztése után katonai ellenállást szerveztek az idegen (angol, olasz, görög és francia) csapatok ellen. Ám a törökök nem adták meg magukat a nagyhatalmaknak és nemzeti szabadságharcot indítottak a külföldi megszállók ellen. Az 1923-as lausanne-i békében elismerték az új Török Köztársaságot és határait rögzítették. Ezt követően megalakult a Török Nemzeti Országgyűlés, de ezt a szultán és kormánya nem volt hajlandó elismerni. 1922-ben parlamentje kimondta a szultanátus és a kalifátus szétválasztását, illetve az Oszmán Birodalom megszűnését, majd 1923. október 29-én kikiáltották a köztársaságot.

Az új Török Köztársaság gyökeresen eltért az Oszmán Birodalomtól, Atatürk, a köztársasági elnök, minden téren forradalmian megreformálta az új államot, melynek szellemi alapja a török *nacionalizmus*, amit Atatürk és a török elit a francia minta alapján formált meg. Így létrejöhett a modern intézményrendszer.

## Musztafa Kemal és a Kemalizmus

„Népemet mindaddig kézen fogva vezetem, ameddig nem lesznek biztosak a léptei, és ameddig nem ismeri útját. Akkor majd szabadon választja meg vezetőjét, és önmagát is tudja kormányozni. Népem addigra már felkészült lesz, és én visszavonulhatok. Előtte azonban semmiképp!”

(Musztafa Kemal Atatürk 1926)

A modern Törökország megalapítója, miután megválasztották köztársasági elnöknek, gazdasági, szociális és kulturális reformokat vezetett be:

- női egyenjogúság,
- a jogrendszer átalakítása, a svájci ZGB átvétele,
- nemzetközi mérték-szám- és időrendszer bevezetése,
- eltörölték a korábbi címeket és titulusokat,
- ruházkodási reform,
- oktatás egységesítése,
- etatista gazdaságpolitika.

Mindezek véghezvitelében a 6 kemáli alapelvnek kellett érvényesülnie:

1. republikanizmus,
2. popularizmus,
3. nacionalizmus,
4. etatizmus,
5. szekularizáció<sup>178</sup>,
6. forradalmiság.

A török vezető elit úgy vélte, hogy az országnak minél jobban kell hasonlítania Európához, mert a modernizáció szükséges és kívánatos. Mivel az új, nyugati értékekkel az őshonos kultúra összeegyeztethetetlen, ezért az utóbbit el kell törölni a sikeres modernizáció érdekében. Atatürk szerint a modernizáció csak teljes nyugatiasodással érhető el, e kettőnek együtt kell járnia.<sup>179</sup>

---

<sup>178</sup> az állam és vallás szétválasztását valósították meg, úgy, hogy a vallásos emberek diszkrimináltak, alkalmanként egyházi személyek üldözésére is sor került; a török hadsereg tisztjének fő vallása az atatürkizmus, a Török Köztársaság védelme, ezért aki magas tiszti karrierre vágyott, az nem vállalhatta nyíltan a vallásosságát

<sup>179</sup> Huntington a *A civilizációk összeesapása...* c. művében a modernizációhoz való viszonyulás másik két

Törökország demokratikus és szekuláris állam, az alkotmánya nemzetállamként jellemzi, annak ellenére, hogy élnek más kisebbségek is az ország területén, amelyekkel nem kifejezetten kiegyensúlyozott a kapcsolata, gondolok itt a korábban említett örményekre és a kurdokra. A PKK, vagyis a Kurdisztáni Munkáspárt (betiltott szeparatista csoport) önálló kurd állam létrehozását sürgeti. Ennek érdekében nem riad vissza terrorista akcióktól és gerillaharcoktól sem. Ez a probléma Irakot is érinti, ugyanis ott is él jelentős kurd kisebbség. Recep Tayyip Erdogan, török miniszterelnök katonai akciókat hajtott végre, hadserege átlépte az iraki határt, ami ellen már az USA is tiltakozott. A török kormány attól tart, hogy az Irak északi részén élő kurdok a háború után önálló államot kiáltanak ki, ami lázadást szíthat a törökországi kurdok között is.

Törökország nyugati típusú modernizációja közel nyolcvan éve tart. A II. világháború után minden fontos európai szervezetnek tagja lett (NATO, EBESZ stb.), s több mint negyven éve hivatalos politikai célja az EU-hoz való csatlakozás. 1963-ban az Európai Közös Piac társult tagja lett. Az Európai Tanács a török tagság csaknem negyvenéves lebegtetése után határozatában kikötötte, hogy ez egy hosszú folyamat, és Törökországnak mindenképpen az európai struktúrákban kell maradnia, hogy a tárgyalások sikeresek legyenek.

## **Irán**

A muzulmán államok közül Irán volt a legszerencsésebb, abból a szempontból, hogy sikerült elkerülnie a gyarmatosítást és megtartania függetlenségét. Az ún. Kádzsár érában, a 19. században Irán több háborút vívott az oroszokkal, amelyek eredményeként elvesztette területének csaknem felét Oroszország és a Nagy-Britannia javára.

1906-ban alkotmányos forradalom tört ki, összehívták az első országgyűlést, bevezették az alkotmányos királyságot. 1921-ben az erőtlén kormányt brit ösztönzésre az Atatürk-barát Reza Pahlavi megdöntötte, és 1925-ban sahhá kiáltotta ki magát. Az 1941-ig uralkodó Pahlavi kemáli reformokat akart bevezetni, ezért kemény harcokat kellett folytatnia a külföldiek által felfegyverzett nomádok és a befolyásos síita egyház ellen. Nevéhez fűződik:

- az első iráni egyetem megalapítása,

---

útfjáról ír: 1. az elutasítás- klasszikus példája Japán, mely 1854-ig nem akarta a Nyugattal felvenni a kapcsolatot; de ide sorolható még Kína is, hisz középbirpdalom-elmélete és saját felsőbbrendűségének mítosza miatt a 19. századig elszigetelődött a Nyugattól. 2. reformizmus: a modernizáció és az őshonos kultúra ötvözete, meg kell őrizni a helyi szokásokat, központi értékeket és intézményeket, ezt a módszert alkalmazták a japán felvilágosodás idején, és Mohamed Ali Egyiptomban



- a kötelező oktatás elrendelése,
- a vezetéknév-használat kötelezővé tétele,
- az állami hadsereg megteremtése,
- új, bolgár-belga mintájú alkotmány, és a sháriát felváltó polgári és büntetőtörvénykönyvek bevezetése,
- iszlámellenessége és nyugatbarátsága mellett diktatorikus kormányzata az arisztokráciára támaszkodott, ezért paraszti tömegek sorsának javítása érdekében nem tett semmi előrelépést,
- az ókori pogány perzsa kultúrát akarta újraéleszteni és nem riadt vissza a síita klérus és a hívők elleni kegyetlen megtorlásoktól sem, amivel rendkívül népszerűtlenné vált.<sup>180</sup>

Utódja fia lett, Mohamed Reza Pahlavi, aki 1944-ben szövetségre lépett a britekkel és a szovjetekkel. 1951-ben Irán miniszterelnöke a rendkívüli népszerűségnek örvendő Mohammed Mosszadeket lett, de őt a CIA segítségével államcsínnyel távolították el a hatalomból. Az Ajax hadművelethez Eisenhower elnök is engedélyét adta, mert Mosszadek államosítani / nacionalizálni akarta a kőolajkészleteket

Mosszadek bukását követően a sah önkényuralmi módszerekkel kormányozta az országot.

A fehér forradalom-nak nevezett reformprogram olyan újításokat tartalmazott, melyek:

- szemben álltak az iszlámmal és annak etikai normáival, a sah erőszakszervezete egyre kegyetlenebbül lépett fel a vallási vezetők tiltakozásával szemben,
- iparilag és technikailag akarta fejleszteni az országot, a mezőgazdaságot pedig feláldozta e célnak, melynek következtében óriásira nőtt a különbség a város és a vidék között, illetve a földbirtokos és parasztság,

---

<sup>180</sup> Mivel a zoroasztrianusok Irán ősi, nemes múltját jelképezik, Pahlavi már nem üldözte őket. Az iszlám térhódítása előtti ősi iráni vallás, a zoroasztrizmus/mazdaizmus, a Kr. E. 9-8. században keletkezett, később a 6-5. században összeolvadt Zoroaszter próféta tanításaival. A vallás dualista istenfelfogásában a jó, bölcs úr AhuraMazda örök ellentétben áll a gonosz Angramainju-val. A világot irányító alapelv is dualisztikus: az ember szabad akarata segítségével választja jó/igazság és a rossz/hazugság között. A halálunk után egy deána, a lelkiismeret fiatal lány képében, elvezet minket az Ítékezés Hídjához, itt eldől, hogy a Pokolba vagy a Paradicsomba kerül a lelkünk. A halott testét sosem égették el, nem temették a földbe és vízbe sem hajították, mert úgy hitték, benne lakozik AngraMainju, ezért a „hallgatás tornyára” vitték, hogy a keselyűk martaléka legyen. Két őselemet tiszteltek: a vizet és a tüzet (ezt az árjaktól vették át); ez utóbbi Ahuramazda jelképe lett, ezért őrzik templomaikban az örök tüzet (lásd tűztemplomok); papjaik, a mágusok azért viselnek fátylat, nehogy lehelletükkel beszennyezzék a tüzet. Nagy Kúrosz a 6. században államvallássá tette, Hellásztól egészen Észak-Indiáig voltak hívei. A Kr.u. 3. században a Szasszanidák hatalomátvétele a papság segítségével történt, ezért befolyásuk megnőtt, de a 7. században megkezdődött az iszlám térhódítás, és az ország lakóinak többsége a síita irányzathoz tartozónak vallotta magát.

- között (ez utóbbiból lett a későbbi forradalom tömegbázisa), néptömegek széles rétegei marginalizálódtak,
- az erőltetett fejlesztési ütemterv egyre csak növelte a szociális feszültségek és olyan,
- rétegek is a sah ellen fordultak, melyek korábban támogatták.

Mindezek mellett még az is fokozta a társadalmi feszültséget, hogy:

- a királyi család fényűző életmódot folytatott és vezető társadalmi réteg a Nyugatot majmolta és az iszlám értékeket teljesen ignorálta,
- a despotikus, autokrata tekintélyuralmi rendszer minden ellenzéki megmozdulást leverte,
- a sah az USA-val és Izraellel szoros gazdasági kapcsolat kiépítését tervezte.

Ez a helyzet teremtette meg a forradalom feltételeit, mivel egységfrontba sorakoztatta fel Irán jelentős társadalmi rétegeit.

Khomeini ajatollah nyíltan fellépett az önkényuralom ellen, ezért 18 hónap börtönbüntetésre

ítélték, majd Irakba száműzték az országból, ezt követően pedig Franciaországba ment, ahol

beszédeiben az USA-t támadta. A forradalom 1979-ben kitört, Khomeini ajatollah visszatért

az országba és tömegek éltették. Az iráni iszlám forradalom jelentősége:

1. bebizonyosodott, hogy még egy a Nyugat által támogatott kormányzat is megbukhat,
2. létrejöhet iszlám állam, melyben az iszlám elvei valósulnak meg: Khomeini a politikai iszlám elveit átültette a gyakorlatba.

Több mint egy éves küzdelem után megalakult az iszlám köztársaság. Az új teokratikus politikai rendszer:

1. vallási alapú reformokat hajtott végre,
2. külpolitikájában nyugatellenes volt, hisz az 1953-as puccsot nem felejtik el az amerikaiaknak. Irán különösen távolságtartóvá vált az Egyesült Államokkal szemben 1953 óta, mert segédkezet nyújtottak egy választott kormány megdöntésében, emiatt a sah elnyomó rezsimje került hatalomra,
3. nem ismeri el Izrael állam létezését.

Az új kormány támogatott különféle csoportokat, melyet a nyugati világ nagy része fundamentalistaként könyvel el.

*Az iszlám állam* című művében Khomeini kifejti sajátos teóriáját az iszlám kormányzásról: alapelve, hogy a politika és a vallás szerves egységet képez, elképzelésének sajátosságát egy új méltóság: a legfelsőbb vezető<sup>181</sup> megteremtése adja. E rendszer érdekes egyvelege a szekuláris és vallásos elemeknek, vagyis a klasszikus világi fogalmak, mint parlament, kormány, alkotmány sajátos iszlám tartalommal bővülnek.

A Legfelsőbb Vezető:

- felügyeleti jogkört gyakorol,
- ő a hadsereg főparancsnoka,
- őt illeti háború indításának és a békekötésnek a joga,
- kinevezi a bírósági szervezet vezetőit, a katonai és rendőri vezetőket, a biztonsági tanács vezetőit és az állami rádió és tévé elnökét.

Khomeini ajatollah jelentőségét muzulmán szerzők abban látják, hogy:

- megerősítette a politikai iszlám ügyét,
- módszert teremtett a cionizmussal és imperializmussal való szembeszállásra,
- a legfelsőbb Vezető felügyeleti szerepét állítottí előtérbe az iszlám kormányzás formájában,
- mivel mellőzi a hagyományos síita koncepciókat, melyek összetűzésekhöz vezethetnek a szunnitákkal, ezért általános iszlám forradalomként vonult be a történelembe,
- Khomeini bebizonyította a síáknak, hogy nem szabad várni a rejtőzködő imám megjelenésére, hanem most kell iszlám kormányzatot létrehozni, melyet egyházi jog- és törvénytudósok vezetnek.

Az elmúlt évtizedekben a mérsékelt demokratikusnak mondható politikai szerkezet olyan reformista politikus megválasztását tette lehetővé, mint *Mohammad Khatami* miniszterelnök, aki „iszlám demokráciát” ígért a támogatóinak. A két ciklusban is megválasztott elnök szót emelt a tolerancia, a civil társadalom, a szólás szabadsága védelmében, a konstruktív diplomáciai kapcsolatok létesítése mellett az Európai Unióval és az ázsiai országokkal, támogatta a szabad piac politikáját és a külföldi befektetéseket. Őt követte a jelenlegi elnök *Mahmoud Ahmadinejad*, de még ő sem olyan hatalmas, mint az ajatollah, akinek szava megelőzi az övét minden külföldi és belföldi kérdésben.

---

<sup>181</sup> Jelenleg: Ali Khamenei

## Egyiptom

1922-ben nyert részleges, majd a II. világháborút követően teljes függetlenséget. 1952-ben *I. Faruk* királyt katonai puccsal eltávolították, helyére fiát, *II. Ahmed Fuádot* nevezték ki. Az Egyiptomi Köztársaságot végül 1953. június 18-án kiáltották ki; első elnöke, *Mohamed Naguib* lemondása (1954) után *Gamel Abden Nasszer* vette át az elnöki hatalmat. Az 1952-es forradalom vezetője a monarchia megdöntését követően belügyminiszter volt, de Naguib tábornok eltávolítása után egészen haláláig (1970) köztársasági elnök lett. Az ún. el ne kötelezett országok 1955-ös bandungi értekezletén a harmadik világ egyik vezető személyisége lett. Az 1968-as arab-izraeli háború után elismerte felelősségét és lemondott, de a nép rokonszenvezett (Szuezi csatorna államosítása és az Asszuáni gát megépítése miatt)vele, így mégis hatalmon maradt. 1958 és 1961 között Egyiptom és Szíria uniót alkotott, Egyesült Arab Köztársaság néven. Gamal Abdel Nasszer elnöksége alatt a Szovjetuniót tekintette legfőbb támogatójának, 1954-ben jelent meg A forradalom elmélete című könyve, amelyben kidolgozta az arab szocializmus elméletét és Egyiptom hármaskötését: arab, afrikaiegység és az iszlám világ egysége. 1968-ban az ún. hatnapos háborúban az izraeli haderő súlyos vereséget mért az egyiptomira. Megszállta a Sínai-félszigetet. Nasszer 1970-ben bekövetkezett halála után hű támogatója, *Anvar Szadat* vette át a helyét (a korrekciós forradalomnak nevezett tisztogatás után), aki felszámolta az ország szovjetekhez fűződő kapcsolatát, kiutasította a szovjet tanácsadók nagy részét. 1973-ban összehangolt szír-egyiptomi támadás indult Izrael ellen (ún. jom kippuri háború), amit a zsidó állam csak amerikai diplomáciai segítséggel tudott visszaverni. Szadat elfordult a nasszeri szocializmustól és támogatta az egyiptomi és amerikai befektetéseket. Szadat az ország gazdasági nehézségeire való tekintettel béketárgyalásokba kezdett Izraellel, amelyet az 1978-as Camp David-i egyezményrel pecsételtek meg. Az 1979-ben a Fehér Házban aláírt végleges békeszerződést az Arab Liga országai elítélték. Ekkor Egyiptom elismerte Izrael állami létét, Izrael pedig kivonult a Sínai-félszigetről. Bár a nyugati közvélemény szemében nagyot nőtt, Szadat belső támogatása rohamosan csökkenni kezdett, végül 1981-ben egy katonai díszszemlén egy szélsőséges muszlim merénylő végzett vele. Utódja a ma is hivatalban levő Hoszni Mubarak lett.

### 3.4.3. A kodifikáció a muzulmán országokban

A 19. századtól a hatóság jelentős mértékben éltek rendeletalkotó jogkörükkel, aminek köszönhetően új jogágot születtek meg. A muzulmán világ addig nem tiltakozott ellene, míg ezek a személyi jogállás területét nem sértették. Törökországban például az 1870 és 1877 között kibocsájtott PTK és Polgári Eljárásról szóló törvény ki is hagyta a személyi, családi és öröklési jogot! A 20. század harmincas éveig várni kellett a személyi és öröklési jog kodifikációjára: Irán volt az első, majd őt Szíria, Tunézia, Marokkó és Irak is követte. 1967 óta Iránban a bíróságok dönthetnek válás és többnejűség kérdésében. Az ilyen és ehhez hasonló változtatások viszont számos országban nehezen egyeztethetők össze az orthodoxiával, ezért volt fontos, hogy a tervezett törvénygyűjtemények a muzulmán jogra támaszkodjanak. Ezen a területen kívül eső szabályozások-mint büntetőjog, büntető eljárásjog, kereskedelmi jog, közigazgatási jog- viszont a nyugati koncepciókat, a római-germán vagy a common law elveket vették át. Tökéletes példái ennek az Atatürk-i török kodifikációk (lásd később). Hasonló útra lépett Egyiptom, Marokkó, Irak és Irán is.

Mivel számos nem-muzulmán élt és él a muzulmán országokban, szükség volt ún. *vegyesbíróságokra* és ezeknek kódexekre.

Ez a rendszer nem volt sokáig tartható: egyre inkább a világi bíróságok feladata lett a modern és a muzulmán jog alkalmazása. A hagyományos bíróságokat végül megszüntették: 1772-ben Indiában, 1924-ben Törökországban, 1955-ben Egyiptomban, 1956-ban Tunéziában.

Napjaink muzulmán államai igen színes képet alkotnak: vannak köztük a modernizációt és a nyugatiasodást kategorikusan ellenzők (Szaud-Arábia, Jemen), vannak még olyanok, melyek szocialista orientációjúak (ezek joga az iszlámtól teljesen eltérő világi jog), döntő többségben viszont azok vannak, amelyek modernizálták jogrendszerüket vagy a common law, vagy a francia illetve holland jog mintájára. Felvetődik a kérdés: a muzulmán jog teljesen elnyugatiasodása e jogkör eltűnéséhez vezet-e? Anderson erre azt válaszolja<sup>182</sup>:

„ a muzulmán országok mindmáig értettek ahhoz, hogy joguk különböző részeit , vagy a hagyományos jogot és a Nyugattól recipiált jogot úgy olvassák össze, hogy az hagyományaiknak és felfogásuknak egyaránt megfeleljen.”

---

<sup>182</sup> Anderson, J.N.D.: Islamic law in the modern world (1959)

#### 4. Záró gondolatok- Eurázia víziója

A vallási statisztikák szerint az iszlám 1 milliárd követőjével a kereszténység után a világ második legnagyobb vallási mozgalma; egész pontosan a muszlimok ma annyian vannak, mint a katolikusok, a világ népességén belüli arányuk pedig egyenletesen növekszik. Ennek részben demográfiai okai vannak, de tény az is, hogy a muszlim hit sajátos dinamikája olyan vonzerőt jelent, amely a missziós gyarapodást mozdítja elő. A térítő munka sikerei döntően Fekete-Afrikában mutatkoznak: ma már a régió lakosságának 15%-a követi a próféta hitét. Indonézia, India, Pakisztán, Banglades, Egyiptom hatalmas muzulmán népességgel rendelkezik, a demográfiai térnyerés folyamatos Közép-Ázsiában, a migrációs hatásoknak köszönhetően pedig egyenletesen emelkedik a Próféta követőinek száma Amerikában és Európában – elsősorban Német- és Franciaországban. Az iszlám ezzel ismét bizonyítja korokhoz és kultúrákhoz való nagy alkalmazkodóképességét, amely kezdettől a fő oka annak, hogy világvallássá válhatott.

Európa kulturális és vallási alapon történő társadalmi átalakulása az EU egyik legégetőbb kérdése- bár a hazai médiában keveset hallani e témáról, EU-tagságunk ellenére külügyként kezeljük az Unió belső problémáját. Egyre többen vannak, akik kételkednek a multikulturális társadalmak fenntarthatóságában, egyre erősödnek a szélsőséges megoldásokat kínáló politikai- vallási nézetek és új megvilágításba kerülnek a demokrácia legfontosabb elemei és értékei.

Bernard Lewis azt nyilatkozta: Európa a század végére muzulmán lesz. Robert Spencer pedig azt vallja: jóval hamarabb. E kijelentések háttérében a következő okok állnak:

1. Nagy-Britanniában az ortodox zsidók vallási bírósága mellett már sharia-bíróságok is működnek a brit jogrendszer jóváhagyása nélkül.<sup>183</sup> 1982 óta létezik az Islamic Sharia Council, mely nem foglalkozik mással, csak házassági, válási, öröklési, gyermeknevelési és láthatási ügyekkel. Az angol jog azonban ezeket csak önkéntesen választottként fogadja el, döntéseik pedig nem bírnak kötelező erővel. A muzulmánok egyre növekvő száma miatt felvetődik a kérdés: integrálható-e az iszlám az európai demokráciák szerkezetébe? És ha igen, akkor ehhez szükséges-e az iszlám alapvető reformálása?

---

<sup>183</sup> Scruton, Roger: Islamic law in a secular world

[http://www.opendemocracy.net/article/faith\\_ideas/europe\\_islam/secular\\_world](http://www.opendemocracy.net/article/faith_ideas/europe_islam/secular_world)  
letöltés időpontja: 2008. július 24.

Vajon alkalmazható a vallásszabadság az iszlámra is? a judaizmus követőinek is vallási reformokat kellett bevezetniük: le kellett mondaniuk arról, hogy a vallási tételeik egyben az alkotmányuk is legyen. Vagyis nem lehetett állam az államban, jog a jogban. Mivel az iszlám is vallásjog, saját jogendszerrel: a sharia, mely az egész közösség életét szabályozza, súlyos nehézségekbe fog ütközni ez a reformtörekvés. Az iszlámban ugyanis az umma érdeke élvez prioritást, és az egyén ilyen mértékű háttérbe szorítása nehezen egyeztethető össze a polgári és individuális Európa elveivel.

A sharia-bíróságok tehát csak polgári ügyekben illetékesek, büntetőkbem nem. A női egyenjogúság pedig továbbra is érzékeny pontja marad az európai iszlám ítélkezésnek. Nyugati gondolkodó(nő)ként elfogadhatatlannak tartom, hogy az iszlám vallási törvényi szerint a férj anélkül újránházassodhat, hogy előző feleségétől elválna, aki viszont addig nem házasodhat újra, míg hivatalosan el nem válik férjétől. Az ISC ilyen esetben 3 hónapon belül kimondja a válást.

A probléma újabb kérdést vet fel: az Európában élő muzulmánok minek tekintik magukat? Abu Hamza<sup>184</sup>, a Finsbury park mecsetjének egykori radikális hitszónokáról így így nyilatkozott:

„Britnek tekintem magam -mondja Hamza- addig a pontig, hogy brit dokumentumokkal közlekedem. Ha a kérdés az, ahogy britnek tekintem-e magam, mert azonosulok a brit politikával, a válasz természetesen negatív...itt élek és innen van az útlevelem. Ez mesterséges identitás. A valódi a szívemben és a belsőmben van, és ez az identitás, amely az embert vezérli. Ez az iszlám.”

A hivatkozott cikk szerzője Omar Bakri nézeteit is elemzi az ember alkotta és az iszlám isteni törvényei közötti különbségről. Szerinte előbb vagy utóbb Nagy-Britannia is a muszlim kalifátus részévé kell hogy váljon. Bakri az alábbiakban foglalja össze álláspontját:

„Ha Allah úgy akarja, a Nyugatot Dar Al-Iszlámmá [azaz iszlám uralom alattivá] alakítjuk át a külső invázió eszközével. Ha egy iszlám állam létrejön és meghódítja [a Nyugatot], mi leszünk a hadserege és a katonái belülről. Ha nem, ideológiai invázióval belülről [változtatjuk meg a Nyugatot], háború és gyilkosság nélkül. Prédikálunk nekik, és ők elfogadják [az iszlámot], vagy közöttük élünk, és az életünk befolyásolja őket, és elfogadják az iszlámot a problémáik politikai megoldására, és nemcsak ideológiai megoldásként... A törvények lehetnek iszlám vallásiak és lehetnek ember alkotta törvények. Ők [a Nyugat] ránk kényszerítették az ember alkotta törvényeket a [jövőbeli]

<sup>184</sup> Hechs László: Iszlám jog vagy európai értékek? (<http://hetilap.hetek.hu/index.php?cikk=67553>)

iszlám rendszer pedig az iszlám vallási döntvényeket fogja rájuk erőszakolni. Allah ezt mondta: „Ne engedelmeskedj a hitetleneknek és az álszenteknek.”

Amíg az iszlám mai szerkezete nem változik meg, integrációja nem mehet végbe az európai civilizáció keretén belül, amely a vallás és a politika teljes szétválasztásán alapul. A sariának akár csak a részleges legitimálása a mai kereteken belül olyan folyamatokat erősíthet meg, amelyek az európai civilizáció jelenlegi formájának felbomlásához vezethetnek.

2. Svédországban, Malmöben olyan „iszlám zónák” alakultak ki, amelyekben véget ér a világi állam és svéd törvények helyett az imámok mondják meg mi a helyes, a követendő. A rendőrség nem képes ellenőrzése alatt tartani ezt a negyedét, a mentősök sem merészkednek erre a környékre.<sup>185</sup>

3. Dániában léteznek ún. dánmentes iskolák, melynek diákjai csak muzulmán bevándorlók.

4. A fejkendő viselése körüli vita eredményeképpen Franciaországban az állami iskolákban betiltották a kendőviselést, Nagy-Britanniában nem.

5. Hollandiában politikai gyilkosság áldozata lett a szociálisan liberális gondolkodó, Pim Fortuyn, aki azt nyilatkozta, hogy: Nem bölcs dolog beengedni az országba az asszimilálódni képtelen muzulmánok millióit. Ragaszkodott ahhoz, hogy alkalmazkodjanak a nyugati kultúrához, ne a befogadó ország alkalmazkodjon hozzájuk. Theo van Gogh, iszlámot bíráló rendező pedig egy marokkói bevándorló áldozata lett.<sup>186</sup>

6. Németországban, Lehmann mainzi bíboros felszólalt az iszlám jogi egyenlősége ellen, vallja: nem lehet a keresztény vallással azonos szinten kezelni, ez ugyanis félreértelmezett vallási tolerancia. Hasonló véleményen van a CDU is, amely még hozzáteszi: a kereszténység kiemelt jogi és kulturális helyzetére kell törekedni. A Zöldek és az SPD viszont az államot semlegesnek tartja és elsősorban a muzulmán problémák helyi szinten történő megoldását sürgeti. Hozzáteszik viszont, hogy az iszlám egyenlővé tétele alkotmányból eredő kötelesség, és a törvényeknek minden vallású polgárral szemben toleránsnak kell lenni.<sup>187</sup>

7. Törökország EU-s csatlakozása tovább halasztódik, bár azzal tisztában vannak, hogy az ország geostratégiai szerepe rendkívüli: Törökország nélkül az EU közel-keleti politikája nem lehetne elég hatékony. Mégis szívesebben ajánlanának egy megerősített

<sup>185</sup> Csizmadia Daniella: Eurábia kísértete (Élet és Irodalom 2005 49.évf. 22.sz.)2.o.

<sup>186</sup> Csizmadia Daniella: Eurábia kísértete (Élet és Irodalom 2005 49.évf. 22. sz.)5.o.

<sup>187</sup><http://kitekinto.hu/cikk.php?cikk=1967&s=rss> étöltés: 2008. július 14.



társult tagságot vagy privilegizált partnerséget. Bár a török vezetés vállaná az alkotmány módosítását is, de az Eu-ban tartanak attól, hogy ez egyben egy európai szellemiségű és mérsékelt iszlám irányú alkotmány lenne, ami az európai jogrendbe nehezen illeszkedik. A büntető törvénykönyv 301-es cikkét módosították, mert az a szólásszabadság korlátja volt. Ez miatt viszont az Alkotmánybíróság (melynek tagjai hagyományos kemalisták) betiltaná a kormánypártot és bizonyos politikusokat eltiltana a politikától. Az országban nagyon komoly belső feszültségek vannak és a hadsereg nincs civil kontroll alatt, pedig a demokrácia egyik alapkövetelménye, hogy nem lehet önálló hatalmi tényező a hadsereg. Az Európai Parlament jelentésben szólította fel az országot a kurdok helyzetének szabályozására, melynek hatására már elismerik, hogy a kurd nyelv létezik, Tv és rádió adás van ezen a nyelven, de az iskolai oktatás törökül folyik. A kurdisztán szót továbbra sem lehet kiejteni, erőltetett, kemény asszimilációval akarják a problémát megoldani. Ciprus is egy olyan tehertétel, mely folyamatosan gátolja a csatlakozást. A 2004-es kofi Annan- tervet a ciprusi törökök elfogadták, de a görögök nem: ez ugyanis egyesítette volna Ciprust és erős kisebbségi jogokat és autonómiát biztosított volna a ciprusi törököknek.<sup>188</sup>

Bízom benne, hogy globalizálódó világunkban, ahol a kulturális határok egyre kevésbé felelnek meg a földrajzi határoknak, és ahol Európa integráns részévé vált a Közel-Kelet, ott van a muzulmánoknak olyan csoportja, mely hangsúlyozza európai identitását és egy európai iszlám eszme- és intézményrendszer kialakításán dolgozik, és velük szemben alulmaradnak az iszlám és keresztény kulturális nacionalizmus azon hangjai, melyek ragaszkodnak a nemzeti és vallási örökség megkülönböztető voltához.

---

<sup>188</sup><http://www.euractiv.hu/kulpolitika/interju/szent-ivanyi-istvan-az-eu-nem-egy-keresztény-klub>

## Idegen szavak listája

**Allah-** az egyisten neve az arab nyelvben; már az iszlám előtti Mekka istenségei között is előkelő helyet foglalt el; az iszlámba mindenható isten lett, ábrázolása tilos

**Burqa-** tradicionális, fekete női viselet, melyből kizárólag a szem látszik ki

**Dzsáhilijja-** a tudatlanság iszlám előtti időszak az arab világban, amelyben az iszlám éles határvonalat jelent

**Dzsihád-** Allah útjáért folytatott küzdelem; törekvés a szellemi életben, hadviselésben

**Emír-** az iszlám birodalom államainak uralkodói címe

**Fiqh-** átfogó értelemben vett iszlám jog

**Fundamentalizmus-** iszlámban is felbukkanó reformmozgalom, mely az igaz hitet az eredeti kinyilatkoztatásokra és a legrégebbi hagyományokra kívánja korlátozni; fontos szerepet játszik a szó szerinti értelmezés

**Ghuszl-** fürdés ima előtt, házaselet után, Mekkába látogatás előtt

**Hadith-(hádís)-** a Próféta kijelentései, példás cselekedetei

**Haddzs:** az iszlám egyik pillére: a kötelező zarándoklat

**Hanifok:** egy és a többistenhit között hezitálók

**Hazara-** a síita iszlám 12. ágához tartozók (Afganisztán)

**Hidzsra-** a Próféta 622-es kivonulása Mekkából

**Hilál:** holdsarló

**Ihram-** varrás nélküli ruha (zarándoklat alkalmával öltik magukra)

**Imám-** síita vallási vezető/ a szunnita iszlámban előimádkozó

**Iszlám-** alávetés, belenyugvás, Allah iránti odaadás

**Iszlámijja-** a 20. század iszlám mozgalmaira alkalmazott kifejezés

**Izmáiliták-** a síita iszlám 7. ágához tartozók (Afganisztán)

**Kalifa-** Isten földi helytartója, igazhívó uralkodó, a Próféta megbízottja

**Kibla-** az imák meghatározott iránya (először Jeruzsálem, majd Mekka)

**Koran-** az iszlám 114 fejezetből (szúra) álló isteni kinyilatkoztatása, melyet Mohamed próféta 22 éven keresztül részletekben kapott meg Alláhtól

**Lunáris naptár:** holdnaptár

**Mahr-** jegyajándék

**Medres-** vallási iskolák

**Mullah-** pastu tanító, aki a Koran-t többé-kevésbé ismeri

**Minaret-** mecsethez épített torony, mely Allah felsőbbségének jelképe

**Miradz-** Mohamed csodálatos égi utazása Mekkából Jeruzsálembe majd a Mennyország

**Mudzsahedin-**öngyilkos merénylő

**Niszaijja-** muzulmán feminizmus

**Ramadan:** az iszlám egyik pillére: a böjt hava, ilyenkor napközben tilos az étkezés, ivás, a dohányzás és a nemi érintkezés

**Sahid-**mártír

**Sharia-** Koran jogi előírásai, a közösség életét szabályozó vezetője

**Sía-** Ali pártjának követői elsősorban Iránban, Irakban, Azerbajdzsánban terjedt el; nem ismerik el azokat a kalifákat, akik nem állnak vérrokonságban a Prófétával

**Szalat-**az iszlám öt pillérének egyike, naponta ötször, megszabott időpontban elvégzendő rituális imádság, mely különbözik a szabad akaratból végzett, informális imától

**Szunna-** Mohamed cselekedeteinek gyűjteménye

**Talibán-**szunnita muszlim és pastu nacionalista mozgalom, amely 1996 és 2001 között volt hatalmon Afganisztánban

**Tauhid-** Isten egységének központi iszlám tana, a keresztény szentháromság és a megtestesülés tanának elutasítása

**Umma-** muzulmán közösség, mely áthidal országhatárokat, nemzetiségeket és nyelvi különbségeket

**Zakát-** az iszlám öt pilléren egyike: alamizsnáskodás, koráni vagyondó a szegények, a rabok és a missziók javára

## A hindu jogi kultúra



32.ábra Mahabharata

### 1. Bevezető

A vallási jogcsalád -a muzulmán mellett- másik nagy területe: a hindu jog, melynek vizsgálata háttérbe szorult napjainkban, pedig világszerte több száz millióan követik és tisztelik. Hangsúlyoznom kell, hogy a hindu jog nem csupán India joga, hisz e fogalom nem a földrajzi határokhoz kötött, hanem a hinduizmushoz, mely világszemléletet és életmódot ad a hindu közösségnek. Most is olyan jogkörrel van dolgunk, amelyben a vallási előírások a jogszabályok szerepét töltik be. A hódító hatalmak (muzulmánok, angolok) mindig tiszteletben tartották azokat a jogviszonyokat, melyek rendezésére a hagyomány volt a legalkalmasabb.

A *hindu jog fejlődésében* három nagy korszakot különítettem el: *az első*, a klasszikus időszak, melyben bemutatom azt a kulturális miliőt, amelyben a hinduizmus megszületett, vázolom a gondolkodásmódot meghatározó világregend-koncepciót, a társadalom-felfogást, tisztázom az alapvető jogi kifejezéseket: dharma, danda, karma, szasztra, szmriti, artha, mindezek mellett kitérek arra a vallástörténeti mozzanatra, amikor brahmanista papoknak szembesülniük kellett a buddhizmus térnyerésével és kihívásaival, majd ellenreformációs válaszként megalkották a hinduizmust, a modern brahmanizmust ; *a második korszak* az angol gyarmatosítás időszakára esik, amikor az angol hódítók ellepték Indiát és modernizálni akarták, de olyan nehézségekbe ütköztek, mint: idegen

nyelv, sajátos gondolkodásmód, ismeretlen vallás kaotikus pantheonnal és mély filozófiai hagyománnyal, jogi tartalommal, amely az egész társadalmat áthatotta és egy sajátos rend kialakulását segítette elő; illetve az ország hatalmas kiterjedése, mely megakadályozta a klasszikus szövetségi állam kialakulását( így később az országos hatáskörű szervek, mint a Legfelső Bíróság csak szűkebb hatáskörrel működhetett); a *harmadik korszak* 1947-től datálódik, ekkor nyerte el függetlenségét az ország: az időszak jellemzője, hogy nem vetették el a régi, brit koncepciókat (ezt az 1950. évi Alkotmány ki is mondta), de a kapcsolat az angol joggal meglazult. Indiában az egységes nemzet hiánya miatt sem tudtak olyan szilárd intézmények kialakulni, mint az USA-ban az Alkotmány vagy a „bírák kormányzása”.

## 2.A klasszikus hindu jog

India nevét az ország észak-nyugati részén hömpölygő folyamról, a Sindhu-ról kapta. A későbbiekben a perzsák ezt a szót Hindu-nak, a görögök Indusznak ejtették, ezért már az ókorban is Indiának nevezték ezt a területet. Az ország hivatalos elnevezése Bharat Indiai Köztársaság: a hagyomány szerint a Hold-nemzetségből származó Bharat király személyét akkora tisztelet és dicsőség övezte, hogy róla neveztek el országrészeket.

### 2.1. Az Indus-völgyi civilizáció

1856-ban az angol gyarmatosítók nagy vállalkozásba kezdtek: az Indus folyó mentén vasútvonalat építettek. Hatalmas rommezőkre leltek az építkezés közben: ez volt *Harappa* romvárosa, egy magasan fejlett, városokat építő, az írást is ismerő földműves társadalom.<sup>189</sup> Majd 1921-22-ben feltárták az indus-völgyi civilizáció (i.e. 3.évezred - 1500) másik nagy városát *Mohendzso Daro*-t. Az ásatásokon talált leletek- a művészi megmunkált ékszerek, a fegyverek, a díszes edények- bizonyítják, hogy redkívül fejlett kultúrájú népek éltek itt az árja hódítás előtt, fejlettségük az egyiptomi és a sumér civilizációéval versenyezhet!<sup>190</sup> Hitük alapja agrár- és termékenységkultusz volt, melyhez szent állatok totemisztikus tisztelete társult. A nemzés, a nemiség, a terménységi- és emberáldozatok jellemezték világfelfogásukat; egyes nézetek szerint pedig az ind kultúra

<sup>189</sup> Aiyangar, T.R.: *Dravidian India*(1925, India printing works, Madras)23-45.o.

<sup>190</sup> Citadella (főlegvár) típusú városokban megközelítőleg 35-100 ezer ember élhetett; egyenes és széles (Mohendzso Daróban 10 m széles is volt) főutakat sorházak és üzletek szegélyezték, voltak köztük többemeletesek is; vízvezetékrendszer és a csatornázás kiépített volt, minden házban volt: mosdóhelység, külön kút, konyha tűzhellyel; közfürdőket istártak fel

meditatív és aszketikus hagyományai is tőlük erednek.<sup>191</sup> A *szvasztika*, a Nap absztrakt képének ábrázolása is e a civilizációból ered, s a hinduizmusban, a buddhizmusban és a dzsainizmusban mindmáig megtalálható. Az indiai pantheon későbbi istenei, főként Brahma, Siva, Káli ebből a korból származnak, vallási szervezetükről pedig annyit tudunk, hogy szakrális városkirályságokban éltek, hivatásos papi réteg irányítása alatt.

## 2.2. A Ganga-völgyi civilizáció



A Kr. e. 2. évezred derekától harcos nomád indoeurópai törzsek, az *árják* nyomultak be Észak-Indiába, leigázva vagy Dél felé szorítva a benszülött lakosságot. Az árja szó jelentése idegen, külföldi, hívek közül való, későbbi jelentésmódosulással lett előkelő származású, illetve nemes. Az árják kis törzsekben éltek, analfabéták voltak, városokat sem tudtak építeni, így a gazdasági élet központjai a falvak lettek. Olyan hatalmas központok, mint az Indus-völgyiek idejében, nem voltak, és a korábbi fejlett civilizáció nem is befolyásolta építészetüket.

### 33. ábra Rama herceg

Mivel állattenyésztők voltak, még azokat a gátakat sem tudták használni, amiket az indus-völgyiek mezőgazdasági célra építettek. Évszázadok múlva jelent meg Indiában újra az írásbeliség és a városépítés. Bár ezek miatt visszalépésnek számít az indoárják megjelenése, mégis a világról és az istenekről alkotott képük, melyekről a Védákban olvashatunk, mérvadónak számít a hinduizmus megformálásában.

Számos szakember egyetért azzal a véleménnyel, hogy *ez pont fordítva történt*. Az északi, nomád pásztornépként Indiába érkező árják asszimilálódtak és olvadtak bele az akkor már stabil társadalmi rendszerrel és városi kultúrával rendelkező, letelepedett földműves dravida társadalomba. Ez logikusabb is; hiszen nem valószínű, hogy egy fejlett mezőgazdasági és kulturális rendszerrel rendelkező, igen magas civilizációs szintet megjelenítő társadalmat elsöpört és igába hajtott volna egy lovas-pásztor nép. Elképzelhetőnek tartják, hogy a *bráhmanok* a városi, dravida papság, a pária kaszt pedig az árják sámánista papságának az utódja. Ezt bizonyítják az etnográfiai tények is: a pária

<sup>191</sup> Glasenapp, Helmut v.: Az öt világvallás (1993 Gondolat-Talentum) 13-136.o.

papság rítusai és szertartási számos sámánikus elemet tartalmaznak, mely inkább jellemez egy nomád társadalmat mintsem egy letelepedett földművelőt.

A korai árja társadalom négy örökletes társadalmi rétegre oszlott, ezeket a *varna*-nak, színeknek nevezték; ezek mellett számtalan apróbb kaszt is található az ind társadalomban. (A kaszt szó portugál eredetű, a 16. században terjedt el, és minőséget, fajt jelent.)<sup>192</sup>

A *varnavjajasztha*, a kasztrendszer kialakulásának létezik egy mitologikus és egy világi megközelítése: a mitologikus szerint *Purusza* öslény szájából a papok, a *brahminok*, a karjaiból a harcosok, a *ksatriják*, a törzsből a kereskedők, a földművesek és a kézművesek, a *vaisják*<sup>193</sup>, végül a lábából a szolgák, a *sudrák*<sup>194</sup> jöttek létre. A négy kaszt után következett a legyőzött, nem árja népesség, az érinthetetlenek (*chandala*), a páriák, az orrnélküliek.<sup>195</sup>

A világibb jellegű magyarázat a társadalomképből indul ki: a társadalom nem egyénekből áll, hanem közösségekből, ahol mindenki teszi a maga kötelezettségét, a *dharmáját*, és így rend van a világban. A társadalom a közösségek közössége. Az egyén dharmaja pedig attól függ, melyik kasztba születik.<sup>196</sup>

*Az ókori indiai filozófiát teljes egészében az indo-árja gondolatvilág alkotja.*  
<sup>197</sup> Ennek következtében két irányba alakul ki a jogi gondolfodásnak a vallás keretein belül:

- az *orthodox irodalom*, mely a brahmanizmusra és a Védákra épül
- a *heterodox irodalom*, melyet a védikus tradícióktól való elfordulás jellemez, vallási alapja a buddhizmus

### 2.3. Az orthodox irodalom

Nehéz feladat korszakokat elhatárolni az indiai filozófia-és jogtörténetben, mert az indiai szellem a mulandó helyett az örökkévalóra irányítja a figyelmét, ezért nem rögzítették szigorúan az eseményeket. Tehát a mi fogalmaink szerinti történetírás nem létezett Indiában. Ismereteink mai állása szerint az indiai filozófia és jogfelfogás első időszakát a *Védák korának* nevezzük (kr .e. 1500- kr.e. 500), és ezen belül három alkorszakot határolunk el:

a) az óvédikus kort, (Kr.e.1500-1000)

<sup>192</sup> Hutton: J.H.: Caste in India. Its nature, function and origins (1963, Oxford University Press, London, 4th 134-145.o.

<sup>193</sup> Az első három kasztot kétszer született-nek is nevezik, mert ők születésük után egy különleges beavatási szertartáson vesznek részt, így válnak a vallási közösség teljes jogú tagjává

<sup>194</sup> Ők végzik az alantasabb munkákat és szolgálják a kétszer születetteket

<sup>195</sup> Azért nevezték el így őket az árják, mert ők büszkéek voltak magas ornyergükre, hosszú orrukra, söt világosabb bőrükre (ez utóbbi még napjainban is fontos szerepet játszik a házastársak kiválasztásában.)

<sup>196</sup> Aiyar, K. Sundararama: Dharma and Life (1924, Sri Vani Vilas Press, Srirangam) 35-56.o.

<sup>197</sup> Störig, Hans Joachim: A filozófia világtörténete (2006 Helikon Universitas)19-59.o.

b) az áldozati misztika korát és (Kr.e. 1000-750)

c) az upanisádok korát (Kr.e.750-500).

Ezt követi a *heterodox korszak*, mely Kr.e. 500tól egészen napjainkig tart és a brahmanizmust és a Védákat bírálja; ezt nevezik az indiai vallástörténet reformációjának, melynek hatására ellenreformációként megjelent a modernizált brahmanizmus, a *hinduizmus*.

a) Az óvédikus kor

India legősibb irodalmi emlékei a Védák, melynek jelentése: tudás, szent ismeret (feljegyzésre méltónak ítélt tudás egésze). Ne úgy képzeljük el, mint a Bibliát, mert nem csupán egy könyvről van szó, hisz egy egész irodalom alkotásait foglalja magába, amelyet számos, más-más időben élt, ismeretlen személy jegyzett fel. Terjedelme a Bibliáénak a hatszorosa. A klasszikus vallási szövegek mellett ide tartoznak a himnuszgyűjtemények, a magyarázat-gyűjtemények, a remeték könyvei és a vallási-filozófiai értekezések, az upanisádok.<sup>198</sup>



A *Rigvéda* szemléletes képet ad az árja élet legrégebb ismert korszakáról, melynek ismerete nélkül nem érthetjük meg a későbbi fejleményeket. Az állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkozó nép vezetői a ksatriják voltak. Vallási elképzeléseikben a természet erőinek és elemeinek jutott döntő szerep. A védikus irodalom alkotásaiból kiolvasható, hogy e harcias

### 34. ábra Indra, a viharisten

nomád pásztorok istenképzetei elsősorban megszemélyesített természeti jelenségek (tűz, víz, ég, föld istenei) voltak, ugyanolyan attribútumokkal rendelkeztek, mint olimposzi társaik: önteltség, gőg, nagyvonalúság, okosság, műveltség, navívitás és ravaszság jellemezte őket.<sup>199</sup>A nép által tűzáldozattal, *jadsnyákkal* megtisztelt istenvilág élén királyként *Indra*, a viharisten állt. *Mitra* napisten és *Varuna* holdisten voltak a *ritá*-nak, a világ örök rendjének őrei, de az árja pantheonban számos más istennek és istennőnek is szerep jutott: elsősorban *Agni*-nak, a tűz istenének a rengeteg tűzáldozat miatt volt kiemelkedő a szerepe. (Az árják vallási életének alapját a szent tűz előtt bemutatott

<sup>198</sup> Störig, Hans Joachim: uo.

<sup>199</sup> Bowker, John: World religions ( 2003 Dorling Kindersley, London) 22.o.



áldozatok adták: ezeket kezdetben a családfők, később hivatásos papság mutatta be. ) Már ebben a korszakban is felbukkannak elvont-kozmikus vonásokat hordozó istenek: Brahmá, Visnu, Sivá és Krisna.

Az árja hódítók vallása eredendően epikus-heroikus természetű. Csírájában azonban már ebben a felfogásban is jelen volt az a két sajátos elem, amely a későbbi indiai gondolkodás sajátja:

- egy végső, személytelen törvény, világeelv és világrend az isteneknek is parancsol,
- létezik egy főisten, aki ura az örök rendnek.

A kezdeti politeizmus rendezetlensége után, kb. Kr.e. 1000 táján kialakult az árják vallása, a *brahmanizmus*, melynek elnevezése a papok kasztjának nevéből ered. (A hinduizmus pedig a földrajzi fogalomból származik, mivel a perzsa nyelvben fő folyójukat Hindusnak nevezték, a Kr.e. 4 századtól az ebben a térségben élőket pedig hindusoknak hívták. Manapság e két szó ugyanazt jelenti.)<sup>200</sup>

A hinduk nézete szerint a világegyetem rendezett egész, melyet változatlan, isteni törvényszerűségek által működő kozmikus rend (*rta*= igazság, rend)<sup>201</sup> jellemez, melyen a minden felett álló világtörvény uralkodik, a *dharm*a. E személytelen világrend irányítja az anyagi világot, az istenek és az emberek viselkedését. A rend az élőlények szempontjából azt jelenti, hogy származás, képességek és kötelességek szerint erőteljesen különböznek egymástól. Az egész emberiséget is számtalan kisebb rendre osztották fel: ezek lettek kasztok. Az emberi társadalomban akkor van rend, ha mindenki elfoglalja a maga helyét és teljesíti a helyének megfelelő dharmáját. De az ember gondolkodó lény és kísértésbe eshet, így eltérhet a dharmájától, ezért van szükség a *danda*-ra. A hinduizmus szerint minden ember élete és sorsa azoknak a jó és rossz cselekedeteiknek a szükségszerű következménye (*karma*), melyeket a korábbi életeiben véghez vitt. Aki földi életében illő életmódot folytat, az az első három kaszt tagjaként születik újra (*reinkarnáció*), aki méltatlan életet élt, az vmilyen állat formájában. Tehát a hinduk társadalmi rendszere - a kasztrendszer - összekapcsolódik a *lélekvándorlás* tanával, a *karma* és *dharm*a fogalmával. A jó és a rossz cselekedetek határozzák meg jelen létezésük utáni újtatesülésük formáját.<sup>202</sup>

A jobb újraszületés reménye ösztönzi az embereket arra, hogy erkölcsös életet éljenek egy kedvezőbb létállapot érdekében. A karmához való kötöttség a hinduk hite szerint nem zárja

---

<sup>200</sup> Glasenapp, Helmut v.: uo.

<sup>201</sup> Jany János: A hindu jog ontológiai alapjai és forrásai ( *Iustum Aequum Salutare* III. 2007/1 91-108.)

<sup>202</sup> Ádám Antal: A hindu forrású ősi bölcsélet néhány irányzatáról (Ünnepi tanulmányok prof.dr. Kalas Tibor egyetemi tanár oktatói munkásságának tiszteletére Z-Press Kiadó 2008 Miskolc) 15-37.o.

ki a *szabad akaratot*, választási képességet a jó és rossz között. A számára kiszabott kasztkötelezettségek, a dharma teljesítésével, a hazugság, lopás, gyilkosság, házasságtörés bűnének kerülésével, érdemszerű cselekedetek gyakorlásával (böjtölés, önsanyargatás, alamiznaadás, az istenek kultuszának gyakorlása) képes lesz az ember az élőlények ranglétráján fokként feljebb jutni, amíg a teljességet el nem éri.

A *dharma* tehát az élet és a halál teljességét átfogó, örök törvény. A hinduizmus nemcsak vallási, hanem társadalmi előírásokkal is egyetlen keretbe fogja össze követőit. *A dharma, karma, szamszara a hinduizmus etikai és jogi normarendszerének vázát alkotják.*

A dharma forrásai:

- *Sruti*: „amit hallani”, vagyis az ősi védikus irodalom dicsőítő himnuszai
- *Smriti*: „amire emlékezünk”: vagyis ami a dharmaszasztrában és az epikus művekben olvasható; a legjelentősebb amriti a *Manu Törvénykönyve*; a területi vallási joggyakorlat ezekből ismerhető meg

- *Acara*: „a gyakorlat”, valójában azon művelt és tudós emberek normái és elvárásai, akik az első két forrás szerint élnek
- *Atmatusti* : „ami tetszik”, de ezt kevesen ismerik el a dharma legfőbb forrásai között

A hindu bölcsek is elismerik, hogy csupán a dharma szerinti viselkedésnek és életvitelnek kevés köze van a realitáshoz, hisz kevésbé magasztos elvek is mozgatják az embereket. Ezért a *hindu élet négy célját* a következőkben határozták meg a *szasztrákban*:

1. *Dharma*: kötelezettség, igazságosság, tanulás (erény)
2. *Artha*: anyagi jólét (érdek)
3. *Káma*: érzéki vágyak kielégítése (gyönyör)
4. *Móksha*: a megváltás

A *szasztrák* az emberek magatartására vonatkozó kötelező szabályok, melyek arra tanítják meg az embereket, hogy milyen magatartást kell tanúsítaniuk, ha a túlvilági jutalomban kívánnak részesülni. Az alapján csoportosítjuk őket, hogy milyen emberi cselekedetet meghatározó indoknak felel meg, pl.: az erénynek a dharmaszasztra, a dharma-k gyűjteménye.

A *hindu szokásjog* érdekessége, hogy lehet bár *contra legem* vagy *praeter legem*, a dharma elfogadja, ugyanis ha az uralkodói parancs a világ rosszallását váltja ki, akkor nem kell követni az előírásait.<sup>203</sup> Minden kaszt, illetve alkaszt a saját szokáson alapuló előírásait

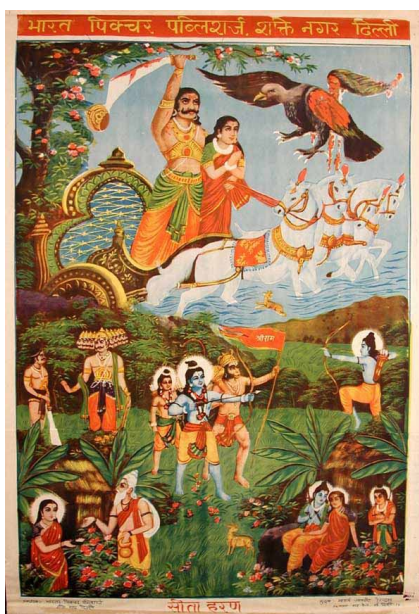
---

<sup>203</sup> Agarwala, R. K.: Hindu law (1981, Central Law Agency, Allahabad, 11th ed.)124-176.o.

követi, vita esetén pedig a felek a *pancsayat*-hoz, a kasztok gyűléséhez fordulhattak, amely olyan szankciókat alkalmazhatott, mint a kiközösítés, ami lássuk be a közösségi szellemre épülő társadalomban az egyik legsúlyosabb büntetés lehet.<sup>204</sup>

A hindu jog másik forrása a *smriti*, melyről Manu Törvénykönyvében is olvashatunk: az emberek, a bírák és az uralkodó döntéseik során hallgassanak a lelkiismeretükre, az igazságosság és a méltányosság diadalmaskodjon. Kétség esetén pedig a „belső elégedettségre” kell hagyatkozni.

A korszak irodalmi emlékei a Rigveda, mely himnuszok gyűjteménye, a *Mahabharata*<sup>205</sup> és a *Ramajana*<sup>206</sup> eposzok, illetve *Manu Törvénykönyve*.



### 35. ábra Ramajana

létrehozta a királyi hatalmat és megalkotta a büntetés tudományát. Egy másik legenda szerint az emberek maguk választották a királyt, hogy megvédelmezze őket. Mindkét történet fontos, hisz megmutatják az uralkodó legfőbb feladatát: a rendfenntartást, a védelmet és az igazságszolgáltatást. A királyt, a rádzsa-t kezdetben a népgyűlés választotta, mely az idők folyamán átalakult a királyhoz közeli előkelők tanácsává. A választás elvét pedig lassan felváltotta az öröklődés elve, vagyis az állam irányításának a joga apáról fiúra

<sup>204</sup> René David: A jelenkor nagy jogrendszerei (ford.: Nagy Lajosné Dusa Margit) Bp., 1977 Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 393-419.o.

<sup>205</sup> Indiai nemzeti eposz (Kr.e. 500 körül íródott), két árja törzs hősiességét ábrázolja. A Hold nemzetségből származó Bharata, aki az első dinasztia egyik királya volt, utódai Pandava és a Kaurava törzsek viszálykodtak; erejüket kockajátékban mérték össze és a Pandavák vesztek. Amikor a 13évig tartó száműzetés után a Kauravák nem adták vissza földjeiket, kitört a háború és a Pandavák nyertek.

<sup>206</sup> Rama útja; a Nap nemzetségből származó király fia volt, Rama herceg, aki ellen Bharata anyja intrikákat szőtt: trónörökös címről le kellett mondania és száműzetésbe kellett vonulnia, ahova felesége, Sita és féltestvére, Laksmana is követte, de a lányt a gonosz démonkirály, Ravana elrabolta és Sri Lanka szigetére vitte. Az eposz Rama herceg Sri Lanka elleni hadjáratáról szól. Hanumán, a majomisten segítette Ramat harcában

szállt. Ha az *uralkodó dharmaja*<sup>207</sup> úgy kívánja, alkalmazhat csalást, megtorlást, de csak a közösség megóvása céljából. Az államhatalom megőrzésének módszere tehát a meggyőzés, a vesztegetés, az intrika és az erőszak is lehet. A királyi hatalom erősödésével megjelentek az állandó hivatali tisztségek, a katonai kíséretből állandó hadsereg lett. Az önkéntes ajándékok átváltoztak szigorúan rögzített adóvá. Tehát a királyt megillető egyik prerogátíva az adóztatás volt, a másik a káli yuga (az emberiség jelen korszaka) romlott állapota miatt a büntetési jog volt.<sup>208</sup> Csak a büntetések alkalmazásával lehetett az embereket a minimális társadalmi együttműködés és együttérzés szintjén tartani. A társadalom tagjainak azért kell engedelmeskedni az uralkodónak, mert ő fegyelemre és erkölcsre nevel. Három engedelmesség-tan született, melyek értelmében, ha az uralkodó zsarnokká válik 1. tovább kell engedelmeskedni, 2. el kell hagyni a birodalmat, 3. le kell váltani vagy meg kell ölni az ilyen királyt.<sup>209</sup>

Érdekes kérdéseket vet fel az *uralkodói jogalkotás*<sup>210</sup> a dharma világában! A király ugyanis nem írhatja felül a dharma törvényeit, nem módosíthatja sem a varnakat, sem az életszakaszok szabályait. Így tehát csak a végrehajtási rendeletek maradtak meg az uralkodónak, nem pedig a törvényhozás. Jelentős különbség, hogy míg a *dharm* örök, a királyi rendeletek térhez és időhöz kötöttek: mivel ezek az uralkodói hatalomhoz kötöttek, csupán a hatalom fennállásáig érvényesek! A dharma előírja, hogy az uralkodó jogalkotása során tartsa szem előtt a szokást, az alattvalók érdekeit és a logika szabályait- ezek elmaradása azonban nem von maga után érvénytelenséget. Az új uralkodó morális kötelezettsége volt elődjének rossz döntéseit korrigálni. Azért, hogy az uralkodó ne térjen le a dharma útjáról, brahmanokból álló tanácsadó testületet kellett felállítani, mivel ők ismerték a dharmát és jogi természetű ügyekben jártasak voltak.

A dharmával foglalkozó művek csupán az uralkodó és a brahmanok hatalmi viszonyainak elméleti megalapozottságával foglalkoznak, a kormányzás és a közjogi intézményekkel az *artha-val foglalkozó művek* adnak leírást.

- Az uralkodó parancsai nem gyakorolnak hatást a dharma-ra.
- Az uralkodó parancsait bármikor módosíthatja.
- A bírácoknak ezen uralkodói rendeleteket nem kell szigorúan alkalmazni az ítélezés során; döntéseiket a körülményekhez igazították.

---

<sup>207</sup> D. FUNK: Traditional Orthodox Hindu Jurisprudence: Justifying Dharma and Danda. Southern University Law Review, 1988/15

<sup>208</sup> Jany János: A hindu jog ontológiai alapjai és forrásai 104-108.o.

<sup>209</sup> Heesterman, J.C.: Power and Authority in Indian Tradition (1979, Vikas, New Delhi)125-143.o.

<sup>210</sup> Jany János: uo.

- Létezett ruhák készítéséért felelős főtisztviselő.
- Mezőgazdasági főintendánsa mezőgazdasági termények begyűjtéséért és a vetésért volt felelős.
- Külön felügyelője volt az alkoholtartalmúelőállításának és forgalmazásának, az állatok védelmének, a kurtizánoknak, a tengeri hajózásnak, a lovaknak, az elefántoknak és a szarvasmarháknak, az aranybányászatnak, a kereskedelemnek a hadügynek.
- Titkosszolgálati hivatalok működtek.
- A városoknak külön vezetője, kvázi polgármestere volt.

#### b. Az áldozati misztika kora

Az óvédikus kor az árja élet legrégebb időszakát ismerteti meg velünk, amikor a ksatrijáké volt a vezető szerep az állattenyésztéssel foglalkozó társadalomban. Kr.e. 1000 táján már kialakult a varna-rendszer, és az első kaszt, a brahmanok, a papok kivételezett helyzete megszilárdult,<sup>211</sup> mivel a harcos hódításokról áttértek a földművelésre, így az istenek áldozatok révén történő befolyásolása lett a legfontosabb. Tiszteletadással, jóltartással, ajándékokkal próbálták a papok jóindulatát elnyerni, aki tetszése szerint befolyásolhatta a rítusok sikerét, ezért a titokzatos beavatottság érzése kezdte őket övezni. Ez a szellemi hatalom nélkülözhetetlenné vált minden magán- és közéleti eseménynél. Adómentességet élveztek, a brahmanok felső rétege az államvezetés minden területén tanácsadó joggal bírt (ezek az artha köreibe tartoztak), részt vehettek az igazságszolgáltatásban, egy brahmint a király személyes tanácsadójának nevezett ki, az ellenük elkövetett bűncselekmény szakrilégiumnak számított, hisz személyük szent volt.

Az óvédikus kor kaotikus politeizmusba rendezettséget hozott az alacsonyabb istenek fölé emelt istenháromság, a *trimurti*<sup>212</sup>: teljesen háttérbe szorultak olyan fontos védikus istenek, mint Indra, Mitra és Varuna, a helyükre pedig Brahma, Visnu és Siva került.

<sup>211</sup> Az indiai papok abban különböztek az európai társaiktól, hogy között nincs egyházfő, és nem törekednek világi hatalomra.

<sup>212</sup> Ádám Antal: Bölselet...202.o.



36. ábra Brahma

Közülük *Brahma*, a világot teremtő elvont, kozmikus főisten, a világtörvény megszemélyesítője, mint az önmagába minduntalan visszatérő örök rend; az upaniszádok filozófiai rendszerében az absztrakt brahman fogalom megszemélyesített formája.

Miután *Siva* és *Visnu* előtérbe került, szerepe átalakult: passzív teremtőként és egyensúly-megtartó erő, átadta a világmindenség fenntartását Visnunak, a megújulást pedig Sívának. Felesége, *Szaraszvatí* az ékesszólás és tudomány istennője.



37. ábra Visnu

*Visnu*, a védikus kor után a trinitás második alkja, átvette a védikus Indra számos tulajdonságát és feladatát: ő lett a világot fenntartó és működtető erő. Állatalakban egy-egy nagy veszedelemtől menti meg a világmindenséget, emberalakban pedig erkölcsi vagy társadalmi hőstettet visz véghez. Visnu-nak 10 ismételt megtestesülése,

*avatara*-ja volt: vadkan, hal, teknős, emberoroszlán, törpe, Parasurama, Rama, Krisna, Buddha, Csatabárdos. Utolsó avatárja azért száll majd le a földre, hogy megsemmisítse azt, így lezárja a teremtés művét.

E megtestesülések azt a hitet erősítik meg, hogy az ember fölemelkedhet Istenhez. Önálló kultusza alakult ki a legnépszerűbb avatárainak, *Ráma*-nak és *Krisna*-nak. Visnu népszerűségéhez avatárain kívül az is hozzájárul, hogy isteni felesége, *Laksmi* a szépség, boldogság, jólét, gazdagság, jó szerencse, termékenység, bőség istennője, a kereskedők legkedveltebb istennője. Visnu minden egyes megtestesüléséskor megszületik ő is, feleségül megy hozzá és segíti feladata teljesítésében.



Az istenhármaság harmadik tagja **Siva**, aki élet és halál ura, teremtő és pusztító. Egyszerre jóságos és haragvó, aszkéta és érzéki. Többnyire egy jóniba állított linga alakjában tisztelik, de gyakran ábrázolják jógapózban ülő (ő a jóga ura), három szemű, négykarú, rettegést keltő alakként, akinek nyakán koponyákból álló füzér függ, és testére kígyók tekergőznek. Női teremtő energiájával, a *sakti*-val kormányozza a mindenséget, ekkor táncoló

### 38. Siva - Natarádzsa

alakot ölt. Ezért gyakran mint az Isteni Táncos (Natarádzsa) jelenik meg. A teremtés és a rombolás kozmikus táncát, a mindenség kifürkészhetetlen, mérhetetlen játékát fejezi ki. Siva felesége, *Sakti*, a világ jótevője, az emberiség anyja, gondoskodik az emberek üdvösségéről. Követői, a sákták, az ő kultuszát állítják hitük középpontjába: Sakti Párvatiként az örök nőt megtestesítő hitves. Siva fiai közül *Ganésa*, az elefántfejű az okosság és tudás, a szerencsés kezdet istene, aki az alkotó, vállalkozó ember segítője.

A rituáléknak nagy jelentőségük van a brahmanizmusban:

- az étkezési és tisztálkodási szabályok,
- a számos rituális elemmel áthatott szexuális kultúra,
- a „szent tehénnek”, mint a vallási élet jelképének tisztelete.
- Archaikus hagyomány szerint a halottakat máglyán égetik el, hamvaikat pedig szétszórják; az elhalt hozzátartozókért évente bemutatott áldozatok a család összetartásának alkalmas eszközei, egyben az archaikus őskultusz továbbélési formái is.
- hívők egy-egy nevezetes szentélyhez messzi vidékekről is elzarándokolnak, magukat virágfüzérékkel felékesítve végzik el a rituális tisztálkodást és így mutatják be étel- és italáldozataikat, tartják színpompás körmeneteiket.

### c. Az upaniszádok kora

A papi kommentárok és formulák az idők folyamán kiüresedtek, így már a kutató indiai szellem számára nem jelentettek kihívást. Az aszkéták tovább kutattak és

megalkották a páratlan upaniszádokat, melyek ezoterikus jellegűek: csak a beavatottak szűk körének szól; pesszimista hangvételűek: a létet szenvedésként fogja fel; sok személy gondolatait és tanait tartalmazzák: a gondolat és a lélek befelé fordulása jellemzi.

Két fő filozófiai gondolat vonul végig az upaniszádokon:

- A brahman-atman-elmélet<sup>213</sup>
- A lélekvándorlás tana és a megváltás gondolata

A lét végtelen ismétlődéséből és a kasztokra tagolt társadalom szigorú rendjéből kilépni akaró buddhizmus és dzsainizmus kihívására az upanisadok korának papsága a vallási rendszerek további átalakításával válaszolt.

## 2.4. A heterodox irodalom

Azon filozófiai-vallási irányzatok tartoznak ide, melyek nem fogadják el a Védák autoritását. Kr.e. 500 körül gyökeresen ellentétes korszak kezdődik meg:

- gondolkodói szkeptikus és materialista hangon bírálták a brahmanizmust,
- új vallásalapítók léptek színre, mint Buddha és Mahavira( dzsainizmus),
- a szerzők személye már nem ismeretlen,
- a filozófia már nem titkos tan,
- nem halott tudósnyelven íródtak, hanem a nép nyelvén.

E korszak filozófiai-jogi alapjai a **buddhizmus** tantételeiből ismerhetőek meg.



A Védákon és a brahmanizmuson felnőtt nemzedékeket megdöbbentette Buddha ateizmusa és materializmusa- mégis e hitetlenségből vallás fejlődhetett ki. A bódhi-fa alatt megvilágosodott *Sákjamúni* (Gautama Sziddhárta herceg) tantételeiben sokat megőrzött az előző korok gondolkodásából (lét szenvedésként történő felfogása, a szamszarából való megváltás gondolata), de támadta is egyes elképzeléseit (kasztrendszer).

### 39. Sákjamuni / Buddha /Gautama Sziddhárta

<sup>213</sup> Ádám Antal: A világvallások... 12.o.



Világszemléletének alapja a négy nemes igazság: minden változik, az ember a tökéletes nyugalmat úgy érheti el, ha énjét kiteljesíti, lemond minden vágyról, ami a változó világhoz köti.<sup>214</sup> Az ehhez vezető út első állomása a mértéktartó lemondás középútjának megtalálása, melyhez a *Négy Nemes Igazság* ismerete vezet<sup>215</sup>:

- az élet szenvedés,
- e szenvedés a vágyakozásra vezethető vissza,
- a vágyakat ki kell oltanunk, ha a szenvedéseket meg akarjuk szüntetni,
- így eljuthatunk a Nirvanába.

A szomj kioltásának az útja a *Nemes Nyolcérteű Ösvényen* vezet: vagyis a helyes belátással, helyes elmélkedéssel, helyes elhatározással, helyes beszéddel, helyes cselekedettel, helyes életmóddal, megfelelő elmélyedéssel, és a megvilágosodással eljuthatunk a vágytalanság állapotába.<sup>216</sup> Ez nem más, mint az individuális ego feloldódása a világmindenségben, úgy, ahogy a vízcsepp is elveszíti identitását a tengerben.

Egy buddhista *öt erkölcsi parancsot* és *négy isteni tartózkodást* követ: nem öl (*ahimsza*), nem hazudik, nem lop, nem részegíti le magát, nem tör házasságot; mások boldogsága felett örömet érez, a saját ügyei iránt közömbös, minden élőlényt szeret és szánalmat érez irántuk.

Átvették azt az indiai hiedelmet, hogy az egyén folyton újraszületik erre a világra, és minden újabb életében attól függ a sorsa, hogy miként viselkedett előző életében: a *szamszara, a reinkarnáció és karma tana*.

Elutasította a kasztrendszert, ezzel *demokratizmus*a mutatkozik meg, miszerint nem jelent előnyt vallási tekintetben valamely kaszthoz tartozás

Az újraszületés kifejezés helyett Popper Péter az *újratesztelés* fogalmának használatát javasolja, ugyanis Buddha szerint az egykori ember gondolatai, érzései, cselekedetei új lényben egyesülhetnek, ez az újratesztelés. A gondolatot, az érzést, a cselekedetet, mint energia-kvantumokat fogja fel, és vallja, az energia csak átalakul, nem vész el!

Ezzel összefügg, hogy Buddha nem ismerte el az állandó egyéni lélek, az *atman* létét, mely a születéseken keresztül továbbvándorol.

A buddhizmus azzal hozott újítást a *jogi-politikai gondolkodásba*, hogy felvetette a törvényalkotás gondolatát: emberi akarat hozza létre a törvényeket; felvetették, hogy a politikai hatalom forrása a nép, a kormányzás eredete pedig egy kvázi- szerződéselmélet.

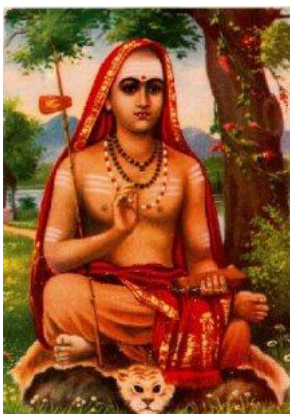
---

<sup>214</sup> Popper Péter: Vallásalapítók (Saxum 2006)

<sup>215</sup> Ádám Antal: A világvallások... 12.o.

<sup>216</sup> Ádám Antal: A hindu forrású...29., 34.o.

## 2.5. A hinduizmus



A hinduizmus vallási és bölcséleti rendszerét *Sankara* dolgozta ki (Kr. u. 9. században) az Upanisadok és a védanta ("A Védák végeredménye") alapján, a buddhizmus és iszlám hatása alatt. A hinduizmus tulajdonképpen nem más, mint reformált és modernizált brahmanizmus, amelynek legfőbb feladata a kasztrendszerrel szembehelyezkedő buddhizmus és a hódító iszlám szellemi leküzdése.

### 40. Sankara

Fontos változást hozott India történetében a *muszlim hódítás*: India határán már a 8. században megjelent a próféta hite, a Közép-Ázsia felől érkező muszlimok a 16. századra az ország nagy részét meghódították. Muszlim királyságok alakultak, majd a Mughal Birodalom, a Delhi Szultanátus jóvoltából birodalmi méretű államok jöttek létre. Allah követői és a szigorú, kizárólagos monoteizmusra kevésbé fogékony hinduk között kezdettől igen feszült volt a viszony. Indiában sokan felvették az iszlámot, hinduizmus pedig többnyire lenézett, megtúrt vallássá lett. Voltak persze kísérletek némi vallási közeledésre, a hitrendszerek szinkretizmusának kidolgozására is, ezek jelentősége azonban csekély. Egyetlen olyan próbálkozás történt, amely termékenyen egyesítette a hindu és a muszlim vallási elveket: ebből gyökeresen új, önálló hitrendszer született meg, a *szikh vallás*.

A muzulmán uralom alatt-a 16. században- a bíróságok csak a *muzulmán jogot* alkalmazták, bár a hindu szokásjog megmaradt a kasztok vitáinak feloldására, de csupán mint erkölcsi-vallási kötelesség. A 18. században a Nagy Mogul uralmát átvette a Brit Birodalom.

### 3. Az anglo-hindu jog (első korszaka 1772-1864, második korszaka 1864-1947)

Az újkorban kiépülő brit gyarmati uralom a kereszténységgel való érintkezést hozta, ez azonban nem volt hatással India népére, amelynek ma sem több mint 5%-a követ keresztény hitvallást. India új hódítói nem foglalkoztak hittérítéssel, és a maguk jogrendszerét sem kívánták ráerőltetni az új alattvalóikra, legfontosabb feladatuknak India és a hinduizmus modernizálását tartották.

A gyarmatosító hatalom kiemelte a hindu jogot háttérbe szorított helyzetéből és elimerte annak értékeit. Amennyiben az angol bíróságoknak olyan ügyekben kellett döntést hozniuk, melyek nem-angolokat érintettek, hazai szakértőket, *pandit*-okat vontak be.<sup>217</sup> Pozitív hatásai ellenére az angol uralom *gyökeres változást* idézett elő a hindu jogban: magánjog terén saját szabályait alkalmazhatták, míg a társadalom életének kérdéseit egy területi jellegű jog rendezte, amely vallási hovatartozásra való tekintet nélkül alkalmazható volt mindenkire.

Kezdetben nem volt egyszerű a helyzetük India új hódítóinak, mert:

- összetett és bonyolult gyűjteményekkel találkoztak, melyeket ismeretlen nyelven írtak (dharmaszasznék),
- a dharmáról azt hitték, hogy India tételes joga,
- szükségük a panditokra, akik egészen 1864-ig határozatokat hozhattak jogviták eldöntésére, melyek végrehajtásáról az angol bírák gondoskodtak,
- kénytelenek voltak angol terminológiát alkalmazni, és ezek sokszor adták vissza eltorzítva a hindu fogalmakat,
- ekkorra készültek el a dharmafordítások, de ez is csak az összes dharmaszasznék egyharmada lehetett, és mivel a helyi szokásjogot csak európai szerzők által írt könyvekből ismerhették meg nem tudták teljes egészében megérteni a hindu jogi gondolkodást.

Ezért sokszor saját módszereiket alkalmazva bírói precedenseket alkalmaztak. Néha a hindu jogi megoldások teljes ignorálására kényszerültek, mert azt elfogadhatatlannak, megdöbbentőnek ítélték, pedig ezek a hindu társadalomban nem minősültek igazságtalannak.<sup>218</sup>

Az angol hódítók leszűkítették a hindu jog alkalmazhatóságának területeit: öröklés, házasság, vallási, kasztok vitás ügyeiben jártak csak el a hindu jog alapján<sup>219</sup>.

Az 19. század közepétől a változtatásokat és a reformokat a törvényhozás útján valósították meg. Így született meg 1870-ben a Hindu Wills Act és 1972-ben a Indian Contract Act.

---

<sup>217</sup> René David: uo.399.o.

<sup>218</sup> Abrahams, Sidney: The Colonial Legal Service and the Administration of Justice in Colonial Dependencies (1948 Oxford University Press)

<sup>219</sup> Bombay-ban, Calcutta-ban, Madras-ban nem fogadták ezt el és a hindu jog szerint alkalmazták

#### 4. Az indiai jog-A függetlenség megszerzése utáni jogi változások

India 1947-ben kivívta függetlenségét, a hindu jog pedig újra fejlődésnek indult.<sup>220</sup>

- Létrejött egy új *Legfelsőbb Bíróság*, mely a bírósági szervezet csúcsszerveként az angol uralom alatt hozott bírói döntéseket megerősítette vagy módosította.
- Kodifikációs bizottságok alakultak a törvényhozási reformok szükségességének a megállapítására
- A modern élet föllazította a kasztok szigorú előírásait. 1947 óta Indiában elterjedt szekuláris felfogás hirdette az emberek törvény előtti egyenlőségét és a hivatás szabad megválasztását, vagyis elvetették a kasztrendszert. Az Alkotmány 15. cikkelye megtilt minden megkülönböztetést valamely kaszthoz tartozás címen. Az érinthetetlenek megbélyezése ma az Indiai Köztársaságban törvénybe ütközik. Mindazonáltal a kasztrendszer, főképp a falvakban ma is élő valóság. Ennek az oka sok hindu konzervatív beállítottságán kívül abban keresendő, hogy a kasztrendszer tette lehetővé a hindu kultúra töretlen fennmaradását 3000 éven keresztül. Legsúlyosabb hibája, hogy a kasztok áthághatatlan akadályként szigetelték el egymástól a hinduk csoportjait.

Nem csak hibái, hanem értékei is vannak. A kaszt tagjainak szilárd támaszt nyújtott, amely lehetővé tette számukra, hogy munkanélküliség vagy más szükség esetén anyagi támogatásra számítsanak, vagy zsarnoki uralkodók, idegen elnyomók nyomásának ellenálljanak.

A hindukhoz tartozás kaszthoz való tartozást előfeltételez. Mivel az egyén születés által válik egy kaszt tagjává, hinduvá is csak születés által válhat valaki. Nem elég ehhez a hinduizmus tanítását hinni és követni. Az indiai civilizálatlan törzseket kasztként ismerték el, és így fogadták be a hinduk közé. Ma a kasztrendszer mint maga a vallás is a hinduk személyes ügye.

- 1964-ben megszületett a Hindu Marriage Act, mely gyökeres reformokat vezetett be a házasság és a válás terén. Míg a tradíciók szerint a házasság örök és felbonthatatlan és az ara hozzájárulása szükségtelen, az új szabályok teljes reformot jelentettek: válás és tartásdíj, kölcsönös beleegyezés a házasságba, alsó házassági

---

<sup>220</sup> René David: uo.

korhatárok meghatározása. E törvény csak a hindukra vonatkozik, nem minden indiai állampolgárra!

- Az 1956. évi öröklésről szóló törvény újítása, hogy a nőkre is átszállhatott az elhunyt vagyona. A tradicionálisan a vagyon a családot illette, ú.n. családi vagyonszövetségek voltak, de ezek is reformációra szorultak: az új elv szerint a keresetével mindig az egyén rendelkezik.
- 1954. évi Special Marriage Act érvényesnek mondja ki a hinduk és nem-hinduk közötti házasságot, ami ékes bizonyítéka annak, hogy óriási forradalom zajlott le a gondolkodásban!

### **Az indiai jog sajátosságai**

A 20. században szükségessé vált, hogy hindu jogot, mely egy vallási közösség joga, felváltsa az indiai jog, mely független a vallási hovatartozástól. Ehhez szükség volt a területi jog fogalmának kialakulására is, mely ismeretlen volt a brit uralom előtt a hinduk számára, hisz ez független vallástól, törzsi hovatartozástól. A muzulmán és a hindu jog, melyeket a brit uralom előtt alkalmaztak, képtelenek voltak a gyakorlatban szabályozni és rendezni a jogviszonyokat.

Az 1830-as években megkezdődött kodifikációk egyrészt a napoleoni kódexek alapján történtek (mint a polgári és a büntető eljárási kódex), másrészt angol mintára (öröklésről, házasságról, gyámságról, elvülésről szóló törvények). Azt viszont megállapíthatjuk, hogy mindegyik az angol jog fogalmaival operál. A kodifikációk lehetőséget adtak arra, hogy kipróbáljanak olyan jogi megoldásokat, melyek az angol jogban is kívánatosak lettek volna.<sup>221</sup>

Az 1950. évi Alkotmány kimondta 372. cikkében, hogy a korábbi jog hatályban marad, de törekedni kell arra, hogy egész India területére érvényes, minden állampolgárra kiterjedő polgári törvénykönyvet hozzanak létre. Az angol jogi megoldások nagyrésztét megtartották: precedensrendszer 1845 óta, a jogi fogalmakat és jogtechnikákat, a bírói funkcióról vallott nézetek miatt megállapíthatjuk, hogy India joga korábban egyértelműen a common law családhoz tartozott. Számos területen viszont eltérések mutatkoznak: nem léteznek equity-bíróságok, a dologi jog terén eltérőek a telekszabályozások, a szerződési kötelezettség természetbeni teljesítését lehetővé tevő equity-szabályok, a jogellenesen visszatartott vagy birtokolt dolgok visszaadásáról szóló szabályok.

---

<sup>221</sup> René David: uo. 416-419.o.

## V. Hindu kislexikon

Agni: tűzisten

Ahimsza: erőszakmentesség, ne ölj! parancsa

Árják: a Kr.e.15. század környékén ők népesítették be Indiát; szó jelentése: előkelő származású

Artha: anyagi jólét megszerzése, a hindu életvitel négy célja közül az egyik

Atman: lélek

Avatara: Visnu földi megtestesülései (10)

Avidja: tudatlanság

Brahma: hinduizmus teremtő istene

Brahminok: első kaszt: a papok

Brahmanizmus: védikus hinduizmus

Bódhiszattva: a bölcsesség és a könyörületesség révén megvilágosodott ember, aki lemondott a nirvanáról hogy a még tévelygőket tanítsa, segítse őket megigazulásukban (pl.

Avalokitésvara, Mandzsusri)

Chandala: érinthetetlenek

Danda: kényszer, büntetés

Dharma: minden felett álló világtörvény, vallás, tanítás

Dravida: India őslakói

Dvidzsák: Kétszer születettek. A három felső kaszt elnevezése

Dzsajnyak. Védikus tűzszerartások

Dzsnyána: bölcsesség

Érinthetetlenek: kaszton kívüliek, ornnélküliek, páriák

Káma. Vágyak és ösztönök, a hindu életvitel négy céljának egyike

Karma: cselekedet; ok-okozati összfüggés

Krisna: Visnu 8. avatárája

Ksatriják: harcosok kasztja: uralkodó és a katonák tartoznak ide

Kundalin: az Ívelt, Durga istennő mellékneve

Laksmi: Visnu hitvese, a gazdagság istennője

Linga: a fallosz alakjában Sívát tisztelték

Mája: illúzió, mágikus erő, tudatlanság

Mantra: isteneket dicsőítő himnuszok, a meditáció misztikus formája

Moksa: megváltás, a hindu életvitel négy céljának egyike

Om: Misztikus hang, amely az összes Védában és minden mantrában megtalálható

Pápa: Rossz karma, bűn

Parvati: Siva hitvese

Prakriti: Matriális ősök

Purusza: mítikus őslény, akinek testrészeiből lettek a kasztok; a szánkhjajóga filozófiájának tudati elve

Puruszatha: minden hindu életében a négy elérendő cél összefoglaló neve

Radzsza: király

Ramajana: hindu eposz

Reinkarnáció: újraszületés

Siva: a hindu trinitás harmadik istene

Sudrák: 4. kaszt: szolgák

Szánkja: az indiai filozófia ateista, dualista iskolája

Szanszkrit: sohasem volt beszélt nyelv, ez biztosította az indiai kultúra belső egységét; jelentése: összeszerkesztett

Szaraszvati: Brahma hitvese, a tudás és a szépművészetek istennője

Szidda. Aki elérte a spirituális tudomány legmagasabb fokát, természetfeletti erővel rendelkező személy

Szikomorfa: a hinduk szent fája, ficus religiosa

Tantra: a hinduizmus vallási, spirituális áramlata

Trimurti: istenháromság

Upaniszádok: vallási-filozófiai értekezések, a Védák része

Vaisják: a harmadik kaszt: a kereskedők, kézművesek, földművesek alkotják

Védák: India legősibb irodalmi emlékeinek gyűjteménye; jelentése tudás, szent ismeret; regrégibb mű: Rigveda

Védanta: a tudás csúcsa, filozófia

Visnu: A világ megtartója, a hindu trinitás második tagja

## Összegzés

A dolgozat előző fejezeteiben megvizsgáltam a Kelet négy legjelentősebb kultúráinak jogfejlődését. Az elemzés során számos, a moderntől és a Nyugattól eltérő sajátosság került felszínre. E zárófejezetben ezeket illetve a keleti kultúrák közös vonásait összegzem, majd a jogrendszer pluralitásának problémáját elemzem jelenkori példák tükrében.

### I. A keleti társadalmak és a modernizáció viszonya: diverzitás és uniformitás

1. A tradicionális jogi kultúrák *orientatív jellegűek*, ahol a jognak csupán eligazító szerepe van, ellentétben a modern kultúrákkal, amelyek normatívak, legális jellegűek. A modernizáció ellenére úgy tudták e jogrendszerek megőrizni a sajátosságaikat, hogy a számtalan végrehajthatatlan, modern elemet képviselő, normatív szabályaikat másodlagos szerephez juttatták, így azok korlátozták a modern jogi szabályozás hatékonyságát. Mivel a jogi kultúra összefügg a társadalmi közeggel, amely a jogi szabályozást fogadja, a társadalomban élő értékekkel, normákkal és a tradicionálisan működő intézményekkel, nem voltak életképesek a modern jogszabályok. A jogszabályok realizálódási folyamatuk során sokszor el sem jutottak a címzettekhez, mert a jog egyáltalán nem észlelte az ország sajátos életviszonyait.<sup>222</sup>
2. A tradicionális és vallási jogcsaládok legfontosabb jellemzője, hogy nem szeretik és kerülik a jogot. Ahogy Kulcsár Kálmán fogalmaz<sup>223</sup>: „A tradicionális szabályrendszer az élet teljességét áthatja, nincs a jogi szabályozástól mentes szféra.” Vagyis a vallási szabályokban megismert jog, pl. a hindu „dharma”, vagy a kínai legista filozófiából megismert „fá” eredetileg a kozmikus, világot átfogó és irányító elvekkel volt összefüggésben, és mivel a vallási előírások, illetve a szokás széles körben szabályozza a társadalom életét, ezek egyben jogi szabályokká is váltak. A jog alapja tehát nem a legalitás, hanem a moralitás. Lásd a Dharmaszasztrák és a muzulmán shária.
3. Mivel a keleti társadalmak gondolkodásmódjának középpontjában a harmónia áll, melyet megzavarni bűn, erkölcstelen cselekedet (Kína), szégyenletes tett

---

<sup>222</sup> Kulcsár Kálmán: A modernizáció és a jog (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1989)73-89.o.

<sup>223</sup> Kulcsár uo.



(Thaiföld, Japán), más személlyel szemben indított háború (Korea), ezért tudott a világ e táján kialakulni és meghonosodni a békéltetés, mely a vita peren kívüli megoldását szolgálja. Lényege, hogy a konfliktus ne szabaduljon ki a társadalmi kontextusból, és a megszületett megoldás így a harmónia zavartalanságát biztosíthatja. Japánban a „wa”, a harmónia a megegyezés szellemére épül, és a vita jogi útra terelése csak az ellentétek fokozásához vezethet. Ehhez társulnak a giri és a ninjo unikális japán fogalmak, vagyis a becsület és a szeretetteljesség, melyekre méltatlan az az ember, aki bírósághoz fordul. A pereskedés tényéből szégyenérzet fakad, ezért is szokták e szigetországot a szégyen kultúrájának nevezni.

4. A tradicionális jogok (és ide tartoznak a dolgozatban nem tárgyalt afrikai jogrendszerek<sup>224</sup> is) újabb sajátossága a *kollektív gondolkodásmód és felelősség, a stagnáló társadalom*. Ennek alapján Indiában kialakult a kasztrendszer, mely szigorúan meghatározza a kasztok tagjainak a feladatait, a szokásait, hivatásukat, öltözködésüket. Ehhez nagyban hasonlít a japán si-no-ko-so-rendszer, mely szintén szigorú hierchikus rendbe sorolja a társadalom tagjait; a konfuciánus *li* is a társadalmi helyzethez kapcsolódó hierarchikus magatartási minta, így nagyban hozzájárult a stagnáló kínai társadalom kialakulásához; a muzulmán umma pedig felelős a tagjaiért: gondoskodik az árvákról (ezért találhatunk elvétve árvaházakat muzulmán országokban), kibékíti a válófélben lévőket, összetartja az egész muzulmán közösséget. E kultúrákban az egyén, az *individuum háttérbe szorul*, mert a státusz jelöli ki a helyét a világban, és megadja a kötelezettségeit is, melyek sokkal fontosabbak a jogoknál. Japánban az alanyi jog fogalma teljesen ismeretlen volt egészen a restaurációig, akkor is a Code Civil alapján alkották meg a „kenri”-t, mely a legközelebb áll a francia droit-hoz. E társadalom közösségközpontúságát jelzi az is, hogy a történelem folyamán nem fordult elő olyan helyzet, amikor a jogrendszer védelembe vette volna az emberi jogokat. Egyes gondolkodók szerint az egyén részvétele a társadalom életében csökkentheti a bizonytalanság érzését, ami később

---

<sup>224</sup> 2008 szeptemberében alkalmam volt a ruandai adventista egyetem rektorának az előadását meghallgatni, mely a népírtást követő országépítésről szólt. Rektor úr az előadása végén arra a kérdésünkre, hogy történhetek meg ilyen borzalmak egy 90%-ban keresztény közép-afrikai országban, a következőket válaszolta: egyrészt ez összefügg a kollektív gondolkodással, másrészt a törzsi szokások kitörölhetetlenül élnek tovább az emberek tudatában. Vagyis ha valaki keresztény hittérítő tevékenységet végez, akkor elegendő csupán a törzsfőt meggyőzni és őt az egész törzs gondolkodás nélkül követni fogja. Az afrikai törzseknél jellemző, hogy az ember csak a közössége által és számára létezik, ezért a csoport kohéziójának a védelme alapvető cél. Az ruandai keresztény törzsek úgy tartják, hogy a törzsi szabályok vonatkoznak az evilági életre( ezzel magyarázzák a tuszik és a hutuk közti mérszárlásokat), a kereszténység pedig a túlvilági életre készíti fel az embert. (Az ilyen autoritáriánus kultúrák modernizációja meglepő módon egyszerű volt, hisz a bírák ítéletét könnyen elfogadták megalkotóik nagy tekintélye miatt.)

a konfliktusoknak lehet táptalaja, ezzel veszélyeztetné a társadalom stabilitását és a fejlődést. A korai hindu jogban a nagycsalád tulajdona kollektív tulajdonnak számított, ami a család meglévő és majdan megszületendő tagjai számára megőrzendő vagyon. A kollektív szemlélet tüdőződik a felelősségről alkotott tradicionális nézetekben is: csoportos felelősségre vonás ismert volt Kínában, ahol állam elleni bűncselekményekért akár kilencedik rokonsági fokig érő kivégzés is lehetett a büntetés, de Japánban is, ahol az egyén által elkövetett bűnért nemcsak a családját, de még a szomszédokat, néha az egész falut is megbüntették. „A kiálló cölöpöt be kell verni a földbe”-tartja a híres japán mondás.

5. Kulcsár előbb idézett művében a sajátosság közé sorolja a tradicionális jogrend modell jellegét és a szimbolikus elemek túlsúlyát. Indiában a dharmaszasza modellszerűen mutatja az utat, amelyen az embereknek járniuk kell, vagyis leíró és előíró, normatív szabályokat tartalmaz. A hindu társadalmi normák elméleti értekezések, társadalmi elveket tükröznek, a helyes magatartás és életvezetés szabályait rögzítik. Ebben a rendszerben elvész a határ a természetjog és a pozitív jog között, mert léteznek látható (elhanyagolható), szekuláris célokat szolgáló szabályok és láthatatlan, transzcendens, szellemi célokkal összefüggő szabályok (mindig figyelembe kell ezeket venni). A dharmaszaszaéhoz hasonló funkciót lát el a sharia a muzulmán világ ideológiai egységének kifejeződése, illetve a kínai „fa”, mely a császárral szembeni kötelezettségeket jelentette, így egyik fogalom sem fedí a római jog „lex” fogalmát. *E tradicionális kultúrák modernizációjuk ellenére, amely a gyarmati korszakban megtörtént, a nyugati értelemben vett, normativitásra törekvő szabályozás átvétele után is megmaradtak orientatív jellegűnek.* A vallási megalapozottságú jogi kultúrákban a jog szerepe mindig másodlagos, az uralkodó a jogot nem megalkotja, csupán adminisztrálja. A tradícióra épülő jogi gondolkodásban, pl. Kínában hiába teljes a jogi szabályozottság, ha az uralkodó nem rendelkezik a legnemesebb tulajdonságokkal (égi megbízatását elveszti), így a jog is alkalmatlanná válik a változásoknak való megfelelésre. Összefoglalva: mind a szokás, mind az uralkodói utasítások az ideális társadalmi erkölcsök megvalósítói.

## II. Versengő jogrendszerek

A tradicionális jogok vizsgálata felveti azt a jogelméleti problémát, hogy egy adott közösségben egyes csoportok az állam mellett is rendelkezhetnek-e sajátos

értékrendszerrel, amely akár autonóm jogalkotásban is kifejeződhet. Ezt nevezzük a jogrendszer pluralitásának. *Eugén Ehrlich* vallotta azt, hogy az emberi kötelek normaalkotó tevékenysége is jogalkotás, és ezeket jogszabályoknak kell tekintenünk. *A dolgozat vizsgálódási célkitűzései szempontjából azt elemzem, hogy a vallási és tradicionális országokban a kolonizációs időszakban vagy egyéb történelmi okok folytán recipiált modern jog és a tradicionális jog együttes jelenléte adhatja-e a pluralitás alapját, vagyis a különböző gyökerű jogtételek alkotnak-e jogrendszert.*

Általánosságban elmondható, hogy a különböző történelmi eredetű és különböző társadalmi háttérű normarendszerek egymáshoz közelítését<sup>225</sup>

1. a társadalmi viszonyok kiegyenlítődési folyamata,
2. tradicionális kötelek modernizálódása
3. a szubkulturális jelenségek eltűnése illetve gyöngülése
4. állami jogalkotás erősödése - vagyis a különböző normarendszerek közötti konfliktuslehetőségek társadalmi alapja gyengül - alapozhatja meg.

E normatípusok együttélése hogy valósulhat meg? -adódik a kérdés.

1. Megoldás lehet az, ha az állam a jogrendszer alrendszereiként eltűri a többi szabálycsoportot, melyek így hierarchikus rendszert képeznek. Ez viszont a jog realizálódása folytán ritkán valósul meg hiánytalanul.
2. A probléma feloldható úgy is, ha az eredetükben is jogi szabályrendszereket jogiként fogjuk fel, pl.: Indiában a hindu és muzulmán szakrális jogot az angol kolonizációs és a hindu függetlenedési korszakban alkotott jogok mellett.
3. A japán *Masaji Chiba* alkotta meg a valóságtól legkevésbé elrugaszkodott elméletet. Azt állítja, hogy egy jogrendszer 3 szintű: létezik egy hivatalos jog, melynek első típusát a saját legitim autoritásuk szankcionálja, ilyenek a vallási, helyi közösségek, etnikumok jogai; a másik az állami autoritás; a harmadik a nem hivatalos jog, mely a társadalom egy részének konszenzusa által legitimált szabályok összessége.

Történelmi példák:

1. A hindu- muzulmán együttélés

Indiában igen sokrétű a jogrendszer: egymás mellett él a hindu jog, a muzulmán jog, a törzsi-nemzetségi szokások joga, az angol common law, az anglo-hindu jog és a modern hindu jog. Ez azért lehetséges, mert a kisebb favakban élők közül sokan életük során sohasem találkoznak a modern jogalkalmazással, a muzulmán

---

<sup>225</sup> Kulesár: uo. (1989)

vallási előírások pedig csak az umma tagjaira vonatkoznak. Ma körülbelül 440 millió muszlim él az indiai szubkontinensen, hatalmas kisebbséget alkotva a modern demokrácia keretei között. Versengésük már egy évezrede tartó folyamat, melyre néhol a véres összeütközések, máskor békés együttélés volt jellemző. Az indiai umma tagjai elkülönült negyedekben élnek, ahol sajátos városi intézményeik vannak: mecsetek, a kádi, a piacfelügyelő, rendőr, a szufi szentek síremlékei. A mindent átható hindu kasztrendszerbe sikerült betagozódniuk és hasonló, bár a hindukénál enyhébb szabályaik vannak: az alsóbb és felsőbb csoportok fizikai érintkezése tisztátalanságot von maga után, ami egy fürdési rituáléval helyre állítható; egymás közti házasságuk általános jelenség, jóval kevesebb ellenérzést vált ki, mint a hinduknál; kerülik a közös étkezéseket a közösségen kívüliekkel; a férfiak naponta háromszor a müezzin hívására a mecsethez járulnak; a nők burqában közlekednek napközben, a bevásárlás ideje alatt tartózkodnak csak az utcán, hisz világuk lezárul az otthon falainál, utcára csak sötétedéskor, teljesen lefátyolozva mennek. A muszlim mészárosok vágják a szarvasmarhát, ami sokszor váltja ki a hinduk haragját.

Az alkotmány alapján az indiai állam szekularizált, jog-és esélyegyenlőségre épít, mégis a vezetőitől és intézményeitől megfosztott muzulmán kisebbség hátrányos helyzetre panaszkodik. Már az 1930-as évek óta jobboldali csoportosulások lépnek fel a muszlimokkal szemben, melynek demonstrációi erőszakba torkollanak: mecseteket, melyekben korábban hinduk és muzulmánok békésen tartottak istentiszteleteket, fanatikusok által feltüzelt hinduk földig rombolnak. A modern iszlám és a hindu jobboldal egyaránt az elkülönülést kívánja elérni.

## 2. A diaszpóra-közösségek napjainkban

A diaszpórák teljesen új helyzetet teremtenek az anya- és a befogadó országok számára.

- A tradicionálisan állam alapú nemzetközi jog új helyzetbe kerül, mert az állami szuverenitásnak a nemzetállam határain belüli teljességét vallja, miközben közjogi szempontból nehezen értelmezhető helyzetbe kerül az állam határain kívül élő diaszpóracsoportok miatt.
- Másrészt a befogadó országoknak is szembe kell nézniük a ténnyel, hogy új csoportosulások alakultak ki az országhatárokon belül, melyek privilegizált státuszt követelnek, kulturális, gazdasági és politikai értelemben is tevékenyek, és

érdekeinek, valamint az anyaországgal kialakítandó sajátos kapcsolatrendszerének erősítésében aktívak.<sup>226</sup>

Napjainkban számolnunk kell egy teljesen új helyzettel, melyet a modern kor realitása hoz magával: a globalizáció és a multikulturalizmus. A nemzetállam tradicionális szerepének átértékelődése az alkotmányos gondolkodásban hozott változásokat, hisz a diaszpórák a nemzetállam fontos stratégiai tényezői lettek. „Mindezek hatására létrejött a posztnacionalizmus ideológiája, amely az állampolgári jogok univerzális emberi jogokká válását hirdeti, és az államtól független, egyetemes elismerést kívánó emberi jogokban látja az egyén és a közhatalom kapcsolódását”- írja Pap András. Az elmélet szerint nemzetállami normák helyett univerzális hatályú emberi jogi normákra kell épülnie a nemzetközi világrendnek, melyek az állam legitimitációjának alapjai lesznek. „A posztnacionalista világban létezhet nemzet (tudat) nélküli állampolgárság, mely jelzésértű számunkra, mert a nemzetállam már nem képes ellátni valamennyi hagyományos feladatát. A globalizált világban ugyanis a gazdasági, a kulturális élet és a transznacionális migráció irányítása is meghaladja az egyes államok erejét.”<sup>227</sup>

A diaszpórák közösségek kialakulása az alábbi okokra vezethető vissza Khachig Tölölyan<sup>228</sup> szerint az alábbiak a legfontosabbak:

- a) a kommunikáció és a közlekedés új formái megkönnyítik a szegényebb, fejletlenebb országokból az iparosodottabb államokba történő tömeges migrációt;
- b) számos ország (főleg az Egyesült Államok) az asszimiláció lehetőségének felkínálása mellett lehetővé teszi az etnodiaszpórák kialakulásához vezető identitás-megőrzést;
- c) a tömegesen érkező bevándorlók gyakran homogén tömbökben élnek a befogadó országban (egyébként általában véve erősítheti a diaszporizálódást, ha a bevándorlók vallási, etnikai, faji háttere különbözik a befogadó országétól);
- d) fontos tényező Izrael, a sikeres diaszpóramozgalom példája;
- e) a nemzeti szint melletti/alatti/feletti korporativista politikai dimenziókba (lobbik, regionális és érdekcsoportok) könnyen betagozódhat a diaszpóra-érdekképviselő;
- f) végül, az amerikai felsőoktatásban megvalósuló transznacionális multikulturalizmus is erősíti e folyamatot.

---

<sup>226</sup> Pap András László: Kisebbségek és diaszpórajog (Beszélő, 2005. május, 10. Évfolyam, 5. Szám)4.o.

<sup>227</sup> Pap András László i.m. 5.o.

<sup>228</sup> Khachig Tölölyan: The Nation-State and Its Others: In Lieu of a Preface, 1. Diaspora 3, (1991); Khachig Tölölyan: Rethinking Diaspora(s): Stateless Power in the Transnational Moment, 5. Diaspora 3, (1996). In: Pap András László: Kisebbségek és diaszpórajog (Beszélő, 2005. május, 10. Évfolyam, 5. Szám)

A diaszpórák közössége az alábbi fontosabb közjogi igényekkel léphetnek fel<sup>229</sup>:

- 1) az anyaország és a befogadó ország általi elismerés;
- 2) pozitív diszkrimináció;
- 3) petíciós, participációs, adott esetben vagy adott kérdésekben vétőjog a befogadó állam döntéshozatalában;
- 4) hasonló (kollektív) részvétel az anyaországi döntéshozatalban;
- 5) szabad kapcsolattartási (utazási stb.) lehetőségek, könnyített bevándorlás (hazatérés) és család egyesítés;
- 6) kulturális vagy politikai autonómia, önkormányzat, akár az anyaország általi kormányzás lehetősége;
- 7) kettős állampolgárság.

#### A) A kínai diaszpóra

A világ nagy városain belül a chinatown-ok etnokulturális jelenségek, mára turistacsalogató látványosságok lettek, hisz mindent elárasztottak a kínai feliratok, hirdetőtáblák, transzparenszek, lampionok, az utcatáblákat, a bankautomatákat kétnyelvű felirattal látják el. A kínai diaszpóra és a kínai politika az idei olimpiai játékok kapcsán megmutatta igazi kapcsolatát. A Tibet kapcsán kitört tüntetésekre válaszként a kínai diaszpóra igen határozott ellentüntetésekkel válaszolt. A külföldön élő diákok és az akár generációk óta ott élő családok látványosan álltak ki a Kínai Népköztársaság mellett. Egyes elemzőkben ez vetette fel a kérdést: lehet-e a kínai diaszpóra Amerikában, Európában, Dél-Kelet-Ázsiában, Szingapúrban, Malajziában előőrse egy esetleges kínai expanciónak?

B) Napjainkra az iszlám belső társadalmi problémává vált az euro-atlanti világban, ugyanis a befogadó országok képtelenek integrálni és asszimilálni a rohamosan gyarapodó iszlám kisebbséget. Ezért figyelmeztetnek minket elemzők, hogy vegyük komolyan a lehetőséget, hogy Európa muszlim többségűvé válhat (Eurábia-vízió).

A bevándorlók első hulláma az 1960-as években érkezett a régi európai gyarmatokról. Az 1970-es években a liberális bevándorlási törvényeknek köszönhetően a családokat egyesítették, mely radikális népességszaporulathoz vezetett; megnőtt az illegális bevándorlók és a névházasságok száma. Az Európában élő muszlimok nagy részének nem

---

<sup>229</sup> Pap András László i.m.5.o.

sikerült sokszor még részlegesen sem integrálódni a befogadó ország társadalmába, ezért elszigetelt közösségekben élnek. Mivel többségük szegény országok legszegényebb rétegeiből került ide, halmozottan hátrányos helyzetűek, nyelvi, kulturális korlátaik és különbségeik miatt szeparálják őket a befogadó társadalomtól. Gyermekük kettős csapdába esnek: a befogadó ország kulturális közege és az iskoláztatás nyújtotta előnyök hatására eltávolodnak szüleiktől és azok kultúrájától, a befogadó kultúra pedig nem mentes a média által teremtett előítéletektől. Paradox jelenség, hogy a szegregációjukat erősítette a befogadó országok a multikulturalizmus jegyében tett lépései a muzulmán egyházi iskolák létesítésére, mecsetek építésére.

Mindezek kapcsán az alábbi kérdéseket vetik fel:

1. Megtalálják-e a középutat a szegregáció és az asszimiláció között?
2. Áthidalhatatlan-e a kulturális szakadék a zsidó-keresztény és az iszlám civilizáció között?
3. Valóban inkompatibilis-e az iszlám a liberális demokráciával?

Személyes tapasztalataim arra engednek következtetni, hogy az euro-atlanti világban letelepedett és integrálódott muszlim értelmiség képes ezt a feladatot megoldani. Nehéz helyzetben vannak ők, ugyanis új hazájukban azonosítják őket a radikális iszlámról kialakított média-mítosszal, régi hazájukban pedig az ellenséges Nyugattal. Nekik az iszlám által hirdetett tolerancia jegyében a nyugat-és zsidóellenességtől mentes iszlámot kell megőrizniük és hirdetniük.

### **Végső következtetések**

1. A jog lehetőségeit a modernizációs folyamatokban olyan jogon kívüli tényezők határozzák meg, mint a kulturális közeg, politikai-gazdasági viszonyok, a társadalom egészének fejlettségi foka; ezek adják meg a modernizáció keretét. A jog szerepe a folyamatos változással fenntartott társadalmi stabilitásban igen jelentős, hisz a politikai döntések jogszabályokba való megfogalmazásában, a jogalkalmazásban és az adaptációs mechanizmusokban a jogi szabályozás és realizálódása különösen fontos.
2. A modernizáció sikere attól függ, hogy mennyire sikerült az adott ország intézményrendszerének a társadalmi változásokat magába szívnia, stabilizálnia, mennyire tudott az újhoz alkalmazkodni és további változásokat generálni. Japánban a modernizáció annyira sikeres volt, hogy napjaink második vezető

gazdasági potenciálja lett az ország; a muzulmán országok vezetői közül a török Kemal Atatürk drasztikus lépéseinek, a tradicionális joggal történő teljes szakításának köszönhetően ma Európa Unió tagja várományosa az ország, India szintén gazdasági területen tör előre. A változásnak és az adaptációs képességnek a feltételét nem csupán a kellő jogi szabályozásban, hanem a jogalkalmazó szervek szintjén is biztosítani kell.

3. A tradicionális társadalmak a modernizációs folyamatban eljutottak arra a szintre, hogy újra régi kollektív identitásukat keresik és találják meg az ősi elvekben, az őshonos erkölcsökben, nyelvekben, hitekben és intézményekben. Lásd Japán nihonjin ron-elmélet, Kínában a konfucianizmus reneszánsza.
4. Ha a jog átvétele kényszer útján történik, a recepció sikere nem garantált és társadalmi elégedetlenséghez vezethet. Lásd Törökország kendőviselésért és az alkotmány módosításáért zajló tüntetések 2008 februárjában. A muzulmán országok modernizációja rendkívüli kiegyensúlyozatlanságokat mutat. Az államilag irányított modernizáció oly hatalmas erővel és lendülettel tört rá az emberekre, hogy azok elvárásai a megfelelő idő és kapacitás hiányában nem teljesülhettek. A kiábrándultság széles rétegeket fordított a radikális iszlám felé. Ha idegen eszmékre épül a modernizáció, mely teljesen idegen a helyi hagyományoktól, akkor nem alakul ki a fejlődéshez szükséges kapcsolat a tradicionális kultúra és a modernizációs törekvések között, lásd Tibet.
5. A modernizáció összekapcsolódik a vesztornizáció fogalmával. A Nyugat magát az egyetemes civilizációért folytatott törekvései miatt állandó konfliktusba sodorja, elsősorban az iszlámmal és Kínával, (Indiával viszont folyamatosan erősödik a kapcsolata, elsősorban az USA-nak). Az a téveszme, mely szerint a Nyugat egyetemessége és kulturális fölénye révén rákényszerítheti akaratát más nemzetekre, súlyos ellentmondásokat hordoz magában (ütközik az önrendelkezés és a demokrácia elveivel). Az ázsiai és a muzulmán társadalmak számára világossá vált, hogy civilizációjuk nagy jelentőséggel bír és a mára hanyatló Nyugattal felvehetik a versenyt a világhatalomért. Samuel P. Huntington, a modernizációs elméletek egyik vezető teoretikusa fogalmazza meg a Nyugat elsőszámú kötelességét: elfogadni a tényt, hogy kultúrája nem egyetemes. A globalizáció mára már kulcsfogalomává vált. Ez azonban nem csupán nemzetköziesedést jelent, hanem egyben a világ egységessé válását is. Élharcosai a multinacionális vállalatok, amelyek ugyanazokat a termékeket állítják elő és



értékesítik a Föld szinte minden országában és a bankok. A híradástechnika (műholdak) fejlődése, az Internet olyan kulturális mintákat, fogyasztói szokásokat, életstílust közvetítenek, amelyek hatására a nemzetek polgárai világpolgárokká válnak. A világméretű gazdaság egyre gyorsuló fejlődésének káros hatásai globális problémákat okoznak: globális felmelegedés az üvegházhatás fokozódása miatt, ózonlyuk, savas esők, a tengerek szennyezése, a levegőszennyezés, az erdők pusztulása, a természeti erőforrások kimerülése. A globalizálódó világban a nemzetállamok igyekeznek a globalizációs folyamatba való bekapcsolódás mellett megőrizni nemzeti karakterüket. A globalizáció destruktív célkitűzése a kultúrák sokszínűségének eltüntetése, melyre a (vallási fundamentalizmus analógiájára) a kulturális fundamentalizmus lehet a megfelelő válasz. Ez a kulturális identitás megerősítésével jár, ami az előző generációktól átvett szokások, gondolatok, nyelvek összessége, illetve az adott kultúra választása azzal kapcsolatban, hogy különböző történelmi helyzetekben hogyan alkalmazza ezeket a szokásokat.

„A Nyugat nem azzal hódította meg a világot, hogy eszméi, értékei vagy vallása magasabb rendű lett volna. Sikerét sokkal inkább a szervezett erőszak alkalmazásában való jártasságának köszönhetette.” –Huntington- „fel kell ismernie a Nyugatnak, hogy más civilizációk ügyeibe való beavatkozás valószínűleg a létező legnagyobb veszélyforrás, amely bizonytalansághoz és potenciális globális konfliktushoz vezet a multicivilizációs világban.”

E fenyegető huntingtoni sorokat azért szántam a dolgozatom végére, mert vallom, hogy a jelenlegi Nyugat nem képes egyedül megoldani az összemberi feladatokat, szükség van a civilizációk kölcsönös megismerésére és a kultúrák közti kommunikációra, hogy az így beindult dialógus és együttműködés közelebb hozza a tradicionális közösségeket a Nyugattal, a modernizációval.

## Felhasznált irodalom

### A japán jogi gondolkodás

Ádám, Antal: Bölcelet, vallás, állami egyházjog (2007 Dialóg Campus Budapest-Pécs)

Bayley, David H.: Police, crime and community in Japan (Instititins for change in Japanese society, Berkeley 1982)

Bhikku Satori Bhante: A sintoizmus (1990 Budapest)

Benedict, Ruth: Krizantém és kard (Nytott könyv, Budapest 2005)

Bowker, John: World religions (2003 Dorling Kindersley, London)

Buruma, Ian: A modern Japán. (Európa Kiadó, Bp. 2006)

R. Cameron: A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig (Maecenas, 1994)

Chiba, M.: Asian indigenous law in interaction with received law (London! New York KPI, 1986)

Colcutt – Jansen – Kumakura: A japán világ atlasza (Helikon, 1997)

David, Rene: A jelenkor nagy jogrendszerei ford.: Nagy Lajosné Dusa Margit) Bp., 1977  
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Glazenapp, Helmut v.: Die fünf Weltreligionen (Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf-Köln 1972)

Haley: Criminal justice in Japan (recenzió) (in: Journal of Japanese Studies 18/2 1992)

Haley, John Owen: The myth of the reluctant litigant (in: Journal of Japanese Studies 4/2 1978)

Haley: Sheathing the sword of justice in Japan: an essay on law without sanctions (Journal of Japanese Studies 8/2 1982)

Henderson: Conciliation and Japanese law (Tokugawa and Modern I. 1965)

Dan F Henderson: Japanese law: a profile (Columbia 1974)

Hendry, J.: Understanding Japanese society (London 1987)

Huntington, Samuel P.: The clash of the civilizations and the remaking of the world order (Touchstone Books, 1998)

Ishida, E.: Japanese culture: a study of origins and characteristics (Tokyo 1973)

Jamadzi Maszanori: Japán Történelem és hagyományok (Gondolat Kiadó Bp. 1989)

Kidder, Edward: The ancient Japan (1977 Elsevier Publishing Projects SA, Lausanne)

Kim, Chin & Lawson, M. „The law of subtle mind: The traditional Japanese conception of law”(in „Law and Religion”)

Kitagawa, J.: Religion in Japanese history: New York 1966)

Koestler, Arthur: A lótusz és a robot - Második rész: Japán Tandori Dezső fordítása Terebess Kiadó, Budapest, 1999

Jamadzi Maszanori: Japán, Történelem és hagyományok, Gondolat, 1989

MacFarlane, Alan: Law and custom in Japan: some comparative reflections (in. Continuity and Change<sup>10</sup> (3) 1995 Cambridge University Press)

MacFarlane, Alan: On individualism (Proceeding of the British Academy 82 1993

Matsumoto: The unspoken way: Haragei, silence in Japanese business and society (Tokio 1988)

Mécs Alajos: Az ismeretlen Japán (Terebess Kiadó Budapest 1996)

Miller, R.A.: Ancient Japanese nobility: the kabane ranking system (Berkeley 1974)

Montesquieu: A törvények szelleme (Phönix Kiadó 1943 Budapest)

Morigawa, Yasutomo: The laws of a nation (Winds of change, Williamsburg (Vi)1993

Muraoka: Studies in shinto thoughts (Tokyo 1964)

- Noda, Yosiyuki: Introduction au droit japonais (Paris: Dalloz 1966)
- Noda, Yosiyuki: „The Far-Eastern conception of Law”(in International Encyclopedia of Comparative law 2(1971), 120.o.)
- Ponsonby-Fane, R.A.B.: Studies in shinto and shrine (Kioto 1953)
- Reischauer, Edwin O.: Japan- the story of a nation (Charles E. Tuttle Co., Tokyo)
- Sansom, G.: A history of Japan to 1334 (Stanford 1958)
- Sanson: Japan: a short cultural history (New York 1962)
- Saunders, E.,D.: Buddhism in Japan ( Philadelphia 1964)
- v. Siebold, Ph. F.: Manners and customs of the Japanese in the nineteenth century (Tuttle Kiadás Tokio 1973)
- Smith, Thomas: The agrarian origins of modern Japan (Stanford. 1959)
- Smith, R. J.: Japanese society: tradition, self and the social order (Cambridge 1983)
- Störig, Hans Joachim: A filozófia világtörténete (2006 Helikon Universitas)
- Szentirmai, József: Japán (2005 Panorama Kiadó)
- Tamás Csaba Gergely: Jogalkotás a Meidzsi korszakban  
(<http://www.jak.ppke.hu/hir/ias/20051sz/o1.pdf>)
- Tanabe, K.: Law in Japan: the legal order in a changing society (Cambridge, Mass., 1963)
- Tanaka, Hideo: The Japanese legal system: introductory cases and materials (Tokio 1976)
- Tsunoda, R.-Goodrich, L.C.: Japan is the Chinese dynastic histories (Perkins 1951)
- Varley, H., P.: Japanese culture: a short history (New York 1973 )
- Visegrády, Antal: Jog- és állambölcsélet (2003 Dialóg Campus Pécs)

Visegrády, Antal: Jogi kultúra, jogelmélet, joggyakorlat (Aula Kiadó Budapest 2003)

Watanabe, Shoichi: The peasant soul of Japan (London 1989)

Wigmore: Law and justice in Tokugawa shogunate (Tokyo 1969 I, XXII.)

### **A kínai jogi kultúra**

Ádám, Antal: Bölcsélet, vallás, állami egyházjog( 2007 Dialóg Campus Budapest-Pécs)

Bárdi, László: Kína- a letűnt istenek birodalma ( 2007 Alexandra Kiadó)

Bowker, John: World religions (2003 Dorling Kindersley, London)

Deborah Cao, Chinese Law: A Language Perspective (Hants, England: Ashgate Publishing, 2004).

Chen, Albert Hung-Yee: Introduction to the Legal System of the People's Republic of China (1992).

Ch'ü T'ung-tsu, Law and Society in Traditional China (Paris: Mouton & Co., 1965)

Creel, H.G.: What is Taoism? (Chicago: University of Chicago Press 1970)

David, Rene: A jelenkor nagy jogrendszerei ford.: Nagy Lajosné Dusa Margit) Bp.,1977  
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

David-Neel: Buddhism: its doctrines and its methods (London-Sidney-Toronto: The bodley head 1977)

Dawson,Raymond: The Chinese experience (London 1978 Phonix Press)

Diamant ,Neil J. : Engaging the Law in China: State, Society, and Possibilities for Justice (Stanford: Stanford University Press, 2005).

Mircea Eliad: Vallási hiedelmek és eszmék története (Osiris Kiadó Budapest 1999)

Gál András, Gregus Dezső és Makra László: Kínai mozaik. Útifilm. I-II. MTV-2. 1991

Glaserapp, Helmut v.: Die fünf Weltreligionen (Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf-Köln 1972)

Huang, Phillip C. C.: Code, Custom and Legal Practice in China (Stanford: Stanford University Press, 2001).

Albert Hung-Yee Chen: An Introduction to the Legal System of the People's Republic of China (1992).

Huntington, Samuel P.: The clash of the civilizations and the remaking of the world order (Touchstone Books, 1998)

Polonyi Péter: Diák voltam Pekingben. 1982.

Prinz Gyula: Ázsia szívében. 1911.

P. Szabó József: Kínai kaleidoszkóp. 1986.

P. Szabó József: Kína-ma (1986, Budapest, Zrínyi katonai Kiadó)

Popper, Péter: Vallásalapítók (2006 Saxum)

Stein Aurél: Homokba temetett városok. 1908.

Stein Aurél: Ősi ösvényeken Ázsiában. I—II. 1932.

Stein Aurél: Ázsia halott szívében. 1985.

Störig, Hans Joachim: A filozófia világtörténete (2006 Helikon Universitas)

Széchenyi Béla gróf Kelet-ázsiai útjának tudományos eredménye. I-V. 1877—1880.

Tolvaly, Ferenc: Tibetben a lélek(2006 Kelet Kiadó Budapest)

Xin Ren, Tradition of the Law and Law of the Tradition (Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1997).

Yan Fu, Fayi "The Spirit of the Laws" (Beijing: The Commercial Press, 1981)

Visegrády, Antal: Jog- és állambölcselet (2003 Dialóg Campus Pécs)

Visegrády, Antal: Politikai és jogi kultúrák az Európai Unióban ( Jura 2000/1-2.sz.

### **Az iszlám jogi kultúrája**

Ádám, Antal: Bölcselet, vallás, állami egyházjog (2007 Dialóg Campus Budapest-Pécs)

Ádám Antal: A világvallások hasonló és eltérő elemeiről (Jura 2001/1 Pécs)

Ahmed, K. N. (Kazi Nasir-ud-Din): The muslim law of divorce (1972, Islamic Research Institute, Islamabad)

Akhtar, Shahid: Muslim law digest (1992, xxxvi, 544, Law Vision, Allahabad)

Anderson, J.N.D.: Islamic law in the modern world (1959)

Armstrong, Karen: Mohamed (Európa Könyvkiadó Bp. 1998)

Armstrong, Karen: Isten története - A judaizmus, a kereszténység és az iszlám 4000 éve. Európa, 1996

Ayubi Nazih N., : Political Islam: Religion and Politics in the Arab World; Routledge, New York, 1993.

Az ezeregyéjszaka meséi (Európa Könyvkiadó, Bp.1963)

Benke, József: Az arabok története (Alexandra Kiadó, Pécs 1997)

Bowker, John: World religions (2003 Dorling Kindersley, London)

Cahen, Claude: Az iszlám (Gondolat Kiadó, Bp.1989)

David, Rene: A jelenkor nagy jogrendszerei(ford.: Nagy Lajosné Dusa Margit) Bp.,1977  
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Eliade, Mircea: Vallási hiedelmek és eszmék története. Osiris, 2006

Esposito, John I.: The islamic threat: myth or reality (New York, Oxford University Press  
1992)

Glaserapp,Helmut v.:Die fünf Weltreligionen (Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf-Köln  
1972)

Goldziher Ignác: Az arabok és az iszlám I-II. (Bp 1995)

Goldziher Ignác: Az iszlám (Magvető Kiadó Bp. 1980)

Goldziher Ignác:A muszlim kultúrája I-II. (Gondolat Kiadó Bp. 1981)

Hofmann, Murad Wilfried: Iszlám (Bioenergetic Kiadó Bp. 2005)

Huntington, Samuel P.: The clash of the civilizations and the remaking of the world order  
( Touchstone Books, 1998)

J. Nagy László: Az arab országok története a XIX-XX. században. Eötvös, Budapest, 1997

Jany János . A klasszikus iszlám jog (Gondolat Kiadó 2006)

Keene, Michael: Világvallások (Magyar Könyvklub, Bp. 2003)

Kéri Katalin: Holdarcú, karcsú ciprusok (Nők a középkori iszlámban) Terebess Kiadó  
Budapest 2003

Küng, Hans- Ess, Joseph van: Párbeszéd az iszlámról (Palatinus, Bp. 1998)

"The Transnational Muslim World, Human Rights, and the Rights of Women and Sexual  
Minorities." (18/08/2008 Muslim World Journal of Human Rights)



Messick, Brinkley: The Calligraphic State: Textual Domination and History in a Muslim Society (Berkeley: University of California Press, 1993).

Nemeshegyi Péter: A világvallások típusai, Magyar Szemle, 1999/12. (www.terebess.hu)

North, A.: Die Sharia, das religiöse Gesetz des Islams- Wandlungsmöglichkeiten, Anwendung und Wirkung (Freiburg/Munich: Verlag Karl Albert, 1980)

J. Roland Pennock- J.W. Chapman: Religion, morality and the law (Nomos XXX, New York University, 1988)

Póczik Szilveszter: Az iszlám forradalom (Polgári Szemle 2005/1/9 )

Popper, Péter: Vallásalapítók (2006 Saxum)

Rostoványi Zsolt: Az iszlám Afganisztánban (Historia, 2001/8 )

Rostoványi Zsolt: Az iszlám a 21. század küszöbén ( Aula Kiadó, Budapest 1998)

Rostoványi Zsolt: Az iszlám világ és a Nyugat (Corvina, Budapest, 2004)

Rostoványi Zsolt: Háború és béke az iszlámban. (Budapest, Világosság, 1985/6)

Rostoványi Zsolt: Mit kell tudni az iszlámról? ( Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1983)

Rostoványi Zsolt: Nemzeti eszmék és folyamatok az iszlám világban.( Nemzet és nacionalizmus. Korona, 2002)

Said, Edward W. : Culture and Imperialism (New York: Alfred A. Knopf, 1993).

Scruton, Roger: Islamic law in a secular world

[http://www.opendemocracy.net/article/faith\\_ideas/europe\\_islam/secular\\_world](http://www.opendemocracy.net/article/faith_ideas/europe_islam/secular_world)

Stanislas Opiela: Kelet-Európa vallásai. <http://www.vallasforum.hu/vallasok.php>

Tolvaly Ferenc: Boszporusz felett a híd (Kortárs Kiadó 2007, Budapest)

Visegrády, Antal: Jog- és állambölcselet( 2003 Dialóg Campus Pécs)

Sami Zubaida: Európa és a másikkai (Magyar Lettre International 2004/ 52. szám)

Weiss, B.: The spirit of islamic law (Athens, Ga./London: University of Georgia Press 1998)

### **A hindu jogi kultúra**

Abbot, John: The keys of power: a study of Indian ritual and belief (1932, Methuen & Co., London)

Abrahams, Sidney: The Colonial Legal Service and the Administration of Justice in Colonial Dependencies (1948, 30, 3/4, 1-11, Oxford University Press)

Ádám, Antal: Bölcselet, vallás, állami egyházjog( 2007 Dialóg Campus Budapest-Pécs)

Ádám Antal: A hindu forrású ősi bölcselet néhány irányzatáról (Ünnepi tanulmányok prof.dr. Kalas Tibor egyetemi tanár oktatói munkásságának tiszteletére Z-Press Kiadó 2008 Miskolc)

Agarwala,R. K.: Hindu law (1981, Central Law Agency, Allahabad, 11th ed.)

Aggarwal,D. D. (Devi Dayal): Jurisprudence in India: through the ages (2002, 281, Kalpaz, Delhi)

Agrawala,V. S. (Vasudeva Sharana): India as Described by Manu (1970, 2, 55, Prithivi Prakashan, Varanasi)

Aiyangar,K. V. R. (Kumbakonam Viraraghava Rangaswami): Considerations on some aspects of ancient Indian polity (1935, 1916, Univ. of Madras, Madras, 2nd ed.)

Aiyangar,S. K. (Sakkottai Krishnaswami): Hindu India from original sources (1919, K. & J. Cooper, Bombay)

Aiyangar, S. K. (Sakkottai Krishnaswami): Ancient India (1911, London: Luzac & Co.; Madras)

Aiyangar, T.R.: Dravidian India (1925, India printing works, Madras)

Aiyar, K. Sundararama: Dharma and Life (1924, Sri Vani Vilas Press, Srirangam)

Baktay, Ervin: Indiai évek (Palatinus 2004)

Bose, A.N.: The Candala (1936 Calcutta)

Bowker, John: World religions (2003 Dorling Kindersley, London)

Bryant: The quest for the origins of vedic culture (Oxford: Oxford Univ. Press, 2001)

Dahlmann, Joseph: Das altindische Volkstum und seine Bedeutung für die Gesellschaftskunde (1899, 134, J. P. Bachem, Cologne)

David, Rene: A jelenkor nagy jogrendszeréről (ford.: Nagy Lajosné Dusa Margit) Bp., 1977  
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Bowker, John: World religions (2003 Dorling Kindersley, London)

Derrett, J. D. M. (John Duncan Martin): Religion and Law in Hindu Jurisprudence (Proceedings of the XXIIIrd International Congress of Orientalists, 1957, 225-226)

FUNK, D.: Traditional Orthodox Hindu Jurisprudence: Justifying Dharma and Danda. Southern University Law Review, 1988/15  
Glaser, Helmut v.: Die fünf Weltreligionen (Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf-Köln 1972)

Glenn, H. Patrick: A Hindu legal tradition: The law as king, but which law? (2000, Oxford; New York: Oxford University Press)

Huntington, Samuel P.: The clash of the civilizations and the remaking of the world order ( Touchstone Books, 1998)

Heesterman, J.C.: Power and Authority in Indian Tradition (1979, Vikas, New Delhi)

Hutton: J.H.: Caste in India. Its nature, function and origins (1963, Oxford University Press, London, 4th

Jany János: A hindu jog ontológiai alapjai és forrásai ( Iustum Aequum Salutare III. 2007/1)

Störig, Hans Joachim: A filozófia világtörténete (2006 Helikon Universitas)

Popper Péter: Vallásalapítók (2006 Saxum)

Visegrády Antal: Jog- és állambölcselet (2003 Dialóg Campus Pécs)

Zweigert, K. - Kötz H.: Introduction to comparative law, 3rd edn.(Oxford Clarendon Press 1998) Ch. B.III.